

T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI

**TÜRKİYE-IRAK BÖLGESEL KÜRT YÖNETİMİ İLİŞKİLERİNİN
GÜVENLİKLEŞTİRME VE GÜVENLİKSİZLEŞTİRME SÜREÇLERİNİN
ANALİZİ**

(DOKTORA TEZİ)

Muhsin BARAN

BURSA - 2017

T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI

**TÜRKİYE-IRAK BÖLGESEL KÜRT YÖNETİMİ İLİŞKİLERİNİN
GÜVENLİKLEŞTİRME VE GÜVENLİKSİZLEŞTİRME SÜREÇLERİNİN
ANALİZİ**

(DOKTORA TEZİ)

Muhsin BARAN

**Danışman:
Prof.Dr. Muzaffer Ercan YILMAZ**

BURSA - 2017

TEZ ONAY SAYFASI

T. C.

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Uluslararası İlişkiler Bilim Dalı'nda 711016002 numaralı Muhsin BARAN'ın hazırladığı "Türkiye- Irak Bölgesel Kürt Yönetimi İlişkilerinin Güvenlikleştirme ve Güvenliksizleştirme Süreçlerinin Analizi " konuluDoktora Tezi ile ilgili tez savunma sınavı, 10.../08/2017 günü 14:00 - 16:00 saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin/çalışmasının başarılı (başarılı/başarısız) olduğuna oybirliği (oybirliği/oy çokluğu) ile karar verilmiştir.

Üye (Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu Başkanı)

Prof. Dr. M. Ercan YILMAZ

Uludağ Üniversitesi

Üye

Prof. Dr. Kamuran REÇBER

Uludağ Üniversitesi

Üye

Doç. Dr. Ferhat PİRİNÇÇİ

Uludağ Üniversitesi

Üye

Doç. Dr. Gökhan ÖZKAN

Bursa Teknik Üniversitesi

Üye

Yrd. Doç Dr. Zeynep YÜCEL

Bandırma 17 Eylül Üniversitesi

10.../08/2017

YEMİN METNİ

Doktora tezi olarak sunduğum “*Türkiye-İrak Bölgesel Kürt Yönetimi İlişkilerinin Güvenlikleştirme ve Güvensizleştirme Süreçlerinin Analizi*” Başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntıların kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

Muhsin BARAN

02.../08/2017

Adı Soyadı:	Muhsin Baran
Öğrenci No:	711016002
Anabilim Dalı:	Uluslararası İlişkiler
Programı:	Uluslararası İlişkiler
Statüsü:	Doktora

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS/DOKTORA İNTEHAL YAZILIM RAPORU

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 27/07/2017

Tez Başlığı / Konusu: Türkiye -Irak Bölgesel Kürt Yönetimi İlişkilerinin Güvenikleştirme ve Güveniksizleştirme Sürçlerinin Analizi

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 246.. sayfalık kısmına ilişkin 27/07/2017 tarihinde şahsım tarafından İthenticateadlı intihal tespit programından (Turnitin)* aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 9'tür.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kaynakça hariç
- 2- Alıntılar hariç/dahil
- 3- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

27/07/2017
Tarih ve İmza

Adı Soyadı: Muhsin Baran
Öğrenci No: 711016002
Anabilim Dalı: Uluslararası ilişkiler
Programı: Uluslararası ilişkiler
Statüsü: Y.Lisans Doktora

Danışman
Prof. Dr. Muzaffer Ercan YILMAZ

* Turnitin programına Uludağ Üniversitesi Kütüphane web sayfasından ulaşılabilir.

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı : Muhsin BARAN
Üniversite : Uludağ Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı : Uluslararası İlişkiler
Bilim Dalı : Uluslararası İlişkiler
Tezin Niteliği : Doktora Tezi
Sayfa Sayısı : xi+ 245
Mezuniyet Tarihi :/.../2017
Tez Danışman(lar)ı : Prof. Dr. Muzaffer Ercan Yılmaz

TÜRKİYE-IRAK BÖLGESEL KÜRT YÖNETİMİ İLİŞKİLERİNİN GÜVENLİKLEŞTİRME VE GÜVENLİKSİZLEŞTİRME SÜREÇLERİNİN ANALİZİ

Güvenlik konsepti, tarihsel olarak dinamik bir kavram olagelmiş ve genellikle subjektif olarak tanımlanmıştır. Bu bağlamda, Uluslararası İlişkiler disiplindeki Pozitivist ve Post-Pozitivist teorilerin her biri güvenlik konusuna farklı bir bakış açısı geliştirmiştir. Temelleri 1980'lerin başında atılan ve daha sonraki süreçte kuramsal bir altyapı kurmaya çalışan Kopenhag Okulu, özellikle Güvenlikleştirme yaklaşımıyla güvenlik konusuna özgün bir perspektif getirerek akademik yazında önemli bir yer edinmiş ve birçok konu ve meselenin bu teorik çerçevede analiz edilmesine olanak sağlamıştır. Bu çalışma, Türkiye'nin Iraklı Kürt unsurlarla ilişkilerini Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş sürecinden başlayarak Güvenlikleştirme ve Güvenliksizleştirme Yaklaşımları çerçevesinde analiz etmektedir. Güvenlikleştirmeler, Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılmasından sonra kurulan yeni devletin ulus devlet anlayışının, Iraklı Kürt unsurları yeni yapıya varoluşsal tehdit olarak etiketleyerek "öteki" olarak konumlandırması ve devlet elitlerinin bu yönde politikalar oluşturması sürecidir. Bu süreç, 1920'lerde başlayarak 2000'li yılların ortalarına kadar devam etmiştir. Güvenliksizleştirmeler, görece olarak çok yeni olmasına rağmen, bu araştırmanın yapıldığı dönemde yaşanan gelişmeler, çalışmaya Güvenliksizleştirmeleri de dahil etmenin isabetli olduğunu ortaya çıkarmıştır.

Anahtar Sözcükler:

Güvenlik	Güvenlikleştirme	Güvenliksizleştirme	Söz Edimi
Iraklı Kürtler	Ulus Devlet	Elitler	Varoluşsal Tehdit

ABSTRACT

Name and Surname : Muhsin BARAN
University : UludağUniversity
Institution : Social Science Institution
Field : International Relations
Branch : International Relations
Degree Awarded : PhD
Page Number : xi+245
Degree Date :/.../2017
Supervisor (s) : Prof. Dr. Muzaffer Ercan Yılmaz

ANALYSIS OF SECURITIZATION AND DESECURITIZATION PROCESS OF RELATIONS BETWEEN TURKEY AND IRAQ KURDISTAN REGIONAL GOVERNMENT

The concept of security has always been a dynamic term and has had a subjective definition. In this context, as far as the International Relations Discipline is concerned, each of the Positivist and Post-Positivist International Relations theories has developed a different perspective towards the concept of security. Copenhagen School, which was founded in the early 1980s and hereafter tried to establish a theoretical base, has developed a unique perspective on this concept especially with its Securitization approach. This approach has occupied an important place in the academic literature and enabled scholars to analyze several issues in this framework. This study seeks to analyze the relations of Turkey and Iraqi Kurds in the framework of Securitization and Desecuritization approaches starting from the establishment of Turkish Republic. In this regard, “Securitizations” is a process in which the new Turkish nation state ideology replacing the Ottoman Empire is labeling the Iraqi Kurds as existential threats and positioning them as “the other” as they are considered to pose threat to the new state. This process started in the early 1920s and continued until the mid 2000s. As for the Desecuritizations, they are relatively quite new, but the recent developments have proved that it was to the point to include them in this study.

Keywords:

Security	Securitization	Desecuritization	Speech Act
Iraqi Kurds	Nation State	Elites	Existential Threat

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI.....	ii
YEMİN METNİ.....	iii
TEZ İNTİHAL YAZILIM RAPORU.....	iv
ÖZET.....	v
ABSTRACT.....	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
TABLolar VE ŞEKİLLER.	x
KISALTMALAR.....	xi
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

GÜVENLİK KAVRAMI, ULUSLARARASI İLİŞKİLER TEORİLERİNDE GÜVENLİK YAKLAŞIMLARI VE KOPENHAG OKULU

I. GÜVENLİK KAVRAMI.....	4
A. İnsan Güvenliği/Bireysel Güvenlik.....	7
B. Ulusal Güvenlik.....	9
C. Uluslararası Güvenlik.....	10
II. ULUSLARARASI İLİŞKİLER TEORİLERİNDE GÜVENLİK YAKLAŞIMLARI.....	11
A. Pozitivist Uluslararası İlişkiler Teorilerinde Güvenlik Algılamaları.....	11
1. Realist Teoriler ve Güvenlik.....	11
2. Liberal Teoriler ve Güvenlik.....	17
B. Post-Pozitivist Uluslararası İlişkiler Teorilerinde Güvenlik Algılamaları.....	23
III. KOPENHAG OKULU VE GÜVENLİK.....	27
A. Bölgesel Güvenlik Kompleksi Teorisi.....	28
1. Bölgesel Güvenlik Kompleksleri Türleri.....	29
2. Bölgesel Güvenlik Kompleksleri ve Orta Doğu.....	30
B. Güvenlikleştirme (Securitization) Konsepti.....	32
1. Söz Edimi (Speech Act) Olarak Güvenlikleştirme	35
2. Güvenlikleştirme Yaklaşımının Unsurları	44
a. Referans Nesnesi, Güvenlikleştirici Aktör ve Alımlayıcı Kitle	45
b. Fonksiyonel Aktörler, Kolaylaştırıcı Şartlar	49
3. Güvenlikleştirme Yaklaşımına Yönelik Eleştiriler.....	51
C. Güvenliksizleştirme (Desecuritization) Konsepti.....	55

İKİNCİ BÖLÜM

IRAK KÜRT BÖLGESİ, IRAK VE TÜRKİYE

I. TARİHSEL ARKA PLAN.....	59
A. Sykes-Picot ve Sonrası: “Bazıları Daha Eşittir”	59
1. Musul’da Otorite Elde Etme Savaşları.....	60
2. İngiliz Manda Yönetimindeki Irak ve Kürt-Arap Uyuşmazlığı.....	64
B. Irak’ta Rejim Değişikliği ve Kürtler.....	68
1. Irak’ta Karşı Darbeler Dönemi ve Kürtler.....	71

2. Irak'ta Baasçuların Mutlak İktidarı ve Kürtler.....	74
a. 1970 Otonomi Anlaşması.....	75
b. 1974 Otonomi Yasası.....	79
3. Kürt Muhalefetine Ayrışması ve Katliamlara Giden Yol.....	83
a. Enfal Operasyonları.....	86
b. Halepçe Katliamı ve Diğer Enfal Operasyonları.....	88
II. TÜRKİYE CUMHURİYETİNİN İNŞA SÜRECİNDE MUSUL VE KÜRTLER İLE İLGİLİ SÖYLEMLER VE TARTIŞMALAR.....	90
A. Milli Mücadele Sürecinde Kürtlerle İlgili Tartışmalar ve Elit Söylemleri.....	93
B. Lozan Görüşmeleri Sürecinde Gizli Meclis Tutanaklarında Musul ve Kürtler ile İlgili Tartışmalar.....	95
C. Yeni Devlet, Yeni Kimlik.....	105

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'NİN IRAK KÜRT BÖLGESİ ALGISI VE BÖLGEYE YÖNELİK DÖNEMSEL POLİTİKALARI

I. IRAK'TA YAŞAYAN KÜRT UNSURLARA YÖNELİK GÜVENLİKLEŞTİRMELER.....	109
A. 1926-1968 Yılları Arası Politikalar.....	109
B. 1968-1980 Yılları Arası Politikalar.....	112
C. 1980'ler ve PKK: Güvenikleştirmeler Artık Daha Sahici Nedenlere Dayanıyor.....	114
D. 1990'lı Yıllardaki Politikalar.....	117
1. Körfez Savaşı ve Irak'ın Kuzeyi.....	118
2. Çekiş Güç ve Iraklı Kürtler.....	120
3. Irak'ta Federe Kürt Devletinin Kurulması ve Tepkiler.....	122
4. Askeri Operasyonlar ve MGK Basın Bildirileri.....	127
E. 1999 Sonrası Politikalar.....	134
1. İşgale Giden Yol.....	138
a. ABD'nin Türkiye'den Irak'a Cephe Açma Girişimi ve 1 Mart Tezkeresi.....	139
b. Irak'ın İşgali ve Yeniden Yapılanma Süreci	140
2. İşgal Sonrası Kuzey Irak ve Güvenlikçi Politikalar.....	142
a. Irak'ın Yeniden Yapılandırılması Sürecinde Seçimler, Anayasa Çalışmaları ve Kürtler.....	146
b. Türkiye'nin "Yeni Irak"taki Gelişmelere Tepkisi.....	149
c. İşgal Sonrası PKK'nın Bölgeden Türkiye'ye Yönelik Tehditleri ve Operasyonlar. .151	
II. İKBY İLE İLİŞKİLERDE GÜVENLİKSİZLEŞTİRMELER.....	155
A. Psikolojik Engelleri Yıkan Diplomatik İlişkiler.....	157
B. Ekonomik İlişkiler.....	159
1. Türk Şirketlerinin İKBY Bölgesindeki Yatırımları.....	159
2. Türkiye'nin Enerji Politikası ve İKBY ile Enerji Alanındaki İşbirliği.....	162
a. Türkiye'nin Enerji Politikası.....	162
(1) Türkiye'den Geçen Mevcut Uluslararası Petrol ve Doğalgaz Boru Hatları....	165
(a) Irak-Türkiye Petrol Boru Hattı	165
(b) Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) Petrol Boru Hattı.....	165
(c) Mavi Akım (Rusya-Türkiye Doğalgaz Boru Hattı).....	166
(d) Bakü –Tiflis-Ceyhan Doğalgaz Boru hattı.....	168

(e) İnan-Türkiye Doğalgaz Boru Hattı.....	168
(f) Rusya-Türkiye Batı Doğalgaz Boru Hattı.....	169
(2)Yapım ve Proje Aşamasında Olan Uluslararası Enerji Nakil Hatları.....	169
b. Yeni Paradigma Çerçevesinde Türkiye ve İKBY Arasında Enerji Alanında İşbirliği.....	171
C.Bir İç ve Dış Barışı Entegre Etme Girişimi Olarak Çözüm Süreci.....	179
D.Orta Doğu'daki Yeni Gelişmeler ve Türkiye ile İKBY Arasındaki Yeni İşbirliği Alanları.....	183
E.Türkiye'nin İKBY ile Eğitim Alanında Normalleşen İlişkileri.....	185
III.GÜVENLİKSİZLEŞTİRMELERİN SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİNE ETKİ EDEBİLECEK UNSURLAR.....	188
A. Güvenliksizleştirmelerin Olumsuz Etkileyebilecek Etkenler.....	188
1. Güvenliksizleştirme Karşıtı Aktörlerin İktidara Gelmesi.....	188
2. PKK Şiddetinin Uzun Bir Sürece Yayılması.....	190
3. Türkiye-İKBY Güvenliksizleştirmelerini Olumsuz Etkileyebilecek Dış Aktörler.....	191
a. ABD.....	191
b. İnan.....	194
c.Rusya.....	199
B. TÜRKİYE'NİN CARİ ORTA DOĞU POLİTİKASINDA İKBY VE ZORLUKLAR.....	201
SONUÇ VE DEĞERLENDİRMELER.....	214
KAYNAKLAR.....	221
ÖZGEÇMİŞ.....	243
TEZ ÇOĞALTMA VE ELEKTRONİK YAYIMLAMA İZİN FORMU.....	245

TABLolar VE ŞEKİLLER

Tablo-1: Austin ve Searle'in SöZ Edimleri Arasındaki Farklar	38
Tablo-2: Searle'in SöZ Edimleri Sınıflandırması.....	39
Tablo-3: Yıllara Göre Türkiye'nin Irak'a İhracat Rakamları.....	160
Tablo-4: Yıllara Göre İKBY Bölgesindeki Türk Şirket Sayısı.....	161
Tablo-5: Bölgelere Göre Görünür Petrol Rezervleri.....	163
Tablo-6: Türkiye Birincil Enerji Kaynakları Üretim ve Tüketimi (2011).....	164
Tablo-7: Irak Kürt Bölgesel Yönetimi Enerji Rakamları (2013).....	172
Tablo-8: İKBY'de Yatırım Yapan Çok uluslu Şirketler.....	174
Şekil-1: Orta Doğu Kompleksindeki Bölgesel Güvenlik Alt Kompleksleri.....	31
Şekil-2: 1974 Otonomi Yasası Sınırları	81
Şekil-3: BTC Boru Hattı.....	166
Şekil-4: Mavi Akım Projesi.....	167
Şekil-5: TANAP	170
Şekil-6: Türkiye-İKBY Petrol Boru Hattı.....	175
Şekil-7: İKBY'nin 2015 Yılında Türkiye Üzerinden Yaptığı Petrol İhracatı.....	177
Şekil-8: 2016 Yılı İKBY Petrol İhracat Rakamları.....	177
Şekil-9: Yapım Aşamasında Olan Türkiye-İKBY Doğalgaz Boru Hattı.....	178
Şekil-10: Irak'ın Kuzeyinde Etkin Olan Aktörler Arası İlişkiler.....	207

KISALTMALAR

Kısaltma	Bibliyografik Bilgi
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AK PARTİ	Adalet ve Kalkınma Partisi
BM	Birleşmiş Milletler
BMGK	Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
BTC	Bakü Ceyhan Tiflis Doğalgaz Boru Hattı
FKÖ	Filistin Kurtuluş Örgütü
İKDP	Irak Kürdistan Demokrat Partisi
IKYB	Irak Kürdistan Yurtseverler Birliği
IKBY	Irak Kürt Bölgesel Yönetimi
İŞİD	Irak Şam İslam Devleti
İKDP	İran Kürdistan Demokrat Partisi
MC	Milletler Cemiyeti
MGK	Milli Güvenlik Kurumu
MTEP	Milyon Ton Eşdeğeri Petrol
PJAK	Kürdistan Yaşam Partisi
PKK	Kürdistan İşçi Partisi
TANAP	Trans Anadolu Doğalgaz Boru Hattı
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TSK	Türk Silahlı Kuvvetleri
UAEK	Uluslararası Atom Enerji Kurumu
YÖK	Yüksek Öğretim Kurumu

GİRİŞ

Semantik olarak dinamik bir kavram olan güvenlik sözcüğüne tarihsel süreç içerisinde farklı anlamlar yüklenmiştir. Dolayısıyla ne olduğu, ne olması ya da neyi kapsamaması gerektiği konusunda üzerinde tam uzlaşma olmayan bu kavram, Uluslararası İlişkiler disiplininde de en önemli tartışma konularından birisi olmuştur. Disiplinde tarihsel süreç içerisinde uzun bir dönem gücü önceleyen geleneksel güvenlik yaklaşımlarının etkisi görülürken, gelenekselci yaklaşımlara en büyük meydan okuma güvenliği güç ile özdeşiren anlayışı sorgulayan ve sorunlaştıran post-pozitivist Uluslararası İlişkiler kuramlarından gelmiştir. Bu bakımdan, bu çalışmada öncelikle güvenlik kavramının kökeni, farklı boyutları ve tarihsel süreç içerisinde yüklendiği yeni anlamlar ele alınarak disiplinindeki iki ana kategori olan pozitivist ve post-pozitivist Uluslararası İlişkiler kuramlarının güvenlik kavramına yaklaşımları irdelenecektir. Uluslararası İlişkiler teorilerinin güvenlik konusuna yüklediği anlamlar tartışıldıktan sonra, bu çalışmanın asıl analiz çerçevesini oluşturan Kopenhag Okuluna odaklanılacaktır.

Pozitivist ve post-pozitivist Uluslararası İlişkiler teorilerinin güvenlik yaklaşımlarından birçok yönden ayrılan ve her iki kategorideki kuramlardan çeşitli unsurlar taşıyan ve bu nedenle üçüncü bir bakış açısı olarak da değerlendirilen Kopenhag Okulu, güvenlik konusuna akademik yazında önemli katkılarda bulunmuştur. Teori, güvenlik konusuna getirdiği sektörel bakış açısı, bölgesel güvenlik kompleksi ve Güvenikleştirme yaklaşımlarıyla birçok bölgenin ve sorunun güvenlik bağlamında ele alınmasını mümkün kılmıştır. Asıl olarak diskursif bir metodoloji ve diğer bazı iletişim araçlarıyla özneler arasında bir güvenlik inşa etme süreci olarak tanımlanabilecek Kopenhag Okulunun Güvenikleştirme Yaklaşımı, Orta Doğu bölgesinde de birçok tarihsel gelişmenin güvenlik bağlamında farklı bir perspektifle ele alınmasına olanak sağlayabilir. Yaklaşımın sunduğu analiz çerçevesi, Uluslararası İlişkiler disiplininde temel aktör olarak kabul edilen devletlerin bu bölgeye yönelik politikalarını anlamak ve anlamlandırmak açısından da önemlidir.

Tarihsel arka plan ve bölgedeki süregelen istikrarsızlıklar ve uyuşmazlıklar düşünüldüğünde, güvenlik kavramının en fazla anlam kazandığı ve devletlerarası ilişkilerde öncelendiği bölgelerden birisi Orta Doğu'dur. Bu bakımdan güvenlik, Orta

Doğu'daki devlet ya da devlet dışı aktörlerin ilişkilerinin parametrelerini belirleyen en önemli faktör olmuştur.

Orta Doğu'da aktörler arası güvenlik odaklı ilişkilere bir örnek olarak, bu çalışmanın ana gövdesini oluşturan Türkiye-İrak Kürt Bölgesel Yönetimi(IKBY) arasındaki ilişkilerin Kopenhag Okulunun Güvenlikleştirme Yaklaşımı çerçevesindeki analizine odaklanılacaktır. Bu analize geçmeden önce öncelikle bugünkü Irak'ta geniş bir özerkliğe sahip olan Irak Kürdistan Bölgesel Yönetiminin(IKBY) Irak Merkezi Yönetimiyle ilişkilerinin tarihsel arka planı irdelenecek, daha sonra da Türkiye'nin bir ulus devlet olarak ortaya çıktığı andan başlayarak bu bölgedeki unsurlara ya da yapıya yönelik tehdit algısının sebepleri üzerinde durulacaktır. Türkiye'nin bu bölge ile kurduğu genellikle güvenlik odaklı ilişkilerin ne ölçüde Güvenlikleştirme Yaklaşımı çerçevesinde analiz edilebileceği sorusuna yanıt aranacak ve ilgili dönem ya da dönemler bu yaklaşım çerçevesinde ele alınacaktır.

Kopenhag Okulunun Güvenlikleştirme Teorisi elit merkezli bir yaklaşım olduğundan dolayı, Türkiye ile Irak Kürt bölgesi ilişkilerinin tarihsel arka planı incelerken siyasi ve askeri yöneticiler ile bürokrasinin bu bölgeden ya da bu bölgedeki bir oluşumdan kaynaklanan dönemselsel tehdit algıları ve bu algılar temelinde oluşturdukları söylem ve politikaların ne tür önlemler içerdiği konularına odaklanılacaktır. Çalışmada, güvenlikleştirme sürecinde elitlerin bu bölgeyi bir tehdit olarak sunarken kullandıkları bazı söz edimlerine de yer verilecektir. Ayrıca, Güvenlikleştirme Yaklaşımının unsurları olan güvenlikleştirici aktörler, alımlayıcı kitle, fonksiyonel aktörler ve referans nesnesinin Türkiye'nin bu bölge ile güvenlikleştirmelerindeki karşılıklarının ne olduğu sorusuna yanıt aranacaktır.

Türkiye ile Irak Kürt bölgesi ilişkileri Güvenlikleştirme Yaklaşımı çerçevesinde analiz edildikten sonra çalışmada odaklanılacak diğer bir konu Türkiye'nin son yıllarda bölgeye yönelik ilişkilerindeki paradigma değişikliği paralelinde IKBY ile geliştirdiği yeni ilişki biçimi olacaktır. Söz konusu paradigma değişikliğiyle birlikte Türkiye-İKBY ilişkileri güvenlik alanından normal siyaset alanına taşındığından dolayı ortaya çıkan yeni ilişki biçimi, Kopenhag Okulunun Güvenlikleştirme Teorisinin bir parçası olan Güvenliksizleştirme Yaklaşımı çerçevesinde analiz edilecektir.

Türkiye-IKBY ilişkilerinin Güvensiksizleştirme Yaklaşımı çerçevesinde analizini takiben mevcut güvensiksizleştirmeleri tehdit edebilecek ve ilişkileri tekrar güvenlik alanına taşıyabilme kapasitesine sahip iç ve dış etkenlere değinilecektir. Bu bölümde dinamik bir bölge olan Orta Doğu'da meydana gelebilecek konjonktürel gelişmelerin mevcut ilişkilere olası etkileri ile bölgesel ve uluslararası aktörlerin bölgedeki çıkarları bağlamında iki birim arasındaki yeni ilişki biçimine yaklaşımları ele alınacaktır. Çalışma, bir sonuç ve değerlendirmeler bölümü ile sona erdirilecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

GÜVENLİK KAVRAMI, ULUSLARARASI İLİŞKİLER TEORİLERİNDE GÜVENLİK YAKLAŞIMLARI VE KOPENHAG OKULU

I. GÜVENLİK KAVRAMI

Güvenlik sözcüğü, Latince *se* (olmaksızın) ve *cura* (endişe) kelimelerinin bileşiminden oluşmuştur. Semantik olarak endişeden, korkudan ve tehditten uzak olma olarak ifade edilebilecek bu sözcük, ilk olarak din ile kurulan olumsuz ilişkilerin yarattığı bir kavram olarak ortaya çıkmıştır.¹ *Securitas* sözcüğünü ilk olarak kullanan Romalı filozof Cicero'nun Helenistik dönem filozofu Epikürüs'ün kullandığı Yunanca *ataraksia* sözcüğünden esinlenerek bu kavramı kullandığı kabul edilmektedir.² Modern anlamda Batı dillerinde “güvenlik” kavramının karşılığını oluşturan tüm kavram ve sözcükler etimolojik olarak Yunan ve Roma döneminde oluşturulan bu kullanımlarla ilişkili olsa da, kavram ontolojik olarak çok daha eskiye dayanır.

Güvenlik insanlık tarihi kadar eskidir. En eski topluluklarda bile bireyin, ailenin, klanın ya da grubun dış tehditlerden nasıl korunacağı konusu sürekli öncelenmiş, bu amaç için çeşitli barınaklar inşa edilmiş ve basit anlamda ilk kolektif savunma birlikleri kurulmuştur. Eski toplumlarda yerleşim yerlerinin yükseltilmiş platolar üzerinde kurulmuş olması ve çoğu kez surlarla çevrili olması sadece doğa olaylarına karşı alınmış bir önlem olarak değil, dış saldırılara karşı korunma çabasının gerektirdiği bir davranış biçimi olarak da açıklanabilir.³

Eski uygarlıkların iç ve dış ilişkilerinde ana ögeyi oluşturan unsurlardan birisi olan güvenlik konusu, genellikle göçmen-yerleşik topluluklarının ilk karşılaşmalarında

¹ J. Frederik M. Arends, “Homeros’dan Hobbes ve Ötesine: Avrupa Geleneğinde ‘Güvenlik’ Kavramı”, *Uluslararası İlişkilerde Çatışmadan Güvenliğe*, (ed.) Mustafa Aydın – Hans Günter Brauch – Necati Polat – Mitat Çelikpala – Ursula Oswald Spring, 1.B., İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2012, s.200.

² Arends, a.g.m., ss. 200-201.

³ Allaedin Şenel, *İlkel Topluluktan Uygar Topluma: Geçiş Aşamasında Ekonomik Toplumsal Düşünsel Yapıların Etkileşimi*, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1982, s.199.

da savaş, barış ya da anlaşmaların odak noktasını oluşturmuştur. Bu tür temasların getirdiği savaşlarda ağırlıklı olarak daha dirik, disiplinli ve liderin liyakatle belirlendiği göçmen topluluklar üstün gelmiş ve buna bir tepki olarak yerleşik topluluklar tarafından ilk kolektif savunma örgütleri de denebilecek düzenli ordular kurma girişimleri başlatılmıştır.⁴ Dolayısıyla güvenlik kaygıları bireylerin örgütlenmelerini sağlayan en önemli unsurlardan birisi olmuştur.

Modern toplumlarda güvenlik kavramına yüklenen anlam genellikle realist perspektiften etkilense de, kavramın gelişimi 17. yüzyılın hanedanlık devletinden bu yana başlamıştır. Amerikan anayasasında güvenlik özgürlükle ilişkilendirilirken, Fransız İhtilalı sürecinde yayımlanan yurttaş hakları bildirgesinde güvenlik dört temel insan hakkından birisi olarak ilan edilmiştir.⁵ Modern dünyada kurulan tüm ittifak sistemleri, bloklaşmalar, birlikler ve savaşlar yine ağırlıklı olarak güvenlik temalı olmuştur. Güvenliği sağlamanın en iyi yolunun sürekli güçlü olmayı gerektirdiğini ileri süren görüşler ve teoriler olduğu gibi, insanlar ve devletler arasında işbirliği ve dayanışmayı esas alan ilişkilerin güvenliği sağlamak için en doğru yöntem olduğunu savunan görüş ve kuramlar da olmuştur.

İnsanlık tarihi boyunca kadim ve modern toplumların iç ve dış ilişkilerinde bu denli başat bir rol oynayan ve birçok anlaşmanın ve birliğin kurulmasında temel motivasyon kaynağı olan güvenlik olgusunun ne olduğuna dair farklı görüşler vardır. Tanımlarda birçok benzeşim noktası olmasına rağmen gelişen olay ve olgulara paralel olarak güvenlik kavramının anlamında da çeşitli evrilmeler olmuştur. Bu yüzden, güvenlik sosyal bilimlerde dinamik bir kavram olagelmıştır.

Güvenlik, sözlük anlamıyla “güvende olma durumu, tehlikeden uzak olma, korku ve endişeden irak olma durumu”dur.⁶ Güvenlik, bireylere, konulara, toplumsal geleneklere ile değişen şartlara ve durumlara uyarlanan bir kavramdır.⁷ Tek, mutlak ve değişmeyen bir güvenlik tanımının varlığından söz etmek mümkün olmadığı gibi güvenliğin dönemsel olarak evrildiği ve bu kavrama yeni anlamlar eklemeli olduğu açıktır. Konjonktürel dinamikler bağlamında yeniden şekillenen güvenlik kavramı var olan

⁴ Oral Sander, *Siyasi Tarih İlkçağlardan 1918'e*, 15.B., Ankara, İmge Kitabevi, 2006, s.33.

⁵Hans Günter Brauch, “Güvenliğin Yeniden Kavramsallaştırılması: Barış, Güvenlik, Kalkınma ve Çevre Kavramsal Dörtlüsü”, *Uluslararası İlişkiler*, C. 5, S. 18, Yaz 2008, s. 3.

⁶ Oxford dictionary, <http://www.oxforddictionaries.com/definition/english/security>, (30.01.2013).

⁷ Brauch, a.g.m., s. 2.

değerleri koruma ve tehditlerden uzak tutma şeklinde tanımlanabilir.⁸ Wolfers'a göre güvenlik, elde edilmiş değerlerin korunmasıdır.⁹ Wolfers'ı tamamlayan başka bir tanım ise herhangi bir sosyal birimin içinde dışarıdan bir oluşumun-gerek tehditle, gerek bu anlamda bir algı oluşturarak veya baskı yoluyla- herhangi bir değişikliği dayatmaması/dayatamaması durumudur.¹⁰ Elde edilmiş değerlerin korunması ya da tehlikenin var olmaması konusu doğa olayları söz konusu olunca genellikle imkansızdır. Bu bağlamda Baldwin¹¹, biraz da Ullman'dan esinlenerek güvenlik tanımını "elde edilmiş değerlere zarar verilmesi ihtimalinin azaltılması" şeklinde yeniden formülize etmiştir. Bu formülasyon, bir devletin herhangi bir askeri tehdit karşısında caydırıcı önlemler alarak saldırı ihtimalini azaltma örneğinde okunabilir.¹² Güvenlik ile ilgili başka bir tanım kavramın objektif ve sübjektif algısıyla ilgilidir. Objektif güvenlik gerçekte nasıl tehdit edildiğinin anlamına gelirken, sübjektif güvenlik bu tehdidi nasıl algıladığıdır.¹³

Güvenliğin salt askeri olmadığı yönündeki tartışmalar bu kavramın daha geniş bir perspektiften analiz edilmesine neden olmuştur. Kaygı ve tehditlerin olmaması, var olanların azaltılması veya caydırılması ekseninde yapılan bir kavramsal tanımlama, beraberinde farklı güvenlik türlerini getirmiştir. Buzan'ın¹⁴ askeri güvenlik, siyasi güvenlik, ekonomik güvenlik, toplumsal güvenlik ve çevresel güvenlik olarak türleştirdiği güvenlik çeşitleri/sektörleri bu alandaki yazına önemli oranda katkıda bulunmuştur. Söz konusu güvenlik türlerinden her birisi güvenlik problemiğinin ana unsurlarını oluşturur. Güvenlik sektörleri birbirinden bağımsız olmadığı gibi aralarında iç içe geçmiş ağ biçiminde bağlantılar vardır.

Devletlerin savunma ve saldırma kapasitesi askeri güvenliklerini; istikrarı, yönetim sistemleri ve meşruiyet sağlayan ideolojileri siyasi güvenliklerini; kaynaklara

⁸ Beril Dedeoğlu, "Yeniden Güvenlik Topluluğu: Benzerliklerin Karşılıklı Bağımlılığından Farklılıkların Birlikteliğine", *Uluslararası İlişkiler*, C. 1, S. 4, Kış 2004, s. 1.

⁹ Arnold Wolfers, " 'National Security' as an Ambiguous Symbol", *Political Science Quarterly*, Vol. 67, No. 4, 1952, s. 484.

¹⁰ Herman Van Der Wusten, Jan Nijman, Rob Thijsse, "Security Policies of European Countries Outside the Soviet Sphere", *Journal of Peace Research*, Vol. 22, No. 4, 1985, s. 304.

¹¹ David A. Baldwin, "The Concept of Security", *Review of International Studies*, Vol. 23, Issue 1, 1997, s.13.

¹² Baldwin, a.g.m., s. 13.

¹³ Ole Waever, "Peace and Security. Two Concepts and Their Relationship", *Contemporary Security Analysis And Copenhagen Peace Research*, (ed.) Stefano Guzzini- Dietrich Jung, Routledge, London, 2004, s. 55.

¹⁴ Barry Buzan, "New Patterns of Global Security in the Twenty-first Century", *International Affairs*, Vol. 67, No. 3, 1991, s. 433.

erişimleri ve iyi bir refah seviyesine ulaşmalarını mümkün kılacak finans ve pazarlar ekonomik güvenliklerini; dillerini, kültürlerini, dinlerini, geleneklerini ve milli kimliklerini geliştirmek için uygun koşulların hazırlanması toplumsal güvenliklerini ve son olarak insan zenginliğinin dayandığı çevrenin korunması çevresel güvenliklerini ilgilendirmektedir.¹⁵

Güvenlik sektörleri ya da çeşitleri yanında güvenlik seviyeleri/kategorileri bağlamında yapılan bir sınıflandırmada farklı görüşlere rağmen genel olarak üç kategori ya da seviyeden bahsedilebilir. İnsani/Bireysel güvenlik, ulusal güvenlik ve uluslararası güvenlik kategorilerine bazı bilim adamları tarafından grup güvenliği, bölgesel güvenlik ve kıta güvenliği gibi diğer bazı seviyeler/kategoriler de eklenmektedir.¹⁶

A. İNSAN GÜVENLİĞİ/ BİREYSEL GÜVENLİK

Bireysel güvenlik, tarihsel olarak bazı düşünürler tarafından kimi düşünce sistemlerinin odak noktası olarak ele alınmakla birlikte, bireyin güvenliğini daha geniş perspektifle irdeleyen insan güvenliği yeni bir kavramsallaştırma değildir. Tarihsel olarak bakıldığında, devlet güvenliğini esas alan geleneksel güvenlik yaklaşımları dahilinde değişmeyen referans nesnesi olan devleti korumak için yapılan savaşlar ve bu amaca yönelik çatışmalarda yakın zamana kadar olan dönemde insan ölümlerinin sürekli artması, devlet güvenliğini sağlama çabalarının insan güvenliğini sağlayamadığı gerçeğini ortaya çıkarmıştır. Buna ilaveten, çevre felaketleri ile salgın hastalıklar, sel, deprem ve kuraklık gibi doğal afetlerin de insan güvenliğine savaşlar kadar risk oluşturduğu görülmüştür.¹⁷

İlk olarak BM kalkınma raporunda kavramsallaştırılan insan güvenliği, insanların insani kalkınmayı kısıtlayan etkenlerden kurtarılması olarak tanımlanmış ve hangi alanları kapsadığı belirtilmiştir.¹⁸ Güvenliği türleştirme bağlamında 1994 yılında yayımlanan

¹⁵ Buzan, "New Patterns of Global Security in the Twenty-first Century", a.g.m., s. 433.

¹⁶ Spyros Economides, "Balkan Security: What Security? Whose Security?", *Southeast European and Black Sea Studies*, Vol. 3, No. 3, 2003, s. 107.

¹⁷ Gary King, Christopher J. L. Murray, "Rethinking Human Security", *Political Science Quarterly*, Vol. 116, No. 4, 2001-2002, s. 588.

¹⁸ Burak Tangör, "Kuramsal Tartışmalar Işığında İnsan Güvenliği ve Politikaları", *Uluslararası Hukuk ve Politika*, C. 8, S. 30, 2012, ss. 61-62.

Birleşmiş Milletler İnsani Gelişim Raporu* ekonomik güvenliği, gıda güvenliğini, sağlık güvenliğini, çevre güvenliğini, kişi güvenliğini, toplum güvenliğini ve siyasi güvenliği insan güvenliğinin ana unsurları olarak sıralamıştır.¹⁹ İnsanı önceleyen ve odak noktasına koyan bu tanımlama ile birey güvenliğinin en önemli amaç olduğu ortaya konulmuştur.

20

Bireysel güvenlik, Montesquieu'nün tanımında siyasi özgürlükle yakından ilgilidir. Adam Smith, benzer bir şekilde, bireylerin özgürlüğünü ve güvenliğini kamu refahının gelişiminin en önemli unsuru olarak tanımlamıştır.²¹ Ken Booth, güvenliği ve özgürlüğü birbirinden ayıramaz iki unsur olarak görmüş, güvenliğin tehditlerin olmaması şeklindeki tanımına özgürlüğün insanları kendi serbest iradeleriyle yapmak istediklerini yaparken karşılaştıkları engelleri ortadan kaldırmak anlamını eklemiştir. Bu engeller savaş, yoksulluk, kötü eğitim ve siyasi baskı olabilir. Bu bağlamda gerçek güvenliği, özgürlük ya da özgürleştirme oluşturur.²²

Bireysel güvenlik kavramının siyasi özgürlüklerle ilişkilendirilmesi aynı zamanda insan haklarıyla ilgilidir. Birey hakları ve güvenlik ilişkisi pozitif anlamda bireyin gerek anayasada gerek uluslararası normlarla devlete karşı korunmasını esas alırken, negatif anlamda devletin bireyin haklarını "güvenlik" gerekçesiyle ihlal etmesi şeklinde gerçekleşir.²³ Devlet birey haklarını ihlal ettiğinde, devlet ve bireyin karşı karşıya gelmesi asimetrik bir durum ortaya çıkarır, bu yüzden de bireyin devlet karşısında korunması esastır.²⁴

* Birleşmiş Milletler İnsani Gelişim Raporu bireylerin devletin esas zenginliği olduğu noktasından hareketle 1990 yılından beri yılda bir kez olmak üzere dünyadaki insani gelişim düzeyini ölçen raporlar yayımlar.

¹⁹ United Nations Human Security Reports, *New Dimensions of Human Security (1994)*, 2013, http://hdr.undp.org/en/media/hdr_1994_en_chap2.pdf, (16.02.2013), ss. 24-25.

²⁰ Muharrem Aksu, "Yeni Tehditler, Güvenliğin Genişleme Boyutları ve İnsani Güvenlik", *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, C. 4, S. 2, 2012, s. 69.

²¹ Emma Rotschild, "What's Security", *Deadalus*, Vol. 124, No. 3, Summer 1995, ss. 61-62.

²² Ken Booth, "Security and Emancipation", *Review of International Studies*, Vol.17, No.4, 1991, s. 319.

²³ Piet Hein van Kempen, "Four Concepts of Security-A Human Rights Perspective", *Human Rights Law Review*, Vol. 13, Issue 1, March 2013, ss. 10-11.

²⁴ Aksu, a.g.m., s. 72.

B.ULUSAL GÜVENLİK

Ulusal güvenlik çoğunlukla devleti analiz birimi olarak kabul eder. Buna göre birincil öncelik, devletin bekasını sağlamaktır. Bireysel güvenlik ancak ikincil derecede önemlidir. Dolayısıyla güvenlik bir hiyerarşiye tabidir. Ulusal güvenliğin birincil amacı devletin bekasını sağlamak, devletin toprak bütünlüğünü korumak ve devletin siyasi bağımsızlığını sürdürmek şeklinde özetlenebilir. Bu türden öz bir tanımlamanın kendi içinde de bir hiyerarşisi vardır. Beka, toprak bütünlüğü ve siyasi bağımsızlık kavramları birincil öncelik, ikincil öncelik ve üçüncül öncelik şeklinde sıralanmıştır.²⁵

Ulusal güvenlik kavramı, devlet yöneticileri tarafından ve politika yapıcılar tarafından genellikle ulusal çıkar kavramıyla özdeşleştirilmeye çalışılır. Ulusal çıkar ya da güvenlik devletin bekasını, toprak bütünlüğünü ve siyasi bağımsızlığını korumayı esas aldığından, devletlerin ilişkilerindeki bazı konjonktürel olay ve olgular ulusal güvenlik kavramına salt askeri anlamlar ötesinde başka anlamlar da yükler. Wolfers'ın²⁶ bu konuda Amerika Birleşik Devletleri tarihinde önemli bir köşe taşı olan 1929 ekonomik buhranını ve 1950'lerdeki Soğuk Savaş karşılaştırması önemlidir. 1929 sonrası ulusal güvenlik tanımında ekonomik kaygılar ön plandayken, 1950'li yıllarda ideolojik tonların ağır bastığı bir ulusal güvenlik tanımı söz konusudur.

Bir tehdidin ulusal güvenlik konusu olup olmadığı bir devletin tehdit algısıyla yakından ilintilidir. Bu algı, olaylara ve devletlerin karar vericilerinin kişisel özellikleri gibi birçok etkene göre şekillenir. Örneğin II. Dünya Savaşından sonra Doğu Avrupa'daki Sovyet varlığı, Batı Avrupa ve Kuzeydoğu Asya'daki güç boşluğu ve bazı üçüncü dünya ülkelerindeki devrimci milliyetçilik Amerika'nın temel değerlerine tehdit olarak algılanmış²⁷ ve ulusal güvenlik konusu olarak değerlendirilmiştir. Bu algı temelinde geliştirilen bloklar, anlaşmalar ve ittifaklar ABD'nin daha sonraki politikalarında önemli bir etkiye sahiptir.

Ulusal güvenliği değişen şartlar ve yeni küresel gelişmeler bağlamında yeniden tanımlanmasını savunan diğer bir görüş, geleneksel tehditlere bazı yeni tehdit türleri

²⁵ Gil Merom, "Israel's National Security and the Myth of Exceptionalism", *Political Science Quarterly*, Vol.114, No. 3, Autumn 1999, s. 418.

²⁶ Wolfers, a.g.m., s. 482.

²⁷ Melvyn P. Leffler, "National Security", *The Journal of American History*, Vol. 77, No. 1, June 1990, s. 147.

eklemlemiştir. Bu yaklaşımlar, ulusal güvenliğin merkezine dünyadaki doğal kaynaklar, çevre ve nüfus konularının/sorunlarının da dahil edilmesi gerektiğini savlayan görüşlerdir.²⁸ Örneğin bir devlete yönelik büyük bir kitlesel göç hareketi, o ülkenin bekasını tehdit etme potansiyeline sahip olduğu için ulusal güvenlik kategorisinde değerlendirilebilir.

C.ULUSLARARASI GÜVENLİK

Bireysel güvenlik bireye yönelen tehditleri, ulusal güvenlik devlete yönelen tehditleri bertaraf etme veya minimize etme biçiminde tanımlanırsa, uluslararası güvenlik uluslararası toplumun güvenliğine yönelen tehditlerin ortadan kaldırılması ya da azaltılması şeklinde tanımlanabilir. Dolayısıyla referans objesi olarak uluslararası toplumu almak yanlış olmayacaktır.

Uluslararası güvenliği klasik anlamda olumsuz etkileyecek askeri tehditler, nükleer silahlanma ve organize suç örgütleri gibi tehditlere ek olarak küreselleşmenin getirdiği uluslararası terörizm, küresel finans sisteminin çöküşü ve nükleer kazalar gibi yeni konuların da günümüz uluslararası toplumunun güvenliğini etkileme potansiyeli, bu tehditlerle mücadelede küresel bir toplumun varlığına olan ihtiyacı ortaya çıkarmıştır.²⁹

Özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemde iç savaş, etnik temizlik, ulusaşırı savaş ve terörizm gibi olgular güvenliğin birey ve devlet seviyesini aşan daha geniş bir seviyede ele alınması ihtiyacını doğurmuştur. Bu bağlamda, güvenliğin sağlanmasında devlet dışı aktörlerin de rolü ön plana çıkmıştır. Soğuk Savaş sonrasında Yugoslavya'daki iç krize güçlü devletlerin yanında NATO, BM, Avrupa Birliği, Kızıl Haç gibi kurum ve kuruluşların müdahil olması³⁰ güvenliğe uluslararası düzeyde bir yaklaşımın sonucudur.

²⁸ Jessica Tuchman Mathews, "Redefining Security", *Foreign Affairs*, Vol.68, No.2, Spring 1989, s.162.

²⁹ John Baylis, "Uluslararası İlişkilerde Güvenlik Kavramı", *Uluslararası İlişkiler*, C. 5, Sayı 18, Ankara, K11 2008, s.74.

³⁰ Elke Krahan, "American Hegemony or Global Governance? Competing Visions of International Security", *International Studies Review*, Vol. 7, No. 4, December 2005, ss. 531-532.

II. ULUSLARARASI İLİŞKİLER TEORİLERİNDE GÜVENLİK YAKLAŞIMLARI

Uluslararası İlişkiler disiplininin özerk bir akademik alan olarak ortaya çıkışı 20. Yüzyılın ilk çeyreğine rastlar. Bu süreçte Avrupa'daki güç eksenli savaşlar “güvenlik” konusunu akademik yazında ön plana çıkarsa da, bu konuya asıl yoğunlaşma II. Dünya Savaşı sürecinde ve sonrasında başlamıştır.³¹ Geleneksel güvenlik yaklaşımlarının hakim olduğu Soğuk Savaş döneminde güvenlik konusu devlet merkezli bir perspektifle ele alınmış ve bu süreçte referans nesnesine yönelik tehditlerin salt askeri olduğunu savlayan paradigmlar altın çağını yaşamıştır. Güvenliği geleneksel bakış açısıyla ele alan bu yaklaşımlara karşı 1980’lerden itibaren güvenlik kavramına yeni anlamlar yükleyip farklı boyutlar getiren alternatif güvenlik yaklaşımları ortaya çıkmıştır.

Güvenlik kavramının tanımlanmasında ortaya çıkan farklı yaklaşımlar ve tanımlar bağlamında kavramın çerçevesi çizilirken, güvenliğin ne olduğu konusunda önemli yaklaşım farklılıkları sergilenmiş, temel değerlerin korunmasına yapılan vurguda belli bir ölçüde uzlaşma sağlanmış, fakat analizlerin temel odağının “bireysel”, “ulusal” veya “uluslararası” güvenlik mi olacağı konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür.³² Bu bağlamda, pozitivist Uluslararası İlişkiler teorilerinde devleti analiz birimi olarak belirleyen ve gücü önceleyen teoriler olduğu kadar, bireyi ve sistemi esas alan yaklaşımlar da tesis edilmiştir. Diğer yandan 20. yüzyılın sonlarına doğru, geleneksel teorilere bir tepki olarak ortaya çıkan post-pozitivist Uluslararası İlişkiler teorilerinde pozitivist güvenlik yaklaşımlarına sert eleştiriler yöneltilmiş ve bireyin özgürlüğünün “güvenlik” argümanları ileri sürülerek elinden alındığını savlayan görüşler ortaya atılmıştır.

A. POZİTİVİST ULUSLARARASI İLİŞKİLER TEORİLERİNDE GÜVENLİK ALGILAMALARI

1. Realist Teoriler ve Güvenlik

³¹ Çiğdem Ok, “Uluslararası İlişkilerde Güvenlik Teorileri Bölgesel Güvenlik Bağlamında ASEAN Deneyimi Analizi”, *Tuiç Akademi*, <http://www.tuicakademi.org/index.php/kategoriler/diger/1369-uluslararasi-iliskilerde-guvenlik-teorileri-bolgesel-guvenlik-baglamindaasean-deneyimi-analizi>, (20.02.2015).

³² Baylis, a.g.m., s. 73.

Güvenlik olgusu realist teorilerin odağında yer alır. Realist Uluslararası İlişkiler teorisinde anarşik yapının dayattığı güvenlik ya da güvenli olmama sorunsalı, devletlerin ulusal bekalarını sağlamak için güç peşinde olmalarını gerektirir. Devletler arasındaki güç ve çıkar sağlama yarışı ile insan doğasındaki kötülük ve bencilik ön kabulüyle bir analogik bağlantı kuran teori, tarihsel arka planını Thucydides'in Atina-Sparta savaşındaki realpolitik gerçekçiliğine, İtalya prensliklerindeki ilişkileri irdeleyen Machiavelli'nin düşüncelerine ve 1600'lü yılların İngiliz düşünürü Thomas Hobbes'a dayandırır.

Thucydides'in Pleponeyza savaşlarının nedenlerini Spartalılar ile Atinalılar arasındaki güç dengesinin Atinalılar lehine değişmesi ve bu yeni durumun Spartalılarda yarattığı kaygı ile açıklaması,³³ realist paradigmanın en önemli unsurlarından birisi olan güç dengesinin beka için varoluşsal bir önemde olduğunu gösteren en eski örneklerindedir. Devletlerin moral değerleri göz ardı eden güç-çıkarcı odaklı çatışmacı bir politikayı benimsediğini düşünen Thucydides, güçlünün istediklerini yaparken görece olarak daha güçsüz olanın güçlünün iradesi karşısında duramayacağını ve olanları kabullenmekten başka bir seçeneğinin olmadığını ileri sürmüştür.³⁴ *Pleponeyza Savaşlarının Tarihi* adlı kitabında, gücün çekiciliğinden ve güce sahip olanın ayrıcalığından bahsederken konuştuğu bir Atinalıya “yeteri kadar güce sahip olan hiçbir ülke, daha zayıf olan komşusunu yönetme dürtüsüne karşı koyamaz” cümlesini söylemiş ve güçlü olanın güvenliği gereği, istediği her şeyi yapmaya hakkı olduğunu belirtmiştir.³⁵

Güçlü ve dirik olmanın tüm olumsuzluklarla başa çıkma ve ulusal bekayı sağlamanın en etkili yolu olduğunu belirten bir diğer düşünür Machiavelli'dir. *Prens* adlı kitabında, İtalya'daki prenslerin devletlerini kaybetme nedenleri arasında orduya yeteri kadar önem vermemelerini ve barış zamanındaki durağanlığın ilelebet süreceğine olan inançlarını sayar. Böylesi bir davranış, tıpkı sakin bir havada fırtınayı hesaba katmamaya benzer.³⁶ Başarılı olmak için sonuca odaklı realist politikalar izlenmesi gerektiğini belirten Machiavelli, prenslerin verdikleri tüm sözleri tutmak zorunda olmadıklarını belirtmiş ve zarar görececeklerini anladıklarında anda verdikleri sözlerden caymaları

³³ Steven Forde, “Varieties of Realism: Thucydides and Machiavelli”, *The Journal of Politics*, Vol. 54, No. 2, May 1992, s. 374.

³⁴ Mustafa Aydın, “Uluslararası İlişkilerin ‘Gerçekçi’ Teorisi: Kökeni, Kapsamı, Kritiği”, *Uluslararası İlişkiler*, C. 1, S. 1, Bahar 2004, s. 43.

³⁵ Forde, a.g.m., p. 376.

³⁶ Niccolo Machiavelli, *Prens*, (çev. Harun Mutluay), İstanbul, Bordo Siyah Yayınları, 2007, s.174.

gerektiğini tavsiye etmiştir. Sözünde durmama tavsiyesinin gerekçesini ise insanların kötü oldukları için prensere verdikleri sözü tutamayacağından, prensin de aynı biçimde sözünü tutması için bir zorunluluk olmadığı şeklinde açıklamıştır.³⁷

Hobbes'un insanın doğal kötülüğü ve günahkarlığına karşı bir üst otoriteye olan ihtiyaca yaptığı vurgu³⁸ anarşik ortamın güvenliğe yönelttiği tehditten kaynaklanmaktadır. Üst bir otorite olmadıkça herkesin herkesle daima savaş halinde olduğu tespitinde bulunan Hobbes, insan doğasında bulunan üç temel kavga nedeninden birisinin güvenliksiz olduğunu ve bu etmenin insanları kendilerini korumak için mücadeleye ittiğini belirtmiştir.³⁹ İnsan doğasındaki saldırganlığın nedenleri arasında bulunan insanın kendini güvensiz hissetmesi nedeninden hareketle, uluslararası ortamın da benzer şekilde anarşik ve güvensiz olması, devletlerin rasyonel, bütüncül ve tek aktör olarak ulusal güvenliklerini sağlamaya odaklanması sonucunu doğurmuştur.⁴⁰

Bu yaklaşım, uluslararası politikanın modern dönemde siyasal olaylara yaklaşımında baskın bir biçimde görülmüştür. Klasik realizmin 1940'dan 1970'lere kadar hakim bir Uluslararası İlişkiler paradigması olarak kendini kabul ettirmesi, güç kavramı ile bu bağlamda ulusal güç ve insan unsurunun önemine atfettiği önemle ilintilidir.⁴¹ Bu önemin dönemin konjonktürüyle de yakından ilgili olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Hobbes realizminden esinlenen ve bunu 20. yüzyılda devletler arasındaki ilişkilere uyarlayan siyasal gerçekçilik paradigması, dönemin siyasal aktörleri ve kuramcılarını tarafından tercih edilmesinin en önemli nedeni, I. Dünya Savaşı sonrası düzenlemelerin yıkıcılığı ve sorunlara çözüm olamamasının yarattığı hayal kırıklığıdır. Carr, ağırlıklı olarak liberal aktörler tarafından yapılan savaş sonrası düzenlemelere "liberal ütopyacılığın iflası" olarak tanımlayarak sert eleştiriler yöneltmiştir.⁴² Ütopyacı olarak nitelendirdiği dönemsel aktörlerin başvurduğu hukuk, düzen, kolektif güvenlik ve serbest ticaret gibi söylemlerin ayrıcalıklı bir grubun sloganı olmaktan öteye gitmediğini, bu tür

³⁷ Machiavelli, a.g.e., s. 132.

³⁸ Tayyar Arı, *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, 5.B., Bursa, MKM Yayıncılık, 2008, s. 178.

³⁹ Thomas Hobbes, *Leviathan*, 10.B., (çev. Semih Lim), İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2012, s.101.

⁴⁰ Atilla Sandıklı, Bilgehan Emekler, "Güvenlik Yaklaşımlarında Değişim ve Dönüşüm", *Teoriler Işığında Güvenlik, Savaş, Barış ve Çatışma Çözümleri*, (ed.) Atilla Sandıklı, İstanbul, Bilgesam Yayınları, 2012, s. 7.

⁴¹ Arı, *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, a.g.e., s. 159.

⁴² Arı, *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, a.g.e., s. 159.

söylemlerin ütopyacıların çıkarlarını korumak ve ideolojik amaçlarını gerçekleştirmeye hizmet ettiğini ileri sürmüştür.⁴³

Ütopyacılarla yöneltilen eleştiriler ışığında kendi yaklaşımını ortaya koyan Carr, realizmin temel unsurlarını reddetmemekle birlikte bazı konularda farklı yaklaşımlar geliştirmiştir. Gücü uluslararası politikanın ana unsuru olarak değerlendiren Carr, uluslararası arenadaki hiçbir etkileşimin ülkelerin bencil yapılarından, etki etme isteklerinden ve politikanın çelişkili karakterinden bağımsız olmadığını belirtmiştir. Gücü başta askeri olmak üzere, ekonomik ve ideolojik olarak kategorize eden Carr, diğer ekstrem realistlerin aksine ahlakı da ütopyacıların benimsediği şekliyle olmamak kaydıyla önemsememiştir.⁴⁴

Gücü ulusal çıkarla eşitleyen bir diğer realist kuramcı Morgenthau'dur. Morgenthau, tüm politikaların, dolayısıyla uluslararası politikanın da merkezinde çıkarın olduğunu ve tüm devletlerin genellikle "güç" olarak da tanımlanan ulusal çıkarın peşinde olması gerektiğini ifade eder.⁴⁵ Siyasal gerçekçilik teorisinin diğer savunucularıyla bir çok konuda aynı ya da benzer fikirler paylaşan Morgenthau, güç unsurunun uluslararası barışı korumada çok önemli bir faktör olduğunu fakat barışı tesis etmek için uluslararası konsensüsün sağlanması ve devletler arasında diplomatik ilişkilerin de kurulması gerektiğine dikkat çekmiştir.⁴⁶

Güvenlik ve istikrarı devletler arasındaki güç yarışına endeksleyen ve barışın ancak böyle bir yarışta güçlerini ve kapasitelerini maksimize eden devletlerin olduğu ortamda sağlanacağını savlayan klasik realist paradigmaya kendi içinden bazı teorisyenlerce eleştiriler yöneltilmiş ve farklı yaklaşımlar ortaya atılmıştır. Söz konusu teorisyenlerden en önemlisi Kenneth Waltz'dır. Waltz, 1970'lerin sonunda yayınladığı bir makalesinde, realist Uluslararası İlişkiler teorisine farklı yaklaşımlar getirmiş ve teoriyi birçok açıdan revize etmiştir. Teoriye getirilen farklı yaklaşımlar ve yeni

⁴³ Peter Wilson, "E.H. Carr's The Twenty Years' Crisis: Appearance and Reality in World Politics", *London School of Economics Research Online*, http://eprints.lse.ac.uk/30047/1/EH_Carrs_The_Twenty_Years_Crisis_%28LSERO%29.pdf, (05.03.2015), s. 6.

⁴⁴ Pier Domenico Tortola, "The Twenty Years' Crisis by Edward H. Carr", *Crossroads*, Vol. 1, No. 1, 2005, ss. 78-79.

⁴⁵ J. Peter Pham, "What Is in the National Interest? Hans Morgenthau's Realist Vision and American Foreign Policy", *American Foreign Policy Interests*, Vol. 30, No. 5, September 2008, s. 258.

⁴⁶ Arı, *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, a.g.e., s. 186.

tanımlamalar, ortaya Neorealizm adında yeni bir Uluslararası İlişkiler teorisinin çıkmasına neden olmuştur.

Reelpolitiğin temel ilkelerini koruyarak araçlara ve sonuçlara farklı perspektiflerle bakan Neorealizm, bir araç olarak gördüğü gücün hem azlığına hem de gereğinden fazla olmasına eleştirel bir bakış geliştirmiştir. Devletlerin güçten çok fazla mahrum olmasının diğer devletlere saldırı davetiyesi çıkarabileceğini ileri sürerken, devletlerin çok fazla güç biriktirmesiyle doğru orantılı bir şekilde, karşı devletlerin de aşırı silahlanacağı iddiasında bulunmuştur. Bu bakımdan, devletlerin kabul edilebilir güce sahip olması gerekir. Devletlerin nihai kaygısı güç elde etmekten ziyade güvenlidir.⁴⁷

Devletler, güvenliklerini ve egemenliklerini hiçbir otorite ve hiyerarşik düzenin olmadığı anarşik bir uluslararası sistemde korumayı önceler.⁴⁸ Bu sistemde, devletleri birbirinden farklılaştıran yegane unsur sahip oldukları kapasiteleridir. Temel özellikleri bağlamında birbirine benzeyen devletler; kültürel, ideolojik, v.b. farklılıklarına rağmen aynı temel işlevleri yerine getirirler. Birimlerin sahip olduğu kapasitede güç dağılımından kaynaklanan bir değişim, sistemin yapısında da değişime neden olur. Waltz'un ifadesiyle, uluslararası sistemin devlet birimleri "benzer işlevleri yerine getirmedeki performans ve kapasiteleriyle ayırt edilebilirler".⁴⁹

Benzer işlevlerin yerine getirildiği yapı anarşik olduğundan, çoğu kez devletlerin davranışlarını yumuşatan bir ortam işlevi görür ve devletlerin benzer davranışlar göstermesine neden olur.⁵⁰ Anarşik yapıyı oluşturan birimler, yani devletler, güvenliklerini ve güvenliklerine yöneltilen tehditleri bertaraf etmek için önlemler alma çabası içerisine girerler. Bu çabalar, bazı durumlarda aşırı önlemlerin alınmasına yol açar ki bu da "güvenlik ikilemi" denen durumun ortaya çıkmasına neden olur.⁵¹

Güvenliklerinin diğer bireyler ya da gruplar tarafından tehdit edildiği kaygısından hareketle söz konusu tehditleri önlemek amacıyla güçlerini arttıran gruplar, diğer grupların kendilerini güvensiz hissetmelerine ve buna bağlı olarak en kötüye hazırlıklı olmalarına neden olur. Karşılıklı güç artırımının olduğu ve birimler arasında bunca rekabetin olduğu bir dünyada, hiç kimse ya da grup kendini tam olarak güvenli

⁴⁷ Kenneth N. Waltz, "The Origins of War in Neorealist Theory", *Journal of Interdisciplinary History*, Vol. 18, No. 4, Spring 1988, s. 616.

⁴⁸ Arı, *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, a.g.e., s. 189.

⁴⁹ Aydın, "Uluslararası İlişkilerin 'Gerçekçi' Teorisi: Kökeni, Kapsamı, Kritiği", a.g.m., s. 49.

⁵⁰ Arı, *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, a.g.e., s. 191.

⁵¹ Waltz, a.g.m., s. 619.

hissetmeyeceğine göre güç artırımı ve güvenli hissetme kısır döngüsü sürekli olarak devam eder.⁵² Bu kısır döngü paralelinde askeri güç artırımının güvenliği sağlayacağı inancı, güvenliğe giden yolun sadece askeri güç artırımından geçtiği düşüncesiyle ilintilidir.⁵³

Güvenliğin güç bağlamında ne şekilde maksimize edileceği konusunda yapısal realistler tarafından farklı görüşler ortaya atılmıştır. Defansif realistlere göre devletler mevcut güç dengesini koruyarak güvenliklerini maksimize ederler. Uluslararası sistem, devletlerin bekalarını ve güvenliklerini sağlamaları için onları ılımlı davranmaya zorlar. Hegemonya ve baskı altına alma yoluyla gücü maksimize etme, karşı tarafın da güç elde çabası içerisine koyar. Ofansif realistler ise, uluslararası sistemin anarşik doğasının devletlerin kendilerini daha güvenli hissetmeleri için güçlerini maksimize etmeye yönelttiğini ileri sürer. Daha fazla güç ve daha güçlü devlet, daha zayıf olanın saldırma isteğini kıracaktır.⁵⁴

Gücün maksimize edilmesi güvenlik kaygısıyla ilintilidir. Bu bağlamda, güvensiz hissetme durumu devletler arasındaki işbirliğini de olumsuz etkiler. Güvenlik sınırlı olduğunda, devletler mutlak kazanç elde etmek yerine nispi kazanca yönelirler. İşbirliği neticesinde mutlak kazanç olacağını bilseler dahi buna yanaşmazlar, çünkü mutlak kazanç elde eden bir devlet, bu kazancı askeri güce devşirebilir ve sonraki dönemlerde daha büyük kazanımlar elde etmek uğruna baskı ve zorlamalara yönelebilir.⁵⁵

Teorisyenler arasındaki küçük çaplı farklılıklara rağmen, yapısal realizmin güvenlik konusunu önceleyerek bunu nihai bir hedef olarak saptaması ve devletler arasındaki ilişkilerin parametrelerini bu hedef doğrultusunda belirlemesi, teoriyi güvenlik konusuna getirdiği perspektif bakımından Uluslararası İlişkiler yazınında önemli bir yerde konumlandırmıştır. Güvenliği anarşik uluslararası sistemde birbiriyle rekabet eden dengeleyici birimlerin rekabetinin bir sonucu olarak algılayan⁵⁶ ve bu bağlamda sistemin, Waltz'ın deyiimiyle, "devletleri mutlak kazanç yerine nisbi kazançla yetinmeye

⁵² John H. Herz, "Idealist Internationalism and Security Dilemma", *World Politics*, Vol. 2, No. 2, January 1950, s. 157.

⁵³ Robert Jervis, "Cooperation Under Security Dilemma", *World Politics*, Vol. 30, Issue 2, January 1978, s. 182.

⁵⁴ Steven E. Lobell, "War is politics: Offensive realism, domestic politics, and security strategies", *Security Studies*, Vol. 12, No. 2, 2002, s. 169.

⁵⁵ John Mearsheimer, "Back to the Future: Instability in Europe after the Cold War", *International Security*, Vol. 15, No. 1, Summer 1990, s. 44.

⁵⁶ Jack Donnelly, "Realism", *Theories of International Relations*, (ed.) Scott Burchill-Andrew Linklater, Third edition, New York, Palgrave Macmillan,, 2005, s. 35.

zorladığını”⁵⁷ vurgulayan teori, klasik realizmi önemli ölçüde revize ederek Uluslararası İlişkilerin bir çalışma alanı olan güvenlik konusuna önemli katkılarda bulunmuştur.

2. Liberal Teoriler ve Güvenlik

Güvenliğin sağlanmasında uluslararası işbirliği ve kurumların inşa edilmesini kolaylaştırıcı unsurlar olarak ele alan Uluslararası Liberal Teorinin esin kaynağı entelektüel kökleri 17. yüzyıla dayanan klasik liberalizmdir. Bu bakımdan teorinin güvenlik konusuna getirdiği yaklaşımları anlamak, klasik liberalizmin dayandığı felsefe ve geçirdiği dönüşümlerle yakından ilintilidir. Liberalizme göre bireylerin farklılıklarını koruyarak çıkarlarını gerçekleştirecekleri bir topluma ihtiyaçları vardır. Özgürlük, bireyler amaçlarına yönelirken ihtiyaç duydukları en önemli unsurdur. Özgürlüğü de sağlayacak ve koruyacak unsur ise güvenlidir. Fakat, bu güvenlik realist perspektifin sunduğu anlayıştan farklıdır.

Önemli siyasal liberal kuramcılardan olan John Lock’a göre doğal yaşamda özgür, eşit ve bağımsız olan insanlar, ancak kendi istek ve iradeleri ile siyasal iktidara boyun eğler. Bu insanlar siyasi toplumu oluşturarak çoğunluğun iradesine uyarlar. Böylece meşru bir yönetim ortaya çıkar.⁵⁸ Tabiat halinde tam eşit ve özgür olan, mallarını istediği gibi kullanan insanın bu yaşam biçimine en büyük tehdit güvensizliktir. Bütün insanların eşit ve özgür olduğu bir sistemde adalet ve hakkaniyet ilkelerine bağlılık zor olduğundan dolayı insanlar siyasi bir toplum kurma ihtiyacı duyarlar. Korku ve yaşadıkları düzene gelen tehditler ve tehlikeler insanları ‘güvenlik’ aramaya yöneltmiş, böylece bir araya gelerek karşılıklı olarak hayatlarını, özgürlüklerini ve mal varlıklarını güvence altına alma konusunda uzlaşmışlardır. Toplum halinde birleşen ve ortak bir iktidar kuran insanların ana hedefi can güvenliklerine ve mallarına yönelebilecek tehditleri bertaraf etmektir.⁵⁹

Devlet-toplum ilişkisinin devletlerin uluslararası politikalarına önemli etkide bulunduğunu ileri süren Uluslararası Liberal Teori, toplumdaki görüşlerin, çıkarların ve

⁵⁷ Donnelly, a.g.e., s. 38.

⁵⁸ Ayferi Göze, *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler*, 7.B., İstanbul, Beta Basım ve Yayın Dağıtım, 1995, s. 153.

⁵⁹ Göze, a.g.e., s. 154.

kurumların devletlerin tercihlerini şekillendirdiğini vurgulamaktadır.⁶⁰ Devletlerin davranışlarının şekillenmesinde iç kamuoyunun yadsınamaz etkisini savlayan teori üç temel varsayım ortaya koymaktadır. Buna göre, bireyler ve gruplar da uluslararası politikanın aktörleridir.⁶¹ Devletler ve siyasi kurumlar, uluslararası politika kararlarında iç kamuoyunun bir alt birimini temsil ederler.⁶² Birbirine bağımlı devlet tercihleri devletlerin davranışlarını belirler.⁶³ Bu bağlamda, liberal uluslararası teörinin Uluslararası İlişkiler disiplinine en büyük katkısı; uluslararası aktörleri çoklaştırması, devletlerin uluslararası politikayla ilgili davranışlarında iç siyasetin ağırlığına vurgu yapması, uluslararası kurumların devletlerin davranışları üzerindeki etkisini göstermesi ve birçok farklı konuyu uluslararası çalışma konusu olarak ele alması olarak sıralanabilir.⁶⁴ Bu işbirliği ve ortaklık güvenliğinin tesis edilmesi bakımından da önemli sonuçlar doğurur.

Karşılıklı bağımlılık ve işbirliğine pozitif anlam yükleme Kant ve Wilson idealizminden kaynaklanmaktadır. Uyuşmazlıkların çözümünde uluslararası düzeyde kurumların inşa edilerek barışçıl araçların kullanımını önemlidir.⁶⁵ Bu kurumlar, devletler arasındaki işbirliğinin güvenlik konusuna yansımaları bağlamında da son derece önemlidir. Viotti ve Kauppi'ye göre devletler arasında güvensizliğe neden olan yanlış algılamalar işbirliği sayesinde bertaraf edilip çatışma ve rekabet azaltılabilir.⁶⁶

Çatışma ve rekabetin azaltılması bağlamında uluslararası liberal kurumların önemli rolü vardır. Kurumların bilgi sağlayıcı işlevleri yanında başka önemli yararları da vardır. Liberal kurumlar, yapılacak herhangi bir eylemin ya da faaliyetin maliyetini azalttığı gibi devletlere kıyasla daha güven duyulan taahhütler verir. Ayrıca aktörler arasında işbirliği, yapılmasında yarar olan eylemleri belirleyerek üyeler arasındaki karşılıklı ilişkileri kolaylaştırır.⁶⁷ Bu kolaylaştırıcı etkinin bir sonucu olarak, devletler

⁶⁰ Andrew Moravcsik, "Taking Preferences Seriously: A Liberal Theory of International Politics", *International Organization*, Vol. 51, Issue 4, Autumn 1997, s. 513.

⁶¹ Moravcsik, a.g.m. s. 516.

⁶² Moravcsik, a.g.m. s. 518.

⁶³ Moravcsik, a.g.m. s. 520.

⁶⁴ Johan Eriksson, Giampiero Giacomello, "The Information Revolution, Security, and International Relations: Relevant Theory?" *International Political Science Review*, Vol. 27, No. 3, 2006, s. 229.

⁶⁵ Erikson-Giacomello, a.g.m., s. 230.

⁶⁶ Sandıklı-Emeklier, "Güvenlik Yaklaşımlarında Değişim ve Dönüşüm", a.g.m., ss. 13-14.

⁶⁷ Robert O. Keohane, Lisa L. Martin, "The Promise of Institutional Theory", *International Security*, Vol. 20, No. 1, Summer 1995, s. 42.

arasında bazen işbirliğine yönelik bir istek olmakla birlikte karşılıklı şüpheler ve güvensizlikler nedeniyle sağlanamayan işbirliği gerçekleşir.⁶⁸

Uluslararası liberal teoriye göre, kurumların güvenliği sağlamada önemli işlevleri vardır. Uluslararası hukuk ve normların şekillendirdiği bir kurumun sağlayacağı kolektif güvenlik, işbirliği ile sağlanabilir. Kolektif güvenlik anlayışı ilkeleri temelinde oluşturulan bir kurumsallaşmayla, ortak norm ve kurallar aracılığıyla devletlerin demokratikleşmesi sağlanacak ve devletler arasında oluşabilecek bir uyuşmazlık durumunda bir yaptırım aracı olan ‘savaş’ seçeneği devre dışı bırakılacaktır.⁶⁹

Devletlerin herhangi bir anlaşmazlık ya da tehlike karşısında bireysel saldırılara başvurması uluslararası alanda meşruiyet sorunları doğurduğu gibi, karşı saldırıların yaratacağı etki çatışmaların ve uyuşmazlıkların boyutunu artırabilir. Bu bağlamda, anlaşmazlıkların merkezi bir kurum tarafından çözüme kavuşturulması kolektif güvenlik kavramıyla ilgilidir. Bu anlayışın bir sonucu olarak, 20. yüzyılda iki büyük savaşın getirdiği büyük kitle ölümleri ve ekonomik çöküntüden ders alınarak kolektif güvenliği sağlayacak kurumların oluşturulmasına yönelik önemli teşebbüsler olmuştur. Bu girişimlerde bulunan en önemli figür, kolektif güvenliğin en büyük savunucularından birisi olan Wilson’dır. Wilson’ın barışın tesisi ve kolektif güvenliğin sağlanmasında ortak bir iradeye olan ihtiyaca yaptığı vurgu ve barışın korunmasında denetim işlevi görecek merkezi bir organa atfettiği önem, Kant’ın ebedi barış retoriğinde devletler arasında savaşın önlenmesi için önerdiği işbirliği ile önemli benzerlik göstermektedir.

I. Dünya Savaşı sonrası Avrupa’daki güvensizliği sona erdirmek ve kalıcı barış tesis etmek amacıyla devletler arasında işbirliğini esas alan bir kuruma olan ihtiyaç Wilson’ın girişimleriyle Milletler Cemiyeti’nin kurulmasıyla bir sonuca ulaşmıştır. Böylece, Milletler Cemiyeti’ne üye olacak olan devletlere bazı yükümlülük ve sorumluluklar yüklenmek suretiyle savaşın önlenmesi, kalıcı barışın tesis edilmesi ve devletler arasında işbirliği kurulması amaçlanmıştır. Buna göre, devletler aralarında işbirliği yapmak ve geliştirmek, barış ve güvenliği sağlamak, savaşa başvurmamak konusunda bazı yükümlülükleri kabul etmek, adalet ve haysiyete dayalı uluslararası yükümlülükleri onaylamak ve giriştikleri eylemlerde devletler hukukunun hükümlerine uymak gibi önemli sorumluluklar yüklenmişlerdir.⁷⁰

⁶⁸ Keohane- Martin, a.g.m., s. 47.

⁶⁹ Sandıklı-Emeklier, “Güvenlik Yaklaşımlarında Değişim ve Dönüşüm”, a.g.m., s. 14.

⁷⁰ Milletler Cemiyeti Sözleşmesi Giriş Bölümü.

Bununla birlikte, Milletler Cemiyeti'nin kolektif güvenlik sağlama ve kalıcı barış tesis etmeye yönelik ilkeleri, ikinci bir dünya savaşının çıkmasını engelleyememiştir. I. Dünya Savaşı'nın en büyük mağlubu Almanya'ya Versailles ile çok ağır koşulların dayatılması, Fransa'nın Almanya'ya karşı güvenlik endişeleri, Sovyetler Birliği'nin Brest-Litovsk anlaşması ile kaybettiği toprakları geri alma isteği, Japonya'nın Uzak Doğu'da ABD ve İngiliz imparatorluğu arasında ezilmesi ve İtalya'daki ekonomik bunalım yeni bir kitle savaşına neden olan en önemli etkenler olmuştur.⁷¹

Bir kitle savaşı olarak II. Dünya Savaşı'nın insanlık tarihinin en ölümcül ve yıkıcı savaşı olması, barışın ve güvenliğin tesis edilmesinin ne derece önemli olduğunu ortaya çıkarmıştır. Savaş sonrası düzenlemelerle ilgili yapılan konferanslarda en fazla odaklanılan konu, yeni benzer savaşların önlenmesini sağlayacak düzenlemelerin yapılması olmuştur. Buna bağlı olarak, savaştan galip çıkan devletler, 1944 yılında *Dumbarton Oaks'ta* toplanarak kolektif güvenliği sağlayacak Birleşmiş Milletler anayasası üzerinde müzakerelerde bulunmuş ve Güvenlik Konseyi'ndeki oylama sistemi dışında diğer tüm konularda anlaşmaya varmışlardır.⁷²

Birleşmiş Milletler, anayasal yapısı birçok konuda Milletler Cemiyetine benzer olmakla birlikte daha karmaşık, daha büyük bir bütçe, daha yaygın bir yönetim kadrosu ve en önemlisi bir başarısızlık deneyiminin verdiği derslerle kuruldu.⁷³ 1945 yılında yeni kurulan bu birliğin mümkün olduğu kadar çok sayıda devleti kapsaması sağlanarak, dünya barışı ile güvenliğine gelecek tehditleri bertaraf edecek az sayıda güçlü büyük devletler grubu oluşturulmaya çalışıldı. Böylece, Genel Kurul ile bir çeşit yürütme organı olan Güvenlik Konseyi oluşturuldu.⁷⁴ Uluslararası barış ve güvenliğin korunması görevi BM'nin 24.maddesi⁷⁵ ile kendisine tevdi edilen Güvenlik Konseyi, BM anlaşmasının 7.

⁷¹ Oral Sander, *Siyasi Tarih 1918-1994*, 5.B., Ankara, İmge Kitabevi, 1996, s. 102.

⁷² Sander, *Siyasi Tarih 1918-1994*, a.g.e., s. 174.

⁷³ Sander, *Siyasi Tarih 1918-1994*, a.g.e., s. 184.

⁷⁴ Sander, *Siyasi Tarih 1918-1994*, a.g.e., ss. 184-185.

⁷⁵ BM anlaşmasının 24. maddesi üç alt maddeden oluşmaktadır. 1. Birleşmiş Milletler' in üyeleri, örgütün hızlı ve etkili hareket etmesini sağlamak için, uluslararası barış ve güvenliğin korunmasında başlıca sorumluluğu Güvenlik Konseyi' ne bırakırlar ve bu sorumluluk gereğince görevlerini yerine getirirken Güvenlik Konseyi'nin kendi adlarına hareket ettiğini kabul ederler 2. Güvenlik Konseyi, bu görevleri yerine getirirken Birleşmiş Milletler' in Amaç ve İlkelerine uygun hareket eder. Bu görevleri yerine getirebilmesi için Güvenlik Konseyi' ne verilmiş belirli yetkiler VI, VII, VIII ve XII. Bölümlerde gösterilmiştir 3. Güvenlik Konseyi, Genel Kurul' a incelenmek üzere yıllık raporlar ve gerektiğinde özel raporlar sunar.

bölümünde belirtildiği üzere barışın tehdidi, bozulması ve saldırı fiili halinde kolektif savunmayı devreye koymakla yetkili kılındı.⁷⁶

Uluslararası güvenliği kolektifleştirerek güvenliğin sürdürülebilirliğini kurumsal araçlarla sağlamaya yönelik liberal çaba ve girişimler, II. Dünya Savaşı sonrası dönemde artarak devam etmiş, daha sonraki süreçte Avrupa özelinde savaşların ortadan kaldırılarak yerine barış ve güvenliğin tesis edilmesine yardımcı olacak çeşitli uluslararası ve ulusüstü yapı ve kurumlar oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu çabalar sonucunda, barış ve güvenliğin ancak işbirliği ile elde edileceğini savlayan Fonksiyonalizm ve Transnasyonalizm gibi liberal tandanslı kuramlar ortaya çıkmıştır.

Liberal öğelerin şekillendirdiği bir entegrasyon teorisi olan fonksiyonalizm, devletlerin ve ulusların güvenliği ile uluslararası boyutta oluşturulan işlevsel örgütlerde çeşitli alanlarda yapılan işbirliği sonucu birimler arasında yakın bir ilişki kurar. Entegrasyon sürecinde oluşturulan işbirliği sonucu oluşan farklı alanlardaki çıkar birliği, devletlerin savaş ve şiddet gibi negatif unsurları dışlamalarına ve bu türden eğilimlere taraf olan üyelere dolaylı baskı yapmalarına neden olur. Bu bağlamda, güvenlik çalışmalarını da fonksiyonel bütünleşme sürecinde ele alan fonksiyonalizme göre temel amaç, entegrasyon prosesiyle siyasi sektörün asimile edilmesi sonucu bir “ Dünya Toplumu” oluşturmaktır.⁷⁷

Entegrasyonun teknik alanları aşarak ulusüstü yapılara doğru bir sürece evrilmeye başladığı süreçte mevcut varsayımların sorgulanması, sınanması ve değiştirilmesi gündeme gelerek, genellikle Avrupa Birliği entegrasyonunu konu alan çalışmalar ortaya çıkmış ve fonksiyonalizmin bir devamı olarak tanımlanacak Neo-fonksiyonalizm kavramı literatürde sıkça kullanılmaya başlanmıştır.⁷⁸ Ernst Haas’a göre, Neo-fonksiyonalizmde bir alanda oluşturulan kurumsallaşmanın sağladığı faydalar bir tür bütünleşmeye sebep olur. Ulusüstü bütünleşmenin merkezinde siyasetçiler, çıkar grupları, siyasi partiler ve hükümetler gibi bir çok aktör yer alır.⁷⁹ Artırımcı genişleme olarak da adlandırılan bu süreçte , entegrasyonun temelinde fonksiyonel *spillover*, siyasi

⁷⁶ BM anlaşmasının 7. bölümü 13 maddeden oluşmaktadır. Bu bölümde barış ve güvenliğin tehdidi ve fiili saldırı durumunda Güvenlik Konseyi'nin nasıl bir yol takip edeceği belirtilmektedir.

⁷⁷ Sinem Akgül Açıkmeşe, “ Uluslararası İlişkiler Teorileri Işığında Avrupa Bütünleşmesi”, *Uluslararası İlişkiler*, C.. 1, Sayı 1, Bahar 2004, s. 6.

⁷⁸ Arı, *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, a.g.e., s. 443.

⁷⁹ S. Sezgin Mercan, “Siyasal Bütünleşme Kuramları Işığında AB Genişlemesi”, *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, C.. 10, No. 1, 2011, s. 71.

spillover ve ortak çıkarları artırma ve geliştirme konseptleri vardır. Fonksiyonel *spillover* konsepti ile sektörlerin entegrasyonu, siyasi *spillover* ile ulusal çıkarların ulusüstü bir seviyede birleştirilmesi, ortak çıkarları artırma ve geliştirme konsepti ile devletlerin karşılıklı tavizlerle ortak değerlerde buluşması hedeflenmektedir.⁸⁰

Spillover kavramıyla sadece işlevsel örgütlenmelerle ortak faydanın artırılması değil nihai amaç olarak siyasi birliğin de hedeflenmesi, öngörülen bütünleşmenin sunduğu sistematik işbirliğini güvenlik bağlamında da önemli kılmaktadır. Bu bakımdan, aktörlerin karşılıklı güven(lik) sorunsalına bütünleşme süreci içerisinde oluşturulmuş çoğulcu güvenlik topluluğu bağlamında çözüm sunmaları beklenir.⁸¹

Bir diğer liberal tandanslı kuram olan Transnasyonalizme göre devletlerin uluslararası politikadaki davranışları sadece kısa vadeli çıkarlarına odaklı değildir. Devletler ve toplumlar arasındaki uzun vadeli iyi ilişkiler, karşılıklı yardım ve işbirliğinin sonucudur. Teori, İnsan doğasına, realist teoride olduğunun aksine, iyimser yaklaşır. Barış ve istikrarı sağlayacak işbirliği, devletlerin birbirini rakip olarak değil, birbirlerini uluslararası toplumun bir parçası olarak görmeleri ile mümkün olabilir.⁸²

Uluslararası İlişkilerde devleti önemli fakat tek aktör olarak görmeyen teori, dinsel topluluklar ve petrol şirketleri gibi kurumları da uluslararası politikayı etkileme güçlerinden dolayı uluslararası aktör olarak sayar. Bunun yanında, uluslararası örgütlenmeler ve çok uluslu şirketlerin oluşturduğu özel ve tüzel aktörler de uluslararası gündemi oluşturan askeri, güvenlik, ekonomik ve toplumsal konuların birer parçasıdır.

83

Transnasyonalizmin güvenlik konusuna yaklaşımı diğer liberal teorilerle benzerlik gösterir. Buna göre, diğer tüm konularda yapılan işbirliği güvenlik bağlamında pozitif sonuçlar doğurur. Ekonomik ve siyasal alandaki işbirliğinin doğurduğu karşılıklı bağımlılığın savaşları ve uyuşmazlıkları engelleme gücü vardır. Savaşlar ve uyuşmazlıklar, insanların kötü niyetinden değil kötü kurumsallaşmalar ile iyi olmayan yapısal düzenlemelerden kaynaklanır. Bu bakımdan, savaşlar önlenemez değildir.

⁸⁰ Anne&Marie Burley - Walter Mattli , "Europe Before the Court: A Political Theory of Legal Integration", *International Organization*, Vol. 47, No. 1, Winter 1993, ss. 55-56.

⁸¹ Sandıklı-Emeklier, "Güvenlik Yaklaşımlarında Değişim ve Dönüşüm", a.g.m., s. 17.

⁸² Nathan A. Canestaro, "Realism and Transnationalism: Competing Visions for International Security", *Boston University International Law Journal*, Vol. 25, No. 113, 2007, s. 122.

⁸³ Arı, *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, a.g.e., ss. 391-392.

Savaşların ve uyuşmazlıkların olma sıklığı uluslararası kurumsal yönetimlerin, serbest ticaret ve demokratik değerlerin yaygınlaştırılması ile azaltılabilir.⁸⁴

B. POST-POZİTİVİST ULUSLARARASI İLİŞKİLER TEORİLERİNDE GÜVENLİK ALGILAMALARI

Geleneksel teorilere eleştirel bir yaklaşım getiren Post-pozitivist Uluslararası İlişkiler kuramları geleneksel teorilerin bireyi öncelemeyen ve edilgen konumda ele alan güvenlik yaklaşımlarına sert eleştirel getirmişlerdir. Söz konusu kuramlardan birisi güvenliğin sağlanmasında aktörlere önemli dönüştürücü roller atfeden ve Neo-Gramscian okul olarak da bilinen Eleştirel Teoridir.

Eleştirel Teorinin önemli kuramcılarında Cox'a göre geleneksel teoriler problem-çözücüdür. Yani mevcut sosyal ve güç ilişkileriyle ve bunların düzenlediği kurumlarla dünyayı analiz eder. Hareket noktası verili olan düzendir. Fakat Eleştirel Teori, yukarıdaki kavramları verili olarak kabul etmez ve daha çok temelleriyle ilgilenir ve değişim sürecinde olup olmadıklarını, eğer öyleyse bu sürecin nasıl olduğu ile ilgilenir.⁸⁵ Gelenekselcilikten uzaklaşma, Uluslararası İlişkiler disiplinde merkezi bir konumda olan “güvenlik” konusu olunca da söz konusudur.

1990'larda geleneksel yaklaşımlardaki güvenlik anlayışını sorgulayan bir meydan okuma ile ortaya çıkan Eleştiriler Güvenlik Çalışmaları, Eleştirel Teorinin güvenlik alanına yansımalarının bir sonucudur. Buna göre, Realizm ve Neo-realizm yaklaşımlarındaki güvenlik anlayışı, güvensizliğin bizatihi kendisidir.⁸⁶ Geleneksel güvenlik anlayışlarında verili olarak kabul edilen devlet ve güvenlik kavramları arasındaki ilişkiye eleştirel bir yaklaşım getiren Eleştirel Teori, bu yaklaşımların yerine tek bir alternatif sunmaktan kaçınarak çoğulcu bir yaklaşım benimsemiştir. Bu amaçla, “pozitif barış” kavramsallaştırması ile çatışmaların kaynağı olarak gördüğü sosyal ve ekonomik adaletsizliğin ortadan kaldırılmasına odaklanmıştır.⁸⁷

⁸⁴ Canestaro, a.g.m. s. 123.

⁸⁵ Volkan Yaramış, Klevis Kolasi, “Eleştirel Teori, Hegemonya ve Güvenlik”, *Uluslararası İlişkiler Teorileri: Temel Kavramlar*, (ed.) Mehmet Şahin-Osman Şen, Ankara, Kripto Yayınları, 2014, https://www.academia.edu/5894904/with_Volkan_Yaram%C4%B1%C5%9F_Ele%C5%9Ftirel_Teori_Hegemonya_ve_G%C3%BCvenlik_Critical_Theory_Hegemony_and_Security_Uluslararası%C4%B1_%C4%B0li%C5%9Fkiler_Teorileri_Temel_Kavramlar_Ankara_Kripto_2014_p._171-208, (24.10.2014), s. 12.

⁸⁶ Yaramış-Kolasi, a.g.m., s. 22.

⁸⁷ Yaramış-Kolasi, a.g.m., ss. 22-23.

Eleştirel Teoriye göre güvenlik kavramının tanımı muğlaktır ve tüm zaman ve mekanları kapsamaktan uzaktır. Kişilerin ve toplumların güvenlik anlayışı onların siyasi ve felsefi dünya görüşleriyle ilintilidir. Bu görüşlerin oluşturduğu güvenlik anlayışında referans nesnesi bireydir. Bu bakımdan, daha özgür ve güvenli bir toplumun oluşması için toplumsal dönüşüm desteklenmelidir.⁸⁸

1990’larda yükselişe geçen tüm Eleştirel Güvenlik Çalışmaları gibi Feminist yaklaşım da geleneksel paradigmanın güvenliği dar kalıplara sıkıştırıp devlet güvenliği ile eşdeğer tutmasını sorgulayan bir bakış açısıyla kadının ve devlet içi yapıların güvenlik alanındaki rollerini de ön plana çıkarmaya çalışmıştır.⁸⁹ Bu kapsamda, özellikle Uluslararası İlişkiler disiplininde ana akım bir kuram olan Realizme yöneltilen eleştiriler göze çarpmaktadır. Feministler, Realist teorinin güç bağlamında geliştirdiği bazı kavramsallaştırmaların olumlu özelliklerini maskülenliğe atfetmesini ve insan doğasına kötümser bir ön kabul ile yaklaşarak aslında insan doğası ile erkek doğasını özdeşleştirerek kadını göz ardı etmesini eleştirmiş ve güvenlik dahil Uluslararası İlişkilerdeki tüm konuların toplumsal cinsiyetçi bir bakış açısıyla tekrar ele alınması gerekliliğine vurgu yapmışlardır.⁹⁰

Feminist yaklaşıma göre, Batı orijinli geleneksel Uluslararası İlişkiler disiplininin savaş ve reelpolitik gibi alanlara odaklanarak, güç ve siyaseti erkek egemen bir faaliyet alanı olarak öne çıkarırken, kadına geleneksel roller dayatması sorunludur.⁹¹ Bununla birlikte, geleneksel Uluslararası İlişkiler teorileri uluslararası sistemdeki devlet davranışlarını maskülen olarak tanımlayarak, devletlerarası ilişkilerde önemli bir araç olabilecek kadın tecrübesini ihmal etmişlerdir.⁹²

Feminist yaklaşımlar, geleneksel teorilerin kadını görmezden gelen, ihmal eden, öteleyen veya dışlayan yaklaşımlarına karşı bu teorilerdeki güç, egemenlik ve güvenlik gibi konseptlerin feminist bir bakış açısıyla yeniden formülize edilmesi gerektiğini ve

⁸⁸ Yaramış-Kolasi, a.g.m, ss. 24-25.

⁸⁹ Çiğdem Aydın Koyuncu, “Feminist Uluslararası İlişkiler Yaklaşımları Açısından Güvenlik Konusunun Analizi”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C. 67, S. 1, 2012, s. 113.

⁹⁰ Özlem Tür-Çiğdem Aydın Koyuncu, “Feminist Uluslararası İlişkiler Yaklaşımı: Temelleri, Gelişimi, Katkı ve Sorunları”, *Uluslararası İlişkiler*, C. 7, S. 26, Yaz 2010, ss. 10-11.

⁹¹ J. Ann Tickner, *Gender in International Relations: Feminist Perspectives on Achieving Security*, New York, Columbia University Press, 1992,. <http://www.ces.uc.pt/ficheiros2/files/Short.pdf>, (01.11.2015), s. 8.

⁹² Tickner, a.g.e., s. 14.

ancak bu şekilde bu kavramların ürettiği güvensizlik sorununun ortadan kaldırılabileceğini ileri sürmektedir.⁹³

Feminist yaklaşımlara göre 20. Yüzyılda ilk yarısında meydana gelen dünya savaşları büyük güçlerin sınırları dışında çıkmış, ikinci yarısındaki çatışmaların çoğu da zayıf ülkelerin sınırları içinde gerçekleşmiştir. Ayrıca, Güney'in Kuzey tarafından verilen ya da satılan silahlarla silahlandırılması devletlerin vatandaşlarını dış tehditlere karşı koruma işlevlerini yitirerek sivil nüfusa bizzat tehdit olmalarının önünü açmıştır. Devletlerin güvenliği sağlamak yerine kendilerinin güvensizlik kaynağı oluşturmaları Soğuk Savaş döneminde iki süper gücün sahip olduğu kitle imha silahları söz konusu olunca da geçerlidir.⁹⁴

Feminizme göre, geleneksel Uluslararası İlişkiler teorilerinin erkek egemen konseptlerle tanımladığı güvensizlik doğuran güvenlik sorunu ancak söz konusu teorilerin askeri konuları öncelememesi ve kadın deneyimini de dikkate almasıyla çözülebilir. Bu varsayımın bir sonucu olarak, güvenlik konusu çok boyutlu olarak ele alınması gereken bir olgudur. Güvenlik geleneksel yaklaşımların ürettiği kavram ve yaptığı tanımlamalardan daha geniştir ve ekolojik, fiziksel ve yapısal şiddeti azaltmayı ifade eder. Güvensizlik ise başta cinsiyet, sınıf ve ırk temelinde ortaya çıkan eşitsizliklerin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır.⁹⁵

Bir diğer Post-pozitivist yaklaşım olan Postmodernizm Post-westphalian devletin ürettiği güvenlik anlayışına önemli eleştirel getirmiştir. Söz konusu eleştirel perspektife göre, Westphalian sonrası oluşturulmuş modern devlet sorunlara çözüm getiremez ve bundan dolayı da devlet dışı aktörlerin uluslararası ilişkilerdeki rolleri önemli hale getirilerek egemen devletin alanı sınırlandırılmalıdır.⁹⁶Bu sınırlamalar, Postmodernizmin güvenlik anlayışı ile de yakından ilintilidir. Egemen devlete getirilecek kısıtlanmalarla birlikte postmodern bir saha ya da dünya ortaya çıkacaktır. Böylece geleneksel anlamdaki tehditler ortadan kalkarak 'güvenlik' sağlanacaktır.⁹⁷

⁹³ Tickner, a.g.e., s. 15.

⁹⁴ Tickner, a.g.e., s. 16.

⁹⁵ Atilla Sandıklı, Bilgehan Emekler, "21. Yüzyılda yeni Güvenlik Anlayışları ve Yaklaşımları", *Uluslararası Balkan Kongresi Bildiriler Kitabı*, (ed.) Hasret Çomak-Caner Bayraktar, 28-29 Nisan 2011, Kocaeli, s. 30.

⁹⁶ Sait Yılmaz, "Türkiye İçin Yeni Bir Güvenlik Konsepti İhtiyacı", *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Bölgesel Sorunlar ve Türkiye Sempozyumu Kitabı*, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Yayını, No 131, (ed.) Ahmet Hamdi Aydın-Seyhan Taş-Saniye Adıgüzel, Kahramanmaraş, 2008, s. 261.

⁹⁷ Yılmaz, "Türkiye İçin Yeni Bir Güvenlik Konsepti İhtiyacı", ss. 261-262.

Postmodernizmin Uluslararası İlişkiler disiplini söz konusu olunca da objektif bir gerçekliğin olmadığı yönündeki iddiası ve diğer Uluslararası İlişkiler teorilerinin varsayımlarını sonradan uydurulmuş olarak ilan etmesi teoriye çeşitli eleştirilerin yöneltmesine neden olmuştur. Postmodernizmin meselelere yönelik çözüm üretmekten ziyade saltçı teorilere meydan okuyarak bu teorilerin meselelere yaklaşımlarını eleştirmesi, teoriye kendisini salt eleştiri üzerine inşa ettiği ve “yeni” bir şey ortaya koymadığı yönünde eleştirilerin yöneltmesine neden olmuştur.⁹⁸

Bir başka post-pozitivist kuram olan İnşacılık yaklaşımlarının güvenlik anlayışı da birçok açıdan rasyonel teorilerin güvenlik bakış açısından ayrılır. İlk olarak, inşacı yaklaşım uluslararası sistemi güç açısından ele almaz. Bunun yerine, normların, fikirlerin ve stratejik kültürlerin etkisinin daha yoğun olduğunu ileri sürer. İkincisi; inşacıların güç kavramına yaklaşımı da farklıdır. Buna göre, güç sadece maddi güce indirgenemez ve sosyal olarak inşa edilen bilgi bir güç faktörüdür. Üçüncüsü; inşacılar devletleri herhangi bir durumda en uygun davranışta bulunan aktörler olarak tanımlar. Devletler, bu hareket tarzını normlar belirler ve bu davranışları rasyonel teorilerin ileri sürdüğü gibi çıkar maksimizasyonundan dolayı değil, doğru ve makul oldukları için yaparlar. Dördüncüsü; inşacılar göre çıkarlar önceden belirlenmiş ya da değişmez değildir. Buna karşılık, çıkarlar yoğun etkileşim sonucu yeniden tanımlanır ve “Makullük mantığı” ile şekillenir. Beşincisi; rasyonalist teoriler düzenleyici kuralları ön plana çıkararak mevcut faaliyet ve davranışları düzenlemeye çalışırken, inşacılar inşa kurallarına vurgu yaparak yeni aktörler, yeni çıkarlar ve eylem kategorileri oluştururlar. Altıncısı; inşacıların tehdit algısı realist yaklaşımların tehdit algısından farklıdır. İnşacılar göre tehdit inşa edilir, dolayısıyla objektif değil sübjektiftir. Devletler objektif bir olgu karşısında kimlik, tarih, inanç, ideoloji ve normlar temelinde tepki verirler. Buna benzer olarak, güvenlik de politik olarak inşa edilmiş bir konudur. Yani güvenlik ve tehditler objektif olmadığı gibi sabit de değildirler. Sosyal olarak inşa edilmiş olan inşacı güvenlik yaklaşımına göre tehditlerin varlığı doğal ve kaçınılmaz değildir. Devletler, tehdit algılarını değiştirebilirler. Yedincisi; inşacılar göre anarşi, egemenlik, çıkarlar ve kimlikler sosyal olarak inşa edilmiştir ve statik değildirler. Son olarak, inşacılar güvenlik ikilemlerinin

⁹⁸ Dornelles, a.g.m., s. 10.

bilinmeyen niyetlerden kaynaklandığını ve bu durumun kimliklerin bilinir kılınarak üstesinden gelinebileceğini ileri sürerler.⁹⁹

İnşacılık yaklaşımına göre objektif olguların sahip oldukları sosyal anlamlar çok önemlidir. Devlet davranışlarını anlamaya yarayan bu anlam tarih, fikirler, normlar ve inançlardan oluşur. Bu bağlamda, Wendt'in Kanada ve Çin'in sahip olduğu nükleer kapasitelerin ABD için aynı derecede kaygı sebebi ve aynı anlama gelmediği örnekleme¹⁰⁰ bir olgunun bir devlet için ürettiği sosyal anlamların o devletin davranışlarını ve tepkilerini etkilediğini göstermesi açısından dikkate değerdir.

III. KOPENHAG OKULU VE GÜVENLİK

Kopenhag Okulu çerçevesinde güvenlikle ilgili geliştirilen çalışma ve teorilerin ilk temelleri, Kopenhag Üniversitesi bünyesinde Barış ve Uyuşmazlıklar Merkezi'nde yapılan "Avrupa Güvenliği- Askeri Olmayan Alanlardaki Problemler" isimli çalışmayla atılmıştır. Daha sonraki aşamalarda, Barry Buzan'ın 1983 yılında yayımladığı ve 1991'de kısmen revize ettiği *People, State and Fear*¹⁰¹ adlı kitabını çıkış olarak kabul eden bu alandaki teori ve çalışmalar, 1998 yılında Barry Buzan, Ole Waever ve Jaap De Wilde'ın ortak yazarlığıyla oluşturulan *Security: A New Framework For Analysis*¹⁰² adlı eserle geliştirilmiştir. Nihayet 2003 yılında Barry Buzan ve Ole Waever tarafından yayımlanan *Regions and Powers: The Structure of International Security*¹⁰³ isimli kitap ile teorinin altyapısı sağlamlaştırılmıştır. Bu süreçte teorinin bazı ampirik çalışmalara uyarlanması ve aynı zamanda bazı eleştirilere hedef olması, bu alanda önemli bir yazının ortaya çıkmasına önemli katkıları olmuştur.

Kopenhag Okulunun güvenlik çalışmalarına birinci önemli katkısı, güvenlik konularına sektörel bir analiz perspektifi kazandırarak geleneksel güvenlik teorilerinin önelediği veya tek sektör olarak kabul ettiği askeri sektöre ekonomik, siyasi, toplumsal

⁹⁹ Nilüfer Karacasulu, Elif Uzgören, "Explaining Social Constructivist Contributions To Security Studies", *Perceptions*, Vol. XII, Summer-Autumn 2007, ss. 36-39.

¹⁰⁰ Anne-Marie Slaughter, "International Relations, Principal Theories", *MaxPlanck Encyclopedia of Public International Law*, (ed.) R. Wolfrum, Oxford University Press, 2011, https://www.princeton.edu/~slaught/Articles/722_IntlRelPrincipalTheories_Slaughter_20110509zG.pdf, (30.10.2014), p. 20.

¹⁰¹ Bkz. Barry Buzan, *People, States&Fear*, 2nd edition, Colchester, The ECPR Press, 2007.

¹⁰² Bkz. Barry Buzan, Ole Waever, Jaap de Wilde, *Security: A New Framework for Analysis*, Boulder, Lynne Rienner Publisher, 1998.

¹⁰³ Bkz. Barry Buzan-Ole Waever, *Regions and Powers: The Structure of International Security*, New York, Cambridge University Press, 2003.

ve çevresel sektörleri eklemesidir. İkinci önemli katkı, Bölgesel Güvenlik Kompleksini tanıtarak güvenlik ile bölgeler arasındaki ilişkiyi anlamlandırma ve güvenliği çoklu düzeyde kavramsallaştırma çabasıdır. Son olarak ve çalışmamız açısından en önemli olan katkı ise, Ole Waever'ın Güvenlikleştirme Teorisinin Kopenhag Okulunun güvenlik analizi yaklaşımına entegre edilmesidir.¹⁰⁴ Güvenlikleştirme süreci Buzan'ın Bölgesel Güvenlik Teorisinde de yararlanılan bir yaklaşımdır.

A. BÖLGESEL GÜVENLİK KOMPLEKSİ TEORİSİ

Soğuk Savaş sonrası dönemin uluslararası güvenlik anlayışını büyük ölçüde değiştirdiğini ve uluslararası politikada güvenliğin bölgesel düzeyinin daha otonom ve önemli hale geldiği¹⁰⁵ düşüncesinden hareket eden Bölgesel Güvenlik Kompleksi teorisine göre güvenlik bölgeleri güvenlik etkileşiminin bölgesel olduğu alt sistemleri oluşturur. Bu mekanizmada oluşan ya da oluşturulan alt sistemler arasında kalan devletlere ara devletler (insulator states) denir.¹⁰⁶ Dolayısıyla, ara devletler çevrelerindeki bölgesel güvenlik komplekslerine dahil değildir.¹⁰⁷ Buna göre, Buzan'ın bir grup devletin temel güvenlik kaygılarının birbirleriyle yakından ilintili olduğu noktasından hareket ederek, söz konusu birimlerin ulusal güvenliklerinin bütüncül bir yaklaşımla ele alınması şeklinde formülize ettiği bölgesel güvenlik kompleksi, Buzan ve Waever tarafından 1998 yılında yazılan eserde, “Birimler arasındaki güvenlikleştirme ve güveniksizleştirme süreçleri birbirleriyle bağlantılıdır ve bu birimlerdeki güvenlik sorunları ayrı bir şekilde analiz edilemez ve çözülemez” şeklinde tanımlanmıştır.¹⁰⁸

Bu yaklaşıma göre bölgeleri; coğrafi sınırlar, kültür, güncel olaylar, analistlerin yaptığı sınıflandırmalar ve bölgeselleşme ile ilgili yerel söylemler açıklamaz. Bölgeler, sosyal olarak içinde yaşayanlar tarafından bilinçli ya da bilinçsiz bir şekilde oluşturulmuş olabilir ve bu sınırlar değişebilir.¹⁰⁹ Dinamik bir bölge tanımlamasına sahip olan Bölgesel Güvenlik Kompleksi yaklaşımına göre bir yerde çıkan tehdit öncelikle yakın bölgeleri

¹⁰⁴ Bezen Balamir Coşkun, *Analysing Desecuritization: The Case of Israeli-Palestinian Peace Education and Water Management*, Newcastle, Cambridge Scholars Publishing, 2011, s. 8.

¹⁰⁵ Buzan-Waever, *Regions and Powers: The Structure of International Security*, a.g.e., s. 3.

¹⁰⁶ Buzan-Waever, *Regions and Powers: The Structure of International Security*, a.g.e., s. 41.

¹⁰⁷ Wayne Mclean, *Regional Security Complex Theory and Insulator States: The Case of Turkey*, University of Tasmania, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Tasmania, 2011, s. 7.

¹⁰⁸ Buzan-Waever, *Regions and Powers: The Structure of International Security*, a.g.e., s. 44.

¹⁰⁹ Buzan-Waever, *Regions and Powers: The Structure of International Security*, a.g.e., s. 48.

etkiler, dolayısıyla sosyal olarak oluşturulmuş bölgedeki birimler arasında bir güvenlik bağımlılığından söz edilebilir. ¹¹⁰ Bu bağımlılık sonucu oluşan bölgesel güvenlik kompleksinin işleyişi, sistemdeki birimler arasında oluşturulan dost-düşman örüntüsüne dayanır. ¹¹¹ Bu örüntü ağırlıklı olarak tarihsel bir arka plana sahiptir. Bununla birlikte, bölgesel güvenlik komplekslerinin oluşumu anarşik yapı ve güç dengesinin etkileşimi ile bölgesel coğrafi yakınlık baskılarının bir sonucudur. ¹¹² Oluşturulan komplekslere süper güçlerin çıkarları bağlamında güvenlik kaygıları ileri sürerek girmelerine nüfuz etme (penetration) denir. ¹¹³

Bölgesel güvenlik kompleksinin oluşumu bazı ön gerekliliklere ihtiyaç vardır. Her ülke oluşturulan bir bölgesel güvenlik kompleksine dahil edilemez. Bir grup ülkenin bir bölgesel güvenlik kompleksine dahil olması için aralarında belli bir ölçüye kadar bağımlılığının bulunması ve bu ülkelerin ya da birimlerin çevredeki güvenlik ayırt edici bazı özelliklere sahip olması gerekir. Güvenlik kompleksleri yapay olarak oluşturulamaz. Bununla birlikte, bölgesel güvenlik kompleksleri söylem bazında inşa edilen bölgeler değildir. ¹¹⁴ Bir bölgesel güvenlik kompleksi içinde farklı sayılarda alt kompleksler bulunabilir. Bölgesel güvenlik alt kompleksleri bölgesel güvenlik komplekslerinin tüm özelliklerini taşımalarına rağmen daha küçük bir alanı kapsar ve kapsadığı alan itibarıyla içinde yer aldığı komplekste ayırt edici bir güvenlik bağımlılığı modeline sahiptir. ¹¹⁵

1. Bölgesel Güvenlik Kompleksleri Türleri

Buzan ve Waever'a göre genel anlamda 4 tür bölgesel güvenlik kompleksinden bahsedilebilir. Bunlar; standart kompleksler (Standard Complex), merkezi kompleksler (Centred Complex), büyük güçlerin dahil olduğu kompleksler (Great power) ve süper kompleksler (super complexes) dir. ¹¹⁶

Standart ve merkezi güvenlik komplekslerinde genellikle iki ya da daha fazla güç vardır ve bu komplekslerdeki yapı anarşiktir. Kutup durumu bölgesel güçler tarafından belirlenir ve bir ya da daha fazla olabilir. Tek kutupluluk durumu bölgede tek bir bölgesel

¹¹⁰ Buzan-Waever, *Regions and Powers: The Structure of International Security*, a.g.e., s. 4.

¹¹¹ Buzan-Waever, *Regions and Powers: The Structure of International Security*, a.g.e., s. 40.

¹¹² Buzan-Waever, *Regions and Powers: The Structure of International Security*, a.g.e., s. 45.

¹¹³ Buzan-Waever, *Regions and Powers: The Structure of International Security*, a.g.e., s. 48.

¹¹⁴ Buzan-Waever, *Regions and Powers: The Structure of International Security*, a.g.e., ss. 47-48.

¹¹⁵ Buzan-Waever, *Regions and Powers: The Structure of International Security*, a.g.e., s. 51.

¹¹⁶ Buzan-Waever, *Regions and Powers: The Structure of International Security*, a.g.e., s. 62.

gücün olduğunu gösterir. Standart bölgesel güvenlik kompleksinde küresel düzeyde etkili bir gücün varlığından söz edilemez. Dostluk ve düşmanlık unsurları bağlamında bölgesel güvenlik kompleksleri çatışma, güvenlik rejimleri ya da güvenlik topluluğu sonucu oluşmuş olabilir. Güvenlik politikasının temel unsuru bölgesel güçler arasındaki ilişkilerdir.¹¹⁷

Merkezi güvenlik kompleksleri 3 biçimde gerçekleşir. İlk iki merkezi komplekse büyük güçler ya da süper güçler dahildir. Dolayısıyla, tek kutuplu bir durumdan söz edilebilir. Bu komplekslerde büyük gücün ya da süper gücün güvenlik bölgesinde egemen olduğu ve böylece komplekse dahil olan devletlerin bölgede başka bir kutup oluşturmaya yetmeyeceği görüşü esastır. Merkezi güvenlik kompleksinin diğer bir biçimi süper güçlerden ziyade kurumları ön plana çıkarır. Buna göre, bir bölgenin entegre edilmesi kurumlar aracılığıyla sağlanır.¹¹⁸

Büyük güçlerin dahil olduğu güvenlik komplekslerinde (Great Power) küresel düzeyde etkin olan birden fazla güç vardır ve bu kompleksler normal bölgesel güvenlik komplekslerinden farklıdır. Öncelikle, söz konusu güvenlik komplekslerinin dinamikleri global düzeydeki dengeleme hesaplarını doğrudan etkiler. İkincisi, büyük güçler bölgelere dahil olduğundan dolayı bir bölgedeki gelişmeler diğer yakın bölgeleri de etkileyebilir.¹¹⁹ Bu etkileşim olduğunda bölgesel güvenlik komplekslerinin son türü olan süper kompleksler ortaya çıkar. Buna göre, merkezde bir ya da iki büyük güç vardır ve büyük güçlerin etkisinden dolayı bölgeler arası düzeydeki güvenlik dinamikleri güçlüdür.

120

2. Bölgesel Güvenlik Kompleksleri ve Orta Doğu

Buzan ve Waever'a göre dünya coğrafyasının belli bölgeleri güvenlik bağlamında kendilerine has özelliklerinden dolayı bölgesel güvenlik kompleksleri olarak nitelendirilebilir. Asya, Avrupa, Amerika ile Orta Doğu ve Afrika'nın belli bölgelerinde belli birimler arasındaki özel güvenlik bağımlılığı çerçevesinde çeşitli bölgesel güvenlik kompleksleri oluşturulabilir. Söz konusu kompleksler içerisinde de yine belli özellikler itibarıyla aynı bölgedeki diğer birimlerden ayrılan bir takım devlet ya da oluşumlar çeşitli

¹¹⁷ Buzan-Waever, *Regions and Powers: The Structure of International Security*, a.g.e., s. 55.

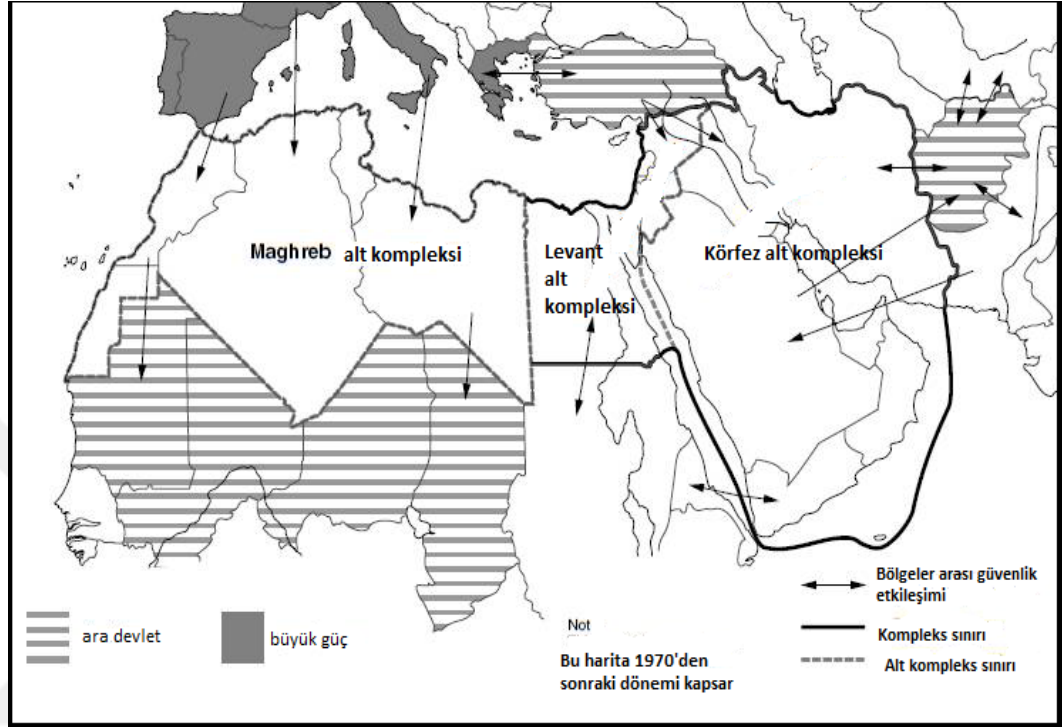
¹¹⁸ Buzan-Waever, *Regions and Powers: The Structure of International Security*, a.g.e., ss. 55-56.

¹¹⁹ Buzan-Waever, *Regions and Powers: The Structure of International Security*, a.g.e., s. 59.

¹²⁰ Buzan-Waever, *Regions and Powers: The Structure of International Security*, a.g.e., s. 60.

bölgesel alt kompleksler oluşturabilir. Bu minvalde, Orta Doğu bölgesel güvenlik kompleksinde de birden fazla alt kompleks mevcuttur.

Şekil-1:Orta Doğu Kompleksindeki Bölgesel Güvenlik Alt Kompleksleri

Kaynak: Buzan-Waever, *Regions and Powers: The Structure of International Security*, a.g.e., s. 189.

Orta Doğu kompleksindeki ilk bölgesel güvenlik alt kompleksi İsrail ile Arap komşularını içine alan *Levant* alt kompleksidir. İsrail ile Filistin arasındaki çatışmalar zamanla komşu Arap ülkelerini de içine alarak genişlemiştir. Tarihsel olarak Arap ülkelerinin İsrail ile yaptığı savaşlar bu alt kompleksin doğuşuna neden olmuştur. Bu alt komplekste İsrail ile birlikte Mısır, Suriye, Lübnan, ve Ürdün gibi devletler ile Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ), Hamas ve Hizbullah gibi devlet olmayan birimler de yer almaktadır.¹²¹

Körfez (Gulf) güvenlik alt kompleksini İngiltere'nin bölgeden çekilmesi sonucu ortaya çıkan fiili durum oluşturmuştur. Söz konusu alt kompleks İran, Irak ve Suudi Arabistan liderliğindeki körfez ülkeleri arasındaki rekabet sonucu ortaya çıkmıştır. Bu rekabettin bir sonucu olarak körfez ülkeleri 1981 yılında Körfez İşbirliği Konseyi adı altında örgütlenmişlerdir. 1979 yılındaki İran devrimi bölgedeki rekabete ideolojik bir

¹²¹ Buzan-Waever, *Regions and Powers: The Structure of International Security*, a.g.e., s. 59.

boyut getirmiştir. Körfez alt kompleksinde bu bölgede yer alan devletlerin barındırdığı farklı demografik ve mezhepsel kimliklerden dolayı farklı uyumsuzluk türleri bulunmaktadır.¹²² Körfez güvenlik alt kompleksine ilaveten Orta Doğu bölgesinde bulunan diğer bir alt kompleks *Maghreb* alt kompleksidir. Libya, Tunus, Cezayir, Fas ile Batı Sahara arasındaki değişken ve zaman zaman gergin ilişkiler bu kompleksin oluşumuna katkıda bulunmuştur.¹²³

B.GÜVENLİKLEŞTİRME (SECURITIZATION) KONSEPTİ

Kopenhag Okulunun akademik literatürde en öne çıkan yaklaşımı olan Güvenlikleştirme Konsepti, bir siyasi toplulukta değer atfedilen bir nesneye (referans nesnesi) yönelik herhangi bir durumu varoluşsal bir tehdit olarak gösteren ve bu tehdidi bertaraf etmek için acil ve olağandışı tedbirlerin gereğine söylemlerle vurgu yapan öznelarası bir anlayışın inşa edildiği diskursif bir süreç¹²⁴ olarak tanımlanmaktadır.

Bu süreçte varoluşsal tehdidin referans nesnesinin bekasını hedeflediğine ve bu tehdide karşı bir eyleme gidilmediğinde çok geç kalınacağına ilişkin söylem¹²⁵ teoriyi “beka” konusuna atfettiği önem bağlamında geleneksel güvenlik teorilerine yakınlaştırmıştır. Bu bağlamda, Waltz’ın güvenlik okuması teorinin üzerinde önemli oranda etkili olmuştur. Waltz’ın uluslararası politikada amaçlarda ve stratejilerdeki farklılıklara rağmen tüm devletlerin ortak isteğinin “beka” olduğu yönündeki görüşü, teoriyle Neorealizm arasında ortak bir pozisyonun oluşmasına neden olmuştur.¹²⁶

Fakat çalışma alanlarının askeri konuların ötesine geçerek diğer alanlara genişlemesi, teoriyi geleneksel güvenlik yaklaşımlarından uzaklaştırmıştır. Sonuç olarak, Kopenhag Okulu kendini güvenlik çalışmalarının salt askeri sorunlara ve devlet-temelli yaklaşımlara indirgeyen görüşler ile bireylerin varlığını ve refahını etkileyen her şeyi güvenlik sorunu olarak alan görüşlerin arasında konumlandırmıştır.¹²⁷ Bundan dolayı hemen her şeyi güvenlik konusu yapma yerine, beş ana sektör(askeri, ekonomik, siyasi,

¹²² Buzan-Waever, *Regions and Powers: The Structure of International Security*, a.g.e., ss. 191-192.

¹²³ Buzan-Waever, *Regions and Powers: The Structure of International Security*, a.g.e., s. 193.

¹²⁴ Buzan-Waever, *Regions and Powers: The Structure of International Security*, a.g.e., s. 491.

¹²⁵ Buzan –Waever-Wilde, *Security: A New Framework for Analysis*, a.g.e., s. 26.

¹²⁶ Coşkun, *Analysing Desecuritization: The Case of Israeli-Palestinian Peace Education and Water Management*, a.g.e., s. 9.

¹²⁷ Sibel Akgül Açıkmeşe, “Algı mı Söylem mi? Kopenhag Okulu ve Yeni Klasik Gerçekçilikte Güvenlik Tehditleri”, *Uluslararası İlişkiler*, C. 8, S. 30, Yaz 2011, s. 58.

toplumsal ve çevre sektörleri) belirlenmiştir. Bu orta yolcu yaklaşımın nedeni, tüm konuları/sorunları güvenliğin konusu haline getirmenin güvenliğin asıl anlamının içini boşaltacağına duyulan kaygıdır.¹²⁸

Güvenlikleştirme, siyaseti yerleşik kuralların ötesine taşıyarak konuyla ya siyasetin özel bir biçimini kullanarak ilgilenme ya da siyaset üstü bir yerde konumlandırma ile gerçekleşir. Teorik olarak, kamuyu ilgilendiren bir konu bir spektrumda dizilmiş gibi üç kategoriden birinde yer alır. Birincisi, siyasi olmayan kategoridir. Bu bölümdeki bir konu devletin ilgi alanına girmez ve kamuoyu tartışmalarının ve kararlarıyla ilgili değildir. İkinci kategori, siyasi olandır. Bu kategoriye giren konular kamu siyasasını ve müdahalesini kısmen gerektirir. Üçüncü ve son kategori, güvenlikleştirilen konuların bulunduğu alandır. Bu alandaki bir konu, varoluşsal bir tehdit olarak sunulur ve sorunun çözümü için normal siyasetin dışında acil önlemler almayı gerektirir.¹²⁹

Bir konunun normal siyaset alanının dışına çıkartılarak güvenlikleştirilmesi için, sorunun objektif anlamda bir varoluşsal tehdit olmasına gerek olmayıp bu şekilde sunulması yeterlidir.¹³⁰ Bir başka deyişle, Kopenhag Okulu için nesnel tehditlerden değil meseleleri güvenlik alanına havale eden tehdit temsillerinden söz edilebilir.¹³¹ Burada tehditler ve güvenlik objektif konular değildir, güvenlik bir sorunu etiketleme ve ele alma biçimidir.¹³² Fakat varoluşsal tehdidin subjektif olduğunu söylemek de yetersiz kalır. Çünkü bir konunun güvenlik konusu olduğuna sadece bireyler karar vermez ve burada [asıl olan] güvenlikleştirmenin öznelarası ve toplumsal olarak inşa edildiğidir.¹³³ Güvenlik problemi olduğu ancak toplumdaki elitlerin kabulü ile mümkün olan¹³⁴ bir konunun başarılı bir şekilde güvenlikleştirilmesi için alımlayıcı kitle (audience) tarafından onaylanması gerekir. Alımlayıcı kitlenin kabulü hem rıza hem de baskı yoluyla gerçekleşebilir. Eğer konunun güvenlik sorunu olduğu alımlayıcı kitle tarafından kabul edilmezse, güvenlikleştirmeden değil bir güvenlikleştirme hamlesinden (securitization

¹²⁸ Buzan –Waeber-Wilde,*Security: A New Framework for Analysis*, a.g.e., s. 2

¹²⁹ Buzan –Waeber-Wilde,*Security: A New Framework for Analysis*, a.g.e., ss. 23-24.

¹³⁰ Buzan –Waeber-Wilde,*Security: A New Framework for Analysis*, a.g.e., s. 24.

¹³¹ Alper Kaliber, “Türkiye’de Güvenlikleştirilen Bir Alan Olarak Dış Politikayı Yeniden Düşünmek: Kıbrıs Örneği”, *Uluslararası İlişkiler*, C. 2, S. 7, 2005, s. 36.

¹³² Ole Waeber, “European Security Identities”, *Journal of Common Market Studies*, Vol. 34, No. 1, March 1996, s. 108.

¹³³ Buzan –Waeber-Wilde,*Security: A New Framework for Analysis*, a.g.e., s. 31.

¹³⁴ Ole Waeber, “Securitization and Desecuritization” *On Security*, (ed.) Ronnie D.Lipschutz, Columbia University Press, 1998, s. 44.

move) bahsedilebilir. ¹³⁵ Yani, güvenlikleştirmenin başarılı olması için konuyu yerleşik siyasi kuralların ötesinde, siyasetin özel bir biçimiyle ya da siyaset üstü bir biçimde ele almak için belli oranda bir desteğe gereksinim vardır. ¹³⁶

Güvenikleştirme Teorisi, birbirinin içine geçmiş iki mantığa vurgu yapmaktadır. Bunlar: varoluşsal tehdit iddiaları ve olağandışı tedbirlerin meşruiyetidir. Güvenikleştirme süreci ile belli bir güvenlik konusunun diğerlerine göre daha fazla öncelik gerektirdiği iddia edilir. Bu yüzden, güvenlikleştirici aktör olağandışı önlemler kullanarak konuyu ele almak konusunda özel imtiyaz kullanmak ister. Güvenikleştirme çatışmacı bir zihniyetle sonuçlanır. Bu yüzden, sıradan siyasi prosedürler savaş durumu ya da acil durumlarda uygulanmadığından dolayı ve varoluşsal tehditlere verilen tepkiler standart siyasi uygulamalar dışında olduğu için, bir konuyu varoluşsal bir tehdit olarak etiketlemek normal politikanın dışına çıkıp acil durumlarda uygulanacak politikalara geçişi gerektirir. ¹³⁷

Söz konusu geçişin tamamlanıp güvenlikleştirmenin tam anlamıyla gerçekleşmesi için alınacak önlemlere meşruiyet kazandırılması gerekmektedir. ¹³⁸ Meşruiyetin sağlanması, güvenlikleştirici aktörün (securitizing actor) konuşma edimi (speech act) yardımıyla alımlayıcı kitleyi (audience) varoluşsal tehdidin (existential threat) referans nesnesini (referent object) tehdit ettiği ve buna bağlı olarak alınması gereken istisnai önlemler konusunda ikna etmesi ile gerçekleşir. Alımlayıcı kitleden alınacak onay zor yoluyla ya da rıza ile gerçekleşebileceği gibi, bazen yasal yaptırımlarla kitlenin sessiz kalması sağlanarak da alındığına dair görüşler mevcuttur. ¹³⁹ İknaya yönelik güvenlikleştirici aktör ve alımlayıcı kitle arasındaki etkileşim sürecinde mevcut gerçeklerin varoluşsal anlamda bir tehdit olduğu algısı yerleşirse, konu güvenlik gündemine girer ve bunun sonucunda güvenlik politikaları oluşturulur. ¹⁴⁰

¹³⁵ Buzan –Waeber-Wilde,*Security: A New Framework for Analysis*, a.g.e., s. 25

¹³⁶ Claire Wilkinson, “The Copenhagen School on Tour in Kyrgyzstan: Is Securitization Theory Useable Outside Europe”, *Security Dialogue*, Vol. 38, No. 1, March 2007, s. 9.

¹³⁷ Coşkun, *Analysing Desecuritization: The Case of Israeli-Palestinian Peace Education and Water Management*, a.g.e., s. 9.

¹³⁸ Buzan –Waeber-Wilde,*Security: A New Framework for Analysis*, a.g.e., s. 25.

¹³⁹ Kaliber, a.g.m., s. 38.

¹⁴⁰ Andrea Oelsener, “(De)Securitisation Theory and Regional Peace: Some Theoretical Reflections and a Case Study on the Way Stable Peace”, *EUI RSCAS Working Paper*, No. 2005/27, http://cadmus.eui.eu/bitstream/handle/1814/3249/2005_27.pdf?sequence=1&isAllowed=y, (12.12.2015), s. 3.

Güvenlik politikalarının oluşturulmasına zemin hazırlayan güvenikleştirme, bir yönüyle sorunları görünür yapma bağlamında konuları yoğun bir biçimde politize etmektir. Diğer yandan, varoluşsal tehditlere karşı olağandışı önlemlerin alınması gereğine yapılan vurgu, teoriyi siyaset üstü bir yerde konumlandırır. Konuları yoğun bir biçimde siyasallaştırma ya da normal siyasetin dışına taşıyarak olağandışı önlemlerin alınmasını sağlayan güvenikleştirme sürecinin idealize edilmemesi gerekir. Çünkü gücü elinde bulunduranlar sorunları normal politikalar çerçevesinde ele almak yerine, varoluşsal tehditler olarak etiketleyerek bu durumundan iç siyasette faydalanırlar. Bu bağlamda, güvenikleştirme negatif bir faaliyettir.¹⁴¹

Genellikle negatif bir faaliyet olarak değerlendirilen Güvenikleştirme Konseptinde diğer bazı sosyal bilimlerden ödünç alınan bazı kavramsallaştırmalar vardır. Teoride yerleşik bazı kurallar, metodolojiler ve sosyolojik unsurlar teorinin dil bilimi ve siyaset sosyoloji ile interdisipliner bir yaklaşımla kurduğu etkileşimin sonucudur. Örneğin, söz edimi (speech act) ve performatif sözcelemeler (performative utterances) gibi kavramlar, teorinin altyapısını oluşturan dil biliminden, “öteki” konsepti ise siyaset sosyolojisinden ödünç alınan kavramlardır.

1. Söz edimi (Speech Act) Olarak Güvenikleştirme

Söz edimini Güvenikleştirme Teorisinin merkezine yerleştiren Kopenhag Okulu, konuların güvenlik sorunu olarak algılanmasında söz ediminin dönüştürücü rolüne dikkat çekmektedir. Bu bağlamda Waever’ın¹⁴² dil teorisi kullanılarak güvenliğin bir söz edimi olarak kabul edilebileceğine ilişkin tanımı önemlidir. Buna göre, güvenlik bir gösterge olarak daha gerçek bir şeyi ifade etmekle ilgili değildir; burada sözcelemenin (utterance) kendisi bir eylemdir.

Söz ve eylemi aynılaştıran bir yaklaşımla yola çıkan teori, kendisine özgü bir güvenlik söz edimi oluşturmuştur. Bu bağlamda, dil teorisi yaklaşımının baskın olduğu ve aynı zamanda siyaset teorisi ve sosyal inşacılık anlayışlarıyla harmanlanmış özel bir söz edimi perspektifi geliştirilmiştir.¹⁴³ Dil felsefesinde atıf yapılan ve yararlanan görüşler ağırlıklı olarak John L. Austin, John Searle ve Jacques Derrida’ya aittir.

¹⁴¹ Buzan –Waever-Wilde, *Security: A New Framework for Analysis*, a.g.e., s. 29.

¹⁴² Waever, “Securitization and Desecuritization”, a.g.m., ss. 44-45.

¹⁴³ Açıkmeşe, “Algı mı Söylem mi? Kopenhag Okulu ve Yeni Klasik Gerçekçilikte Güvenlik Tehditleri”, a.g.m., s. 60.

Austin'e göre sözcelemeler gözlemleyici (constative) ve edimsel (performative) diye ikiye ayrılır. Gözlemleyici cümleler için doğru ya da yanlış saptaması yapılabilir ve bu sözcelemeler genellikle betimleme ve ifade şeklinde olur. "O koşuyor" tümcesi gözlemleyici bir cümledir. "O" nun koşuyor olması "O koşuyor" sözcelemesinin doğru bir cümle olduğunu saptar. Ya da " O koşuyor" gözlemleyici sözcelemesinin doğruluğu "O" nun koşuyor olmasına bağlıdır. Fakat "Özür dilerim" cümlesi edimsel bir sözcelemedir. Tümcenin söylenmesi özür dileme eylemini de beraberinde gerçekleştirir.¹⁴⁴ Benzer olarak, "Bu geminin adı Queen Elizabeth olsun" veya "Bu saati kardeşime miras bırakıyorum" gibi tümceler söylendiklerinde eylemsellik bildirdiklerinden edimsel sözcelemelere örnek olarak gösterilebilirler.¹⁴⁵

Edimsel sözceleme genellikle ritüel içeren ve beraberinde bir sonuç doğuran bir tür eylemdir. "Şunu yapmaya söz veriyorum" cümlesinde aranan şey doğruluk değil, istenilen mesajı aktarma başarısıdır. Başarının en önemli koşulu yerindelik şartlarıdır (felicity conditions).¹⁴⁶ Austin üç tür yerindelik koşulundan bahseder. Birincisi, belli bir etkide bulunacak belli bir prosedürün varlığı ile prosedürün gerektirdiği şartlar ve kişilerin uygun olması gerekir. İkincisi, prosedürün doğru ve eksiksiz yapılmasıdır. Üçüncüsü ise, kişiler prosedürün gerektirdiği uygun düşünce, duygu ve niyete sahip olup bu niyet çerçevesinde amaçladıkları şeyi gerçekleştirmelidir.¹⁴⁷

Birinci ve ikinci yerindelik koşulları şu şekilde örneklendirilebilir:

" Şirketimizde Pazarlama Müdürü olarak görev yapan Bay X yönetim kurulu tarafından şirketin genel müdürü olarak atanmıştır"

Bu cümlede yerindelik koşulunun sağlanması için bu kararın yönetim kurulu tarafından ya oybirliğiyle ya da oy çokluğuyla alınıp şirketin diğer çalışanlarına yetkili kişi (örneğin yönetim kurulu başkanı) tarafından ya sözlü ya yazılı ya da internet ortamında bildirilmesi gerekmektedir.

İkinci yerindelik koşulu bir müzayede de geçen şu diyalogda olduğu gibi gerçekleşir:

A: 2000 Lira. Artıran var mı?

¹⁴⁴ John Langshaw Austin, *How to Do Things With Words*, Oxford, Clarendon Press, 1962, s. 47.

¹⁴⁵ Austin, a.g.e., s. 5.

¹⁴⁶ Barry Smith, "John Searle: From Speech Acts to Social Reality", *John Searle*, (ed.) Barry Smith, Cambridge, Cambridge University Press, 2003, s. 5.

¹⁴⁷ Austin, a.g.e., s. 15.

B: 3000 Lira.

A: 3000 Lira. Artıran var mı?

C: 3500 Lira.

A: 3500 Lira. Artıran var mı?

.....

A: Evet 3500 Lira. Satıyorum, Sattım.

Satışın gerçekleşmesi için müzayedeyi yapan kişi (satıcı) ve alıcı tarafından doğru ifadelerin eksiksiz kullanılması gerekir. Alıcının vermek istediği fiyatı bildirmesi ve bunun karşılığında satıcının da eğer verilen fiyat en yüksek olansa ve fiyat başka bir alıcı tarafından yükseltilmiyorsa “sattım” diyerek satış işlemi tamamlaması gerekmektedir.

Austin’e göre söz edimleri düzsöz edimi (locutionary act), edimsel edim (illocutionary act) ve etkisel edim (perlocutionary act) olmak üzere üçe ayrılır. Düzsöz edimi, kendi içinde üç edimden oluşur. Bu edimler sırasıyla seslendirme (phonetic), dillendirme (phatic) ve anlamlandırma (rhetic) olarak adlandırılır. Seslendirme edimi belli sesleri çıkararak, dillendirme edimi belli kelimeleri bir araya getirerek, anlamlandırma edimi ise belli bir anlam ve referansla kullanılır. Örneğin “O ‘orada olacağım’ dedi” tümcesi dillendirme edimi iken “orada olacağını söyledi” tümcesi anlamlandırma edimine örnek teşkil eder.¹⁴⁸ Dillendirme ediminde seslendirme edimi başka biri tarafından aynı biçimde belki de taklit edilerek aktarılır ve bu yüzden de bir cümle hatalı ise dillendirme de anlamsız olabilir. Fakat anlamlandırma ediminde bir bildirim ve taklit içermeyen bir aktarım vardır.

Edimsel edim ve Etkisel edim Düzsöz ediminden ayrılır. Düzsöz ediminde anlam bildirme söz konusu iken Edimsel edimde (illocutionary act) yerine getirilen iş önemlidir. Soru sormak, cevap vermek, bir şeyi ilan etmek, randevu almak, tarif etmek gibi dil kullanımlarını içerir.¹⁴⁹ Konuşmacı tarafından bir şey söylenirken gerçekleştirilen edimdir. Konuşmacı bu söz edimiyle bir niyet ortaya koyar ve sözceleme ile bu niyet açığa çıkar. Örneğin “şunu yapmamı emretti” tümcesi Edimsel edim belirten bir cümledir. Etkisel edimde ise, bir düzsöz edimi ile alıcı ya da hitap edilen kişi üzerinde belli bir etki söz konusudur. “Şunu yapmam konusunda beni ikna etti” tümcesi Etkisel edime bir örnek

¹⁴⁸ Austin, a.g.e., ss. 94-95.

¹⁴⁹ Austin, a.g.e., s. 98.

olarak verilebilir. ¹⁵⁰ Sözceleme sonunda oluşan etki sonucunda gerçekleşen değişiklik, konuşanın isteği dışında da gerçekleşebilir.

Tümcelerın sözcelenmesinde birçok Edimsel edim ve Edimsel edim güçleri¹⁵¹ oluşur. Austin bu Edimsel edimleri beş ana kategoriye ayırmıştır: ¹⁵²

- 1) Karar bildiren edimler (verdictives)- teşhis etme, berat etme, vb.
- 2) Yaptırıcı edimler (exercitives)- emretme, nasihat etme, vb.
- 3) Yükümlenici edimler (commissives)- söz verme, bahse girme, vb.
- 4) Davranış belirtici edimler (behabitives)- özür dileme, tebrik etme, vb.
- 5) Açıklayıcı edimler (expositives)- kabul etme, açıklama, vb.

How to Do Things With Words kitabının bir sonraki baskısının sonunda önceki fikirlerinden bir derece ayrılarak tüm sözcelemelerin bir edimsel eylem gücü, doğruyanlış boyutu olduğunu ifade eden Austin, asıl araştırılması gereken konunun bir sözcelemenin edimsel edim güçlerinin çeşitliliği olduğunu ifade etmiştir. ¹⁵³ Bu noktadan hareketle, Austin'ın öğrencisi ve bir takipçisi olarak söz edimi kuramına önemli katkılarda bulunan Searle, bazı noktalarda Austin'den ayrılarak kendine özgü bir söz edimi kuramı oluşturmuştur.

Buna göre, Düz söz edimi ve Edimsel edim ayrımına karşı çıkmış ve kendi söz edimini Austin'ın söz ediminden şu şekilde farklılaştırmıştır: ¹⁵⁴

Tablo-1: Austin ve Searle'ün Söz Edimleri Arasındaki Farklar

AUSTIN	SEARLE
a) Düz söz edimi 1) Seslendirme edimi 2) Dillendirme edimi 3) Anlamlandırma edimi	a) Sözceleme edimi (utterance act)

¹⁵¹ Austin'e göre her cümlenin bir edimsel eylem gücü vardır. Bu güç tümcelerın işlevini gösterir. Bu işlev bazı cümlelerde açık olmadığı gibi bazı tümcelerde bu güç tonlama yardımıyla elde edilir.

¹⁵² Austin, a.g.e., s. 151.

¹⁵³ Peter Wilfred Hesling Smith, *Speech Act Theory, Discourse Structure and Indirect Speech Acts*, University of Leeds Department of Philosophy, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Leeds, 1991, s. 3.

¹⁵⁴ Kevin Joseph Halion, *Speech Act Theory and Deconstruction: A Defence of the Distinction between Normal and Parasitic Speech Acts*, McMaster University (Yayınlanmamış Doktora Tezi), 1989. <http://www.e-anglais.com/thesis.html#abstract>, (08.08.2013).

b) Edimsel Edim	b)Önermesel edim (Propositional act) 1) Referans edimi (reference act) 2)Yükümleme edimi (Act of predication)
c) Etkisel edim	c) Edimsel edim
	d) Etkisel edim

Kaynak: Austin, a.g.e., s. 101

Searle’ün Sözceleme edimi, Austin’ın Seslendirme ediminden farklı olarak belirli bir anlamı olmayan bir söz edimidir. Bu bakımdan Austin’ın Dillendirme edimi ile eşdeğerdir. Önermesel edim ve Austin’ın Anlamlandırma edimi benzer olarak belli bir anlam ve referansa sahip olmalarına rağmen özdeş değillerdir. Önermesel edim, Referans edimi ve Yükümleme edimi olarak iki başlık altında incelenebilir. Buna göre Referans edimi, tamamlanmış bir söz edimidir ve atıf yapma yeterliliği vardır. Buna karşılık, Yükümleme edimi tek başına tamamlanmamış ve anlam ifade etmesi için bir atfa ihtiyacı vardır. Örneğin “Bir kişi geldi” cümlesinde “bir kişi” ifadesinin gönderimde bulunma yeterliliği vardır. Fakat “John bir kişidir” cümlesindeki “kişidir” ifadesinin anlam ifade etmesi için bir gönderimde bulunma ihtiyacı vardır ve bu yüzden de tamamlanmamıştır.

155

Edimsel eylemi çalışmalarının merkezine koyan Searle, söz edimlerini beş ana kategoriye ayırıp şu şekilde sıralamıştır:

Tablo- 2: Searle’ün Söz Edimleri Sınıflandırması

* Kesinleyiciler (Assertives) : Kesinleyiciler grubu söz edimleri, konuşanı bir şeyin konuşulduğu gibi olduğu konusunda yükümlülük altına koyar. İddia etmek, tahmin etmek ve ısrar etmek gibi.
* Direktif olanlar (Directives): Direktif söz edimleri konuşanın dinleyiciye bir şey yaptırma isteğini ortaya koyar. Direktif vermek, emretmek ve yalvarmak gibi.

¹⁵⁵Halion, a.g.e.

* Yükümlenmeler (Commissives) : Bu grupta, konuşan kendisini gelecekte bir iş yapma konusunda yükümlülük altına koyar. Söz verme ve tehdit etme gibi.
* Dışavurucular (Expressives): Bu gruptaki bir sözceleme konuşanın duygularını açığa çıkarır. Özür dileme, teşekkür etme ve övmek gibi.
* Bildirgeler (Declaratives): Sözcelemeler sonucu değişim bağlamında dünyada bir karşılığı olan edimlerdir. “X’i Y ilan ediyorum” tümcesinde konuşanın otoritesi göz önüne alındığında X artık Y olarak bilinmelidir.

Kaynak: Smith, a.g.e., s. 8.

Kopenhag Okulu Güvenikleştirme Kuramının kendine özgü özel bir söz edimi oluştururken Austin ve Searle dışında yararlandığı diğer bir dil kuramcısı Jacques Derrida’dır. Derrida’nın Austin’e benzer olarak söz edimlerinin yeni bir gerçeklik inşa ettiğine dair görüşlerinin yanında adı geçen kuramcılara yönelik önemli eleştirileri de olmuştur.¹⁵⁶

Yaşadığımız dünyadaki tüm sorunların temelinde “dil” sorunu olduğu çıkış noktasından hareket eden Derrida’nın¹⁵⁷ yapısökümcü (deconstruction) perspektifi bir modernizm eleştirisidir.¹⁵⁸ Akay’a göre yapısöküm dil bağlamında ele alındığında, daha önceki tüm kuramların anlamına ve anlama ilişkin modellerine bir eleştirel bakış açısı olmakla birlikte yeni bir inşa etme modelidir.¹⁵⁹

Derrida’ya göre sözcük tek başına var olmaz, ancak diğer bileşenleriyle bir anlam kazanır. Dolayısıyla, anlam tek bir göstergeye bağlı değildir.¹⁶⁰ Söz ile anlatılan bir şey yanlış anlamalar olduğu takdirde, hemen o anda müdahale edilerek düzeltilebilir.¹⁶¹ Bu müdahaleci avantaj, canlı sözün hem herkesin istediği şekilde anlamlandırmasını hem de sözün bağlamından koparılmasına engel olur.¹⁶²

¹⁵⁶ Açıkmüşe, “Algı mı Söylem mi? Kopenhag Okulu ve Yeni Klasik Gerçekçilikte Güvenlik Tehditleri”, a.g.m., s. 60.

¹⁵⁷ Türkan Fırıncı Orman, “Jacques Derrida Düşüncesinde “Dil””, *Kilikya Felsefe Dergisi*, S. 1, 2015, s. 63.

¹⁵⁸ Hilmi Uçan, “Modernizm/Postmodernizm ve J. Derridanın Yapısökümcü Okuma ve Anlamlandırma Önerisi”, *Turkish Studies*, Vol. 4/8, Fall 2009, s. 2283.

¹⁵⁹ Orman, a.g.m., s. 65.

¹⁶⁰ Orman, a.g.m., s. 67.

¹⁶¹ Uçan, a.g.m., s. 2295.

¹⁶² Uçan, a.g.m., s. 2297.

Derrida'ya göre yapısalcılığın anlamı güç ile yakın bir ilişki içindedir ve burada üretilen anlam sabittir. Bu sorunlu yaklaşım daha da ileri taşınarak anlamı verili olarak ele alınır ve merkez ya da referans noktası olarak kabul edilir. Sonraki aşama ise bu yaklaşıma bir im sisteminin kurulmaya çalışılmasıdır.¹⁶³ Böylece anlamın söz ve ses ile taşınması idealize edilir.

Derrida'ya göre anlamın söz ile aktarımı tarihsel olarak Batı felsefe geleneğinde tercih edilen bir yönelim olmuştur. Bu “sözmerkezcilik” yaklaşımı sorunludur. Bunun yerine “dil” öncelenmelidir.¹⁶⁴ Derrida'ya göre Batı kaynaklı bu “sözmerkezci” yaklaşım yazıyı her zaman alçaltmış ve ikinci plana itmiştir. Oysa, “yazı her şeyden önce vardır”.¹⁶⁵

Derrida, söylenme ve yazılmanın anlamın yaşatılması, oluşturulması ve ayırt edilmesi için iki alternatif olduğunu ileri sürer. Yazı anlamı taşıyan ve açan bir işleve sahip olduğundan dolayı tehlikeli ve dayatıcıdır. Taşıyıcı işlevini yerine getirirken anlamı götürdüğü yeri ve anlamı nasıl kurduğunu bilmez. Dolayısıyla taşıdığı anlamın farklı anlaşılması bir risktir.¹⁶⁶ Fakat, işaretleri seslere eşitleyen sesbilim ile işaretleri anlamlara eşitleyen anlam bilim, dilin doğasının “yazı” olduğunu göz ardı eder.¹⁶⁷

Derrida'ya göre bu ihmal yazıyı ikincil konuma düşürmüştür. Oysa, söz edimleri kuramında yazı önceliklidir ve metnin (text) dışında bir şey yoktur.¹⁶⁸ Diğer söz edim kuramlarında konuşmanın öncelenmesinin temel nedeni, konuşmada üretilen söz ile konuşan kişi eş-anlı olması ve bu nedenle söz ve anlatılmaya çalışılan şey arasında bir örtüşmenin olduğuna dair varsayımdır. Buna göre, yazı konuşmanın bir kayıdır ve yazarının düşüncelerini o yokken temsil eder. Fakat Derrida'ya göre yazarın yazısıyla aynı anda bulunmayışı uzakta bir bulunuş değil mutlak bir yokluktur. Bir yazıyı yazı yapan, bağlamdan bağımsız görevini yerine getirmesidir. Bu konuşma için de geçerlidir. Yazı yazan ya da konuşan kişilerin yönelimlerini anlamının önünde engeller vardır. Bu

¹⁶³ Metin Bal, “Yapısalcı Anlamdan Yapısökücü İz'e: Derrida”, *Maltepe Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 2, 2007, s. 54.

¹⁶⁴ Uçan, a.g.m., s. 2296.

¹⁶⁵ Uçan, a.g.m., s. 2297.

¹⁶⁶ Bal, a.g.m., s. 56.

¹⁶⁷ Bal, a.g.m., s. 57.

¹⁶⁸ Açıkmışe, “Algı mı Söylem mi? Kopenhag Okulu ve Yeni Klasik Gerçekçilikte Güvenlik Tehditleri”, a.g.m., s. 60.

nedenle, bir sözü ya da metni anlamak, yazan ya da konuşan kişinin yönelimlerini anlamak için değil bir göstergeler zinciri boyunca devinim olarak anlaşılmalıdır.¹⁶⁹

Derrida'nın bir diğer eleştirisi aslında sadece Austin ve Searle'ün söz edimlerinde değil antik çağdan başlayarak günümüze gelen bazı savlara yöneliktir. Aysever, Derrida'nın eleştiri getirdiği bu savları şöyle tanımlamıştır:¹⁷⁰

Austin ile Searle'ün söz edimleri kuramının gerisinde, aslında Aristoteles'ten beri hiç tartışılmadan kabul edilen bir dizi temel sav yatmaktadır. Bunların ilki, yazının ağızımızdan çıkan sözleri, ağızımızdan çıkan sözlerin ise zihnimizdeki tasarım ve düşünceleri temsil ettikleri savıdır. İkincisi, ağızımızdan çıkan sözler ile onların temsil ettikleri şeyler arasında uyuşmsal bir ilişki olduğu; üçüncüsü, ağızımızdan çıkan sözlerin uyuşmsal olarak temsil ettikleri bu şeylerin, onların anlamlarını teşkil ettiğidir. Söz edimleri kuramının bunlar dışında, iletişimin konuşan kişinin inisiyatifinde gelişen bir süreç olduğunu; konuşan kişinin bir şey anlatmaya çalışırken kullandığı dilsel anlatımın, o anlatımı kullanırkenki yönelimlerinin taşıyıcısı olduğunu; dinleyen kişinin konuşan kişinin anlatmaya çalıştığı şeyi anlamasının, onun bu yönelimlerini kavramasından başka bir şey olmadığını da kabul eder.

Dil felsefesinin söz edimleri kuramından Austin, Searle ve Derrida'nın yaklaşımlarını sentezleyerek kendisine özel bir söz edimi oluşturan Güvenlikleştirme Teorisi, konuşma ve tekste gizli ya da söylenmek istenen mesajı değil, açık ve ortada olan anlamı önceler ve bunların eylemsellik içerdiğini öne sürer.

Bu özel güvenlik söz ediminin oluşturulmasında yukarıda belirtilen dil felsefesinin söz edimleri kuramının yanı sıra, siyaset sosyolojisinden de faydalanılır. Güvenlikleştirme Yaklaşımında, söz edimi aracılığıyla bir tehdit inşa sürecidir ve bu tehdit inşa edilirken genellikle “biz” ve “onlar” karşıtlığı kullanılır. Söz edimlerinin içerdiği varoluşsal tehditler, Carl Schmitt'in dostluk-düşmanlık temelinde tanımlanan politik konseptle ilişkilidir.¹⁷¹

Schmitt'in politik konsepti kendini varoluşsal tehdidi temsil eden “öteki” ile olan ilişkisi üzerinden tanımlar. Buna göre siyasetin özü, dost ve düşman arasındaki ilişkide ve çatışma ihtimalinde saklıdır. Düşmanlık politik konseptin merkezinde olduğundan

¹⁶⁹ R. Levent Aysever, “Dil Felsefesinin Geleceğine Bir Bakış”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C. 20, S. 2, 2003, s. 136.

¹⁷⁰ Aysever, a.g.m s. 134.

¹⁷¹ Açıkmışe, “Algı mı Söylem mi? Kopenhag Okulu ve Yeni Klasik Gerçekçilikte Güvenlik Tehditleri”, a.g.m., s. 61.

dolayı siyasi mevcudiyetlerin varlığını gerektirir. ¹⁷² Schmitt'e göre, bir konuyu "politik" yapan aktörlerin o konuyla ilişkilerinin yoğunluğudur. Politik olan, en yoğun ve ekstrem düşmanlık gerektirir ve her düşmanlık en uç noktaya- dost ve düşman ayırımına- yaklaştıkça daha çok politik olur. Görüşler ve ideolojiler, insanları dost ve düşman olarak ayırdığında politik olmuş olur. ¹⁷³

İnsan hayatında "politik olanı" diğer tüm unsurlardan önceleyen bir yaklaşım geliştiren Schmitt'e göre hukuk ve etik gibi toplumsal hayatın diğer alanlarının oluşumuna en büyük katkıyı yine "politik olan" vermiştir. ¹⁷⁴ *The Concept of Political* adlı makalesinde politik olanın en yüksek düzeyde dost-düşman karşıtlığını oluşturduğunu savlayan Schmitt, ¹⁷⁵ bu kategorik yaklaşımın politik olan devletin tüm davranışlarından kendini gösterdiği iddiasındadır. Schmitt'e göre, siyasi kavramların, imajların ve terimlerin tartışmalı anlamları vardır ve bunların tümü belli bir uyumsuzluğa odaklanarak dost-düşman gruplarının ortaya çıkmasına neden olur. Devlet, cumhuriyet, toplum, sınıf, egemenlik, anayasal devlet, mutlakiyet, diktatörlük, ekonomik planlama ve tarafsız devlet gibi kavramların anlaşılması için bu kavramlarının karşıt olarak ortaya çıkardığı belli gruplar vardır. Bu kavramlar ancak oluşturdukları karşıtlıklarla anlaşılırlar. ¹⁷⁶

Schmitt'in politik konseptindeki dost-düşman karşıtlığı, Güvenlikleştirme Teorisinde de vardır. Williams'a göre güvenlikleştirme sürecinde kullanılan söz ediminde Schmitt'in "siyasi olanı" tanımlarken ürettiği düşmanlık ve dışlama algısı vardır. ¹⁷⁷ Böylece, aktörler tarafından güvenlikleştirilen konular normal politik alanın dışına çıkarılırken Schmitt'in dost-düşman gruplaması önemli oranda etkili olur ¹⁷⁸ Özellikle söz edimi yardımıyla tehdidin niteliği belirtilirken ve varlığına kastedilen referans nesnesinin korunması gerektiğine ilişkin söylemde bulunulurken, bu karşıtlık ifade eden gruplamadan yararlanır.

¹⁷² Coşkun, *Analysing Desecuritization: The Case of Israeli-Palestinian Peace Education and Water Management*, a.g.e., s. 11.

¹⁷³ Michael C. Williams, "Words, Images, Enemies: Securitization and International Politics" *International Studies Quarterly*, Vol. 47, Issue 4, December 2003, ss. 515-516.

¹⁷⁴ Mehmet Ruhi Demiray, *A search For An Integral View Of Law, The State&Human Rights: Comparing Hans Kelsen's Positivism, Carl Schmitt's Realism&Otfried Höffe's Rationalism*, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 2010, s. 86.

¹⁷⁵ Carl Schmitt, *The Concept Of Political* (çev. George Schwab), Expanded Edition, Chicago, The University of Chicago Press, 2007, s. 29.

¹⁷⁶ Schmitt, *The Concept Of Political*, a.g.e., ss. 30-31.

¹⁷⁷ Williams, "Words, Images, Enemies: Securitization and International Politics", a.g.m., s. 515.

¹⁷⁸ Williams, "Words, Images, Enemies: Securitization and International Politics", a.g.m., ss. 517-518.

2. Güvenlikleştirme Yaklaşımının Unsurları

Daha önce belirtildiği üzere, Güvenlikleştirme Teorisinde güvenlikleştirici aktör söz edimi yardımıyla güvenliğine kastedilen nesneye, yani referans nesnesine, yöneltilmiş varoluşsal tehdidin varlığını ileri sürerek alımlayıcı kitleyi bu tehdidi bertaraf etmek için alınacak olağandışı tedbirler konusunda ikna etmeye çalışır. Alımlayıcı kitle, alınacak tedbirler konusunda ikna edilirse başarılı bir güvenlikleştirme gerçekleşir, aksi durumda güvenlikleştirmeden ziyade bir güvenlikleştirme hamlesinden bahsedilebilir.

Güvenlik konularını kategorik bir yaklaşımla ele alıp insanın refahı ve mutluluğunu etkileyen her şeyi güvenlik konusu olarak irdeleyen yaklaşımlardan ayrılarak ve aynı zamanda güvenliğin salt askeri olduğu iddiasında olan geleneksel güvenlik yaklaşımlarından kendisini ayırtıran Kopenhag Okulu, güvenlik konularına sektörel bir bakış açısıyla yaklaşmıştır. Sektörel yaklaşımın hem analizci için hem de karmaşıklığın önlenmesi bakımından önemli yararları vardır.

Sektörel bakış açısı, bazı özgün kalıpları ortaya çıkarabilir. Fakat sektörler bir bütün kompleksin parçaları olarak birbirinden ayrılamaz. Sektörleri tek tek ele almanın amacı karmaşıklığı azaltarak analizi kolaylaştırmaktır. Bu yöntemin diğer bir faydası, değişkenlerin sayısını azaltarak araştırmayı daha yönetilebilir bir hale getirmektir. Sektörlerin analitik yöntemi önce ayırıştırma ile başlar, daha sonra tekrar birleştirme ile sona erer. Ayırıştırmanın amacı basitlik ve açıklıktır. Analiz sonrası resmin ortaya çıkması için parçaları bir araya getirip nasıl ilintili olduklarını görmek gerekir.¹⁷⁹

Çoklu sektörel yaklaşım, genişletilmiş güvenlik yaklaşımları ile genellikle tek sektörlü geleneksel güvenlik yaklaşımları arasında bir bağlantı kurarak birlikte çalışabilirlik sağlayabilir. Buna ilaveten, sektörler insanların konulara “güvenlik” yaftasını etiketleyerek aslında ne yaptıklarını yansıtır. Bu davranış biçimi, güvenlikleştirmenin önemli bir parçasıdır. Son olarak, bu yaklaşım, genişletilmiş güvenlik gündeminin özelliklerini oluşturan farklı güvenlik niteliklerini anlama olanağı verir.¹⁸⁰

Sektörler, uluslararası sistemin tüm bileşen birimleri arasındaki ilişki ve etkileşimin belli yönlerini açıklığa kavuşturan bakış açılarıdır. Sektörel analizin analitik amacı etkileşim türlerini birbirinden ayırmaktır. Böylece belli sektörlerin karakteristiği

¹⁷⁹ Buzan –Waeber-Wilde, *Security: A New Framework for Analysis*, a.g.e., s. 8.

¹⁸⁰ Buzan –Waeber-Wilde, *Security: A New Framework for Analysis*, a.g.e., s. 196.

olan ya da bu sektörlerde yerleşik olan birim ve değerleri bulmak daha kolay olacak ve beka ile tehdidin doğası farklı sektörlerle göre değiştiği görülecektir. ¹⁸¹

Kopenhag Okulunun askeri, siyasi, ekonomik, toplumsal ve çevresel olarak kategorize ettiği sektörlerle özgü belli özellikler ve kalıplar olduğu gibi sektörler arasında farklı etkileşimler de mevcuttur. Örneğin bir aktörün askeri güvenlik korkusu, bir başka devletin ekonomik güvenlik kaygısına yol açabilir. Bu anlamda, tüm sektörleri bir arada çalışmak önemlidir. Sektörlerdeki güvenlik türleri arasında önemli farklar bulunduğundan dolayı, sistematik olarak sektörlerdeki güvenlik anlayışına bakmak ve savunulan öznelerin neler olduğunu, o sektörde esasen hangi aktörün faaliyet gösterdiğini ve bu sektördeki güvenlik ve güvensizlik dinamiklerini anlamak önemlidir. ¹⁸² Söz konusu dinamikleri anlamak için güvenlikleştirme sürecinin bileşenlerini ve dolaylı olarak sürece etki eden unsurları tanımlamak ve sektörel bazda kimlerin bu unsurları temsil ettiğini irdelemek gerekir.

a.Referans Nesnesi, Güvenlikleştirici Aktör ve Alımlayıcı Kitle

Güvenlikleştirme, varoluşsal tehdit retoriğinin güvenlikleştirici aktör tarafından sürekli bir biçimde tekrarlanarak bu duruma karşı istisnai önlemler alma konusunda alımlayıcı kitleden onay alma süreci olduğundan dolayı güvenlikleştirici aktör genellikle hükümet ve/veya hükümetin askeri ve bürokratik elitlerinden oluşur. ¹⁸³ Güvenlikleştirici aktörün kim olduğu sektörlerle göre değişiklik gösterebilir, fakat söz edimi yardımıyla kitleleri harekete geçirecek yetisinin olması önemlidir. Aksi halde alımlayıcı kitleyi ikna edemez ve güvenlikleştirme başarılı olamaz.

Referans nesnesi ya da varlığına kastedilen obje, varoluşsal tehdidin yöneldiği nesnedir. Güvenlikleştirici aktörün söz edimleri yardımıyla bir konuyu güvenliklestirmesi için tehdidin yöneldiğini iddia ettiği referans nesnesine alımlayıcı kitle tarafından bir değer atfedilmesi gerekir. Farklı güvenlik sektörlerinde farklı referans nesnelere bulunur ve bunlara yönelen tehditlere karşı alınacak önlemlerin meşruiyeti ancak alımlayıcı kitlenin onayı ile sağlanır.

¹⁸¹ Buzan –Waever-Wilde, *Security: A New Framework for Analysis*, a.g.e., s. 27.

¹⁸² Ole Waever, “Toplumsal Güvenliğin Değişen Gündemi”, *Uluslararası İlişkiler*, C. 5, S. 18, Yaz 2008, s. 152.

¹⁸³ Coşkun, *Analysing Desecuritization: The Case of Israeli-Palestinian Peace Education and Water Management*, a.g.e., s. 15.

Alımlayıcı kitle, güvenlikleştirici aktörün onay almaya çalıştığı hedef kitledir. Alımlayıcı kitle, resmi (formal) ve manevi (moral) olmak üzere iki tür onay verir. Bu iki destek türü ne kadar uyumlu olursa güvenlikleştirme de o kadar başarılı olur. Güvenlikleştirici aktör, manevi desteği bir kamuoyu biçiminde cisimleşmiş ilgili kitlelerden almaya çalışır. Fakat güvenlikleştirmenin başarılı olması için asıl olan resmi onay ya da destektir. Örneğin bir savaşın finanse edilmesi için parlamentodan onay alınması, resmi desteğin güvenlikleştirme süreci için ne derece önemli olduğunu gösterir.

184

Güvenlikleştirme sürecinin önemli bileşenlerinden olan referans nesnesi ve güvenlikleştirici aktör beş ana sektörde farklılık gösterir. Devletin tek meşru referans nesnesi olarak kabul edildiği askeri sektörde, devletin bu konumu Westphalian devlet sisteminden kaynaklanmaktadır. Devleti devlet yapan önemli bir unsur olarak egemenliğinin tehdit edilmesi, devletin sivil oluşumlarının ve hükümetinin de tehdit altında olduğu gerçeğini gösterir.¹⁸⁵ Böylece varlığına kastedilen ve bu bağlamda korunması gereken şey(referans nesnesi) devletin adı geçen bu unsurlarını da kapsayabilir. Bunun yanında, devletin toprak bütünlüğü askeri sektörün en önemli geleneksel referans nesnesidir.¹⁸⁶

Çevre sektöründe çevrenin kendisi ile insanlığın uzun yıllara dayanan kazanımlarının yer aldığı ekosistem referans nesnesi olarak ele alınmıştır. İnsanlığın elde ettiği kazanımlarla inşa ettiği medeniyet düzeyi de çevrenin kendisi kadar tehdit altındadır ve korunması gereklidir.¹⁸⁷ Çevre ve medeniyeti referans nesnesi olarak gören bu sektörde, güvenlikleştirme ya da güvenlikleştirme hamlesi genellikle sistem düzeyinde gerçekleştirilir.¹⁸⁸

Ekonomik sektörde bireyler, gruplar, devletler ve küresel piyasanın soyut ve kompleks sistemleri referans nesnesi olabilir. Bu referans nesnelere genellikle iç içe geçmiştir. Örneğin küresel ekonomi ile ilgili endişeler, hem küresel ekonominin kendisi için güvenlikleştirilebilir hem de ulusal ekonomide paydaş olan bireyler ve gruplar

¹⁸⁴ Coşkun, *Analysing Desecuritization: The Case of Israeli-Palestinian Peace Education and Water Management*, a.g.e., ss. 15-16.

¹⁸⁵ Buzan –Waever-Wilde, *Security: A New Framework for Analysis*, a.g.e., s. 52.

¹⁸⁶ Buzan –Waever-Wilde, *Security: A New Framework for Analysis*, a.g.e., s. 70.

¹⁸⁷ Buzan –Waever-Wilde, *Security: A New Framework for Analysis*, a.g.e., s. 76.

¹⁸⁸ Buzan –Waever-Wilde, *Security: A New Framework for Analysis*, a.g.e., s. 91.

açısından güvenikleştirilebilir. ¹⁸⁹ Ekonomik güvenikleştirme bağlamında bir başka örnek, bir devletin herhangi bir kaynak açısından dışa bağımlı olması ve bu kaynağa erişiminin tehdit edilmesi olarak verilebilir. ¹⁹⁰

Toplumsal güvenlik sektöründe referans nesnesi grupların sadakat geliştirdikleri ve tehdidin yöneldiği “biz” kavramıdır. “Biz” duygusu tarihsel olarak bir klanı, bir grubu, bir köyü, bir şehir devletini temsil etmiştir. Günümüz dünyasında toplumsal güvenlik sektöründe halen klanlar ya da aşiretler yer yer referans nesnesi olmaya devam etse de uluslar, ulus olmayan etnik gruplar, medeniyetler, dinler ve ırklar da bu gruplara eklenmiştir. ¹⁹¹ “Biz” duygusunun en doğru temsil eden kavram kimliktir. Toplulukların bir gelişmeyi ya da bir potansiyeli kendi kimliklerine bir tehdit olarak tanımladıklarında ortaya çıkar. ¹⁹² Dolayısıyla referans nesnesi grupların kendi kimliğidir ve bu kimliğe yönelik algılanan bir tehdit karşısında savunmaya geçilir. ¹⁹³

Siyasi sektörü askeri ve toplumsal güvenlik sektörleriyle karıştırma riski vardır. Siyasi tehditler devletin organizasyonel/örgütsel istikrarına yöneltmiştir. Amaç; bir hükümete belli bir politika konusunda baskı yapmak, hükümeti yıkmak, devletin siyasi dokusunu bozmak ve böylece askeri bir saldırı öncesi zayıf konuma getirmektir. ¹⁹⁴ Çağdaş uluslararası sistemde siyasi organizasyonun dominant biçimi politik sektörde ana referans nesnesi olan teritoryal devlettir. Referans nesnesi olabilecek diğer devlet-gibi ya da devlete paralel siyasi birimler şunlardır: 1) Yeni ortaya çıkan Avrupa birliği gibi süper devlet benzeri oluşumlar 2) Güçlü siyasi kurumlara sahip kendi kendine örgütlenmiş devletsiz toplumsal gruplar 3) Taraftarlarını biat kültürüyle mobilize edebilecek kapasite olan ulusüstü hareketler (Geçmişteki Katolik kilisesi gibi). ¹⁹⁵

Yukarıda özetlendiği üzere, referans nesnesi ya da varlığına kastedilen nesne güvenikleştirme sürecinde bazı sektörlerde iç içe geçmesine rağmen genel itibarıyla beş ana sektörde farklılık göstermektedir. İlgili sektörlerde referans nesnesine yönelik tehditlere karşı olağanüstü tedbirler alınması gerektiğini söz edimi aracılığıyla ifade eden ve böylece konunun/konuların normal siyasi alandan güvenlik alanına taşıyarak

¹⁸⁹ Buzan –Waeber-Wilde,*Security: A New Framework for Analysis*,a.g.e., s. 100.

¹⁹⁰ Buzan –Waeber-Wilde,*Security: A New Framework for Analysis*,a.g.e., s. 105.

¹⁹¹ Buzan –Waeber-Wilde,*Security: A New Framework for Analysis*,a.g.e., s. 123.

¹⁹² Buzan –Waeber-Wilde,*Security: A New Framework for Analysis*,a.g.e., s. 119.

¹⁹³ Waeber, “Toplumsal Güvenliğin Değişen Gündemi”, a.g.m., s. 153.

¹⁹⁴ Buzan –Waeber-Wilde,*Security: A New Framework for Analysis*,a.g.e., s. 142.

¹⁹⁵ Buzan –Waeber-Wilde,*Security: A New Framework for Analysis*,a.g.e., s. 145.

olağanüstü tedbirlere meşruiyet kazandırma peşinde olan güvenlikleştirici aktörün kim olduğu, tıpkı referans nesnesinde olduğu gibi sektörlere göre farklılık gösterir.

Güvenlikleştirmede güvenlikleştirici aktörün kimliği, bir konunun güvenlik konusu olarak etiketlenmesinde önemli rol oynar. Güvenlik sadece belli bir yerde kurumsal bir sesle elitler tarafından dillendirilebilir.¹⁹⁶ Huysman'a göre güvenlik ile ilgili beklentiler bağlamında kitleleri harekete geçirmek kapasitesi güvenlikleştirici aktörün pozisyonu, statüsü ve otoritesine bağlıdır.¹⁹⁷ Güvenlikleştirici aktör bir güvenlik söz edimini kullanan bir kişi ya da gruptur. Bu rolü en yaygın olarak üstlenenler siyasi liderler, bürokratlar, lobiciler ve baskı grupları olabilir. Bu kişi ve grupların temel söylemi devletin, ulusun, medeniyetin, daha geniş toplulukların, ilkelerin, ya da sistemin tehditlere karşı savunulması çerçevesinde geliştirilmiştir.¹⁹⁸

Askeri sektörde referans nesnesi devlet ve devlete ait unsurlar olduğundan dolayı güvenlikleştirici aktör de ağırlıklı olarak devletin bekasını tehdit eden durumları varoluşsal tehdit olarak etiketleyebilecek statü ve pozisyonda olabilecek devlet elitleridir. Fakat demokrasilerde yönetimin çoklu bileşenlerden oluşması baskı gruplarını, savunma elitlerini ve başka birçok başka grubu güvenlikleştirme söylemine müdahil edebilir. (ABD'de Vietnam Savaşına yapılan muhalefet gibi)¹⁹⁹

Çevre sektöründe güvenlikleştirici aktörlerin yanında bu aktörlerle ihtilaf içinde olan ve güvenlikleştirme teşebbüsler ile tehditlerin öncelenmesine karşı çıkan aktörler vardır. Bu aktörler, lider aktörler (lead actors), veto aktörleri (veto actors) ve veto koalisyonu (veto coalition) olarak kategorikleştirilebilir. Lider aktörler, spesifik durumlarda etkili uluslararası girişimlere büyük bağlılık gösterirler ve devlet ya da küresel çaptaki topluluklardan oluşabilirler. Avustralya'nın Antarktika rejiminin oluşturulmasında oynadığı öncül rol ile İsveç ve Norveç'in sınır aşan hava kirliliği ile ilgili (özellikle asit yağmurları) sorunlarını uluslararası bir destekle ön plana çıkarması lider aktörlerin rollerine örnek verilebilir. Konuları gündeme taşımak, farkındalık oluşturan araştırmaları finanse etmek ve kamuoyunu bilgilendirmek gibi faaliyetler güvenlikleştirme teşebbüsünden daha çok siyasallaştırma girişimidir. Veto aktörleri ise

¹⁹⁶ Waever, "Securitization and Desecuritization", a.g.m., s. 46.

¹⁹⁷ Coşkun, *Analysing Desecuritization: The Case of Israeli-Palestinian Peace Education and Water Management*, a.g.e., s. 17.

¹⁹⁸ Buzan –Waever-Wilde, *Security: A New Framework for Analysis*, a.g.e., s. 40.

¹⁹⁹ Buzan –Waever-Wilde, *Security: A New Framework for Analysis*, a.g.e., s. 57.

genellikle devletler ve şirketlerden oluşur. Bu aktörler, sivil toplum kuruluşu (STK) biçiminde (örneğin sanayi ve tarım lobileri şeklinde) ortaya çıkarak çevresel konuların önemini azaltan girişimlerin içinde yer alabilirler. Veto koalisyonu belli bir çevre konusuna karşı duruş (Japonya'nın balina avcılığını savunan tavrı gibi) bağlamında gelişebilir.²⁰⁰

Ekonomik sektörde güvenlikleştirici aktör tüm düzeylerde bulunabilir. Örneğin bir şirketin iflas etmesi sürecinde kişiler, ticari birlikler, belediyeler ve hükümetin yerel temsilcileri şirketin batmasını güvenlikle ilişkilendirerek şirketi kurtarmaya çalışabilirler.²⁰¹

Toplumsal sektörde “ulus” kavramı muhalif siyasi manevralar için ideal bir kavramdır. “Ulus” kavramından yola çıkan ve kimliğin tehdit altında olduğunu savlayan milliyetçiler, Avrupa Birliği karşıtları ve göçmen karşıtları gibi gruplar güvenlikleştirici aktörlerdir. Ayrıca medyada kullanılan “biz” ve “onlar” etiketlemeleri, ya da etnik ve dini grupları tanımlayan ifadeler medyayı da önemli bir aktör yapar.²⁰²

Siyasi sektörde güvenlikleştirici aktör, bu sektörde referans nesnesi olan ulusüstü yapılar, devletsiz toplumsal gruplar ve ulusötesi hareketlere yönelik tehditleri dile getiren unsurlardır. Devletlerin yetkili liderleri, Avrupa Birliği örneğinde olduğu gibi ulusüstü yapıların kurumsal liderleri ve resmi temsilcileri güvenlikleştirici aktör olabilirler.²⁰³

b. Fonksiyonel Aktörler, Kolaylaştırıcı Şartlar

Güvenlikleştirme sürecinin analizinde önemli unsurlardan birisi de fonksiyonel aktörlerdir. Bu aktörler, bir sektörün dinamiğine etki ederler. Referans nesnesi ya da referans nesnesine yönelen tehditler bağlamında güvenlik tedbirlerinin gerekliliğine dair söylemlerde bulunmamakla birlikte güvenlik alanındaki kararlara önemli oranda etkide bulunurlar.²⁰⁴

Demokratik ülkelerde fonksiyonel bir aktör olarak değerlendirilen medya, totaliter bir ülkede rejim unsurlarının düşüncelerini yansıtan ve bunun sonucunda güvenlik konularının inşasında önemli bir rol oynayan bir aktördür. (Mao Zedung'un Çin'i buna

²⁰⁰ Buzan –Waeber-Wilde, *Security: A New Framework for Analysis*, a.g.e., s. 77-78.

²⁰¹ Buzan –Waeber-Wilde, *Security: A New Framework for Analysis*, a.g.e., s. 100.

²⁰² Buzan –Waeber-Wilde, *Security: A New Framework for Analysis*, a.g.e., s. 127.

²⁰³ Buzan –Waeber-Wilde, *Security: A New Framework for Analysis*, a.g.e., s. 146.

²⁰⁴ Buzan –Waeber-Wilde, *Security: A New Framework for Analysis*, a.g.e., s. 36.

iyi bir örnektir).²⁰⁵ Bu tür ülkelerde medya fonksiyonel olmaktan daha ziyade meseleleri güvenikleştiren elitlerin iktidarlarını meşrulaştırma aracıdır. Ayrıca demokratik olmayan ya da demokrasisi kurumsallaşmamış ülkelerde tehditlerin varlığının olduğu yönünde alımlayıcı kitlenin onayının alınması sürecinde, medya ile birlikte diğer siyasi manipülasyonların yasal yaptırım ve sınırlanmaların rolü yeterince tartışılmamıştır.²⁰⁶ Dolayısıyla, medyanın fonksiyonel aktörlük rolü farklı rollere evrilebilir.

Fonksiyonel aktörler sektörlere göre farklılık gösterir. Örneğin hava kirliliğine neden olan bir şirket, çevre sektöründe merkezi bir aktör olmakla birlikte referans nesnesi ya da güvenikleştirici aktör değil fonksiyonel aktördür. Benzer bir biçimde çevre sektöründe faaliyette bulunan devlet şirketleri, tarım, kimyevi ve nükleer endüstriler, balıkçılık ve madencilik gibi ulusüstü ortaklıkların davranışları ekosistemi etkilemesine rağmen güvenikleştirme ya da politizasyonda rol oynamazlar. Diğer bir fonksiyonel aktör, çevre sektöründeki ekonomik aktörlere uyulması gereken kuralları hazırlayan ve bu kuralların nasıl uygulanacağını belirleyen hükümetler ve hükümet kurumlarıdır.²⁰⁷

Askeri sektörün dinamiklerini de etkileyen birçok fonksiyonel aktörden bahsedilebilir. Paralı askerler, savunma bürokrasisi, ordular, askeri teçhizat sağlayan şirketler, en önemlisi silah endüstrisi bu sektördeki başlıca fonksiyonel aktörler olarak sıralanabilir.²⁰⁸ Ekonomik sektörde, örneğin liberal ekonomik düzende şirket bir fonksiyonel aktör olarak sektörün dinamiklerini etkide bulunabilir.²⁰⁹ Toplumsal sektörde ise bir kültür, dil ve kimliğin korunması, devam ettirilmesi ve genç nesillere aktarılması bağlamında kurulan bir dernek, ilgili toplumun toplumsal güvenliğin dinamiğine etkide bulunduğundan fonksiyonel bir aktör olarak tanımlanabilir.

Güvenikleştirici aktör, alımlayıcı kitle ve konuşma edimi üçlüsünü tamamlayan ve güvenikleştirme ve güvenikleştirmenin başarısına etkide bulunan “kolaylaştırıcı şartlar” (facilitating conditions)²¹⁰ Güvenikleştirme Teorisinde önemli bir yer tutar. Austin’in “yerindelik şartları” (felicity conditions) kavramsallaştırmasından esinlenen

²⁰⁵ Juha A. Vouri, “Illocutionary Logic and Strands of Securitization: Applying the Theory of Securitization to the Study of Non-Democratic Political Orders”, *European Journal of International Relations*, Vol. 14, No. 1, 2008, s.71.

²⁰⁶ Kaliber, a.g.m., s. 38.

²⁰⁷ Buzan –Waeber-Wilde, *Security: A New Framework for Analysis*, a.g.e., s. 79.

²⁰⁸ Buzan –Waeber-Wilde, *Security: A New Framework for Analysis*, a.g.e., s. 56.

²⁰⁹ Buzan –Waeber-Wilde, *Security: A New Framework for Analysis*, a.g.e., s. 103.

²¹⁰ Coşkun, *Analyzing Desecuritization: The Case of Israeli-Palestinian Peace Education and Water Management*, a.g.e., s. 16.

kolaylaştırıcı şartlar, söz ediminin içinde etkisel olduğu şartları ifade eder. Başarılı bir söz edimi içi kolaylaştırıcı şartlar şu şekilde özetlenebilir:²¹¹ 1) Güvenlik söz ediminde bulunulurken gerekli dil kurallarına uyma, 2) güvenikleştirici aktörün toplumsal statüsünün (bu statü resmi olmayabilir) alımlayıcı kitleyi hareket geçirecek nitelikte olması, 3) güvenikleştirmeyi kolaylaştıracak ya da önleyecek tehditlerin özelliği. Austin bu durumu “belli bir etkide bulunacak kabul edilmiş belli bir prosedür olmalı ve bu prosedür belli durumlarda belli kişiler tarafından belli sözcüklerin kullanımı içermeli” şeklinde açıklar.²¹²

Güvenikleştirme sürecinde iç ve dış şartlar olarak ikiye ayrılabilen kolaylaştırıcı şartlar, güvenikleştirici aktörün ürettiği söz edimi ve toplumsal statüsü ile ilgilidir. Bu bağlamda, söz ediminin “güvenlik” içerikli olması ve varoluşsal tehdit içeren bir “hikaye” oluşturması önemlidir. Diğer yandan, güvenlik söyleminde bulunan aktörün sosyal konum itibariyle kitleleri inandırma gücüne sahip bir kişilik olması güvenikleştirmenin başarısına olumlu anlamda katkıda bulunur. Ayrıca güvenliğin tehdit içeren objelerle (tank, kirletilmiş sular, v.b.) sunulması da tek başına güvenikleştirme için yeterli değilse de, kolaylaştırıcı bir unsur olarak güvenikleştirmenin başarısını etkiler.²¹³

Tehdidin niteliği bir konunun ulusal güvenlik konusu olup olmamasına etkide bulunur. Buna bağlı olarak bir konunun algılanan yoğunluğu o konunun başarılı bir şekilde güvenikleştirilmesinde ya da güvenliksizleştirilmesinde rol oynar. Konunun güvenikleştirmenin kolaylaştırılması ya da zorlaştırılması tarihsel bağlamdaki niteliği ve kırılabilirliğiyle da yakından ilgilidir.²¹⁴

3. Güvenikleştirme Yaklaşımına Yönelik Eleştiriler

Kopenhag Okulunun Güvenikleştirme Konseptinin akademik yazında daha fazla tartışılmasını sağlayan ve teorinin zayıf yönlerini geliştirme bağlamında başta söz edimi olmak üzere güvenlik inşa etme araçlarına alternatifler sunan ve aynı zamanda diğer unsurları da eleştirel bir bakış açısıyla ele alan çeşitli görüşler vardır. Bu görüşler, güvenikleştirme yaklaşımının akademik yazında bir teori olarak kabul edilmesine önemli

²¹¹ Buzan –Waever-Wilde, *Security: A New Framework for Analysis*, a.g.e., s. 33.

²¹² Austin, a.g.e., s. 14.

²¹³ Buzan –Waever-Wilde, *Security: A New Framework for Analysis*, a.g.e., s. 32-33.

²¹⁴ Juha A. Vuori, *How To Do Security With Words : A Grammar of Securitization in People's Republic of China*, University of Turku (Yayınlanmamış Akademik Tez), Turku, China, 2011, s. 110.

katkılarında bulunmuştur. Balzacq, Mcdonald, Wilkonson, Williams ve Hansen gibi teoriye önemli önemli katkı sunan akademisyenler çalışmalarında ana akım teorisyenlerle teorinin eksik ya da geliştirilmesi gereken yönleri üzerinde çeşitli akademik tartışmalara girmişlerdir.

Kopenhag Okulunun güvenlikleştirme çerçevesinin üç açıdan dar olduğunu belirten Mcdonald'a göre teori, güvenliğin inşa edilmesinde söz edimi dışındaki araçlara (örneğin imajlar ya da materyal uygulamalar) odaklanmayı dışlamıştır.²¹⁵ Güvenlikleştirmede sadece dile odaklanma yaklaşımı iletişimin dil dışındaki araçlarla da gerçekleştirilebileceği olgusundan dolayı sorunludur. Bu bağlamda sadece söz edimi değil, bürokratik uygulamalar ya da fiziksel eylemler de güvenlikleştirme sürecinin bir parçası olarak güvenliğin anlamlarını dolaşıma sokarak inşa edilmesinde rol oynarlar.²¹⁶

Balzacq, güvenlikleştirmelerin sadece yerindelik şartları yerine getirilmiş bir söz edimi ile gerçekleştirilebileceği yaklaşımının doğruluğunu reddeder. Söz konusu eleştirel yaklaşıma göre güvenlikleştirme, olayların oluş biçimi içinde yer alan ya da bunu bir parçası olarak bağlamı, alımlayıcı kitlenin psiko-kültürel eğilimini ve hem konuşmacı hem de dinleyiciyi etkileşime geçiren gücü kapsayan stratejik bir dil kullanımınıdır. Söz edimi evrensel bir dil kullanımına eğilimliyken, stratejik dil kullanımı jestlerden benzetmelere, duygulardan yalanlara kadar birçok yapay unsur kullanır. Dolayısıyla, stratejik pragmatik yerine sadece iletişimin etkili olması bağlamında yerindelik şartlarıyla yetinen evrensel pragmatik kullanımındaki ısrar, söylem odaklı güvenlik politikalarını çalışanlar için sorunludur.²¹⁷

Söz ediminin ortaya çıktığı toplumsal bağlam (social context) da en az konuşma edimi kadar önemlidir.²¹⁸ Buna göre, güvenlikleştirici aktör ve alımlayıcı kitle arasında herhangi bir konunun güvenlikleştirilmesi ile ilgili bir iletişimden bahsediyorsak, bu iletişimin türü sadece güvenlik kaygılarını geçerli kılacak objelere değil, aynı zamanda

²¹⁵ Matt Mcdonald, "Securitization and the Construction of Security", *European Journal of International Relations*, Vol. 14, No. 4, 2008, s.564.

²¹⁶ Mcdonald, a.g.m, ss. 568-569.

²¹⁷ Thierry Balzacq, "The Three Faces of Securitization: Political Agency, Audience and Context", *European Journal Of International Relations*, Vol. 11, No. 2, 2005, s. 172.

²¹⁸ Bülent Aras, Rabia Karakaya Polat, "From Conflict to Cooperation: Desecuritization of Turkey's Relations with Syria and Iran", *Security Dialogue*, Vol. 39, No. 5, October 2008, s. 511.

güvenikleştirmenin gerçekleştiği bağlama iliştilirilmiş ortak kimlikler ve anlamlara da hitap etmelidir.²¹⁹

Güvenikleştirmenin sadece söz edimi ile yapılabileceğine ilişkin yaklaşıma bir başka meydan okuma, söylem yolu ile güvenlik inşa etmenin günümüzde iletişim alanındaki gelişmeler göz önüne alındığında yetersiz kalmasıyla ilgilidir. Williams'a göre iletişimin artan bir oranda elektronik medya aracılığıyla yapıldığı ve bu tür medyadaki görsel imajların toplumsal hayatta gittikçe daha etkin rol oynadığı düşünülürğünde, sadece konuşma ve dilsel retoriğe odaklanma modern anlamdaki politik iletişimi anlama araçları olarak yetersiz kalmaktadır. Söz edimi her ne kadar güvenikleştirmede güvenlik çalışmalarının araştırma gündemi başlatmış olsa da, sosyal iletişimi tavizsiz bir şekilde dilsel-söylemsel bir alana sıkıştırmak bu yaklaşıma katkı sunan unsurlar olarak analiz edilebilecek eylem ve bağlam türlerini sınırlandırabilir.²²⁰

Televizyon aracılığıyla kitlelere ulaştırılan imajlar istendiğinde belli bir konunun güvenlik alanına taşınarak güvenikleştirmesine neden olabilir. Örneğin, Avrupa'da göçmenlik konusunu ele alan bir haberde, yasadışı göçmenlerin İngiltere-Fransa hattında yolcu taşıyan bir trene yasadışı yollardan gizli binme görüntüleri ya da bir Avrupa ülkesine mültecilik için başvuruda bulunan göçmenlerin belli işlere başvurmak için oluşturdukları uzun kuyrukların imajları bu iki konuyu kendiliğinden güvenikleştirir.²²¹

Söz edimi yoluyla güvenliği inşa etme yöntemine alternatif olarak sunulan farklı yöntemler de vardır. Bu bağlamda, fiziksel eylemler (physical action) belli toplumlarda güvenliği inşa etme sürecinde kullanılabilir bir alternatif olabilir. Bu metodolojinin kullanımı genellikle demokratik olmayan ülkelerde ifade özgürlüğünün olmaması ile ilgilidir. İfade özgürlüğü varsa bile devlet dışı aktörler tarafından dile getirilen söylemler etkisiz ve değersiz olarak kabul edilir. Bu durum, güvenlik endişelerini siyaset ya da resmi yollarla duyuramayan kitlelerin tepkilerini başlangıçta barışçıl daha sonra güç gösterisi olarak ortaya koymaları sonucunu doğurur.²²²

Ana akım görüşün güvenikleştirmelerin ağırlık olarak negatif bir durum olduğu, fakat toplumsal güvenikleştirmelerde bazen bir mağduriyetin söylem yoluyla

²¹⁹ Mariana Budjery, *The Role of Context in Securitization Theory: Holdomor Discourse and Societal Security in Ukraine*, Central European University, (Unpublished master's thesis), Budapest, 2010, s. 18.

²²⁰ Williams, "Words, Images, Enemies: Securitization and International Politics", a.g.m., s. 525.

²²¹ Williams, "Words, Images, Enemies: Securitization and International Politics", a.g.m., s. 526.

²²² Wilkinson, a.g.m., ss. 21-22.

kamuoyunun dikkatine sunulmasının pozitif bir sonuç ortaya çıkardığına dair yaklaşımı da söz edimi-teori ilişkisi bağlamında eleştirilmiştir. Hansen'e göre sorunları ya da konuları her zaman söz edimi ile güvenikleştirmenin bazı toplumsal güvenikleştirmelerde mağdur olan tarafı daha da olumsuz etkileyebilir. Örneğin, Pakistan'daki namus cinayetlerinin Pakistanlı kadınlar için varoluşsal bir tehdit olduğu yönündeki bir söz ediminin bu ülkedeki kadın mağduriyetini kamuoyu gündemine getirmekten ziyade mağdur kadınları tehlikeye daha açık hale getirebilir. Bu bakımdan, güvenlik ya da görece güvenli durum bazı durumlarda söylem aracılığıyla değil, sessiz kalınarak sağlanabilir.²²³

Güvenikleştirme Yaklaşımının merkezinde yer alan söz edimine yönelik eleştirilerle birlikte, yine söz edimi ile ilişkili olmaları bağlamında güvenikleştirmenin diğer unsurlarına da çeşitli eleştiriler yöneltmiştir. Söz konusu eleştirel yaklaşıma göre Güvenikleştirme Teorisi, alımlayıcı kitleyi evrensel bir nitelikte ele alıp güvenlik inşasının başarılı olup olmamasını büyük ölçüde güvenikleştirici aktörün konumuna, varoluşsal tehdidi dile getirirken uyduğu kurallara ve tehdidin niteliğine bağlayarak başarılı güvenikleştirmelerde rol oynayan diğer unsurlara yeterince odaklanmamıştır. Oysa, güvenikleştirmelerin başarılı olmasında başka etkenler de rol oynar. Balzacq'a göre bu başarıda alımlayıcı kitle, bağlam ve güvenikleştirici aktörün aynı anda önemli rolleri vardır. Alımlayıcı kitlenin referans çerçevesi yani tehdidi konumlandığı yer, güvenikleştirici aktörü güvenilir bulup bulmamasına bağlı olan iknaya hazır olma durumu ve resmi yetkililerin beyanlarına teslim olma ya da reddetme yeteneği güvenikleştirmelerde önemli bir etkiye sahiptir. Benzer şekilde, güvenikleştirici aktörün söylemlerini alımlayıcı kitlede etkili kılan bağlamın da güvenikleştirmelerin başarılı olmasında önemli etkisi vardır. Son olarak, güvenikleştirici aktörün alımlayıcı kitlenin desteğini almak için kullandığı sözcükler ve ikna edici (güçlü) referans çerçevesi de güvenlik inşa etme sürecini başarılı kılan bir diğer unsurdur.²²⁴

Kopenhag Okulunun Güvenikleştirme Yaklaşımında tehdidin inşa edilmesinde aktif rol alan aktörlerde olması gereken nitelikler konusu teoriye yöneltilen eleştirilerden bir diğeri olmuştur. Mcdonald'a göre, Güvenikleştirme Teorisinde tehdidin sadece toplum içinde belli bir konumda olan liderler tarafından dile getirilmesiyle güvenlik

²²³Lene Hansen, The Little Mermaid's Silent Security Dilemma and the Absence of Gender in the Copenhagen School", *Millennium: Journal of International Studies*, Vol. 29, No. 2, 2000, ss. 294-295.

²²⁴ Balzacq, a.g.m., s. 192.

inşasının başarılı olacağına dair tespit eksik bir yaklaşımdır. Böylesine bir yaklaşım, küresel politikada güçsüz konumda bulunanların deneyimlerini ve bir konuyu seslendirmelerini marjinalize etmek ve bu kitleleri sadece alımlayıcı kitlenin bir parçası ya da elit söylemelerinin pasif alıcıları olarak değerlendirmek anlamına gelir. Bu anlayış, sadece dominant görüşlere ve bu paraleldeki güvenlik ve tehdit tasarımlarına hayat hakkı vererek normatif olarak sorunlu bir durum oluşturmaktadır.²²⁵

C. GÜVENLİKSİZLEŞTİRME (DESECURITIZATION) KONSEPTİ

Güvenliksizleştirme, bir konuya güvenlikleştirme sürecinde güvenlik kaygıları bağlamında atfedilen anlamın ortadan kalkması ve konunun normal siyaset alanına sokulması ile gerçekleşir. Başka bir ifadeyle güvenliksizleştirme, siyasal bir topluluğun bir konuyu değer atfedilen bir referans nesnesine varoluşsal bir tehdit olarak sunmaması ve bu tehditle başa çıkmak için acil ve istisnai tedbirler alınması gerektiğine dair çağrılarda bulunmamasıdır. Bu süreç, doğrudan eskiden tehdit olarak sunulan konunun artık bir tehdit olmadığına dair bir söylemle ya da daha sıklıkla, endirekt bir şekilde, başka konulara yönelerek daha önce güvenlikleştirilen konuların daha az dikkat çekmesini sağlama biçiminde gerçekleşir.²²⁶

Güvenliksizleştirme süreci, güvenlikleştirmeye bir tür karşı çıkış ya da direniş olarak algılanabilir. Güvenlikleştirme, bir politikanın kullandığı bir taktik olarak düşünülürse, güvenliksizleştirme de bu taktiklere karşı bir harekattır.²²⁷ Bu karşı hamle başarılı olursa, güvenliksizleştirme süreci başarıyla tamamlanmış olur. Örneğin toplumsal sektörde başarılı bir güvenliksizleştirme, iki farklı kimliğin aynı anda var olabileceğine dair bir kabulle gerçekleşebilir.²²⁸

Konuların güvenlik alanından çıkarıldığı güvenliksizleştirme sürecinde²²⁹ daha önce güvenlik gündemine girmiş konular gündemde işgal ettikleri yeri kaybeder, meşrulaştırılan istisnai tedbirler tedricen kaldırılarak şiddet meşru bir seçenek olmaktan

²²⁵ McDonald, a.g.m., pp. 573-574.

²²⁶ Buzan-Waever, *Regions and Powers: The Structure of International Security*, a.g.e., s. 489.

²²⁷ Vuori, *How To Do Security With Words : A Grammar of Securitization in People's Republic of China*, s. 7.

²²⁸ Bezen Balamir Coşkun, "Analysing desecuritisations: prospects and problems for Israeli-Palestinian reconciliation", *Global Change, Peace&Security*, Vol. 20, No. 3, October 2008, s. 394.

²²⁹ Waever, "Securitisation and Desecuritisatıon", a.g.m., s. 46

çıkarılır. ²³⁰ Bu süreçle nihai olarak hedeflenen pozitif barıştır. Oelsener, güveniksizleştirmeyi bu hedefe giden yolda ikinci eşik olarak tanımlar. Buna göre ilk basamak güvenliğin veya güvenlik kaygılarının hakim olduğu dönem, ikinci aşama güveniksizleştirme, üçüncü aşama ise güvenlik kaygılarının olmadığı süreçtir. ²³¹

Oelsener'in nihai hedef olarak pozitif barışa giden sürecin önemli bir aşaması olarak sunduğu güveniksizleştirme süreci iki şekilde gerçekleşir. Birinci seçenekte, daha önce güvenlik kaygılarının öne çıkmasına neden olan ve istisnai tedbirler alınması yönünde alımlayıcı kitleyi ikna etmiş olan güvenikleştirici aktör, tehdidin doğasında değişiklik algılar ve bunun artık tehdit edici özelliğini kaybettiğini düşünür. Diğer seçenekte ise, güvenlik söyleminde bulunan aktör ve alımlayıcı kitle, tehdit edici şey ile kendi aralarındaki ilişkide niteliksel bir değişiklik algılar (örneğin, bir konu tehdit edici dahi olsa artık kendilerini tehdit etmediğine olan inançları). ²³²

Waever'a göre Kopenhag Okulu, konuların güveniksizleştirilmesi bağlamında siyaset yapıcılara üç yol belirlemiştir. Buna göre güveniksizleştirme; sağlamak takip edilecek yöntemler şunlardır: daha önce güvenikleştirilen konular hakkında konuşmama, güvenlik ikilemleri ya da kısır döngüler oluşturmama ve güvenlik konularını siyaset alanına taşıma ²³³ yöntemleri takip edilerek gerçekleştirilir.

Waever'ın güvenikleştirme teorisine önemli eleştiriler getiren Hansen, güveniksizleştirmenin dört biçimde gerçekleştiğini belirtmiştir. Buna göre güveniksizleştirme; istikrar yoluyla bir değişimle, güvenlik alanından çıkarılan bir konunun yerine başka konular yerleştirerek, tehditlere ve tehlikelere karşı politik bir çözüm sunup konuları güvenlik gündeminden çıkararak ve sessiz kalınarak gerçekleştirilir. ²³⁴

Kısacası konuların güvenlik ve güvenikleştirme gündeminden çıkarılması olarak tanımlanan Güveniksizleştirme Yaklaşımı, ²³⁵ Hansen'e göre, güvenikleştirmenin tamamlayıcısıdır ve bu bağlamda, güvenikleştirme güveniksizleştirmeye bağımlıdır.

²³⁰ Coşkun, *Analysing Desecuritization: The Case of Israeli-Palestinian Peace Education and Water Management*, a.g.e., s. 18.

²³¹ Oelsener, a.g.m., s. 1.

²³² Oelsener, a.g.m., s. 4.

²³³ Coşkun, *Analysing Desecuritization: The Case of Israeli-Palestinian Peace Education and Water Management*, a.g.e., s. 19.

²³⁴ Lene Hansen, "Reconstructing desecuritisation: the normative-political in the Copenhagen School and directions for how to apply it", *Review of International Studies*, , Vol. 38, Issue 3, July 2012, ss. 539-544.

²³⁵ Michael C. Williams, "Modernity, identity and security: a comment on the 'Copenhagen controversy'", *Review of International Studies*, Vol. 24, Issue 3, July 1998, s. 438.

Yani güvenikleştirme analitik ve politik anlamını kazanmak için güvenliksizleştirmeye muhtaçtır.²³⁶

Güvenliksizleştirme sürecinde güvenikleştirmede olduğu gibi bir söz edimine gereksinim olup olmadığı konusu tartışmalıdır. Bu konuda farklı görüşler vardır. Aras ve Polat'a göre güvenliksizleştirmede güvenikleştirmede olduğu gibi bir söz ediminin olmayışı güvenliksizleştirmeye katkıda bulunur.²³⁷ Güvenliksizleştirme sürecinde bir aktörün "ben bu konunun artık tehdit olmadığını ilan ediyorum" türünden söylemi, güvenlik mantığına aykırıdır.²³⁸ Benzer bir şekilde, tersine güvenikleştirmenin olduğu güvenliksizleştirme sürecinde, bir güvenliksizleştirici aktörün olup olmadığı konusu da tartışmalıdır. Güvenliksizleştirici aktör yerine sosyal aktör kavramını kullanan Oelsener, bu aktörlerin politika yapıcılar ve diğer ekonomik ve entelektüeller elitlerden oluşabileceğini ve gerçekte ilgili yeni oluşturdukları algılarını alımlayıcı kitleye ileterek geniş ölçüde meşrulaştırılmış somut politikaların oluşturulmasına²³⁹ katkıda bulunabileceklerini iddia eder.

Güvenliksizleştirme Yaklaşımının henüz bir teori olabilecek olgunlukta görmeyen ve Güvenikleştirme Yaklaşımı güçlü temellere dayanmadığını savlayan²⁴⁰ Aradau'ya göre, Güvenikleştirme karşıtı olarak ortaya konulabilecek yaklaşım özgürleştirme (emancipation) siyaseti olmalıdır. Buna göre, istisnai önlemler ve güvenliğin demokratik olmayan mantığına karşı özgürleştirme yaklaşımı ile demokrasinin evrensel ilkeleri uygulanabilir.²⁴¹ Böylece, güvenlik alanına havale edilen bir konu tekrar normal siyaset alanına taşınabilir.

Güvenliksizleştirme süreci yukarıdan aşağıya olduğu gibi aşağıdan yukarıya doğru da olabilir. Bazı durumlarda süreçte dış gelişmelerin rolü olsa da, hem güvenikleştirme hem de güvenliksizleştirme asıl olarak iç gelişmelerin ürünüdür.²⁴² Bu

²³⁶ Hansen, , "Reconstructing desecuritisation: the normative-political in the Copenhagen School and directions for how to apply it" a.g.m., s. 531.

²³⁷ Aras-Polat, a.g.m., s. 499.

²³⁸ Hansen, , "Reconstructing desecuritisation: the normative-political in the Copenhagen School and directions for how to apply it", a.g.m., s. 539.

²³⁹ Oelsener, a.g.m., s. 15.

²⁴⁰ Claudia Aradau, "Security And The Democratic Scene", *Journal of International Relations And Development*, Vol. 7, No. 4, 2004, s. 389.

²⁴¹ Aradau, a.g.m., s. 406.

²⁴² Coşkun, "Analysing desecuritisations: prospects and problems for Israeli-Palestinian reconciliation", a.g.m. s. 394.

bağlamda, iç gelişmeler hem iç politika hem de dış politikadaki güvensizleştirme süreçlerini önemli oranda etkiler.

İKİNCİ BÖLÜM

IRAK KÜRT BÖLGESİ, IRAK VE TÜRKİYE

I.TARİHSEL ARKA PLAN

Osmanlı İmparatorluğu'nun Musul vilayetinin teritoryal olarak önemli bir bölümü üzerinde bir Kürt bölgesi oluşturma çabaları, sınırları bu bölgeyi de kapsayan ve sosyolojik olarak yapay olan Irak devletinin kurulmasından daha önce başlamıştır. Daha sonraki süreçte, bölgede bağımsız bir Kürt oluşumunun kurulması Batılı ülkelerin çıkarlarına yeteri kadar hizmet etmeyeceği düşüncesi, bu bölgenin kaderi üzerinde söz sahibi olan ülkeleri çıkar odaklı ve hassas dengeler üzerinde zoraki oluşumlar, devletler veya devletçikler kurmaya yöneltmiştir. Bu amaçla, Ortadoğu haritası birden fazla kez tasarlanmış ve Irak özelinde olduğu gibi farklı etnik, toplumsal ve mezhepsel gruplar ince hesapların ürettiği stratejik bir akılla birbirlerini dengeleme ve birbirleriyle mücadele etmeleri sağlanarak emperyalist politikaları zımnen de olsa kabul etmeleri sağlanmıştır.

Bu hedefler doğrultusunda şekillendirilmeye çalışılan Ortadoğu bölgesinin sınırları, daha I. Dünya Savaşı devam ederken gizli anlaşmalarla çizilmiş ve bir sömürge olarak dönemin emperyal güçleri arasında pay edilmiştir. Savaş sırasında gizli anlaşmalarla sınırları çizilen bu bölge, savaş sonrası konjonktürel stratejik çıkarlar gereği galip devletler arasında bir kez daha anlaşmazlık konusu olmuş ve üzerinde anlaşma yapılmış sömürge alanları yeniden belirlenmiştir.

A.SYKES-PICOT VE SONRASI: “BAZILARI DAHA EŞİTTİR”²⁴³.

1916 yılında İngiltere, Fransa ve Rusya arasında imzalanan ve Osmanlı'nın Ortadoğu'daki topraklarını paylaşmayı esas alan Sykes-Picot anlaşması Osmanlı'nın Musul vilayetini de paylaşmayı içeriyordu. Buna göre, Musul vilayetinin bir bölümü Fransa'ya verilmişti. Bunun temel nedeni Şerif Hüseyin'in liderliğinde kurulacak bir Arap devleti için Fransa'nın onayını almaktı. Buna karşılık, Fransızların da bölgeye ilgi duymaları petrol ile yakından ilgiliydi. 1870'li yıllarda Osmanlı devleti bölgenin yeraltı zenginliği ile ilgili Fransız mühendislerle yaptırdığı araştırmanın sonuçları üç detaylı rapor

²⁴³ George Orwell'ın “Hayvan Çiftliği” kitabından alınmıştır.

halinde Fransızların elinde bulunmaktaydı.²⁴⁴ Dolayısıyla, Fransızların İngilizlerle bu bölgedeki sömürge paylaşımı müzakerelerinde Osmanlı'nın Musul vilayetine yoğunlaşmalarında bu raporların da katkısının olduğu söylenebilir.

Savaş sırasında yapılan Sykes-Picot anlaşması ile Fransız ve İngiliz etki alanına bölünen Musul vilayeti, Rusya'nın Bolşevik devrimi sonrası anlaşmadan çekilmesi ve gizli anlaşmayı ifşa etmesinden sonra, bu bölgedeki İngiliz politikalarının odak noktasında olmuştur. Savaşın sonrası dönemde kendini Fransa'dan göreceli olarak daha güçlü gören ve Musul'a stratejik çıkarlar bağlamında büyük önem atfeden İngilizler, bu vilayetin tümünde Sykes-Picot anlaşmasının ilkelerine aykırı bir biçimde Mondros Ateşkes Anlaşmasından (1918) sadece bir hafta sonra *de facto* bir kontrol sağlamış ve bu durumu Fransızlara kabul ettirmişlerdir.²⁴⁵

İngilizlerin bir oldu-bittiye getirerek bu bölgeyi kontrol etmesi stratejik çıkarların yanında askeri, siyasi ve ekonomik kazanımlarla da ilintiliydi. Musul'un İngiliz sömürge bölgesi olmasıyla, İngiltere bölgeye hakim dağları ele geçirecek ve bu bölgeyi kontrol etme fırsatı elde edecekti. Ekonomik anlamdaki kazanımı; Musul, Bağdat ve Basra arasında kurulacak yakın bir ticari entegrasyon sonucu elde edilecek gelirler ve bölgenin en zengin tahıl bölgesinin ele geçirilmesiydi. Siyasi kazanım ise Anadolu'da kurulacak bir Ermeni devletinin refahı daha kolay sağlanacaktı.²⁴⁶ Tüm bu etkenlerin yanında, elbette ki, Fransızların farkında olduğu bu bölgedeki potansiyel petrol rezervlerinden dönemin en güçlü devleti olarak İngiltere'nin habersiz olması düşünülemezdi.

1. Musul'da Otorite Elde Etme Savaşları

İngilizler açısından bu denli önemli olan Musul vilayetinde demografik olarak en kalabalık etnik gruplardan birisi Kürtler²⁴⁷ olduğu için, İngilizlerin Kürtlerle yakın ilişki

²⁴⁴ Edward Peter Fitzgerald, "France's Middle Eastern Ambitions, the Sykes-Picot Negotiations, and the Oil Fields of Mosul, 1915-1918", *The Journal of Modern History*, Vol. 66, No. 4, December 1994, s. 722.

²⁴⁵ Saad Eskander, "Britain's Policy in Southern Kurdistan: The Formation and the Termination of the First Kurdish Government, 1918-1919", *British Journal of Middle Eastern Studies*, Vol. 27, No. 2, November 2000, s. 140.

²⁴⁶ David Mcdowall, *A Modern History of Kurds*, Revised Edition, London-New York, I.B. Tauris, 2007, ss. 117-118.

²⁴⁷ İngiltere ile Türkiye arasında Musul'un statüsünün belirlenmesi amacıyla yapılan görüşmelerde, Türk tarafına göre vilayetin statüsünün belirlenmesi için bir plebisit yapılmalıydı. Türk tarafının bu görüşmelerde Musul'un demografik yapısı ile ilgili sunduğu istatistiklere göre, Musul vilayetinde 263.830 Kürt, 146.860 Türkmen, 43,210 Arap, 18.000 Yezidi ve 31.000 gayri Müslim yaşamaktaydı.

kurmaya yardım edecek bir figüre ihtiyaç vardı. Bölgedeki Kürtlerle görüşmeler ve müzakere yapmaya görevlendirilen kişi Binbaşı Noel'di. Binbaşı Noel, Kürtleri denetim altında tutma ve yakın ilişkiler kurma politikası gereği Süleymaniye'ye giderek Şeyh Mahmut Berzenci'ye İngiltere'nin Süleymaniye temsilcisi görevini tevdi etti. Fakat, İngilizlerin Musul'u Irak'a katma fikri Kürtlerin amaçları ile çelişiyordu. Bu fikir ayrışması bir süre sonra Şeyh Mahmut Berzenci'nin kendisini sadece Süleymaniye'nin değil, tüm Kürtlerin temsilcisi olduğunu ilan etmesine ve İngilizlere karşı ayaklanmasına neden oldu. Karşılıklı gerilim, Berzenci'nin Süleymaniye'deki İngiliz personeli tutuklatmasına ve kendisini 'Kürdistan' kralı ilan etmesiyle sonuçlandı. Durumun aleyhlerine döndüğünü gören İngilizler, Haziran 1919'da Berzenci'yi tutuklayarak sürgüne gönderdi.²⁴⁸

İngilizlerin tüm engellere rağmen Musul vilayetinde hakimiyet inşa etme çabaları daha sonraki dönemlerde de hızla devam etti. Bölgedeki aşiretleri kontrol altına almak zaten zorken, özellikle son Osmanlı Mebusan Meclisi tarafından bölgenin Misak-ı Milli sınırlarına dahil edilmesi, İngilizlerin bölgede denetim kurmasını oldukça güçleştirmiştir. İngilizlerin bölgeyi denetim altına alma politikasına karşın bir Osmanlı subayı olan Özdemir Bey, aşiretleri örgütleyerek İngilizler karşısında dönemselsel başarılar elde etmiş, fakat daha sonra İngilizler karşısında geri çekilmek zorunda kalmıştır.²⁴⁹

Musul vilayetinin İngilizler tarafından tüm direnişlere rağmen bir sömürge alanı olarak tutulması ve daha sonraki süreçte Osmanlı'nın diğer iki vilayeti Basra ve Bağdat ile birleştirilerek Irak devletinin bir parçası haline getirilmesi, genç Türkiye Cumhuriyeti'nin de uğraştığı en önemli sorunlardan biri olmuştur. Lozan'da üzerinde önemli tartışmalar olduğu bir konu olarak Türkiye ve İngiltere arasında büyük bir sorun haline gelen Musul meselesi, tarafların farklı argümanlarıyla herhangi bir çözüme kavuşturulamamıştır. Kürtler ile Türklerin beraber yaşamak istediği ve bundan dolayı iki halkın toplam nüfusunun Arap nüfustan çok daha fazla olduğu argümanına dayanan Türk

Kürtlerin Yezidilerle birlikte toplam nüfusa oranı % 52 idi. Bkz. Fuat Dündar, "Statistiquo: British Use of Statistics in the İraqi Kurdish Question (1919-1932)", *Crown Center For Middle East Studies*, Crown Paper 7, July 2012, s. 20.

²⁴⁸ Gareth Stansfield, "The Kurdish Question in Iraq, 1914-1974", *The Middle East Online Series 2: Iraq 1914-1974*, 2006, <http://www.gale.cengage.com/pdf/whitepapers/gdc/TheKurdishQuestion.pdf>, (10,10,2013), s. 1.

²⁴⁹ Emine Kısıklı, "Yeni Gelişmeler Işığında Geçmişten günümüze Musul Meselesi", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk yolu Dergisi*, C. 6, S. 24, Kasım 1999-2003, ss. 492-493.

tezine göre, Musul vilayeti Türkiye'ye bağlanmalıydı. Ayrıca, Türk tezinin, Osmanlı toprağı olarak bu bölgede yapılan anlaşmaların hukuki bir dayanağı olmadığı ve bu bölgenin coğrafi olarak Anadolu'nun tamamlayıcı olduğu vurgusu da önemliydi.²⁵⁰

Türkiye'nin bu politikası doğrultusunda Lozan görüşmelerinin ikinci bölümünde Musul meselesi konusunda herhangi bir ilerleme sağlanamasa da, sorunun Milletler Cemiyeti'ne götürülmesi konusunda konsensüse varıldı. Milletler Cemiyeti'ne havale edilen Musul Meselesi konusuna Türkiye'nin yaklaşımı, bölgenin nereye bağlanacağı konusunda bölgede yaşayan halklar arasında bir plebisit yapılması yönündeydi. Bu istek, İngiltere tarafında reddedilmiş ve bölgede araştırma yapmak üzere bir komisyon kurulmuştur. Daha sonraki dönemde söz konusu komisyonun sunduğu raporda; Musul, Hakkari'den bir sınır çizgisi çizilerek koparılarak Irak'a dahil edilmiş ve Irak'ın 25 yıl süreyle Milletler Cemiyeti mandasında kalması talep edilmiştir. Buna ilaveten, adalet ve eğitim sisteminde Kürtlere yer verilmesi, Kürtçe'nin resmi dil olması, manda dönemi sonrası Kürtlere özerklik verilmesi, özerklik verilmemesi durumunda Musul'un Irak ve Türkiye arasında taksim edilmesi önerilmiştir. İngiliz tezlerine yakın olan raporun teslim edilmesi üzerine Türkiye, Milletler Cemiyeti'nin bu konuyla ilgili herhangi bir kararını tanımayacağını deklare etmiştir. Buna karşın Milletler Cemiyeti, Milletlerarası Adalet Divanı'nın görüşüne başvurmuştur. Divan, Türkiye'nin tüm itirazlarına karşın Aralık 1925'te Musul'un Irak'a verilmesi doğrultusunda görüş bildirmiştir.²⁵¹

Milletler Cemiyetinin (MC), Milletlerarası Adalet Divanı'nın görüşü doğrultusunda karar vermesi, Türkiye'yi tepkisini ortaya koymak bağlamında farklı arayışlara zorlamış ve bunun bir sonucu olarak Sovyetler Birliği ile Dostluk ve Tarafsızlık Anlaşması imzalanmıştır. Türkiye'nin aleyhine böyle bir kararın çıkmasının temel nedenlerinden birisi Türkiye'nin Milletler Cemiyetine üye değilken, İngiltere'nin örgütün en önemli üyesi olarak Milletler Cemiyeti'nde yürüttüğü diplomasıdır. Estonyalı general Bruxelles'in hazırladığı raporda Türklerin Hıristiyanlara kötü davrandığı yönündeki görüşü, Türkiye'nin Adalet Divanı'na temsilci göndermemesi ve sorunun müzakere

²⁵⁰ Esra Sarıkoyuncu Değerli, "Lozan Barış Konferansı'nda Musul", *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 10, Sayı 18, Aralık 2007, ss. 135-136.

²⁵¹ Değerli, a.g.m., ss. 137-138.

edildiği dönemde çıkan Şeyh Said isyanı, kararın Türkiye aleyhine olmasını etkileyen diğer unsurlardır.²⁵²

Şeyh Said isyanının çıkması, Türkiye'nin İngiliz tezine karşı ortaya koyduğu Kürtleri ve Türkleri aynı sayan ve bu nedenle plebisite yapılması gerektiği tezini olumsuz yönde etkilemiştir. Türkiye'nin, Türkler ile Kürtlerin kader birliği yaptığı ve beraber yaşamak istediği tezini ileri sürdüğü bir dönemde isyanın çıkmış olması, İngilizlerin eline önemli kozlar vermiş ve İngilizlerin "Şuanda bile savaş halindesiniz" türünden itirazlarına neden olmuştur.²⁵³

Türkiye'nin aleyhine verilen kararı en azından yumuşatmak amacıyla başlattığı bazı girişimleri de sonuçsuz kalmıştır. Türkiye'nin bu duruma bir tepki olarak Sovyetler Birliği ile yakın ilişkiler kurma politikası etkili olmadığı gibi, daha sonra da en azından Bruxelles hattının güneyinin bağımsız Irak'a bırakılması talebi de karşılık bulmamıştır. Son olarak, petrolden pay alma çabaları bağlamında yapılan görüşmelerde, Türkiye'ye 500 bin sterlin tutarında bir ödeme ile 25 yıl boyunca Irak petrol gelirlerinin % 10'unun verilmesi konusu gündeme gelmiştir. Her ne kadar resmi yayınlar Türkiye'nin 500 bin sterlin almayı tercih ederek % 10'luk payından vazgeçtiğini yazsa da, Hikmet Uluğbay'ın yaptığı araştırmada, söz konusu payın Türkiye bütçesinde alacak olarak gösterildiği, Türkiye'nin düzenli olmasa da bu payı aldığı ve petrol payının ancak 1986 yılında Özal döneminde bütçeden çıkarıldığı ortaya çıkmıştır.²⁵⁴

Eski bir Osmanlı vilayeti olan Musul'da otorite kurma yarışında özellikle dönemin en yetkin uluslararası örgütü Milletler Cemiyetinin desteğini alan, savaş sonrası Türkiye'nin geçiş sürecinde yaşadığı iç istikrarsızlıklardan yararlanan ve savaşın kazananı olan ittifakta yer alan İngiltere galip çıkmış ve bölgenin kontrolünü ele geçirmiştir. Bu süreçte Irak içindeki etnik ve mezhepsel unsurları birbiriyle kontrol edip İngiliz tezine yaklaştıran İngiliz diplomasisinin çabalarını özel bir yerde konumlandırmak gerekir. Fakat, bu bölgenin İngiliz etki alanına bırakılması sonrasındaki süreçte, ülkedeki etnik ve mezhepsel gruplar arasındaki sorunlar çözülememiş, özellikle Irak'ın bağımsız bir devlet olma sürecinde ve sonrasında bu gruplar arasında ciddi çatışmalar ve uyuşmazlıklar ortaya çıkmıştır.

²⁵² Baskın Oran, *Türk Dış Politikası: 1919-1980*, C. 1, İstanbul, İletişim Yayınları, 2001, s. 265.

²⁵³ Oran, *Türk Dış Politikası: 1919-1980*, a.g.e., s. 267.

²⁵⁴ Oran, *Türk Dış Politikası: 1919-1980*, a.g.e., ss. 267-270.

2. İngiliz Manda Yönetimindeki Irak ve Kürt-Arap Uyuşmazlığı

Yaşanan diplomatik süreç ve yerel çaplı çatışmalar sonucu İngilizlerin denetimine geçen Irak'ta Kürt-Arap ilişkileri sorunlu olmuştur. Kürtlerin başlangıçta Irak'taki seçimlere girmeye istekli olması, haklarının İngilizler tarafından korunacağına olan inançlarından kaynaklanmaktaydı. Fakat, Irak'ın 1929 yılında Milletler Cemiyetine girmek için başvuruda bulunması ve İngiltere'den bağımsızlığını alma çabaları Kürtleri kaygılandırmaya başlamıştır. Irak'ın bağımsızlığından sonraki süreçte, statülerinin ne olacağı kaygılarından hareketle İngiliz yönetimine özerklik için başvuruda bulunan Kürt aşiretleri, kentli Kürtlerin desteğiyle isteklerini Kürt milliyetçiliği söylemi ile dile getirmeye başlamıştır. Bu söylemin ürettiği kargaşa ve kalkışma sonrası 1930 yılında Süleymaniye'de yapılan bir gösteride 14 sivil hayatını kaybetmiştir. Bu fırsattan yararlanmak isteyen Şeyh Mahmut Berzenci, 1930 yılında İran'dan Irak'a geçerek bağımsız Kürt devleti ile ilgili söylem ve faaliyetlerde bulunmuş, fakat yaşanan çatışmalarda bir kez daha yenilerek Irak'ın güneyine sürgüne gönderilmiştir. Berzenci'nin öncülüğünde başlayan bağımsızlık talebi bu tarihten sonra Barzani ailesi tarafından devam ettirilmiştir.²⁵⁵

Irak'ın 1930 yılında İngilizlerle yaptığı ve 1932 yılında yürürlüğe giren anlaşma şartları uyarınca, Irak devletinin Kürt diline karşı saygılı olacağı ifade edilmişti. Kürtler, dil dışında fazla bir şey vaat etmeyen bu anlaşmaya tepki bağlamında Milletler Cemiyeti'ne özerklik için başvuruda bulundu. Milletler Cemiyeti, bu taleple ilgili bir kararın kendi yetki alanına girmediğini açıkladı. Bu açıklama, Irak'ta Kürtlerin ayrılıkçılık hareketine hız kazandırdı.²⁵⁶

Irak Merkezi Hükümetine karşı muhalefet bağlamında ilk ciddi Kürt hareketi 1930'lu yılların sonunda kurulan Hewa partisiydi. Hewa Partisinin amacı bağımsız bir devlet kurmaktı. Fakat, hareketin ağırlıklı olarak kentli Kürtlerden oluşması, ortalama bir Kürt köylüsüyle iletişim kurmasında sıkıntılar oluşturmuş ve hareket daha sonra 1952 yılında Irak Kürdistan Demokrasi Partisi (IKDP) ile birleşerek Birleşik Kürdistan Demokrasi Partisi adıyla yeni bir oluşum kurmuştur.²⁵⁷

²⁵⁵ Stansfield, "The Kurdish Question in Iraq, 1914-1974", s. 2.

²⁵⁶ Robert P. Lewis, *Prospects For An Independent Kurdistan*, Naval Postgraduate School (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Monterey, California, 2008, ss. 34-35.

²⁵⁷ Lewis, a.g.e., ss. 35-36.

Hewa Partisinin kitlelere ulaşmadaki başarısızlığını tazmin edip Kürtlerde geleneksel olarak var olan ağalık, şeyhlik gibi ünvanları reddetmeyen ve aşiret yapılanmasını dışlamayan bir yapı olarak ortaya çıkan Molla Mustafa Barzani öncülüğündeki Kürt muhalefet hareketi, Irak'ın bağımsızlığından hemen sonra Irak Kürt hareketinin en önemli örgütü olmuştur. Barzani öncülüğündeki muhalif Kürt hareketi, özellikle Türkiye ve İran sınırındaki geçişkenlikten yararlanarak Irak Merkezi Yönetimi ile mücadele etmiş ve bunun bir bedeli olarak Barzani ailesine mensup bireyler Irak içinde ya sürgüne gönderilmiş ya da Irak ordusundan kaçarak başka ülkelere mülteci olarak sığınmışlardır.

Irak Merkezi Hükümetine karşı 1930'lu yılların başından itibaren yerel bazda mücadele eden Barzani figürü, 1940'lı yılların başında Kürt muhalefet hareketi içinde başat bir rol oynamaya başlamıştır. Yerel çapta ayaklanmanın cezası olarak Irak'ın güneyinde bir bölgede meskun edilen Molla Barzani, 1943 yılında Irak Merkezi Hükümetine başvurarak kardeşiyle birlikte Barzan bölgesinde yaşama talebinde bulunmuş, fakat bu isteğe Irak hükümetince herhangi bir cevap verilmemiştir. Bu süreçte merkezi hükümete bağlı polisler ile Barzani güçleri arasında çıkan çatışmalar, Mustafa Barzani'yi yerel ve sıradan bir kaçakçı rolünden isyancı figürüne dönüştürmüştür. Barzani'nin bölgedeki yükselişini algılayan İngiltere, Irak Merkezi Yönetimi üzerinde baskı kurarak Barzani'nin daha önceki taleplerini yerine getirmesini istemiştir.²⁵⁸

Takip eden süreçte, özellikle İngilizlerin teşvikiyle Barzani'nin bazı talepleri Irak hükümetince kabul edilmiştir. Yeni durumla birlikte Barzan bölgesinde konumunu güçlendiren Molla Mustafa Barzani, Irak hükümetinden Kürtlerin Bağdat ile ilişkilerini fiilen sona erdirecek şu taleplerde bulunmuştur:²⁵⁹

- 1.Kerkük, Erbil, Süleymaniye, Dohuk illeri ile Amediye, Akra, Zaho, Sincar, Şeykan ve Hanekin yerleşim yerlerini kapsayan bir Kürt bölgesinin kurulması
- 2.Yukarıda sınırları çizilmiş Kürt bölgesini yönetecek bakan pozisyonunda bir yetkilinin atanması
- 3.Ordu ve Jandarmayı ilgilendiren konular dışında, Kürdistan bölgesinin kültürel, ekonomik ve tarımsal özerkliğinin en geniş anlamda tanınması

²⁵⁸ McDowall, *A Modern History of Kurds*, a.g.e., ss. 290-291.

²⁵⁹ Harun Akyol, "From Stalemate to Soul Mate: Emergent Democracy in Kurdistan", *European Journal of Economic and Political Studies*, Vol: 3, No: 1, 2010, s. 124.

4.Tüm bakanlıklara birer Kürt müsteşarın atanması

5.Kürt bölgesinde ismi rüşvete bulaşmış ve otoritesini kötüye kullanan görevlilerin başka yerlere tayin edilmesi ya da görevden uzaklaştırılması

6.Kürtçe'nin resmi dil olarak kabul edilmesi.

Barzani'nin yukarıdaki talepleri hemen kabul edilmedi, fakat Bağdat tarafından gönderilen bir heyetle yeniden müzakereler başladı. Yapılan görüşmelerde Mustafa Barzani, daha önceki taleplerine ilaveten Musul'daki Kürt bölgelerinin Arap yerleşim yerlerinden ayrılması, Kürt siyasi tutuklularının serbest bırakılması, merkezi hükümetin Kürt bölgelerine ilişkin kararlarını veto etme yetkisine sahip Kürt yetkililerin atanması ve kişisel olarak kullanabileceği 144.000 poundluk para talebinde bulundu. Irak hükümeti, veto yetkisine sahip Kürt yetkilinin atanmasının Irak'ın egemenliğine zarar verebilecek olmasından ve Molla Mustafa Barzani'ye verilecek para yardımının Barzani'yi bölgede önemli bir figür yapma potansiyeli olduğundan dolayı, özellikle son iki talebi kabul edilemez olarak değerlendirerek Barzani'ye karşı güç kullanma politikasını benimsedi. Bu politikaya uygun olarak, Nisan yapılan bir hareketle özellikle Barzani tarafında yer alan Zebari ailesinin Irak lehine saf değiştirmesiyle Barzani güçleri yenilgiye uğradı ve Mustafa Barzani Mahabad bölgesine kaçtı.²⁶⁰

Barzani, takip eden süreçte, İran'da Sovyet işgal bölgesi olan Mahabad'a sığınarak bu bölgedeki Kürt milliyetçileri ile bağlantı kurdu. 1946 yılında bu bölgede kurulan Mahabad Cumhuriyetinin kurulmasında önemli bir rol üstlendi.²⁶¹ Barzani önderliğindeki isyanın bir aşiret kalkışması mı, bir feodal ayaklanma mı, yoksa bir ulusal ayaklanma mı olduğuna dair farklı görüşler vardır. David McDowall'ın bu konuyla ilgili olarak "Milliyetçiliği o seçmedi, milliyetçiler onu seçti" görüşü önemlidir.²⁶² İsyanın niteliği ne olursa olsun, Irak'ta Molla Mustafa Barzani önderliğinde başlatılan ve ilk olarak 1943-45 yılları arasında etkili olan başkaldırı ve sonrasında Barzani'nin 1946 yılında Mahabad Cumhuriyeti'nin kurulmasındaki rolü, askeri başarıları ve Sovyetler Birliği'ne kaçıışı onu Irak Kürtlerinin gözünde sadece bir aşiret önderi²⁶³ değil, milli bir

²⁶⁰ McDowall, *A Modern History of Kurds*, a.g.e., ss. 292-293.

²⁶¹ Lewis, a.g.e., s.38.

²⁶² McDowall, *A Modern History of Kurds*, a.g.e., s. 293.

²⁶³ Stefanie K. Wichhart, "A 'New Deal' for the Kurds: Britain's Kurdish Policy in Iraq, 1941-45", *The Journal of Imperial And Commonwealth History*, Vol. 39, No. 5, December 2011, s. 826.

lider yapmıştır. Barzani'ye yüklenen bu rol, Irak'ta geniş ittifaklar temelinde kurulan yeni siyasi Kürt fraksiyonlar doğurmuştur.

Irak'ın sınırlarını aşan Irak Kürt hareketinin tam anlamıyla “milliyetçi” bir nitelik kazanması, özellikle köylü ve aşiret bağlarına bağlı olan gelenekselci Kürt grupların kentli Kürtlerle ittifak sağlamasıyla gerçekleşti. Aslında iki grubun Irak hükümetiyle çatışıyor olması farklı nedenlerden kaynaklanıyordu. Kırsal alanlarda yaşayan ve üyeleri arasında yakın ilişkiler bulunan Kürt aşiretlerinin merkezi hükümete karşı isyanının nedeni toprak sahibi olmaktı. Kentli Kürtler ise aşiret yapısına karşı çıkararak “Kürtlük” bilinci çevresinde birleşip self determinasyon amacına yönelmişti. İki grup, 1930'ların sonlarına kadar çok az iletişim içindeydi. Süleymaniye ve Erbil'de kurulan sol tandanslı ve milliyetçi partilerin üyeleri genellikle kentlilerden oluşmaktaydı. 1943 yılındaki isyanın Molla Mustafa Barzani'yi bir sembol lider konumuna yükseltmesi²⁶⁴ kentli ve geleneksel Kürt grupların ortak bir zeminde buluşmasına katkıda bulundu. Gelenekselci Kürtler ile kentli Kürtler arasındaki bu buluşma daha sonraki süreçte bir ittifaka dönüşecekti.

Mahabad'da bulunduğu sırada kendisine yüklenen “milli lider” ünvanından yararlanmak isteyen Mustafa Barzani, bir temsilcisini Irak Kürt bölgesine göndererek Irak'ta bir Kürt partisi kurulması önerisinde bulundu. Barzani'nin bu önerisi, Irak Kürt bölgesinde tartışmalara neden oldu. İtirazların temelinde Barzani'nin bu önerisinin Pan Kürdizm hedefinden sapma ve Irak'ın resmi sınırlarının tanınması anlamına geleceği yönündeki kaygılar vardı. Öneri birçok kişi ve temsilci tarafından kabul edilmemesine rağmen Barzani'yi takip eden gruplar, Irak Kürt Demokratik Partisi'ni (IKDP) kurdu ve ilk kongresini 16 Ağustos'ta yaparak partinin başkanlığına sürgünde olan Mustafa Barzani'yi getirdi.²⁶⁵ Böylece aşiret yapısına bağlı gelenekselci Kürtler ile ağırlıklı olarak sol tandanslı olan kentli Kürtler arasında bir ittifak kurulmuş oldu.²⁶⁶

Irak Kürt Demokratik Partisi (IKDP), aslında daha önce İran'da kurulan İran Kürdistan Demokrasi Partisi'nin (İKDP) devamıydı. İKDP, 1942 yılında ağırlıklı olarak kentli Kürtler tarafından kurulan ve milliyetçi hedefleri olan “Komala” hareketinin partisiydi. Bu hareketin üyeleri 1946 yılında Sovyetler Birliği etkisinde kurulan Mahabad

²⁶⁴ Stansfield, “The Kurdish Question in Iraq, 1914-1974”, ss. 2-3.

²⁶⁵ Mcdowall, *A Modern History of Kurds*, a.g.e., s. 296.

²⁶⁶ Stansfield, “The Kurdish Question in Iraq, 1914-1974”, s.3.

Cumhuriyeti'nin yönetiminde yer almış, orta sınıf ve kentli Kürtlerden oluşuyordu. Söz konusu hareketin askeri kanadı ağırlıklı olarak Irak'tan kaçan Kürtlerden oluşmaktaydı ve bunların en ünlüsü Mustafa Barzani'ydi. İran'daki Mahabad Cumhuriyeti deneyiminden sonra Irak'ta da IKDP kurulmuştu.²⁶⁷ Böylece Irak Kürt siyasi hareketinin en önemli kurumsal aktörü ortaya çıkmış oldu.

1953 yılındaki üçüncü kongrede yeniden yapılandırılan IKDP'nin ismi Irak Kürdistan Demokrasi Partisi olarak değiştirildi. Bu kongrede, partinin hedef kitlesinin sadece Kürtler olmadığı, Irak'ın kuzeyinde yaşayan tüm gruplar olduğu vurgulandı. Parti, sol tandanslı bir program kabul ederek tarım reformu, köylü ve işçilerin haklarının tanınması ve emek örgütlerinin kurulması çağrısında bulundu.²⁶⁸ Sol bir gelenekten gelmemesine rağmen işçi, köylü ve emek hareketlerine yapılan vurgu ve bu doğrultuda sol bir programın açıklanmasının temel nedeni, Barzani ile hareket eden kentli Kürtler ve Barzani'nin Sovyetler Birliği'nde sürgün olarak yaşadığı dönemde Sovyet rejiminin Barzani üzerindeki etkisinden kaynaklanmış olabilir.

B. IRAK'TA REJİM DEĞİŞİKLİĞİ VE KÜRTLER

IKDP öncülüğünde Kürtlerin geleneksel ve sol değerleri sentezleyerek Irak hükümetiyle daha kurumsal anlamda bir mücadele başlattığı süreçte, Irak'ın içinde de farklı eğilimlerin iktidar mücadelesi devam ediyordu. 1941 yılında Raşid Ali olayı dışında Batı yanlısı dış politikadan ayrılmamış olan Irak'ta, 1958 yılında General Kasım darbesiyle iktidardaki kral 2. Faysal devrilmiş ve onunla birlikte iktidarda gücü elinde tutan Prens Abdullah ve Nuri Said idam edilmiştir. Böylece, Irak'ta monarşi dönemi sona ermiş ve Irak politikasında Nasır ve Baas'ın etkisi artmıştır. Devrik Haşimi yönetiminin aksine yüzünü Sovyetler Birliği ve Doğu bloğuna çeviren Kasım, yönetimde komünistlere yer vermiş ve Sovyetler Birliği'nden askeri ve ekonomik yardım almaya başlamıştır.²⁶⁹

²⁶⁷ Amir Hassanpour, "The Kurdish Experience", *Middle East Report*, No. 189, July-August 1994, s. 4.

²⁶⁸ McDowall, *A Modern History of Kurds*, a.g.e., s. 297.

²⁶⁹ Tayyar Arı, *Irak, İran, ABD ve Petrol*, 2.B., İstanbul, Alfa Yayınları, 2007, ss. 390-391.

Kasım rejiminin sosyal adalet ve mezhepçilik karşıtı politikası çerçevesinde şekillendirilen²⁷⁰ yeni Irak'ta birlik ve bütünlük sağlamaya yönelik politikanın bir gereği olarak Kürtlerle de iyi ilişkiler kurulmaya başlandı. Kürtlerle olan bu pozitif ilişkinin bir sonucu olarak geçici anayasanın 3. Maddesi “Arap ve Kürtler Irak'ta ortaktır ve Kürtlerin ulusal hakları tanınacaktır” şeklinde yazıldı. Yine buna bağlı olarak bir Kürt, bir Şii ve bir Sünni'nin atandığı üçlü bir yönetim konseyi oluşturuldu. Daha sonra bu politikanın bir ileri bir aşaması olarak Molla Mustafa Barzani Irak'a davet edildi.²⁷¹

Kasım'ın mezhepleri ve etnik unsurları dışlamayan ve Irak'ın bütünlüğünü sağlamaya yönelik politikası, Kürtlerin sisteme entegre edilmesi çabalarının olumlu sonuçlanmasına neden olmuş ve 1950'li yılların sonuna doğru Irak'ta bir birlik sağlanmıştır. Fakat 1960'ların başlarından itibaren Kürtler, Irak siyasetinde yaşanan çalkantılarla birlikte bu defa da Kasım'ın hedefi olmaya başlamıştır.²⁷²

Kasım ve Kürtler arasındaki ilk sorunlar, Arap ve Kürt milliyetçiler arasındaki gerginlikten dolayı çıktı. Önceleri geçici anayasada Kürtlerin özerkliğine ikna olan Kasım, Irak'ı Birleşik Arap Cumhuriyeti'ne katmak isteyen Arap milliyetçilerinin baskısı altındaydı. Üstelik bu gruplar, Kasım'ı Kürt yanlısı politikalar izlemekle suçluyor ve eleştiriyorlardı. Arap Milliyetçilerinin bu tavrından çekinen Kasım, özerklik konusunda acele edilmemesini ve konunun kalıcı anayasada yer alacağına dair teminat verdi. Bu arada IKDP genel sekreterinin Arap milliyetçilerinin er ya da geç iktidara geleceğini düşünerek bu gruplarla temas kurup Nasır'la görüşmesi Kasım'ı kaygılandırdı. Bu durum, Nasır yanlısı Arif kardeşlerin tutuklanmasına ve Barzani üzerinden IKDP sekreterinin görevden alınmasıyla sonuçlandı. Barzani'nin Bağdat'ta komünistlerle birlikte Kasım lehine Arap milliyetçilerini dengelemesi, Kasım açısından önem arz etmekle birlikte, daha sonraki süreçte Barzani ile kurulan işbirliği geliştirilerek Kasım'ın Musul'daki bir isyanı Barzani'nin yardımıyla bastırma noktasına kadar ilerledi.²⁷³

Fakat bu yakın ilişkiler çok uzun soluklu olmadı. Daha sonraki süreçte, Irak Komünist Partisi'nin Kürtlerin desteğiyle büyümesi Kasım'ı tedirgin etmeye başladı. 1959'da Kerkük'te çıkan bazı olaylarda, onlarca kişinin komünistlerle ittifak halinde

²⁷⁰ Eric Davis, “Abd Al-Karim Qasim Sectarian Identities and the Rise of Corporatism in Iraq”, *Kufa Review*, Vol. 2, No. 1, September 2013, s. 26.

²⁷¹ Mcdowall, *A Modern History of Kurds*, a.g.e., s. 302.

²⁷² Lewis, a.g.e., s. 39.

²⁷³ Mcdowall, *A Modern History of Kurds*, a.g.e., ss. 303-304.

bulunan Barzani güçlerince öldürülmesi Kasım'ı harekete geçirdi. Komünistlerin kendisine karşı suikast planı içerisinde olduğunu ileri süren Kasım, Kürtler ve komünistler arasındaki ittifakı bozdu. İttifakın bozulması ile birçok komünist IKDP'den tasfiye edildi. Sonunda Mustafa Barzani'nin de yardımıyla komünistler Kasım yönetiminden darbe aldı. Barzani'nin yardımları Kürt bölgesinde çıkan isyanlarda da devreye girdi. Fakat bir süre sonra, Barzani'nin Kürt bölgelerinde tek başına sivrilmesi Kasım'ı rahatsız etmeye başladı. Bu nedenle, gücü azaltılmaya çalışıldı ve Bağdat tarafından istenmeyen adam ilan edildi.²⁷⁴

İlişkilerin bozulmasıyla Kürtler, daha önceki özerklik taleplerini tekrar dile getirmeye başladı. Bu durum, Kasım'ın milliyetçilere yakın söylemler geliştirmesine ve daha önce yakın ilişkiler dolayısıyla Kürtlere verdiği kısmi özgürlükleri geri almasına neden oldu. Kasım'ın bu yeni politikası, Kürt bölgesinde Barzani'nin de katıldığı bir isyanın başlaması için tetikleyici bir unsur oldu. Kasım, Kürtler karşısında istediği başarıyı sağlayamadığı gibi, Kürt isyanının milli bir karaktere dönüşmesine katkıda bulundu.²⁷⁵

1961 yılında başlayan ayaklanma, daha sonraki süreçte Kasım'ın iktidardan düşürülmesine katkıda bulundu. Bu tarihten başlayarak, İran'la gerginleşen ilişkiler; Kasım'ın "sol" sempatisinin Batı ve komşu ülkelerde yarattığı tedirginlik; İran'ın 1937 yılında çözüme kavuşturulan Şattularap konusunu tekrar tartışmaya açması ve Kuveyt'in bağımsızlığını ilan etmesini takiben bu ülkeye yönelik hak talepleri Kürtlerin Irak'ın kuzeyinde başlattığı bir ayaklanma ile aynı döneme denk gelmiş ve Kasım 1963 yılında milliyetçi bir darbe ile iktidardan düşürülmüştür.²⁷⁶ Bu süreçten sonra Kürtlerle yeni Irak yönetimi arasındaki ilişkiler düzelmemiş, aksine belli dönemlerde ilişkilerdeki şiddet boyutu iyice artmıştır.

²⁷⁴ McDowall, *A Modern History of Kurds*, a.g.e., ss. 305-306.

²⁷⁵ C. J. Edmonds, "Kurdish Nationalism", *Journal of Contemporary History*, Vol. 6, No. 1, 1971, s. 100.

²⁷⁶ Robert E. Lester, "Iraq: 1960- January 1963 Internal Affairs and Foreign Affairs", *A Guide to the Microfilm of Confidential U.S. State Department Central Files*, Betheste, LexiaNexis, 2002, http://cisupa.proquest.com/ksc_assets/catalog/11171_CFIraq60-63IntFor.pdf, (02.11.2013), s. VII.

1. Irak'ta Karşı Darbeler Dönemi ve Kürtler

1958 yılında General Kasım öncülüğünde yapılan askeri darbenin ardından Irak'ta özellikle milliyetçi söylemlerle gücünü arttıran ve Kasım'a birçok alanda muhalif olan Baas hareketi, Kasım'ın iç ve dış sorunlarla uğraştığı bir dönemde Nasırcı Albay Abdulsalam Arif önderliğinde kanlı bir darbeyle iktidarı ele geçirmiş ve General Kasım'ı idam ettirmiştir. Devrim komuta konseyine başkan olan Abdulsalam Arif, darbenin hemen ertesinde, 18 Kasım 1963'te bir iç darbe ile Baas'ı tüm yönetim kademelerinden tasfiye etmiş ve kendi iktidarını kurmuştur.²⁷⁷

Baas'ı tasfiye eden darbeden sonra yeni yönetim Molla Mustafa Barzani ile görüşmek üzere bir delegasyon göndermiş, Molla Mustafa Barzani ise bu heyetten Kürt otonomisinin Musul şehri hariç Kerkük dahil olmak üzere, eski Musul eyaletinin kapsadığı tüm bölgede resmi olarak tanınmasını talep etmiştir. Barzani delegasyondan ayrıca, Kürtlerin ayrı bir askeri gücünün oluşturulmasını ve Kürt bölgelerinde çıkarılan petrol gelirinün üçte ikisinin Kürtlere verilmesini istemiştir. Yapılan müzakerelerde herhangi bir uzlaşma sağlanamaması üzerine Irak ordusu Haziran 1963'te askeri bir hareket başlatmıştır. Söz konusu operasyonun bir parçası olarak Süleymaniye kuşatması sürecinde birçok Kürt öldürülmüştür. Bunun yanı sıra, Bağdat'taki Kürt delegasyonu tutuklanıp önemli Kürt bölgelerine operasyonlar düzenlenerek Barzan bölgesi dahil önemli Kürt bölgeleri ele geçirilmiştir. Operasyonlar sonucu Kürtlerden oluşan birçok askeri unsur Irak ordusunun erişemeyeceği dağlara sığınmış,²⁷⁸ Molla Mustafa Barzani'nin yakalanması için de başına 500 bin Sterlin ödül konulmuştur.²⁷⁹

Kasım'ı deviren Baasçılar ve Nasırcıların Kürt algısı, onların Batılı petrol şirketlerinin ve İran'ın "Truva atı" olduğu yönündeydi. Bu nedenle, milliyetçiler Kürtlere verilecek hakları bir tür imtiyaz olarak görmekte ve Irak'ta Kürtlerin yaşadığı yerleri "Arap olmayan unsurların yaşadığı Arap coğrafyası" olarak tanımlamaktaydı. Darbenin önemli bir aktörü olan Baas hareketi, Kürtlerin Mart 1959 yılında Musul olaylarındaki rollerini unutmamıştı.²⁸⁰ Bu algı çerçevesinde şekillendirilen politikalar, Kürtlere önemli kayıplar verdirirken Baas yönetimini de içerden yıpratmıştı.

²⁷⁷ Tayyar Arı, *Orta Doğu*, 4. B., Bursa, MKM Yayıncılık, 2008, s. 276.

²⁷⁸ Mcdowall, *A Modern History of Kurds*, a.g.e., ss. 314-315.

²⁷⁹ Oğün Duru, "Irak Kürt Muhalefet Hareketinde Uluslararası Boyut: 1918-1975 Arası Dönemin Analizi", *Alternatif Politika*, Özel Sayı 1, Kasım 2010, s. 93.

²⁸⁰ Mcdowall, *A Modern History of Kurds*, a.g.e., ss. 313-314.

General Kasım'ın bir darbeyle devrildiği dönemden Arif'in ikinci bir iç darbeyle iktidarı tamamen kontrol ettiği döneme kadar olan kısa süre zarfında, Kürtler içinde de çeşitli tartışmalar olmuştu. Özellikle IKDP içinde sivrilen ve sol geleneği temsil eden Celal Talabani'nin tutumları Barzani'yi rahatsız etmeye başladı. Talabani'nin darbe sonrası Nasır'la görüşen Irak delegasyonunun içinde yer alması, Barzani'nin eleştirilerine hedef olmasına neden oldu.²⁸¹ Buna karşılık IKDP içindeki sol kanadı rahatsız eden başka bir konu, Barzani'nin partiye danışmadan kararlar alması ve stratejiler oluşturmasıydı. Bu fikir ayrılığının farkında olan Bağdat yönetimi, 1960'lardan 1990'ların ortalarına kadar Kürt bölgesindeki bu fraksiyonları birbirine karşı kullanmıştır.²⁸²

Kürt fraksiyonların kendi içinde çatışması ve bölünmesi sürecinde Abdulselem Arif'in Baas'ı tasfiye ederek yönetimini güçlendirmesi, Bağdat ve Kürtler arasındaki ilişkiyi radikal anlamda değiştirmede. Barzani, IKDP'den bağımsız olarak Arif'le bir anlaşma imzaladı. Buna göre Kürtlerin ulusal hakları birleşik bir Irak devleti altında verilecek, savaş esirleri bırakılacak, Kürtlerin el konulmuş malları iade edilecek, kuzeydeki yönetim görevine iade edilecek ve ekonomik blokaj kaldırılacaktı. Bu girişim, Talabani grubu tarafından sert bir şekilde eleştirilmesine rağmen, Barzani'nin aşiretler üzerindeki etkisinden dolayı bir şey yapılamadı. Hatta IKDP'nin 6. Kongresine gelen Talabani ve bazı önemli isimler bir süre tutuklanacak ve bu isimler ile birlikte başka sol tandanslı gruplar 4000 taraftarıyla İran'a sürülecekti.²⁸³ Bu iç çatışmalar daha sonra 1975'te Talabani grubunun IKDP'den ayrılarak Irak Kürdistan Yurtseverler Birliğini (IKYB) kurması ile sonuçlanacaktı.

IKDP'nin 1964 yılındaki parti kongresinde otonomi isteği tekrar dillendirilmeye başlandı. Arif'in 1965 yılında yapılan geçici anayasada daha önce uzlaşılan konulara yer verip Kürtlerin genel taleplerine yer vermemesi, Barzani ile Arif arasında yeni görüşmelerin yapılmasına neden olmuştur. Barzani, bu görüşmelerde, Kerkük ve Hanekin'deki petrol kuyularının özerk bölgeye dahil edilmesini, Kürtçe'nin Kürt bölgesinde resmi dil olmasını ve petrol gelirlerinin adil dağıtımını talep etti. Arif'in bu taleplere olumsuz yaklaşımı yeni bir çatışmaya neden oldu. 100. 000 kişilik Irak ordusu

²⁸¹ McDowall, *A Modern History of Kurds*, a.g.e., s. 315.

²⁸² Stansfield, "The Kurdish Question in Iraq, 1914-1974", s. 4.

²⁸³ McDowall, *A Modern History of Kurds*, a.g.e., ss. 315-316.

ile 15.000 kişilik Peşmerge gücü arasında çıkan çatışmalarda karşılıklı kayıplar oldu. Abdulselam Arif, Barzani'ye karşı son bir hareketin planlama aşamasındayken, 1966 yılında bir helikopter kazasında hayatını kaybetti.²⁸⁴

1965 yılında Abdulselam Arif döneminde atanan Başbakan Abdurrahman Bazzaz, Bağdat ile Kürtler arasındaki sorunların sivil bir inisiyatif, diyalog ve müzakerelerle çözümüne inanan bir siyasetçiydi. Buna karşılık, Abdulselam Arif'ten sonra yerine geçen kardeşi Abdurrahman Arif daha katı, Kürtlerin otonomi taleplerine sıcak bakmayan ve isyancı olarak nitelendirdiği Kürtlerle müzakereye karşıydı. Bu anlayışın gereği olarak, Kürtlere karşı yeni bir saldırı başlatan Abdurrahman Arif, operasyonda napalm ve kimyasal silah kullanmasına rağmen yüzlerce kayıp verdi. Bu süreçte, Bazzaz'ın kişisel çabalarıyla Bağdat'a müzakere için giden Kürt heyetiyle bir deklarasyon imzalandı. *Bazzaz Deklarasyonu* olarak tarihe geçen bu 15 maddelik deklarasyonda Kürtlerin nerdeyse tüm talepleri karşılanmıştı. Buna karşılık, Irak ordusu içindeki bazı gruplar rahatsız olmuş ve yapılan baskılar sonucu Bazzaz istifa etmişti. Bazzaz'ın yerine atana generalin sertlik yanlısı tutumu deklarasyonun uygulanmamasına neden oldu. Bu noktada Arif'in Kürt bölgesini kişisel inisiyatifini kullanarak ziyareti ve deklarasyonu uygulayacağını açıklaması yeni bir diyalog zemini oluştursa da, Irak'ın Kürtlerle olan ilişkisinde bir ilerleme sağlanamadı. Bu dönemde Irak'ın 6 gün savaşlarında yenilmesi ve İran'ın Kürtlere olan desteği, Irak'ı güçsüz bir konuma düşürmüş ve 1968 yılında ordu içinde bir grubun bir darbesi ile Baasçılar iktidarı ele geçirmiştir.²⁸⁵

Irak'ta rejim değişikliğinin olduğu 1958 yılından Baas diktatörlüğünün gerçek anlamda kurulduğu 1968 yılına kadar olan dönemde, Irak Merkezi Hükümeti ile Kürtlerin ilişkileri genel itibariyle Arap milliyetçiliği etkisinde kalmış ve bu nedenle sorunlu olmuştur. Kürtlerin yaşadığı coğrafya, Pan Arabizm siyaseti gereği dönemin Arap yöneticileri tarafından Arap coğrafyası sayılmıştır. Diğer taraftan, I. Dünya Savaşı'ndan sonra yaşadıkları bölgede geniş yetkili bir otonomi peşinde olan Kürtler ile Arap milliyetçiliği etkisindeki ideolojilerin şekillendirdiği yönetimler arasında çatışmalar yaşanmış ve her iki taraf da birbirini ötekileştirerek kimliklerini inşa etme yoluna gitmiştir. Çatışmanın olduğu süreçlerde göreceli barış dönemleri olsa da, Irak ordusundaki

²⁸⁴ McDowall, *A Modern History of Kurds*, a.g.e., s. 317.

²⁸⁵ McDowall, *A Modern History of Kurds*, a.g.e., ss. 318-320.

milliyetçi unsurlar ve sertlik taraftarları ile Kürtlerin otonomi sınırlarını genişleten Kürt gruplar, bu süreçleri sekteye uğratmıştır.

Ortadoğu bölgesinin karmaşık ve iç içe geçmiş tüm etnik ve mezhepsel özelliklerini taşıyan Irak'ta, monarşinin yıkılmasından sonraki 10 yıllık süre içinde, Arapların ve Kürtlerin ilişkilerinde hakim olan davranış biçimi eklektizmdir. Bu davranış biçimi paralelinde geliştirilen politikalar, genellikle “düşmanımın düşmanı dostumdur” ilkesiyle uyumlu ve konjonktürel fırsatları değerlendirme şeklinde olmuştur. Bu ilke ve fırsatlar bağlamında, her iki taraf da bu dönemde içeride ve dışarıda farklı ittifak grupları kurmuştur. Kürtlerin Irakla çeşitli sorunları olan İran ile ittifakı, Baas darbesi sonrası anti-komünist paradigmanın hakim olduğu dönemlerde Sovyetler Birliği ile olan yakın ilişkileri ve 6 gün savaşlarında yenilen Arap bloğu içinde olan Irak'ın düşmanı olan İsrail ile olan ilişkileri bu politikanın sonucudur. Buna karşılık, Irak'ın komşu ülkelerle yaptığı çeşitli pakt ve anlaşmalarla Kürtlerin hareket alanını daraltıp izole etmesi, rakip Kürt unsurlarla ittifaklar yaparak ana akım Kürt grupları zayıflatma çabaları ve Baas ideolojisinin hakim olduğu ülkelere gerektiğinde askeri yardımlar alması yine bu doğrultuda oluşturulan politikaların bir sonucudur.

Sonuç olarak, 1958 yılından 1968 yılına kadar olan dönemde iktidara gelen General Kasım ve Arif kardeşlerin iktidarını sarsan en önemli iç istikrarsızlık, bu dönemdeki iktidarların Kürtlerle yaşadığı sorunlardan kaynaklanmıştır. Kürt meselesinin çözümü bağlamında bu iktidarlarca oluşturulan dönemsel politikalar, Irak içindeki Baasçı ve milliyetçi askeri bürokrasiyi rahatsız etmiş ve bu unsurların karşı-darbeler düzenlenmesine neden olmuştur. Yine bu iktidarlarca Kürtlere karşı başlatılan uzun ve yıpratıcı çatışmalar kendilerine de zarar vermiş ve otoritelerinin sarsılmasına neden olmuştur. Bu kısır döngü, Baas'ın mutlak anlamda iktidara geldiği 1968 yılından sonraki dönemde de devam etmiştir.

2. Irak'ta Baasçıların Mutlak İktidarı ve Kürtler

1968 yılında Irak'ta mutlak anlamda iktidarı ele geçiren Baasçılar, Kürtlerle savaşmanın yarattığı iç istikrarsızlığı sona erdirmek amacıyla Kürt gruplarla barış görüşmeleri başlatmışlardır. Aslında bu görüşmelerdeki nihai amaç, Baas'ın siyasi gücünü konsolide etmektir. Bu bağlamda, barış görüşmelerinin ilk adımı olarak daha önce Başbakan Bazzaz tarafından açıklanan deklarasyonun uygulanması için Kürtlerle temas

kuruldu. Bu defa irtibat kurulan kişi Mustafa Barzani değil, Baas'ın ideolojik olarak görece yakınlık duyduğu Celal Talabani'ydi.²⁸⁶ Baasçılar, sosyalist olan ve bu açıdan Barzani gelenekselciliğinden ayrılan Celal Talabani ve bu ideolojik yapıdaki diğer Kürt liderlerle daha kolay anlaşacaklarını düşünüyordu.

Baas'ın Celal Talabani üzerinden Kürt meselesini çözmeye yönelmesi Mustafa Barzani'yi rahatsız etmişti. Mustafa Barzani, Talabani'yi bu işbirliğinden dolayı sert bir biçimde eleştirdi. Hatta iki grup arasında Kürt bölgesinde küçük çaplı çatışmalar da meydana geldi. Daha sonra, Baas Partisi daha önce kabul ettiğini duyurduğu *Bazzaz Deklarasyonu'nun* bir gereği olarak tüm Irak okullarında Kürtçe'nin öğretilmesi; Süleymaniye'de bir üniversitenin kurulması; daha önce isyana katılan Kürtler için bir genel affın çıkarılması ve Nevruz'un resmi tatil ilan edilmesi için kararname çıkarttı.²⁸⁷

Bu gelişmelere rağmen Celal Talabani'nin öne çıkarılarak kendisinin pasifize edildiğini düşünen Mustafa Barzani, otonomi ısrarını sürdürerek bölgede en güçlü liderin kendisinin olduğunu göstermeye çalıştı. Kerkük'te Irak askerlerine saldırarak buradaki petrol tesislerini bombaladı. Baas yönetimi, Barzani'nin büyük oranda İran'dan kaynaklanan bölgedeki gücünü dengelemek için Talabani grubunu silahlandırmaya başladı. Böylece İran ve Irak arasında Barzani ve Talabani üzerinden yürüyen bir *proxy* savaş başlamıştı. Barzani ile artan gerilim ve İran'ın 1937 tarihli Şattülarap düzenlemesini değiştirme çabaları Baas yönetimini kaygılandırdığından, Kürtlerle diyalog kurulması fikri ağırlık kazandı. Bu bağlamda, Baas Partisi'nin yayın organı "Thawra al Arabiya" dergisinde Kürtlerin ulusal haklarının verilmesinin en iyi yolunun otonomi olduğuna yönelik yazılar çıkmaya başladı.²⁸⁸ Bu tartışmalar, Baas'ın Kürtlerle bir otonomi anlaşması imzalaması sürecini başlattı.

a.1970 Otonomi Anlaşması

Kürtlerle en iyi ilişki biçiminin otonomi olacağına dair Baasçı çevrelerde ortaya atılan yeni söylem, beraberinde söz konusu otonom bölgenin sınırlarının hangi bölgeleri kapsayacağı ve Kerkük'ün statüsünün ne olacağı sorularını getirmişti. Kürtlerin eskiden

²⁸⁶ David Mcdowall, "The Kurds", *Minority Rights Group International Report*, UK, MFP Design and Print, 1996, s. 24.

²⁸⁷ Mcdowall, *A Modern History of Kurds*, a.g.e., ss. 325-326.

²⁸⁸ Mcdowall, *A Modern History of Kurds*, a.g.e., s. 326.

beri talebi Erbil, Süleymaniye ve Dohuk vilayetlerinin yanında Kerkük'ün tamamı ve Musul'un Kürt nüfuslu bölgelerinin Kürt otonom bölgesine dahil etmesi gerektiği yönündeydi. Zengin petrol kaynaklarının bulunduğu Kerkük her iki taraf için de önemliydi. Kürtler, 1960'larda itibaren "Araplaştırma" politikası çerçevesinde Kürt ve Türkmen nüfustan arındırılan bu bölgeye özel önem vermekteydi.²⁸⁹

İki taraf arasında var olan, fakat başlangıçta dile getirilmeyen sınırlar konusundaki keskin fikir ayrılığına rağmen Kürtlerin "Irak için demokrasi, Kürdistan için otonomi" şeklinde özetlenebilecek talepleri ile Saddam Hüseyin ve Hasan El Bekr'in Baas içindeki muhalifleri tasfiye etmek ve Irak'ın iç istikrarsızlıklardan kaynaklanan durumunu düzelterek gücünü konsolide etmesini sağlamak hedefleriyle başlattıkları görüşmeler belli bir olgunluğa ulaştı.²⁹⁰

Baas'ın yeni söylem ve politikaları paralellinde yürütülen müzakereler sonucunda, özellikle dönemin Irak Devlet Başkanı Yardımcısı Saddam Hüseyin'in önemli kişisel çabalarıyla Irak Devlet Başkanı Hasan El Bekr, 11 Şubat 1970 tarihinde Mustafa Barzani ile anlaşmalarını ilan etti. Anlaşma, Kürt taleplerinin neredeyse tümünü karşılıyordu.²⁹¹ 11 Mart 1970'de imzalanan anlaşmanın önemli maddeleri şöyleydi:²⁹²

- 1.Kürt dili, Arapça ile birlikte, Kürtlerin çoğunluk oluşturduğu yerlerde resmi dil olacak ve tüm Irak genelinde ikinci dil olarak öğretilecektir.
- 2.Kürtler, kabinedeki ve ordudaki üst düzey ve hassas görevler dahil olmak üzere hükümete tam olarak katılacaklardır.
- 3.Kürtçe eğitim ve Kürt kültürü ile ilgili faaliyetler desteklenecektir.
- 4.Kürtlerin çoğunluk oluşturduğu yerlerdeki tüm memurlar Kürt ya da Kürtçe bilen kişilerden oluşacaktır.
- 5.Kürtler; öğrenci, gençlik, kadın ve öğretmenlik ile ilgili örgütler kurabileceklerdir.
- 6.Kürdistan bölgesinin gelişmesi için fonlar ayrılacaktır.
- 7.Savaşta hayatını kaybedenlerin ailelerine ile yoksul, işsiz ve evsizlere yardım yapılacaktır.

²⁸⁹ Michael Knights,&Ahmed Ali, "Kirkuk in Transition: Confidence Building in Northern Iraq", *The Washington Institute for Near East Policy*, No. 102, April 2010, s. 1.

²⁹⁰ Mahir A. Aziz, *Kurds of Iraq: Etnonationalism and National Identity in Iraqi Kurdistan*, London, I.B. Taurus, 2011, s. 72.

²⁹¹Edmonds, a.g.m., p. 102.

²⁹² McDowall, *A Modern History of Kurds*, a.g.e., ss. 327-328.

- 8.Kürtler ve Araplar daha önce yaşadıkları yerlere döneceklerdir.
- 9.Tarım reformu uygulanacaktır.
- 10.Anayasa, “Irak halkı Arap ve Kürt ulusu olmak üzere iki ulustan oluşur” şeklinde değiştirilecektir.
- 11.Radyo istasyonu ve ağır silahlar hükümete teslim edilecektir.
- 12.Başkan yardımcılığına bir Kürt atanacaktır.
- 13.Vilayetler kanunu, bu deklarasyonun maddelerine uygun biçimde değiştirilecektir.
- 14.Kürtlerin çoğunluk oluşturduğu alanlar kendi kendilerini yönetir hale gelmesi için birleştirilecektir .
- 15.Kürt halkı, Irak’taki nüfus oranı ölçüsünde yasama organındaki yerini alacaktır.

Anlaşma o döneme kadar Kürtlere sunulan en iyi anlaşma olmakla birlikte bazı maddelerin uygulanmasının önünde zorluklar vardı. Dohuk, Erbil ve Süleymaniye’de *de facto* bir otonom bölge kurulması ve Bağdat’taki hükümete 5 Kürt seçilmişin atanmasının önünde herhangi bir engel yoktu. Fakat, Kürt otonomisinin sınırlarını belirleyecek olan komisyonun nüfus sayımı ve plebisit yöntemler sonucu saptayacağı sınırlar konusunda bazı zorluklar yaşandı. Baas yönetimi ve IKDP arasındaki güven eksikliğinin bir sonucu olarak ortaya çıkan ve farklı taleplerin de eşlik ettiği yeni durum, anlaşmanın önemli maddelerinin uygulanmamasına neden oldu. Bu süreçte, Mustafa Barzani Irak ordusunun Kürt bölgesinden çekilmesini talep etti. Buna karşılık Baas yönetimi, Kürtleri hükümette ve orduda önemli pozisyonlara atamadı. Kürtlerin geri dönmesini de sağlayamayan Baas yönetimi, 1971 yılında Mustafa Barzani’ye suikast teşebbüsünde bulundu. ²⁹³

IKDP ve Baas yönetimi arasındaki güven problemi aslında anlaşma sürecinin ilk aşamasından itibaren var olmasına rağmen, 1970 Ekim’inde yapılması gereken nüfus sayımının yapılmaması ile tırmandı. Sorunun temel nedeni, otonominin sınırları ve hangi bölgelerin Kürt bölgesi olarak kabul edileceğiydi. IKDP, Kerkük’ün Kürt bölgesine dahil edilmesi konusunda ısrarcıydı. Baas yönetimi ise bu bölgeye Türkiye, İran ve Suriye’den belli nüfus kaydırmaları ile Kürtlerin çoğunluk oluşturduğu gerekçesiyle nüfus sayımına karşı çıkmıştı. ²⁹⁴

²⁹³ Stansfield, “The Kurdish Question in Iraq, 1914-1974”, s. 4.

²⁹⁴ “Iraq and Kurdish Autonomy”, *Middle East Research and Information Project (MERIP) Report*, No. 27, April 1974, s. 26.

Kerkük'ün Kürt otonom bölgesine dahil edilmesini kırmızı çizgi olarak belirleyen Mustafa Barzani, ABD ve İran'a daha fazla yakınlaşmaya başladı. İran'dan silah almaya devam ederken 1972 yılındaki Irak- Sovyetler Birliği dostluk anlaşmasından sonra Şah ile ilişkilerini daha da geliştirdi. Sovyetler Birliği'nin bölgedeki etkisinden ve komünizmin yaygınlaşmasından rahatsız olan ABD, 1972 yılında İran üzerinden Kürtlere yardım etmeye başladı. Kürtlerin ABD yardımı alarak Irak'la çatışması, Sovyetler Birliği'ni rahatsız etmiş ve Kürtlere "Batılıların Truva atı" suçlamasına bulunmasına neden olmuştur. Sovyet tepkisine karşılık Mustafa Barzani, bu süreçte İsrail ile ilişkilerini geliştirmeye çalışmıştır.²⁹⁵

Sovyetler Birliği'nin Irak hükümetine olan desteğini ABD, İran ve İsrail desteği ile dengelemeye çalışan Mustafa Barzani, Baas yönetimi ile bu süreçte tekrar çatışmaya başlamış ve bu unsurlardan aldığı destekle taleplerini kabul ettirmeye çalışmıştır. Bu pragmatik davranış, Barzani'nin istediğini almasına katkıda bulunmadığı gibi birçok alanda güç kaybetmesine neden olmuştur. Bu bağlamda, Irak-Sovyetler Birliği Dostluk Anlaşmasından sonraki süreçte, 1970'lerin ortalarında Irak'taki Kürt hareketine önemli destek vermiş olan Irak Komünist Partisi ile Kürtlerin yolları ayrılmıştır. Irak Komünist Partisi'nin Barzani'yi İran, emperyalistler ve Siyonistlerle işbirliği yapmakla suçlayıp²⁹⁶ Baas yönetimine yakın bir tutum sergilemesi, özelde IKDP'yi genelde ise Irak Kürt muhalefetinin gücünü azaltmıştır.

Irak yönetiminin Eylül 1972'de Irak Kürt muhalefeti ile 1970 yılında yapılan anlaşmayı tekrar yürürlüğe koymaya yönelik politikası ve bu bağlamda anlaşmanın uygulanmamasının nedeni olarak Irak Kürt muhalefetinin İran'la yakınlaşması olduğunu belirtmesi, barış süreciyle ilgili umutların devam ettiğini göstermektedir. Irak yönetiminin barış sürecine yönelik olumlu fakat Kürt muhalefetine yönelik olumsuz söylemlerine karşılık, Kürt muhalefeti de hükümet ve ordudaki tüm görevlerin Baas'ın tekelinde olduğunu, Kürdistan bölgesinde "Araplaştırma" politikasının devam ettiğini, Kürtlerin yasama organından dışlandığını, Feyli Kürtlerin yerinden edildiğini, Kürt köylerinin bombalandığını ve özellikle 8. ve 14. maddeler çerçevesinde yerinden edilen

²⁹⁵ McDowall, *A Modern History of Kurds*, a.g.e., s. 331.

²⁹⁶ Johan Franzen, "From Ally to Foe: The Iraqi Communist Party and the Kurdish Question, 1958-1975", *British Journal of Middle Eastern Studies*, Vol. 38. No. 2, September 2011, s. 182.

Kürtlerin geri dönmediğini ileri sürerek barışı baltalayan tarafın Baas iktidarı olduğunu ve Kürtlere karşı ilan edilmemiş bir savaş başlatıldığını iddia etmiştir.²⁹⁷

Sonuç olarak, Mart 1970 otonomi anlaşması her ne kadar Kürtlerin taleplerini önemli oranda karşılamış olsa da, iki taraf arasında üzerinde uzlaşılan konuların nasıl kavramsallaştırılacağı konusunda dahi bir görüş birliğine varılamamıştır. Kürt tarafı yapılan uzlaşmayı bir “anlaşma” olarak nitelendirirken, Baas yönetiminin kontrollündeki basın bu uzlaşmayı bir “bildiri” olarak kavramsallaştırmıştır. Baas yönetimince bu kavramın tercih edilmesinin nedeni Kürtleri eşit bir taraf olarak değil, Irak egemen devleti içinde bir unsur olarak görme eğilimidir.²⁹⁸ İki tarafın yapılan uzlaşmayı farklı kavramlarla ifade etmesi, iki taraf arasında aslında başlangıçtan beri bir güvensizlik olduğunu ve anlaşmanın uygulanmasının önünde çeşitli zorluklar olduğunu ortaya koymaktadır.

Güvensizlik temelinde yürütülen ilişkiler bir süre sonra çatışmaların boyutunu artırmış ve artan gerginliği kısmi olarak düşüren açıklamalar yapılsa da, sorunun barış zemininde çözümü için yeterli olmamıştır. 1974 yılına gelindiğinde ise iki taraf arasındaki gerginlik en üst düzeye çıkmıştır. Bu süreçte, Baas yönetimi 1974 yılında tek taraflı olarak yeni bir otonomi planı hazırlamıştır. Ancak bu plan, Barzani'nin taleplerinin çok gerisinde kalmıştır.²⁹⁹

b.1974 Otonomi Yasası

1970 yılında yapılan anlaşmanın uygulanmamasının farklı gerekçeleri olsa da en önemli etken Kerkük'ün statüsüydü. Irak yönetimi ile IKDP arasındaki en büyük anlaşmazlık konusu, o dönem itibarıyla Irak'ın tüm petrol rezervlerinin % 70'ini kapsayan Kerkük'ün Kürt otonomi sınırlarına dahil olup olmayacağıydı. Özellikle 1972 yılında Irak petrolünün millileştirilmesi süreci ile petrol gelirleri artmış ve Irak ekonomisine önemli katkıları olmaya başlamıştı. Irak yönetimine göre, Kürtlerin petrol zengini olan bu bölgeyi otonomi sınırlarına dahil etmesi, Kürtlerin bağımsızlıklarını ilan etmelerini sağlayacak en önemli unsurdu. Buna karşılık, Kürt muhalefet hareketinin en büyük kaygısı, 1958 devriminden hemen sonra yapıldığı gibi Kürtleri Kerkük ve

²⁹⁷ McDowall, *A Modern History of Kurds*, a.g.e., ss. 332.

²⁹⁸ Aziz, a.g.e., s. 73.

²⁹⁹ Ayşegül Sever, “‘Power Led’ Outside Intervention in Kurdish Politics in Iraq and Turkey in the Early 1970's”, *Middle Eastern Studies*, Vol. 49, No. 2, 2013, s. 274.

çerçevesinden temizleme girişimleri sonucu bu bölgeyi “Kürtsüzleştirmek”ti. İki tarafın da önemseydiği bu bölge için Baas yönetimi 1957 nüfus sayımını baz alarak Çamçemal ve Kalar kazalarını yeni oluşturduğu otonom bölgeye dahil ederek Kerkük’te merkezi hükümete bağlı bir yönetim oluşturmak amacındaydı. Bu hamleye karşılık Barzani, bu yönetimin otonom bölgeye bağlı olması gerektiği konusunda ısrar etmiş ve bir adım daha ileri giderek Kerkük’ü Kürt otonom bölgesinin başkenti ilan etmiştir.³⁰⁰

Barzani’nin Kerkük’ü başkent ilan etmesi, Baas yönetimini Barzani’siz bir çözüm bulmak amacıyla diğer Kürt gruplarla temas kurmaya yöneltti. Bu süreçte, kendi inisiyatifinde tek taraflı bir anlaşma düzenleyen Saddam Hüseyin, Barzani’ye bu anlaşmayı kabul etmesi için iki hafta süre verdi. Yeni özerklik yasası Kürtlere kendi bölgelerinde sosyal ve ekonomik konularda belli bir düzeye kadar yetki verirken, bölgenin yönetim ve yasama yapısına ilişkin detaylı yeni bir plan sundu. Bu plana göre, bölgenin tanımı 1957 nüfus sayımı esas alınarak 1970’deki anlaşma çerçevesinde yapılacak ve Kerkük otonom bölgenin sınırlarına dahil edilmeyecekti. Merkezi hükümet ile otonom bölge arasındaki ilişki, 1970’de açıklanan deklarasyonda olduğundan daha sıkı olacaktı. Dolayısıyla, yeni yasa Kürt muhalefetinin taleplerinin oldukça gerisindeydi.³⁰¹ 1974 özerklik yasasının en önemli ve üzerinde uzlaşa sağlanamayan maddeleri şunlardı:³⁰²

1.Madde: 1957 yılında yapılan nüfus sayımı çerçevesinde Kürtlerin çoğunluk oluşturduğu yerler Kürdistan Özerk Bölgesi olacak ve bu yapı Irak devletine 11 Mart 1970 anlaşmasında belirtildiği gibi bağlı olacaktır. Özerk bölgenin başkenti Erbil olacaktır.

5 ve 6. Maddeler: Bölge, Irak devletine finansal olarak entegre olmuş bir biçimde özerk finansal bir yapı olacaktır. Bütçesi, merkezi devletin konsolide bütçesi içinde olacaktır.

13. Madde: Devlet başkanı, yasama meclisinden bir kişiyi yürütme konseyi kurması için seçecektir. Devlet başkanı, yürütme konseyi başkanını görevden alabilecek ve bu durumda yürütme konseyi lağv edilmiş olacaktır.

17. Madde: Özerk bölgedeki polis, güvenlik ve diğer milli oluşumlar İçişleri Bakanlığı bünyesindeki ilgili genel müdürlüklere bağlanacak ve burada çalışan elemanlar Irak Cumhuriyeti’ndeki yasa ve yönetmeliklere tabi olacaklardır.

³⁰⁰ Mcdowall, *A Modern History of Kurds*, a.g.e., s. 335.

³⁰¹ Kerim Yıldız, *The Kurds in Iraq: The Past, Present and Future*, London, Pluto Press, 2004, s. 20.

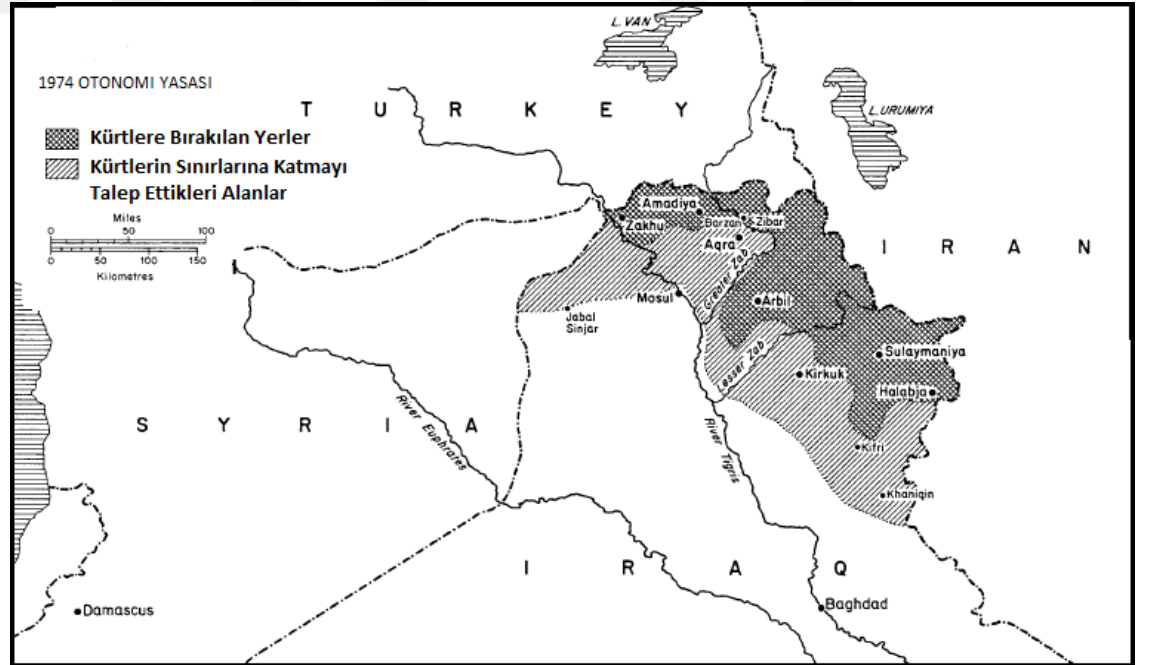
³⁰² Mcdowall, *A Modern History of Kurds*, a.g.e., s. 336.

18. Madde: Bölgede merkezi hükümeti temsil eden makamlar ilgili bakanlık bünyesine alınacak ve genel idareye bağlanacaktır.

19. Madde: Özerk bölgenin kurumlarının kararlarının hukuka uygun olup olmadığı Irak yüksek mahkemesi tarafından denetlenecektir.

Özerklik yasası ile birlikte eğitim, iş, barınma, tarım, içişleri, ulaşım, iletişim, kültür, gençlik, belediyeler, sosyal işler ve devlet mülkleri ile hükümetin yönetim işlevi yürütme konseyine bağlanırken adalet, güvenlik, kamu düzeni ve özerk bölgeye atanacak memurların tayininde yürütme konseyinin yetkileri sınırlandırılmıştır. Coğrafi bakımdan ise Kürt muhalefetinin otonom bölgeye dahil etmek istediği bölgenin ancak yarısı kadar bir alan özerk bölge olarak kabul edilmiştir. Özerk bölgedeki kuruluşlara sadece merkezi hükümet tarafından hazırlanan yasa ve yönetmelikler çerçevesinde hareket etme izni verilmiş ve bu kurumlarca yapılan her toplantıya bir bakanın katılması zorunluluğu getirilmiştir.³⁰³

Şekil-2: 1974 Otonomi Yasası Sınırları

Kaynak: McDowall, *A Modern History of Kurds*, a.g.e., s. 334.

³⁰³ Yıldız, a.g.e., pp. 20-21.

Yeni özerklik yasasıyla birlikte Barzani, 1970 yılındaki anlaşmayla elde ettiği kazanımları da kısmen kaybettiğinden dolayı merkezi Irak hükümetine karşı yeni bir isyan başlattı. İsyana en büyük desteği Irak üzerinde baskı kurmaya çalışan İran verdi.³⁰⁴ Şah'ın desteği, dolaylı olarak en önemli müttefiki Amerika'nın desteği anlamına geliyordu. Amerika'nın desteği İran bağlamında değerlendirilse de aslında bu desteğe gerekli motivasyonu sağlayan unsur, 1972 yılındaki Irak-Sovyetler Birliği Dostluk Anlaşmasıydı. Dış desteği arkasına alan Barzani, Baas yönetimine taleplerini kabul ettirmeye çalışsa da daha sonraki süreçte her iki devletin de kendisini bölgesel amaçları için kullandığı ortaya çıktı.³⁰⁵

Barzani'nin otonomi yasasını reddedip Irak Merkezi Hükümetine isyan etmesi, özellikle ABD'nin desteğine büyük önem atfettiğini ve güvendiğini göstermektedir. Bu Amerikancı tutum, Barzani'ye IKDP içinden çeşitli eleştirilerin yönelmesine hatta savaş kararına karşı çıkan 3 IKDP politbüro üyesinin Bağdat'a giderek Baas rejiminin ulusal cephe koalisyonuna katılmasına neden oldu.³⁰⁶

Barzani'nin kısmen ABD ve İsrail'den gelecek yardımlara güvenerek başlattığı savaşta başlangıçta İran'ın desteğiyle önemli bazı kazanımlar elde edilmesine rağmen, İran'ın çatışmalardan desteğini çekmesiyle adeta bir çöküş başladı. Cezayir'deki OPEC liderleri toplantısında Irak'ın Şattülarap konusunda İran lehine bazı düzenlemeler yapılmasını İran'ın Kürtlere olan desteğini çekmesi şartına bağlaması ve bu doğrultuda bir anlaşma imzalanması Kürtler için yıkımın başlangıcı olmuştur.³⁰⁷

İran anlaşmanın hemen ertesinde Kürtlere olan desteğini çekmiş, Irak merkezi güçleri Barzani güçlerini ağır bir yenilgiye uğratmıştır. Baas saldırıları sonucu 100.000 den fazla Peşmerge ve aile fertleri, daha önce 100.000 Kürt mültecinin bulunduğu İran'a sığındı. Bunun yanı sıra, binlerce Peşmerge Irak Merkezi Hükümeti güçlerine teslim oldu.³⁰⁸

1974-75 savaşı, her iki tarafta da önemli kayıplara neden olsa da, Kürt muhalefet hareketi açısından yıkıcı sonuçlar ortaya çıkmıştır. Kürt muhalefeti için askeri çöküşün

³⁰⁴ Stansfield, "The Kurdish Question in Iraq, 1914-1974", s. 5.

³⁰⁵ Yıldız, a.g.e., s. 22.

³⁰⁶ Mcdowall, *A Modern History of Kurds*, a.g.e., s. 337.

³⁰⁷ Stansfield, "The Kurdish Question in Iraq, 1914-1974", p. 5.

³⁰⁸ Mcdowall, *A Modern History of Kurds*, a.g.e., s. 338.

yanında sosyal ve politik sonuçları da olan bu savaş, Kürtlerin o döneme kadar geliştirdiği örgütlü yapıyı bozmuştur. Savaşı müteakip, IKDP'nin Kürt muhalefetine yaptığı liderlik ciddi anlamda sorgulanmaya başlanmış ve bu doğrultuda kopmalar yaşanarak Kürt muhalefeti içinde yeni fraksiyonlar ortaya çıkmıştır.³⁰⁹

Baas ideolojisinin şekillendirdiği Irak Merkezi Hükümeti ile Irak Kürt muhalefeti arasındaki sorunların çözüme kavuşturulamamasının çeşitli nedenleri vardı. Baas'ın Irak'ta mutlak anlamda iktidar olduğu 1968 askeri darbesinden sonraki süreçte 1970 yılından başlayarak gücünü konsolide etmek için Kürt muhalefeti ile çözüm geliştirmesi ve bu politika paralelinde özerklik yasasını açıklaması, ortaya bir barış iradesinin konması açısından önemliydi. Fakat Kürtlere özerklik verilmesi yönündeki çabalar, çoğu kez Baas ideolojisinin önemli bir sacayağını oluşturan Arap milliyetçiliği ile paradoksal bir durum oluşturmaktaydı. Bazı Baasçı üst düzey isimlerin- örneğin Saddam Hüseyin- 1970 yılında kişisel çabalarıyla belli bir olgunluk kazandırılan barış sürecine karşı Baas içinde yer alan diğer bazı gruplarca ya direnç geliştirildi ya da gereken destek verilmedi.

Diğer yandan, bu süreçte Kürt muhalefetinin de bazı tutumları barış sürecini zora sokuyordu. Barzani'nin tartışmalı olan bir vilayet olan Kerkük'ü Kürt özerk bölgesine dahil etmenin ötesinde bu ili Kürt otonom bölgesinin başkenti ilan etmesi, daha fazla kazanım elde etmek amacıyla bazı emperyalist ülkelerle kurduğu pragmatik ilişki ve Kürt muhalefeti içindeki fikir ayrılıkları barış sürecine zarar vermiş ve taraflar arasında uzun müzakereler sonucu oluşturulan diyalog zemininin yok olmasına neden olmuştur. Hemen sonraki dönemde şiddetin taraflar arasında yeniden benimsenmesi, başta Kürt gruplar olmak üzere her iki taraftan da binlerce askeri ve sivil kayba neden olmuştur.

3.Kürt Muhalefetinin Ayrışması ve Katliamlara Giden Yol

Cezayir Anlaşması sonrası Irak Merkezi Hükümetince başlatılan büyük çaplı saldırılar sonucu ağır yenilgiye uğratılan Irak Kürt muhalefet hareketi içindeki bazı gruplar, yenilginin sorumlusu olarak Barzani'yi göstererek yeni fraksiyonlar oluşturdular. Bu oluşumlar arasında en güçlüsü geçmişte de Barzani ile çeşitli sorunlar yaşayan Celal Talabani'nin kurduğu Irak Kürdistan Yurtseverler Birliği (IKYB)'di. 1 Haziran 1975

³⁰⁹ Duru, a.g.m., s. 105.

yılında Celal Talabani ve birkaç arkadaşı, Şam'da bir deklarasyon yayınlarak IKYB'yi kurduklarını ilan ettiler. Yeni oluşum, Marksist bir örgüt olan Komalave Kürdistan Sosyalist hareketinin bir çatı örgütü niteliğindedir. IKYB, Irak Kürt hareketinin başarısızlığının feodal ve aşiretçi Kürt liderlerden kaynaklandığını ve hedefinin Irak'ta Kürtlere otonomi ve tüm Irak'a demokrasi getirme olarak açıkladı.³¹⁰

Diğer yandan, Barzani taraftarı gruplar tekrar bir araya gelerek Kürdistan Demokrasi Partisi Geçici Liderliği adı altında bir oluşum kurdular. Grup, Molla Mustafa Barzani'nin oğulları Mesud ve İdris Barzani önderliği altında merkezi Irak yönetimi ile çatışsa da önemli bir başarı elde edemedi. Irak Kürdistan Demokrasi Partisi Geçici Liderliği ve IKBY'nin dışındaki diğer bir fraksiyon da Irak Merkezi Yönetiminin sunduğu sınırlı otonomiye kabul eden Haşim Akravi'nin başında bulunduğu gruptu. Bu grup, Baas yönetiminin politikalarını desteklemekteydi.³¹¹

Baas politikaları çerçevesinde Irak Merkezi Yönetimince şekillendirilen özerklik yasasına göre Kerkük Kürt bölgesine dahil edilmeyerek Kürt bölgesinin sınırları sadece Dohuk, Erbil ve Süleymaniye'yi kapsayacak şekilde çizildi. Otonom bölgede yer alan Erbil şehrinde yürütme konseyi ve yasama meclisi oluşturuldu. Yasama meclisinin fonksiyonu yürütme konseyine tavsiyelerde bulunmaktaydı. Yasama meclisindeki 8 üye büyük toprak sahiplerinden oluşmakta ve Bağdat hükümetince atanmaktaydı. Yürütme konseyi, yasama meclisi tarafından atanan 12 üyeli bir kabineyle temsil edilmekteydi. Yerel hükümetin yetkileri merkezi hükümet tarafından sınırlandırıldığı için, bu kabine Kürtlerin çoğunluğuna göre Bağdat güdümünde olan bir hükümetti.³¹²

Yeni özerklik yasası eşliğinde kurulan otonomi ile birlikte Kürt muhalefeti arasında büyük boyutlu çatışmalar meydana geldi. Irak Merkezi Yönetimine karşı alınan yenilginin neden olduğu bölünmeden sonra oluşan yeni fraksiyonlar ile eski oluşumlar arasındaki çatışmalar önemli kayıplarla sonuçlandı. Özellikle 1976-1978 yılları arasındaki Kürt muhalefet unsurları arasındaki iç çatışmalarda çoğu IKYB'li olmak üzere binlerce muhalif öldürüldü.³¹³ İç çatışmalar, Kürt muhalefetinin yeni bir pozisyon aldığı 1979 yılındaki İran devrimi ve 1980 yılındaki İran-İrak savaşına kadar devam etti.

³¹⁰ Mcdowall, *A Modern History of Kurds*, a.g.e., s. 343.

³¹¹ Nader Entessar, "The Kurds in Post-Revolutionary Iran and Iraq", *Third World Quarterly*, Vol. 6. No. 4, October 1984, s. 922.

³¹² Entessar, "The Kurds in Post-Revolutionary Iran and Iraq", a.g.m., s. 922.

³¹³ Mcdowall, *A Modern History of Kurds*, a.g.e., s. 345.

1980 Eylül'ünde İran-İrak savaşının başlamasıyla birlikte, her iki ülke de Iraklı Kürt gruplardan yararlanmak istedi. Bundan dolayı Kürtler, bu süreçte kendilerini bir kez daha savaşan ülkelerin *proxy* gücü olarak buldu.³¹⁴ Irak Kürt muhalefetinin savaşın avantajından yararlanma çabası Iraklı Kürtler açısından bir tarafı seçerken diğerinin nefretini kazanmak anlamına gelmekteydi. Kürt muhalefet hareketinin bölünmüşlüğü ve özellikle Baas'ın Kürt muhalefetini İran işbirlikçisi olarak değerlendirmesi, Kürtler için yeni bir büyük felaketin habercisiydi.

Saddam Hüseyin, savaşın ilk 2 yılında Irak Kürt hareketinin kendi içindeki bölünmüşlükten dolayı kendisine karşı bir başarı sağlayamayacağı düşüncesiydi. İran'ın Irak Kürt muhalefetine karşı tavrı bir yandan İran KDP'sinden dolayı temkinliken, diğer yandan Bağdat'a karşı Kürtleri yanına alma politikası çerçevesinde Irak Kürt muhalefetini destekleme biçiminde paradoksalı.³¹⁵ İki ülkenin konjonktürel nedenlerle Irak Kürt muhalefetinin farklı fraksiyonlarına yaklaşımı bazen işbirliği bazen de cezalandırma biçiminde gelişti.

Bu süreçte Saddam Hüseyin açısından en büyük tehlike, Irak Kürtlerinin devrim sonrası iktidara gelen Humeyni ile işbirliği potansiyeliydi. Saddam Hüseyin'e göre, söz konusu tehlikeyi bertaraf etmek için sınır bölgelerine rejime yakın unsurların yerleştirilmesi gerekliydi. Bu bakımdan, Mustafa Barzani'nin İran'la yakınlaştığını düşünen Saddam Hüseyin, IKYB'ye yöneldi. Yapılan müzakereler sonucunda bir ateşkes imzalandı. Yapılan ateşkesle Irak Kürt muhalefeti içinde lider bir konuma gelmeyi amaçlayan Talabani, Irak Merkezi Hükümetinden Kürt otonom bölgesinin sınırlarına Kerkük, Hanekin, Sincar ve Mendel'in dahil edilmesini, tartışmalı bölgelerin Araplaştırılması politikasının terk edilip yerinden edilen Kürtlerin geriye dönmelerine izin verilmesini, Türkiye ve İran sınırındaki güvenlik kuşağının kaldırılmasını, petrol gelirlerinin % 30'unun Kürdistan Otonom Bölgesinin kalkınmasına ayrılmasını, güvenliğin Peşmerge güçlerine devredilmesini, siyasi mahkumların serbest bırakılmasını ve 20.000 civarındaki korucunun oluşturduğu birliklerin lağvedilmesini talep etti.³¹⁶

³¹⁴ Gareth Stansfield, *Iraqi Kurdistan: Political Development and Emergent Democracy*, London, Taylor&Francis e-Library, 2003, s. 90.

³¹⁵ McDowall, *A Modern History of Kurds*, a.g.e., ss. 347-348.

³¹⁶ McDowall, *A Modern History of Kurds*, a.g.e., ss. 349-350.

Saddam Hüseyin'in IKYB'nin bu taleplerini uygulama konusunda ikilemde olduğu bir anda Batı'nın İran karşısında Irak'a desteği, Saddam Hüseyin'i Kürt tehdidini güç kullanarak çözme konusunda cesaretlendirdi. Bu bağlamda, Donald Rumsfeld'in Ronald Reagan'ın özel temsilcisi olarak önce 1983'te, daha sonra da 1984'te Irak'ı ziyaret ederek ABD'nin Irak'ı İran'ın saldırılarından koruyacağı sözünü vermesi Irak'a açık bir destek niteliğindedir.³¹⁷ ABD'nin desteği ile birlikte yerel aktörlerin desteğine ihtiyaç duymayan Saddam Hüseyin, iç muhalefeti özellikle de Kürt hareketini sert bir biçimde bastırmaya başladı.

Yeni güç politikasına paralel olarak 1985 yılında IKYB ile Baas yönetimi arasındaki ateşkes sona erdi.³¹⁸ Bunun asıl nedeni, Saddam Hüseyin'e İran'a karşı savaşta verilen uluslararası desteğin Kürt muhalefetine vereceği desteği fazlasıyla tazmin etmesiydi. Gerekli desteği alan Saddam Hüseyin, daha önce birkaç kez Baas iktidarını sarsmış ve merkezi yönetimle çatışmış Irak Kürt muhalefetine sorun olmaktan çıkarmak için kapsamlı bir operasyon başlatma sinyali verdi.

a. Enfal Operasyonları

Enfal operasyonları, Baas rejiminin Irak'ta Kürtlerin İran desteğiyle kontrol ettiği bölgelere konvansiyonel askeri yöntemler ve kimyasal silahlar kullanarak yaptığı ve ilgili bölgelerdeki tüm nüfusu hedef aldığı seri operasyonlardır.³¹⁹ Bu operasyonlar, Mart 1987 yılında Saddam Hüseyin'in yeğeni Hasan Mecid'i Kuzey Bürosu genel sekreteri atamasıyla başlamıştır. Kuran-ı Kerim'deki Enfal Süresinden³²⁰ esinlenilerek adlandırılan bu operasyonların hedefi, Kürt muhalefetine bir daha belini doğrultamayacak şekilde ezmek ve Irak'ın bütünlüğünü tehdit eden bu sorundan tamamen kurtulmaktır. Bu bağlamda, olağanüstü yetkilerle donatılan Hasan Mecid, Mart 1987'den Nisan 1989'a kadar birçok bölgeyi Kürtlerden arındırarak toplama kampları oluşturmuş ve yaklaşık

³¹⁷ Sharat G. Lin, "US Lying about Halabja: Justifying the Invasion of Iraq", *Economic and Political Weekly*, Vol. 42, No. 36, September 2007, s. 3627.

³¹⁸ McDowall, *A Modern History of Kurds*, a.g.e., s. 351.

³¹⁹ Stansfield, *Iraqi Kurdistan: Political Development and Emergent Democracy*, a.g.e., s. 46.

³²⁰ Baas rejiminin en kanlı operasyonları dahi İslami kaynaklara referans vermesi aslında ne kadar pragmatist olduğunu göstermektedir. Enfal kelime anlamı olarak "ganime" anlamında gelir. Kuran'ın 8. süresidir ve 75 ayetten oluşur. Bedir Savaşından sonra indirilmiştir. Özellikle operasyonlarla ilişkilendirilebilecek 39. ayetin Diyanet İşleri tarafından hazırlanan meali şöyledir: "Baskı ve şiddet kalmayınca ve din tamamen Allah'ın oluncaya kadar onlarla savaşın. Eğer (Küfürden) vazgeçerlerse şüphesiz ki Allah onların yaptıklarını hakkıyla görendir". El Enfal 8/39.

500.000 Kürdü Irak'ın farklı bölgelerine sürmüştür. Bununla birlikte, Kürtsüzleştirme politikası çerçevesinde askeri yasak bölgeler oluşturulmuş ve birçok yerde Kürtlere karşı kimyasal silah kullanılmıştır.³²¹

22 Haziran 1987 tarihinde Kuzey Bürosu komutanı Hasan Mecid tarafından askeri birliklere gönderilen direktif ve emirlerde Baas yönetiminin Enfal operasyonlarıyla ne amaçladığı açıkça belirtilmiştir. Bu emir ve direktiflerin bazıları şöyledir:³²²

1.Bozguncular ile İran ajanlarının ve hainlerin bulunduğu tüm köyler güvenlik gerekçesiyle yasak bölge ilan edilecektir.

2.Bu bölgeler operasyon alanı olarak belirlenerek insanların ve hayvanların girişine yasak olacak ve askerler hiçbir sınırlama olmadan, Büronun aksi yönde talimatı olmadıkça, ateş edebileceklerdir.

3.Bu bölgelere giriş ile çıkış, tarım, hayvancılık ve sanayi faaliyetleri yasaklanacak ve bu faaliyetlerle ilgili denetimler yetkili kurumlarca kendi yargı yetki alanları içinde yapılacaktır.

4.Kolordu komutanları topçu ateşi, helikopter ve uçak kullanarak yasak bölgeleri günün her saatinde bombalayıp bu bölgedekileri etkisiz hale getirecek ve sonuçları tarafımıza bildirecektir.

5.Bu köylerde/bölgelerde yakalanan herkes gözaltına alınıp sorgulanacak ve 15-70 yaş arasındaki herkes kendilerinden yararlı bilgiler alındıktan sonra infaz edileceklerdir. Bu bilgiler tarafımıza iletilecektir.

6.Hükümete ya da parti yetkililerine teslim olanlar, yetkili kurumlar tarafından en fazla 3 gün, gerekli görüldüğünde 10 güne kadar sorgulanabilecektir. Eğer daha fazla süre gerekiyorsa, telefon, telgraf ya da yoldaş Tahir aracılığıyla bizimle kontakt kurulacaktır.

7.Bize danışmanlık edenler ve Milli Savunma Tugayı tarafından ele geçirilen her şey, ağır ve orta düzey silahlar hariç, kendilerinin olacaktır. Hafif silahları sayıları bize bildirmek şartıyla alabilirler. Kolordu komutanları, bunu ivedilikle danışmanlar, bölük komutanları ve takım komutanlarının dikkatine sunmalı ve Milli Savunma Tugayındaki aktiviteleri detaylı bilgileri bize aktarmalıdır.

³²¹ Veysel Ayhan, "Halepçe Soykırımı ve Enfal Operasyonları", *Uluslararası Ortadoğu Barış Araştırmaları Merkezi*, Mart 2013, http://www.impr.org.tr/halepce-soykirimi-ve-enfal-operasyonu/#.UvVwJvl_tPZ (02.12.2013), ss. 1-2.

³²² Human Rights Watch, *Genocide In Iraq: The Anfal Campaign Against The Kurds*, 1993, <http://www.hrw.org/reports/pdfs/i/iraq/iraq.937/anfalfull.pdf>, (4.12.2013), ss. 81-82.

Kürt muhalefetine yapılacak geniş bir operasyonun ipuçlarını veren yukarıdaki emirlerin uygulanması için fazla beklenmeyecekti. İran-Kürt ittifakının Irak Kürt bölgesinin içlerine kadar sızması Irak açısından bir tehdit algısı oluşturuyordu. Bu tehdide karşı ilk adım olarak İran-IKYB ittifakının ilerleyerek Dukan barajını ele geçirmesini önlemek ve Kürtlerden kaynaklanan sorunları tamamen ortadan kaldırmak amacıyla Hasan Mecid tarafından Şubat 1988'de 1. Enfal operasyonu başlatıldı. Yapılan hava saldırıları eşliğinde kimyasal silahların kullanılması sonucu 1.5 milyon kişi yerinden edilerek 12 kasaba ve 3000 köy yerle bir edilmiştir.³²³ Hasan Mecid'in liderliğinde sürdürülen operasyonlar serisi 1. Enfal ile sınırlı kalmayacak, kitlesel katliamlar ile sonuçlanan başka operasyonlar da yapılacaktı. Daha sonraki süreçte de kimyasal hava saldırılarının neden olduğu katliamların yapılması, Mecid'in kitlesel ölümler pahasına bile olsa hedefine ulaşma konusundaki kararlılığını göstermektedir. Mecid'in önderliğinde yapılan saldırılar sonucu meydana gelen kitlesel ölümlerin en dramatik biçimde görüldüğü yerlerden birisi Mart 1988'de gerçekleşen Halepçe Katliamı olacaktır.

b. Halepçe Katliamı ve Diğer Enfal Operasyonları

15 Mart 1988 tarihinde İran ve IKYB güçlerinin Irak merkezi güçlerine ağır zayıflar vererek Halepçe kentini eline geçirmesi Kürtler açısından yeni bir felaketin başlangıcı oldu. Hasan Mecid komutasındaki rejim güçlerinin ertesi gün saatlerce kenti kimyasal silahlar kullanarak bombalaması sonucu yaklaşık 5000 sivil insan katledildi. Bu katliam, Kürt muhalefeti büyük bir bozguna uğrattığı gibi moral açısından da büyük bir yıkıma uğrattı.³²⁴

Kimyasal ve ağır konvansiyonel silahların kullanıldığı Halepçe katliamı Enfal operasyonlarının bir parçası değildi. Enfal benzerinde olduğu gibi kitlesel katliamlar yapılmasına rağmen kentten kaçanlara izin verilmesi ve operasyonun kırsal bölgeden ziyade bir kenti hedef almasından dolayı bu saldırı, Baas rejimi tarafından Enfal operasyonlarının bir parçası sayılmamıştı.³²⁵ Fakat, diğer Enfal operasyonları da kısa bir süre sonra başlayacaktı.

³²³ McDowall, *A Modern History of Kurds*, a.g.e., s. 357.

³²⁴ McDowall, *A Modern History of Kurds*, a.g.e., ss. 357-358.

³²⁵ Human Rights Watch, a.g.e., s. 109.

Diğer Enfal operasyonlarında da kimyasal silah kullanıldı ve birçok sivil ya kayboldu ya da öldürüldü. İkinci Enfal operasyonu Süleymaniye'nin kuzeyinde yer alan Kara Dağ'ı hedef aldı. Kimyasal silahların kullanıldığı bu operasyon sonucu Kürtler kitlesel olarak bu bölgeyi terk ederken, kimlikleri ile değerli eşyalarına Baas rejimince el konuldu ve erkekler bilinmeyen kamplara gönderildi. Bu kamplardaki erkekler öldürülürken yüzlerce kadın ve çocuktan bir daha haber alınamadı. 3. ve 4. Enfal operasyonlarında da benzer durumlar yaşandı. 3. Enfal operasyonu kapsamında Germiyan bölgesine yönelik yapılan saldırılarda birçok genç ve yetişkin erkekle birlikte önemli sayıda kadın ve çocuk da öldürüldü. Kerkük ve Erbil'i hedef alan 4. Enfal operasyonunda Küçük Zap bölgesinde yerleşik yüzlerce kişi kimyasal saldırılar sonucu öldürüldü. 5., 6. ve 7. Enfal operasyonları IKYB güçlerini Balisan ve Shaklava bölgelerinden çıkarmak amacıyla yapıldı. Bu operasyonlar sonucu kaçan Peşmergelere Bahdinan bölgesinde kimyasal silahlarla saldırı yapıldı. 8. Enfal operasyonu kapsamında, 29 Ağustos 1988'de Bazi Gorge bölgesinde 3000'e yakın kişi üzerinde kimyasal gaz kullanıldı. Sonuç olarak, tüm Enfal operasyonlarında toplam 150.000 ila 200.000 kişi yaşamını yitirdi.³²⁶

25 Ağustos'ta başlayan ve kimyasal saldırılar eşliğinde devam eden bombardımanlar sadece insan kayıplarına değil, büyük trajedilere de neden olarak geniş mülteci akımları ile sonuçlandı. İnsan Hakları İzleme Örgütü'nün Ortadoğu şubesinin verilere göre, mülteci akımı esnasında birçok kişi ölmüş ve 65.000 ila 80.000 Iraklı Kürt sınırları geçerek Türkiye'ye ulaşmıştır.³²⁷ İran'da ise daha öncekiler dahil toplam mülteci sayısı 250.000'e çıkmıştır.³²⁸

Özetle, I. Dünya Savaşının galip güçlerince şekillendirilen Irak, monarşi sonrası dönemde farklı klikler arasında iç çatışmalara ve iktidar mücadelesine sahne olmuştur. Çatışmalar genellikle ülke içinde bir kliğin darbe ile iktidarı ele geçirmesi ile sonuçlansa da, yeni iktidar belli bir süre sonra karşı bir darbe ile sona erdirilmiş ve başka bir grup tarafından ele geçirilmiştir. Darbe-Karşı darbe süreçleriyle iktidara gelen grupların iç istikrarsızlıklar bağlamında uğraştığı en önemli sorun, Kürtlerin ülkedeki statüsü ve merkezi hükümetle kuracağı ilişki biçimi olmuştur. Yukarıdaki yöntemlerle işbaşına

³²⁶ McDowall, *A Modern History of Kurds*, a.g.e., ss. 358-359.

³²⁷ Human Rights Watch, a.g.e., s. 277.

³²⁸ McDowall, *A Modern History of Kurds*, a.g.e., ss. 361.

gelen iktidarlar, başlangıçta Kürtlerle sorunlarını çözme yönünde bir irade beyanında bulunsalar da özellikle Irak ordusu içindeki Arap milliyetçiliğini ve Baas ideolojisini temsil eden grupların çözüme sert bir direnç göstermeleri, bu yöndeki girişimlerin sonuçsuz kalmasına neden olmuştur. Üstelik çözüme yönelik girişim ve çabalar bazı darbe ya da karşı darbelerin önemli bir gerekçesi olmuştur. Çözumsuz kalan Kürt meselesi daha sonraki dönemlerde milyonlarca insanın yer değiştirmesine ya da başka ülkelere sığınmasına ve binlerce insanın da kimyasal silahlarla öldürüldüğü katliamlara neden olmuştur.

Irak'ta Kürtler ile merkezi yönetim arasında, Irak'ın gerek İngiliz manda yönetiminde gerek bağımsız bir devlet olduğu dönemde, Kürtlerin bu devletteki statüleri ile ilgili uyuşmazlıklar ve bu uyuşmazlıklardan kaynaklanan çatışmalar, Türkiye Cumhuriyeti yetkilileri tarafından da dikkatle izlenmiştir. Bu bağlamda, tarihsel olarak devleti yöneten unsurların en büyük kaygısı Irak'taki Arap-Kürt çatışmalarının Türkiye'ye negatif yansımalarıydı. Iraklı Kürt gruplar tarafından elde edilecek bazı kazanımların varoluşsal tehdit olarak ulus devlet anlayışıyla kurulan yeni devlete zarar verme potansiyeli, siyasi yöneticilerin Irak devletiyle geliştirdikleri ilişkilerde öncelenen bir konu olmuştur. Bu bakımdan askeri ve siyasi yöneticiler, inşa edilen ulus devlete Irak Kürtlerinden gelebilecek negatif etkileri yok etmek ya da minimize etmek bağlamında farklı politikalar geliştirmişlerdir. Bu doğrultudaki politikalar 2000'li yılların ortalarına kadar devam etmiştir.

II. TÜRKİYE CUMHURİYETİNİN İNŞA SÜRECİNDE MUSUL VE KÜRTLER İLE İLGİLİ SÖYLEMLER VE TARTIŞMALAR

Türkiye, tarihsel süreç içerisinde Irak'ın kuzeyinde yaşayan Kürt unsurlarla gerek bu oluşumlar özerklik gibi yasal bir statü elde etmeden önceki dönemlerde, gerekse de otonom bir yapı olarak Irak içinde yasal bir statüye kavuştuktan sonraki dönemlerde ilişkilerini ağırlıklı olarak güvenlik alanında tutmuştur. Güvenlik odaklı politikalar ya da güvenikleştirmeler Türkiye'nin taraf olduğu blok ve birlik politikaları gereği dönemsel olarak yavaşlasa da, ilişkilerin güvenlik alanında tutulması politikası 2000'li yılların başlarına kadar devam etmiştir.

İlişkilerin ağırlıklı olarak güvenlik alanına hapsedilmesi politikası 2000’li yılların ortalarından itibaren aşamalı olarak terk edilmiş, ilişkilerin normal siyaset alanına taşınması ise ancak 2000’li yılların ikinci yarısından sonra başlayabilmiştir. Türkiye’nin tarihsel süreç içerisinde Irak’taki Kürt gruplarla ilişkilerinin güvenlikleştirilmesi süreci analiz edilirken doğru bir metodolojinin takip edilmesi açısından Osmanlı İmparatorluğu bakiyesi üzerinde Westphalian sisteme uyumlu yeni bir devlet inşa etmek isteyen Türkiye’deki yeni devlet yöneticilerinin politikalarını da anlamak gereklidir. Çünkü, Kurtuluş Savaşı’na öncülük eden ve Türkiye Cumhuriyetini kuran elitlerin ulus devleti önceleyen politikaları ve bu doğrultuda endoktrine edilen ideoloji söz konusu politikayı zorunlu kılmıştır.

Yeni devlet sistemi ve ideolojisi paralelinde yapılan güvenlikleştirmelerde resmin bütününe görmek açısından I. Dünya Savaşı sonrasında Anadolu’da Kurtuluş Savaşını başlatıp yeni bir devlet için gerekli altyapıyı hazırlayan ve halkın örgütlenmesini sağlayan yöneticilerin o dönem itibarıyla bugün Kuzey Irak olarak adlandırılan bölgeyi, yani Musul vilayetini, Osmanlı Mebusan Meclisi’nin “Misak-ı Milli” tanımlamasına uygun olarak yeni vatanın sınırlarına dahil etmek istedikleri gerçeği gözden kaçırılmamalıdır. Bu paralelde, yeni bir devletin kurulması için gerekli mücadele ve örgütlenmeye önderlik eden başta Mustafa Kemal olmak üzere tüm liderler, milli mücadele sürecinde bu bölgede demografik olarak çoğunluğu oluşturan Kürtleri milli mücadelenin aktif bir unsuru olarak görmüş ve bunu tüm söylemlerinde dile getirmişlerdir. Bu bağlamdaki söylemler bağımsızlık savaşı sonrası yapılan Lozan Barış Anlaşması sürecinde de devam etmiş, fakat Lozan Anlaşmasının imzalanmasından sonra, biraz da dönemin koşullarından dolayı, tasarlanan ulus devlet anlayışı sonucu terk edilmiştir. Bu süreçle birlikte yeni devlet biçiminin bir gereği olarak tüm etnik unsurlar bir üst kimliğin altında toplanmaya çalışılmış ve bu bağlamda yeni politikalarla farklılıklar bir potada eritmeye çalışılmıştır.

Dönemin yöneticileri, cumhuriyetin kurulmasından sonraki süreçte de inşa etmek istedikleri devlet biçimini tesis etmek amacıyla ulusalcı bir tarih ve dil bilinci oluşturmaya yönelmişlerdir. Bu bağlamda, yeni bir tarih inşası ve kullanılan dilin nitelikli hale getirilmesi çalışmalarına ağırlık verilmiştir. Bu uygulamalar, Kurtuluş Savaşı’na öncülük eden liderlerin kurulacak ulus devlet biçimini daha sonraki süreçte sağlamlaştırmaya yönelik adımları olmuştur. Fakat ulus devlet modeline ilk ciddi kurumsal meşruiyet kazandırma girişimleri 1924 anayasasıyla başlamıştır.

Siyasi ve askeri yöneticiler, ulus devlet anlayışına uygun kimliği inşa etmek bağlamında farklı etnik grupları dış etkilere karşı koruyup “Türk” üst kimliğine entegre etme ve ulus devlete yönelen tehlikeleri bertaraf etme politikalarının bir parçası olarak günümüz Irak’ında yaşayan Kürt grupların Irak içindeki kimlik siyaseti çabalarını Türkiye’ye olası yansımaları bağlamında bir tehdit kaynağı olarak görmüşlerdir. Bu algı çerçevesinde söz konusu bölgeye yönelik güvenlik odaklı politikalar ağırlıklı olarak Lozan Barış Anlaşmasının imzalandığı tarihten sonra başlamıştır. Güvenlik odaklı politikaların izlenmesinde Lozan Anlaşmasının dönüm noktası olmasının nedeni, bu anlaşmanın yöneticiler tarafından ulus devlet yapısını güçlendirecek politikalara bir meşruiyet sağladığına olan inançtı. Dolayısıyla, Lozan öncesi ile sonrası söylemler arasında önemli farklar olduğu söylenebilir.

Lozan sonrası söylemlerde, inşa edilen yapının varlığını ortadan kaldıracabilecek kapasiteye sahip tüm farklılıklarla birlikte farklı etnik kimlikler de varoluşsal tehdit olarak etiketlenmiştir. Bu bakımdan ilk olarak, Lozan öncesi dönemde yeni devletin kurulmasına öncülük eden elitlerin kimlik konularına nasıl yaklaştıkları irdelenecektir. Bu bağlamda, milli mücadele sürecinde yapılan kongre ve toplantılarda konuyla ilgili söylem, politika ve tartışmalar ile gizli meclis tutanaklarında milletvekillerinin konuya yaklaşımları ele alınacaktır.

Lozan öncesi ve sürecinde bu konuyla ilgili söylem ve politikalar ele alındıktan sonra bu çalışmada güvenlikçi politikaların dönüm noktası olarak kabul edilen Lozan sonrası dönemden başlayarak Türkiye Cumhuriyeti’nin Irak’ta yaşayan Kürt unsurlara yönelik güvenlik odaklı politikaları irdelenecektir. Bu bağlamda, meclis tutanakları, gazete yazıları, askeri ve siyasi yetkililerin söylemleri, Irak Merkezi Yönetimi ile yapılan ve Iraklı Kürt grupları konu alan açık ve gizli anlaşma maddeleri ile Milli Güvenlik Konseyi bildirimleri temel kaynaklar olarak kabul edilecektir.

Türkiye Cumhuriyetini bir ulus devlet olarak kuran kadrolar, Lozan döneminde statüsü büyük tartışmalara neden olan Musul vilayetinin İngilizlerin politikaları nedeniyle yeni devletin sınırlarına dahil edilemeyeceğinin güçlü belirtilerinin ortaya çıkmasıyla, bu bölgede yaşayan Kürt unsurların içeride inşa edilmekte olan ulus devlet yapısına zarar vermemeleri için bu bölgedeki yapıların yeni devlete etkilerini minimize etmeye çalışmışlardır. Benzer politikalar 1990’lı yılların başında Körfez Savaşı ve 2003 yılındaki

Irak'ın işgali sürecinde de devam etmiş ve bu bölgedeki özerk ya da bağımsız oluşumların Türkiye'nin bütünlüğüne varoluşsal bir tehdit olduğu tezi dönemin askeri ve siyasi yöneticileri ile toplumda belli bir etkinliğe sahip olan unsurlar tarafından söylem yoluyla çeşitli platformlarda dile getirilerek bu tehlikeye karşı tedbirler alınması konusunda kamuoyu oluşturulmuş ya da bürokratik uygulamalarla doğrudan bu yöndeki tehdidin önlenmesine dönük harekete geçilmiştir.

A. MİLLİ MÜCADELE SÜRECİNDE KÜRTLERLE İLGİLİ TARTIŞMALAR VE ELİT SÖYLEMLERİ

Osmanlı İmparatorluğunu resmi olarak ortadan kaldıran Sevr anlaşmasının öncülü olan Mondros Ateşkes Anlaşmasının imzalanmasından sonra, sömürgeci ve işgalci devletlere karşı bağımsızlık hedefli bir direniş hareketinin örgütlenmesini başlatan bazı Osmanlı siyasi ve askeri yöneticiler, mücadelelerinin ana merkezini Anadolu'ya taşımışlardır. Bu bağlamda, Mustafa Kemal'in 1919 yılında Samsun'a çıkararak bir dizi protokol ve kongre çalışması yapması, Anadolu'nun başlatılacak bağımsızlık savaşında karargah olarak seçildiğinin en belirgin işaretidir.

Milli mücadeleye önderlik eden kadrolar, Anadolu'da temelleri atılacak bağımsızlık mücadelesinde tüm unsurların desteğini almak ve hem işgalci devletlere hem de İstanbul hükümetine karşı geniş tabanlı bir halk hareketi oluşturmak amacıyla birlik ve bütünlüğü öne çıkaran söylemlerde bulunmuşlardır. Türk ve Kürt birliğini öne çıkaran söylemlerin yapıldığı bu dönem Osmanlı İmparatorluğu haritadan silinmek üzere olduğu dönemdi. Bu süreçte müttefikler, Osmanlı topraklarının önemli bir kısmını işgal etmiş, Mondros Ateşkes Anlaşması hükümleri doğrultusunda geri kalan yerleri de güvenliklerini tehdit etme potansiyeli taşıdığı anda işgal edebilecekti. Bu şartlar altında, Mondros Ateşkes Anlaşmasından sadece iki hafta sonra Osmanlı'nın Musul vilayeti işgal edildi.

329

Bazı bölgeleri işgal edilmiş, bazı kısımları da işgal tehlikesi altında olan Anadolu'da farklı etnik unsurların birlikteliğini ve kardeşliğini dini referanslarla vurgulayan ilksöylemler Erzurum ve Sivas kongrelerinden önce başlamıştır. Bu

³²⁹ Oran, *Türk Dış Politikası: 1919-1980*, a.g.e., ss. 111-112.

bağlamda, Erzurum kongresinden hemen önce 17 Haziran 1919 tarihinde yapılan toplantıda, “Türkler ve Kürtler arasında ikilik yaratılarak Doğu Anadolu’nun bütünlüğünün ortadan kaldırılmak istendiği” ve bu doğrultuda propaganda yapıldığı belirtilerek Türk ve Kürt birliğinin önemi vurgulanmıştır.³³⁰

Erzurum kongresinde alınan kararlarda da benzer vurgulamalar yapılarak Türk ve Kürtlerin meskun olduğu vilayetlerin birbirinden ayrılamayacağı ifade edilmiştir. Kongrenin I. Maddesi şu şekildedir:³³¹

Trabzon vilayeti ve Canik sancağı ile Doğu vilayetleri adını taşıyan Erzurum, Sivas, Diyarbakir, Elaziz, Van, Bitlis vilayetleri ve bu çevrenin içindeki bağımsız livalar hiçbir sebep ve bahane ile birbirinden ve Osmanlı toplumundan ayrılmak imkanı tasarlanamayan bir bütündür. Bu bölgeler halkı, kıvanç ve tasada tam bir beraberliği kabul eder ve mukadderatı hakkında aynı ülküyü amaç olarak alır. Bu çevrede yaşayan bütün İslam toplumları yürekleri birbirine karşı fedakarlık duygularıyla dolu yöre ve soy özelliklerine saygılı öz kardeşirler.

Yerel bir kongre özelliği taşıyan Erzurum Kongresinden farklı olarak daha geniş temsil kabiliyeti olan Sivas Kongresi kararlarında da Osmanlı toplumunu oluşturan tüm unsurların kardeşliğine vurgu yapılmış ve haklarına saygılı olunacağı taahhüt edilmiştir. Kongrede alınan kararların I. maddesi şöyledir:³³²

Osmanlı Devleti ile İtilaf Devletleri arasında yapılmış olan Mondros Mütarekesinin imzalandığı 30 Ekim 1918 günündeki sınır içinde kalan ve her bölgesi Müslüman çoğunluğu ile dolu bulunan Osmanlı ülkesinin bölgeleri; birbirlerinden ve Osmanlı topluluğundan ayrılmaz ve bölünmez bir bütündür. Bu bölgelerde yaşayan bütün Müslümanlar birbirlerine karşılıklı saygı ve fedakârlık duyguları ile doludurlar, siyasi ve sosyal hakları ile bölgesel kurallarına saygılı “öz kardeş”tirler.

Osmanlı toplumunun iki ayrılmaz parçası olarak Türkler ve Kürtlerin kaderinin ortak olduğu ve kurulacak yeni devletin “Türk ve Kürt milli sınırlarıyla tahdit edildiği”, Atatürk tarafından 20 Şubat 1920 tarihinde Talat Paşa’ya yazılan mektupta da ifade edilmiştir.³³³ Bununla birlikte, Kürt ve Türk ortak vatanına engel olabilecek “Bağımsız Kürdistan” gibi projelere şiddetle karşı çıkmıştır. Bu minvalde, Atatürk’ün özellikle

³³⁰ Rahmi Çiçek, “Erzurum Vilayet Kongresinde Alınan Kararlar ve Etkileri”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, C. 02, S. 7, 1991, s. 516.

³³¹ Coşkun Alptekin, “Erzurum Kongresi”, *Atatürk Devrimleri Enstitüsü Dergisi*, C. 1, S. 1, 1978, s. 42.

³³² Aysel Okan, *Misak-ı Milli*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Edirne, 2007, s. 32

³³³ Andrew Mango, “Atatürk and the Kurds”, *Middle Eastern Studies*, Vol. 35, No. 4, s. 11.

İngiliz himayesi altında bağımsız bir Kürt devleti oluşumuna şiddetle karşı çıktığı görülmektedir.³³⁴

Farklı bağımsız oluşumları dışlayan ve etnik grupların birlik ve bütünlüğünü öne çıkaran söylemlere yeni devletin sınırlarının belirlendiği süreçte de vurgu yapılmıştır. Mustafa Kemal'in yeni devletin sınırlarını tasarlarken Musul'u da bu sınırlara dahil etmesi, 17 Şubat 1920'de Osmanlı Mebusan Meclisi'nde kabul edilen Misak'ı Milli belgesiyle uyumlu olmuştur. Kimi görüşlere göre bu belge, Atatürk'ün Anadolu'ya geçtikten sonra yaptığı protokol ve kongrelerde aldığı kararların bir yansımasıydı. Dolayısıyla, bu belgenin kabul edilmesinde Atatürk'ün aktif bir rolü vardı.³³⁵

Bu belgede alınan kararlarla uyumlu olarak 3 Temmuz 1920'de yapılan gizli meclis oturumunda Mustafa Kemal, Irak'ın eski bir Osmanlı toprağı olarak ayrılmasına itirazları olmadığını fakat Musul'u kastederek, bu bölgenin milli sınırlar içinde olduğunu ifade etmiş, milli sınırlar içinde yaşayan unsurların birbirinin “ırki, muhiti, ahlaki hukukuna riayet eden öz kardeşler” olduğunu belirtmiştir.³³⁶

Başta Mustafa Kemal olmak üzere milli mücadeleye liderlik yapan önderler, I. Dünya Savaşı'nın yıkıcı sonuçlarının tam anlamıyla hüküm sürdüğü Anadolu coğrafyasında işgalci devletlerle yapılacak mücadelenin Anadolu'daki halkların birliğinin sağlanmasıyla kazanılacağını, Türk-Kürt ayrışmasının sömürgeci devletlerin işgal planlarını kolaylaştıracağını ve bu devletlerin eski Osmanlı topraklarındaki emellerini gerçekleştirmelerini kolaylaştıracağını düşünmekteydiler. Bu düşünce ve inancın gereği olarak milli mücadeleye öncülük yapanlar, tüm unsurların ittifakını İslam kardeşliği potasında sağlamaya yönelik söylemlerde bulunmuşlardır. Bu söylemler, Türkiye Cumhuriyetini kuran Lozan Anlaşmasının imzalanması sürecinde de devam etmiştir.

B.LOZAN GÖRÜŞMELERİ SÜRECİNDE GİZLİ MECLİS TUTANAKLARINDA MUSUL VE KÜRTLER İLE İLGİLİ TARTIŞMALAR

³³⁴ Kemal Atatürk, *Nutuk*, 10. B., C. 1 (1919-1920), İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1970, s. 21.

³³⁵ Serdar Sakin, “Misak-ı Milli'nin Hazırlanışı ve İlanıyla İlgili Görüşler”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 13, 2002, s. 313.

³³⁶ Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM), *TBMM Gizli Oturum Tutanakları*, 3 Temmuz 1920, <http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/GZC/d01/C.01/gcz01001026.pdf>, (26.02.2014), s. 73.

Lozan Anlaşmasının imzalandığı süreçte yapılan açık ve gizli meclis oturumlarının tutanakları incelendiğinde, milli mücadele kadrolarının odaklandığı en önemli konulardan birisinin Kürtlerin kurulacak devletin ayrılmaz bir parçası olduğu yönündeki açık beyanlardır. Örneğin 22 Temmuz 1922’de mecliste bizzat Atatürk tarafından okunan ve Büyük Millet Meclisi Vekiller Heyeti adına kendisi tarafından El-Cezire komutanı Nihad Paşa’ya gönderilen mektubun bazı bölümleri şu şekildedir:³³⁷

1- Tedricen bütün memlekette ve vasi mikyasta doğrudan doğruya halk tabakatının alakadar ve müessir olduğu surette idarei mahalliyeler ihdası siyaseti dahiliyemiz icabındandır. Kürtlerle meskûn menatıkta ise hem siyaseti dahiliyemiz ve hem de siyaseti hariciyemiz noktai nazarından tedricen mahalli bir idare ihdasını iltizam etmekteyiz.

2. Milletlerin kendi mukadderatlarını bizzat idare etmeleri hakkı bütün dünyada kabul olunmuş bir prensiptir. Biz de bu prensibi kabul etmişizdir. Tahmin olunduğuna göre Kürtlerin bu zamana kadar idarei mahalliyeye ait teşkilâtlarını ikmâl etmiş ve rüesa ve mülteneffizanı bu gaye namına bizim tarafımızdan kazanılmış olması ve reylerini izhar ettikleri zaman kendi mukadderatlarına zaten sahip olduklarını Türkiye Büyük Millet Meclisi idaresinde yaşamaya talib olduklarını ilân etmelidir. Kürdistan’daki bütün mesainin bu gayeye müstenit siyasete tevcihi Elcezire cephesi kumandanlığına aittir.

3. Kürdistan’da Kürtlerin Fransızlar ve tahsisen Irak hududunda İngilizlere karşı husumetini müsellâh müsademe ile gayri kabili tadil bir dereceye vardırmaq ve ecnebilerle Kürtlerin itilâfına mani olmak, tedricen mahalli idareler tesisi esbabını ihzar etmek ve bu suretle kalben bize merbul’iyetlerini temin etmek, Kürt rüesasının, mülki ve askeri makamatla tavzif ederek, bize merbuitiyetlerini tarsin etmek gibi hututu umumiye kabul olunmuştur.

4. Kürdistan siyaseti dahiliyesi Elcezire cephesi kumandanlığı tarafından tevhid ve idare edilecektir. Cephe kumandanlığı bu bapta Büyük Millet Meclisi Riyaseti ile muhabere eder. Vilâyetler tarafından takip olunacak hattı hareketi tanzim ve tevhid edeceğinden rüesayı memurini mülkiyenin bu hususta mercii de cephe kumandanlığıdır.

Anadolu’daki birliği sağlamaya yönelik çabaların devam ettiği bu süreçte yeni devletin sınırlarına dahil edilmek istenen bölgelerden birisi de Anadolu coğrafyasının bir uzantısı ya da parçası olarak kabul edilen ve demografik olarak önemli oranda Kürt nüfus barındıran Musul’du. Lozan görüşmelerinde hararetli tartışmaların yapıldığı ve Musul konusunda Türk ve İngiliz tezlerinin çatıştığı bir dönemde Musul konusu mecliste sert tartışmalara neden oldu.

³³⁷ Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM), *TBMM Gizli Oturum Tutanakları*, 22 Temmuz 1922, <http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/GZC/d01/C.03/gcz01003078.pdf>, (01.03.2014), s. 551.

Mustafa Kemal'in milli mücadeleyi başlatmak üzere Anadolu'ya geçişinden itibaren Musul'un yeni devletin sınırları içerisinde kalacağına dair mükerrer söylemlerine rağmen Lozan görüşmelerinde Irak sınırının belirlenmesi konusunun ertelenmesi,³³⁸ dönemin yöneticilerini Musul konusundaki ısrarcı bir tavrın "Türkiye'yi içinden çıkılmaz bir duruma sokacağı"³³⁹ düşüncesine sevk etmiştir. Bu düşünce, ağırlıklı olarak devletin yeni bir savaş kaldıramayacağına dair düşüncelerden ve İngilizlerin taviz vermeyen tutumlarından kaynaklanmaktaydı. Lozan görüşmelerinde Musul ilgili hüküm şöyleydi:

Türkiye ile Irak arasındaki sınır işbu anlaşmanın yürürlüğe girişinden başlayarak 9 aylık süre içinde Türkiye ve İngiltere arasında dostça bir çözüm yoluyla saptanacaktır. Öngörülen süre içinde iki hükümet arasında bir anlaşmaya varılmazsa, anlaşmazlık Milletler Cemiyeti meclisine götürülecektir.

Lozan görüşmelerinde Musul ile ilgili böylesine bir hükmün ortaya çıkacağına dair belirtilerin ortaya çıkmasıyla birlikte yöneticilerde Musul konusunda bir fikir değişikliği meydana gelmiş ve bu doğrultuda yönetici kadrolar bu konuyla ilgili söylemlerini kısmen de olsa revize etmişlerdir. Bu konuyla ilgili özellikle meclisin gizli oturumlarında sert tartışmalar yaşanmıştır.

25 Aralık 1922 tarihinde I. Lozan görüşmeleri devam ettiği sırada, Diyarbekir Vekili Hacı Şükrü Bey'in müzakerelerde Musul ile ilgili son gelişmeler hakkında bilgi istemesi üzerine, dönemin Başbakanı Rauf Bey (Rauf Orbay) İngilizlerin Musul konusunda son derece ısrarcı olduğunu fakat İsmet Paşa'nın olağanüstü çaba sarf ettiğini ve eninde sonunda bu vilayetin Misak-ı Milli doğrultusunda sınırlarımıza dahil edileceğini söylemiştir.³⁴¹

Musul konusundaki gelişmeler başka vekillerin de ilgi alanındadır. 1 Ocak 1923 tarihinde yapılan gizli meclis oturumunda, Lozan görüşmelerine katılan ve Ankara'ya meclisi bilgilendirmeye gelen Hasan Bey'e Musul müzakereleri sorulmuştur. Hasan Bey,

³³⁸ Oran, *Türk Dış Politikası: 1919-1980*, a.g.e., s. 221.

³³⁹ Serdar Sakin, "Mustafa Kemal Atatürk'e Göre Musul Sorunu", *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Yıl: 3, S. 6, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara 2007, s. 132.

³⁴⁰ Oran, *Türk Dış Politikası: 1919-1980*, a.g.e., s. 223.

³⁴¹ Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM), *TBMM Gizli Oturum Tutanakları*, 25 Aralık 1922, <http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/GZC/d01/C.03/gcz01003162.pdf>, (02.03.2014), ss. 1150-1151.

milletvekilllerinden gelen bu tür sorulara, İngilizlerin “siyasi, ırki, iktisadi ve çok sebeplerden” dolayı Musul’un Irak’ın bir parçası olması gerektiğini savunduklarını; buna karşılık “Lord Curzon’a İsmet Paşa tarafından sureti hususiyede bir muhtıra verildiğini ve Musul’un Türkiye’de, bizim hakimiyetimizde kalması kati olarak bildirilmiştir” cevabını vermiştir.³⁴² Hasan Bey, aynı oturumda, borçlar konusunda bilgi verirken Irak ve Suriye gibi ülkeler Osmanlı’dan ayrıldığı için bu ülkelere borç taksim edildiğini belirtirken, bir vekilin “Musul da dahil mi?” sorusuna “ İnşallah dahil olmaz”³⁴³ cevabını vermiştir.

Musul’un sınırlarımıza dahil edilmesi konusunda milletvekillerinin çoğunluğunun çok güçlü desteği vardır. 20 Ocak 1923 tarihindeki gizli meclis oturumunda Başbakan Rauf Bey, Musul vilayetini de içine alan El Cezire cephesi için İstiklal Mahkemelerinin kurulması gerektiğine dair vekilleri ikna etme sürecinde Musul’un alınması için her türlü hazırlığın yapıldığını söylemesi vekillerden çok güçlü destek almıştır.³⁴⁴

Lozan görüşmelerine ara verilmesine kısa bir süre kala 25 Ocak 1923 tarihinde mecliste yapılan gizli oturumda Başbakan Rauf Bey, Türkiye’nin Musul konusundaki ısrarının sürdüğünü, İngiltere’nin bu konuyu Milletler Cemiyeti’ne götürmek istediğini,³⁴⁵ buna karşılık Türk heyetinin bu öneriyi reddederek Musul’un “Türk” olduğu konusunda ısrar ettiğini belirtmiştir.³⁴⁶ Aynı konuda 28 Ocak’ta yapılan oturumda benzer ifadelerle “hükümet misakı milliden bir hatve ileriye veya geriye atmak salâhiyetini kendisinde görmemiştir ve göremez” denilerek, bu konudaki hassasiyet ortaya konulmuştur.³⁴⁷ Yine aynı oturumda, Musul konusundaki en can alıcı sözleri Lazistan Vekili Abidin Bey söylemiştir:³⁴⁸

³⁴² Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM), *TBMM Gizli Oturum Tutanakları*, 1 Ocak 1923, <http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/GZC/d01/C.03/gcz01003166.pdf>, (03.03.2014), s. 1172.

³⁴³ Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM), *TBMM Gizli Oturum Tutanakları*, 1 Ocak 1923, a.g.e., s. 1176.

³⁴⁴ Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM), *TBMM Gizli Oturum Tutanakları*, 20 Ocak 1923, <http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/GZC/d01/C.03/gcz01003177.pdf>, (04.03.2014), s. 1200.

³⁴⁵ Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM), *TBMM Gizli Oturum Tutanakları*, 25 Ocak 1923, <http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/GZC/d01/C.03/gcz01003180.pdf>, (05.03.2014), s. 1220.

³⁴⁶ Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM), *TBMM Gizli Oturum Tutanakları*, 25 Ocak 1923, a.g.e., s. 1124.

³⁴⁷ Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM), *TBMM Gizli Oturum Tutanakları*, 28 Ocak 1923, <http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/GZC/d01/C.03/gcz01003182.pdf>, (06.03.2014), s. 1238.

³⁴⁸ Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM), *TBMM Gizli Oturum Tutanakları*, 28 Ocak 1923, a.g.e., s. 1243.

Bendeniz diyorum ki Musul Vilayeti, Musul'dan bir karış arazimiz giderse, emin olun Anadolu da tehlikededir. Çünkü Musul Anadolu için bir noktai hayattır. İstanbul nasılsa, İstanbul, Rumeli ile ve ihtimal İstanbul Rumeli'den biraz ileride olmakla kabildir. Fakat Musul'dan bir karış toprak giderse emin olun ki Anadolu da tehlikededir. Ben ona, yine tekrar ediyorum, Musul için bütün mevcudiyetimizle, hepimiz bir kanlı mezar teşkil etmeye, hepimiz bütün mevcudiyetimizle azim ve imanla sarılmamızdır.

Musul konusunda daha da sert tartışmalar, Trabzon Vekili Ali Şükrü Bey'in konuya müdahil olmasıyla başlamıştır. Karesi Vekili Kazım Paşa'nın Musul'da çıkacak herhangi bir savaş için gerekli hareket planlarının ve hazırlıklarının yapıldığını³⁴⁹ söylemesinden sonra Ali Şükrü Bey, Musul için içinde uçak ve yakıt olduğu herhangi bir hazırlık yapıldığını zannemediğini ifade etmiştir.³⁵⁰ Buna karşılık Başbakan Rauf Bey, yakıt ve uçak konusunda kendisinin dahi bilgisi olmadığını ve İngiliz uçaklarına karşı yeterli güçleri olmadığını söylemiştir.³⁵¹ Rauf Bey devamla, sulhun önemini belirttikten hemen sonra Gaziantep Vekili Yasin Bey, "Diyorlar ki Musul verilirse sulh olurmuş, buna aklım ermiyor" deyince mecliste tansiyon yükselmiştir.³⁵²

Tartışmaların düzeyinin arttığı bir anda Başbakan Rauf Bey, Musul meselesinin ticari bir konu da olduğu için İngilizlerle tartışılabilineceğini ve uygun şartlar oluşursa anlaşma da yapılabilineceğini, fakat Musul'da yapılması gerekenin uzun ömürlü bir barış olduğunu ifade ederek şöyle devam etmiştir:³⁵³

Riyasette bulunan bugün İngiliz devletidir. Bunu kerraren ispat eden İngiliz denilen bir hükümet vardır. Bu hükümet Irak'ı da, Musul'u da, Kürdistan'ı da; itiraf etmeliyiz ki, yedi asırdır, dört asırdır, idaremizde yaşayan halkı onlar Türkiye halkından çok iyi bilir. Ve Efendiler, çünkü Musul'da yaşayan bir arkadaşımız Musul'u her yerden daha iyi bilir. Erzurum'da yaşayan bir arkadaşımız Erzurum'u herkesten daha iyi bilir... Bu gün Musul mevzubahis olurken üzerinde tevakkuf edilecek en mühim noktalar bağ değildir, toprak değildir. Bu tehlikenin önünü almak için sulh akdettiğimiz zaman evvelce bilvesile arz ettiğim gibi, pürüzsüz ve uzun sulh akdetmeğe mazhar olmak meselesidir.

³⁴⁹ Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM), *TBMM Gizli Oturum Tutanakları*, 28 Ocak 1923, a.g.e., s. 1250.

³⁵⁰ Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM), *TBMM Gizli Oturum Tutanakları*, 28 Ocak 1923, a.g.e., s. 1256.

³⁵¹ Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM), *TBMM Gizli Oturum Tutanakları*, 28 Ocak 1923, a.g.e., s. 1258.

³⁵² Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM), *TBMM Gizli Oturum Tutanakları*, 28 Ocak 1923, a.g.e., s. 1258.

³⁵³ Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM), *TBMM Gizli Oturum Tutanakları*, 28 Ocak 1923, a.g.e., ss. 1258-1259.

Bu dönemde İngilizlerle İsmet Paşa başkanlığındaki Türk heyeti arasında Musul konusunda sert tartışmalar yaşanmaktadır. İngilizlerin ısrarcı tavırları sürerken, İsmet Paşa 27 Ocak'ta Ankara'ya gönderdiği raporda Musul konusundaki şiddetli tartışmalardan bahsederek “Musul yüzünden mali sorunlar daha da ağırlaştırılmıştır. Musul'dan feragat ederek sulh aramak fikrindeyim” demiştir.³⁵⁴ Bu rapordaki gerçekçilikten haberdar olan Başbakan Rauf Bey, 29 Ocak 1923 tarihindeki gizli meclis oturumunda İngilizlerle yapılması muhtemel bir barışın öneminden ve gerekliliğinden bahseder,³⁵⁵ fakat sonraki gizli oturumda İsmet Paşa ve diğer bazı yöneticilerin “Musul'dan feragat edilmesi gerektiği” konusundaki fikirlerini milletvekilleriyle paylaşmaz. Bunun yerine, İsmet Paşa'nın Lord Curzon'un Musul konusunun Milletler Cemiyeti'ne sevk etmeye yönelik teklifte bulunduğu dair telgrafını okur.³⁵⁶

Lozan görüşmelerine verilen aradan sonra Türkiye'ye dönen İsmet Paşa, 21 Şubat 1923 tarihindeki gizli meclis oturumunda vekilleri görüşmeler hakkında bilgilendirirken, Musul konusunda İngilizlerle yaptığı müzakerelerde İngilizlere Musul'un bize ait olduğunu gösteren “ırki, coğrafi, iktisadi, ve siyasi” kanıtlar sunduğunu, petrol gibi imtiyazlar karşılığında bu bölgeden vazgeçmelerini önerdiğini, fakat diğer ülkelerin de İngiliz tezlerine destek verdiğini ifade etmiştir.³⁵⁷

Bu gizli oturum, genellikle İsmet Paşa'nın meclis üyelerini görüşmeler hakkında bilgilendirmesi ile geçmiştir. Fakat, Musul konusunda İngilizlerin yaptığı baskıyı oluşacak tepkiden dolayı açıklamamıştır. Ne var ki, 27 Şubat'taki gizli oturumda, Musul'un Türkiye'ye verilmesi dışındaki seçeneklere kapalı olan vekillerin, Musul'un bir yıllık müzakere sürecinden sonra, eğer ilerleme sağlanamazsa, bu konunun Milletler Cemiyeti'ne sevk edileceğine dair İngilizlerle yapılan anlaşmaya tepkileri sert olmuştur. İsmet Paşa'nın meclisi bilgilendirirken İngilizlerle yapılan bu anlaşmayı beyan etmesi, bazı vekillerce Lozan heyetinin meclisi küçük düşürdüğü şeklinde yorumlanmıştır.³⁵⁸

³⁵⁴ Bilal Şimşir, “Lozan ve Sonrasında Sınırlar ve Boğazlar “ *Dr. Bilal Şimşir'in konferansı*, Ankara, İnönü Vakfı, 18 Kasım 2008, <http://www.ismetinonu.org.tr/index.php/dr-bilal-n-simsirin-konferansi>, (06.03.2014).

³⁵⁵ Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM), *TBMM Gizli Oturum Tutanakları*, 29 Ocak 1923, <http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/GZC/d01/C.03/gcz01003183.pdf>, (08.03.2014), s. 1267.

³⁵⁶ Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM), *TBMM Gizli Oturum Tutanakları*, 5 Şubat 1923, <http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/GZC/d01/C.03/gcz01003187.pdf>, (09.03.2014), s. 1275.

³⁵⁷ Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM), *TBMM Gizli Oturum Tutanakları*, 21 Şubat 1923, <http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/GZC/d01/C.03/gcz01003196.pdf>, (10.03.2014), s. 1292.

³⁵⁸ Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM), *TBMM Gizli Oturum Tutanakları*, 27 Şubat 1923, <http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/GZC/d01/C.03/gcz01003200.pdf>, (15.03.2014), s. 1307.

Aynı oturumda bir kısım vekil, Lozan heyetinin Musul ile ilgili konuda İngilizlerle yaptığı anlaşmaya şiddetli tepkiler göstermiştir. Bursa Vekili Emin Bey, “Musul’u verdiğimiz gün, hudut Erzurum’dur”³⁵⁹ diyerek, Musul’un kaybedilmesi durumunda Kürtlerin yaşadığı diğer bölgelerin de kaybedilme olasılığının ortaya çıkacağını belirtmiştir. Erzurum Vekili Mustafa Durak Bey, benzer bir şekilde, Musul konusunun ertelenenin tüm doğuyu kaybetmek anlamına geleceğini ifade etmiştir.³⁶⁰

Musul konusundaki tartışmalarda bazı milletvekillerinin Misak-ı Milli sınırlarında bir değişikliğe gidileceği yönündeki endişeleri, Başbakan Rauf Bey tarafından kesin bir dille reddedilmiştir. Rauf Bey, 1 yıllık süre zarfında çözümün olmaması durumunda, konunun Milletler Cemiyeti’ne sevk edileceğini ve bu konuda nihai hedefin barış olması gerektiğini söylemiştir.³⁶¹ Aynı oturumda, daha sonra tartışmaların boyutu artmış, bazı vekiller hem Başbakanı hem de Lozan Heyetini suçlamıştır. Tartışmalar sürerken, Siirt Vekili Necmettin Bey, Musul’u Milletler Cemiyeti’ne sevk etmenin İngilizlere vermekle eşdeğer olduğunu söylemiş,³⁶² Lazistan Vekili Abidin Bey, Kurtuluş Savaşı’nın da yoksulluk ve imkansızlıklar içinde yapıldığını ve aynı mücadelenin Musul için de yapılması gerektiğini söylemiştir.³⁶³

Lozan görüşmelerinde takip edilecek esasları konu alan 3 Mart 1923’teki gizli meclis oturumu, Musul konusunda önemli tartışmalara sahne olmuştur. Afyon Vekili Mehmet Şükrü Bey, Başbakan Rauf Bey’i suçlayarak önlerine savaş ve barış seçenekleri getirildiğini ve savaştan korkulmaması gerektiğini söyleyerek hükümete eleştiriler getirmiştir.³⁶⁴ Diğer bir sert eleştiri Trabzon Vekili Ali Şükrü Bey’den gelmiştir. Ali Şükrü Bey, hükümetin amacının meclisten Musul’u vermek için vize almak olduğunu ve

³⁵⁹ Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM), *TBMM Gizli Oturum Tutanakları*, 27 Şubat 1923, a.g.e., s. 1307.

³⁶⁰ Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM), *TBMM Gizli Oturum Tutanakları*, 27 Şubat 1923, a.g.e., s. 1309.

³⁶¹ Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM), *TBMM Gizli Oturum Tutanakları*, 27 Şubat 1923, a.g.e., s. 1312.

³⁶² Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM), *TBMM Gizli Oturum Tutanakları*, 27 Şubat 1923, a.g.e., s. 1314.

³⁶³ Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM), *TBMM Gizli Oturum Tutanakları*, 27 Şubat 1923, a.g.e., s. 1320.

³⁶⁴ Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM), *TBMM Gizli Oturum Tutanakları*, 3 Mart 1923, <http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/GZC/d01/C.04/gcz01004003.pdf>, (16.03.2014), s. 34.

hükümetin ne yapmak istediği konusunda meclisi yeterince bilgilendirmediğini söylemiştir.³⁶⁵

4 Mart'taki gizli oturum da Lozan görüşmelerini konu almıştır. Vekillerin sorularını cevaplayan İsmet Paşa, Erzincan Vekili Hüseyin Bey'in Musul sorunu 1 yıl içinde çözülemezse ne olacağına dair sorusuna, meclisin kararına başvurulacağını ve bu konuda yetkili olmadığını ifade etmiştir.³⁶⁶ İngilizlerle yapılacak olan müzakereler konusunda meclisteki bazı vekillerin İsmet Paşa'ya yönelik sert eleştirilerine karşı Başbakan Rauf Bey, Musul'un Türkiye'nin sınırlarına dahil edilmesi gerektiğini, fakat "ne olursa olsun Musul'u alacağız" fikrinde ısrar edilirse bunun savaşa girmek anlamına geleceğini söyleyerek, müzakereler yoluyla Musul'u almanın daha akılcı olacağını ifade etmiştir.³⁶⁷

Meclisin bu oturumunda hükümete ve Lozan heyetine en sert eleştiriler Erzurum Vekili Hüseyin Avni Bey tarafından yöneltilmiştir. Hüseyin Avni Bey, İngilizlere güvenilemeyeceğini, Milletler Cemiyeti'nin İngiliz amaçlarına hizmet ettiğini ve Musul konusunun Milletler Cemiyeti'nde kesinlikle İngilizler lehinde karar verileceğini söylemiştir. Hüseyin Avni Bey, devamla, İngilizlerin asıl amacının Musul'da bir Kürt hükümeti kurarak Türkiye'yi parçalamak ve burada aslında bir Ermeni devleti kurmak olduğunu belirtmiştir.³⁶⁸

5 Mart gizli oturumunda İzmit Vekili Sırrı Bey söz alarak Musul'un ağırlıklı olarak Türk ve Kürt nüfustan oluştuğunu ve Türkiye'ye dahil edilmesi gerektiğini savunarak, bunun dışında atılacak her adımın Misak-ı Milliye aykırı olacağını söylemiştir. Tartışmalar sürerken Ergani Vekili Emin Bey'in "Musul'u satıyorlar" çıkışı, mecliste gerilimi tırmandırmıştır.³⁶⁹ Gerginliğin yükselmesi nedeniyle verilen aradan sonra tekrar söz alan Sırrı Bey, Musul'da kurulacak kukla bir hükümetin ileride İran ve Türkiye Kürtlerini de etkileyebileceğini ve bu bakımdan Türkiye'nin bütünlüğüne bir

³⁶⁵ Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM), *TBMM Gizli Oturum Tutanakları*, 3 Mart 1923, a.g.e., s. 36.

³⁶⁶ Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM), *TBMM Gizli Oturum Tutanakları*, 4 Mart 1923, <http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/GZC/d01/C.04/gcz01004004.pdf>, (17.03.2014), s. 80.

³⁶⁷ Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM), *TBMM Gizli Oturum Tutanakları*, 4 Mart 1923, a.g.e., s. 86.

³⁶⁸ Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM), *TBMM Gizli Oturum Tutanakları*, 4 Mart 1923, a.g.e., s. 93.

³⁶⁹ Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM), *TBMM Gizli Oturum Tutanakları*, 5 Mart 1923, <http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/GZC/d01/C.04/gcz01004005.pdf>, (20.03.2014), s. 111.

tehdit oluşturacağına yönelik endişesini paylaşmıştır.³⁷⁰ Aynı oturumda, Trabzon Vekili Ali Şükrü Bey, Musul'un statüsünün ertelenmesinin Musul'u Mısır'laştırmak anlamına geleceğini ifade ederek,³⁷¹ Lozan heyetine suçlamalarda bulunmuştur.

Musul üzerinde bir "Kürdistan" oluşturulmaya çalışıldığı düşüncesi bazı vekillerce 6 Mart 1923 tarihindeki gizli meclis oturumunda da dile getirilmiştir. Erzurum Vekili Mustafa Durak Bey, Musul'un Türkiye'nin diğer illeri kadar önemli olduğunu belirterek, orada kurulacak bir Kürt oluşumunun Türkiye açısından büyük tehlike kaynağı oluşturacağını bazı olaylara atıfta bulunarak anlatmaya çalışmış ve konunun Milletler Cemiyeti'ne sevk edilmesinin menfi sonuçlar doğuracağını belirtmiştir.³⁷² Bu oturumda Musul konusunda endişelerini dile getiren bir diğer vekil Bitlis Vekili ise Yusuf Ziya Bey'dir:³⁷³

Arkadaşlar; bir insanı ikiye bölmek veyahut her hangi bir parçasını ayırmak mümkün değil ise Musul'u Türkiye'den ayırmak öylece mümkün değildir arkadaşlar. Musul'u terk ve tavik etmek, bir sene için, altı ay için talik etmek pek tehlikeli bir oyundur. Arkadaşlar, temenni ederdim ki Türkiye siyasileri bunun etrafında derin düşünsünler. Arkadaşlar Musul'u talik etmek Musul'suz sulh etmek, sulhun ferdasında Anadolu şarkide mühim bir cephe hazırlamak demektir.

Yusuf Ziya Bey, konuşmasının devamında Türk ve Kürt birlikteliği olmaz ise iki unsur içinde bir gelecek olmayacağını ifade etmiş ve meclisten Musul'un İngilizlere verilmemesini talep etmiştir.³⁷⁴ Gizli oturumun ikinci bölümünde söz alan Van Vekili Haydar Bey, Musul'u alan İngilizlerin aralarında tarihi bağ olan ve birlikte yaşayan Türk ve Kürt kardeşliğini baltalayacağını ve aralarına siyasi rekabet sokacağına dair endişelerini paylaşmıştır.³⁷⁵

Sonuç olarak, Lozan görüşmeleri sürecinde Musul'un statüsü ile tartışmaların başlamasıyla meclisteki vekillerin hemen hemen tümü Türkler ve Kürtlerin bir bütün

³⁷⁰ Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM), *TBMM Gizli Oturum Tutanakları*, 5 Mart 1923, a.g.e., s. 112.

³⁷¹ Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM), *TBMM Gizli Oturum Tutanakları*, 5 Mart 1923, a.g.e., s. 133.

³⁷² Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM), *TBMM Gizli Oturum Tutanakları*, 6 Mart 1923, <http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/GZC/d01/C.04/gcz01004006.pdf>, (21.03.2014), ss. 153-154.

³⁷³ Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM), *TBMM Gizli Oturum Tutanakları*, 6 Mart 1923, a.g.e., s. 163.

³⁷⁴ Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM), *TBMM Gizli Oturum Tutanakları*, 6 Mart 1923, a.g.e., s. 163.

³⁷⁵ Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM), *TBMM Gizli Oturum Tutanakları*, 6 Mart 1923, a.g.e., s. 180.

parçalarını oluşturduğu ve bölünemez olduğu, bu nedenle de demografik yapısı nedeniyle Musul'un Türkiye'ye dahil edilmesi gerektiği düşüncesindedir. Lozan görüşmelerinin ilk bölümünün sonuna doğru iki tarafın da Musul konusunu kendi lehlerine çözmeye yönelik yaklaşımları, görüşmelerin tıkanmasına neden olmuş ve Musul konusunun ayrı olarak 9 aylık bir süre içinde müzakere edilmesi ve eğer bir sonuç alınamazsa Milletler Cemiyeti'ne götürülmesine karar verilmiştir. Lozan görüşmelerine verilen arada İsmet Paşa ve Lozan heyeti bu konuda alınan kararı mecliste anlatmaya ve kabul ettirmeye çalışmış ve bu konuda vekiller ile yönetici kadrolar arasında sert tartışmalar yaşanmıştır.

Tartışmaların temel nedeni, dönemin siyasi gerçekçiliğine göz önüne alan yöneticilerin meclisteki vekillerin önemli bir kısmının aksine, Musul konusunun ayrı olarak müzakere edilmesine olumlu yaklaşımlarıdır. Kurtuluş Savaşı'nın henüz bittiği bir dönemde ordunun yorgun olması, ekonomik nedenlerden dolayı devletin orduyu istenilen düzeyde donatamaması, halkın bir savaşı daha kaldıracak moral ve ekonomik yeterliliğe sahip olmaması ve İngilizlerin ciddi hava üstünlüğü hükümet kadrolarının Musul konusunda daha temkinli hareket etmelerine ve diplomasi yöntemini tercih etmelerine neden olmuştur.

Bu süreçte, Musul'u Türkiye'ye dahil etmeye yönelik ciddi diplomatik faaliyetlerle birlikte aynı hedefe yönelik olarak Musul'da çeşitli gizli operasyonlar başlatılmıştır. Bu operasyonların bir parçası olarak Özdemir bey, Lozan görüşmeleri henüz başlamadan 22 Haziran 1922 tarihinde Musul'da yerel aşiretleri İngilizlere karşı örgütleyerek paramiliter bir direniş başlatmak üzere bölgeye gönderilmiştir.³⁷⁶ Ancak koşulların dayattığı durum yöneticileri askeri seçeneklerden ziyade diplomasiye yöneltmiştir. Nitekim Musul'u elde etmeye yönelik açık ve direkt bir askeri girişim, dönemi siyasi ve yönetici önderlerine göre Türk tarafının diğer bazı kazanımlarını da riske edebilirdi. Takip eden süreçte, Musul konusu nihai anlamda 1925'te Milletler Cemiyeti'nin kararıyla biraz da Türkiye'deki Şeyh Said ayaklanmasının etkisiyle İngilizler lehine sonuçlandı.³⁷⁷ Bu durum, bir yandan da yönetici kadroların daha önceden tasarladıkları³⁷⁸ ulus devlet modeli inşa etme faaliyetlerini daha da hızlandırdı.

³⁷⁶ Zekeriya Türkmen, "Özdemir Bey'in Musul Harekâtı ve İngilizlerin Karşı Tedbirleri (1921-1923)", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. XVII, Mart 2001, ss. 49-60.

³⁷⁷ Şimşir, a.g.e., <http://www.ismetinonu.org.tr/index.php/dr-bilal-n-simsirin-konferansi>.

³⁷⁸ Atatürk'ün Batılı anlamda bir devlet projesi Erzurum Kongresinin bittiği gün 7 Ağustos 1919 tarihinde Mazhar Müfit'in hatıra defterine yazdırdıklarıdır. Buna göre, deftere "zaferden sonra hükümet şekli

Siyasi ve askeri kadrolar, ulus devlet anlayışını yerleştirmeye yönelik ilk adımları Cumhuriyetin ilanı ile atmaya başlasa da, bu yöndeki kurumsal inşa süreci Lozan anlaşmasının imzalandığı tarih olan 24 Temmuz 1924'ten sonra başladı. Bu tarihten başlayarak, yeni devlet ideolojisi kendini yeni söylemlerde göstermeye başlamıştır. Bu bağlamda, üst kimlik dışındaki etnik tanımlamaları ifade eden sözcüklerin kullanımına son verilmiş ve üst kimlik oluşturmaya yönelik kurumsal çalışmalar başlatılmıştır. Dönemin siyasi ve yöneticileri, bu çalışmaların başarıya ulaşması için Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı farklı etnik grupları olumsuz anlamda etkileyebilecek ve inşa edilen ulus devlet anlayışını zedeleyebilecek her türlü dış grup ve olayı güvenlik konusu olarak görmeye başlamışlardır.

C.YENİ DEVLET, YENİ KİMLİK

Kurtuluş Savaşı sonrası milli mücadeleye önderlik eden ve yeni devleti inşa eden kadrolar, gerek dünyadaki konjonktürel siyasi görünümünden etkilenerek gerekse de Osmanlı İmparatorluğu bakiyesi olan teritoryal bir bölgede başka bölünmelerin önüne geçmek için, bu bölgede yaşayan unsurların farklılıklarını törpüleyerek üst bir kimlik altında buluşmaları amacıyla ulus devlet modelini seçtiler. Bu Batıcı model anlayış, aslında milli mücadele öncesinden beri bazı liderlerin tasarladığı bir model olmasına rağmen, milli mücadele sürecinde işgalci güçlere karşı farklı etnik ve dini unsurlardan gelen gücü konsolide etmek amacıyla ertelenmişti.

Bağımsızlık sonrası ilham alınan ulus devlet modeli Batıcıydı. Batı Avrupa'da birçok devrim ve aşamadan sonra, 18.yy da milliyetçi bir anlayışı benimseyen ve bunun bir devamı olarak daha sonra da ulus devlet modeline evrilen devlet anlayışı,³⁷⁹ yeni devleti yöneten kadrolar tarafından benimsenmişti. Siyasi ve askeri liderler, modernitenin bir ürünü olan bu Batıcı devlet anlayışıyla devletin birlik ve bütünlüğünü korumayı amaçlıyordu.

Cumhuriyet olacaktır” demiştir. Bkz. Sadi İrmak, “Atatürk ve Meclis”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 3, Mart 1987.

³⁷⁹ Baskın Oran, *Türkiye'de Azınlıklar*, 2.B., Türkiye'de Azınlıklar, İstanbul, İletişim Yayınları, 2004, s. 18.

Batı kaynaklı bir modelin bu coğrafyadaki bir ülkeye uyarlanması elbette ki sorunsuz olmadı. Baskın Oran'a göre ulus devlet, Avrupa'da "ulusal burjuvazilerin emperyalist mücadelesi" arasında sıkışan burjuvazilerin halkın desteğini almak için ürettiği ve sorunsuz bir ulus oluşturmak için başvurduğu bir modeldir. Bu model, korumaya çalıştığı ulusa tek bir kimlik atfederek diğer alt kimlik ve farklı unsurları asimile etmeye çalışır.³⁸⁰ Dolayısıyla, bu durumun çatışmalara neden olması kaçınılmazdır. Tam da bu yüzden Nuri Yurdusev, bu devlet modelini "insanlığın en tehlikeli icadı" olarak tanımlar.³⁸¹

Üst bir kimliği ön plana çıkarması bağlamında farklılıkları törpüleyen bir niteliği de olan bu model, cumhuriyeti kuran kadrolar tarafından benimsenerek 1924 anayasasıyla kurumsallaştırılmaya çalışılmış ve tüm kurumlarda bu anlayışa uyumlu bir kimlik inşa etme sürecine girilmiştir. Bu süreçle birlikte, yeni devlet ve kimlik anlayışı söylemlere daha çok yansımaya başlamış ve daha önce Türkiye halkını tanımlamak için kullanılan "anasırı İslamiye" ve "Türkiye milleti" gibi tanımlar, yerlerini "Türk milleti" gibi ifadelerle bırakmıştır. Ayrıca, Yeni kimliğin kurumsallaştırma sürecini ilerletme bağlamında, kimlik inşa sürecini tamamlamak amacıyla Osmanlı ve İslam geçmişi yapılan yeni reformlarla ötekileştirilmiş ve buna paralel olarak yeni "biz" kimliğini oluşturacak yeni bir tarih inşasına başlanmıştır.³⁸²

Yukarıda belirtilen çabalar sonucu inşa edilmeye çalışan üst kimliğe, etnik unsurların etkileşimden ortaya çıkma potansiyeli bulunan etnik milliyetçiliklerin zarar verme olasılığı bulunmaktaydı. Bu nedenle cumhuriyeti kuran kadrolar ve daha sonraki yöneticiler, bir yandan yeni devletin sınırları içindeki etnik grupları ulus devlet anlayışıyla üst kimliğe entegre etmeye çalışırken, diğer yandan sınır çizgisinin hemen ötesinde yaşayan etnik grupların Türkiye içindeki soydaşlarıyla milliyetçi nitelikteki etkileşimlerini önlemeye çalışmıştır. Bu yaklaşım, cumhuriyetin kuruluşundan itibaren

³⁸⁰ Baskın Oran, "Ulus Devlet ve Diğer Terimler", *Radikal Gazetesi*, 17 Mart 2013, http://www.radikal.com.tr/radikal2/ulus_devlet_ve_diger_terimler-1125646, (30.03.2014), par. 4.

³⁸¹ Bkz. Nuri Yurdusev, "Ulus-Devlet: İnsanlığın En Tehlikeli İcadı", *Uluslararası İlişkilerde Postmodern Analizler-1*, (ed.) Tayyar Arı, Bursa, MKM Yayınları, 2012, ss. 59-69. Yurdusev, Ulus devletin ortaya çıkışından sonraki zayıfları istatistiksel bir kıyaslama yöntemiyle açıklar. Buna göre, ulus-devletlerin ortaya çıkışından günümüze kadar ulus-devletler arasında çıkan savaşlarda 350 milyondan fazla kişi ölmüştür. Başka bir göze çarpan örnek Türkiye'dir. Kurtuluş Savaşı'nda 9-10 bin insanın yaşamını yitirdiği düşünüldüğünde ulusçuluk bağlamında çıkan terör olaylarında ölen kişi sayısı 40 bindir.

³⁸² Fulya Ereker, *Dış Politika ve Kimlik: İnşacı Perspektiften Türk Dış Politikasının Analizi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 2010, s. 80.

başlayarak 2000’li yılların ortalarına kadar olan dönemde Irak’ta yaşayan Kürt unsurlara yönelik politikalarda da öncelenen bir konu olmuştur.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’NİN IRAK KÜRT BÖLGESİ ALGISI VE BÖLGEYE YÖNELİK DÖNEMSEL POLİTİKALARI

Türkiye 1920’li yılların ortalarından başlayarak 1980’li yılların başlarına kadar olan dönemde Irak’ın kuzeyinde yaşayan Kürt unsurları içeride inşa edilmeye çalışılan kimliğe potansiyel tehdit olarak gördüğünden dolayı üçüncü taraflarla yaptığı anlaşmalar üzerinden bu bölgeye yönelik güvenlik odaklı politikalar izlemiştir. Musul sorununun çözüme kavuşturulmasıyla izlenen bu politika, Irak’ın kuzeyinden kaynaklı tehditleri bertaraf etmek bağlamında ağırlıklı olarak güvenlik bürokrasisi tarafından şekillendirilmiş ve siyasi liderlerce de uygulanmıştır. Bölgedeki Kürt unsurlardan gelebilecek tehdit Irak devletiyle yapılan anlaşmalar ve yine Irak devletinin bağıtlı olduğu çeşitli uluslararası angajmanlarla minimize edilmeye ya da ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır.

Bu dönemdeki güvenlik odaklı politikalar bağlamında Türkiye, Iraklı Kürtlerle doğrudan bir ilişki kurmasa da bu bölgedeki gelişmeleri dikkatle izlemiş ve dolaylı da olsa müdahil olmuştur. Örneğin, gizlilik süresi dolduğu için İngiltere tarafından açıklanan bir gizli belgede, Cumhurbaşkanı Celal Bayar’ın 1960 yılında İngiltere’nin Bağdat büyükelçisi Sir Humphrey Trevelyan’ın Mustafa Barzani ile görüşmesine sert tepki gösterdiği ve bu konuda İngiltere’nin Ankara büyükelçiliğini uyardığı yazılmaktadır.³⁸³ Bununla birlikte bu dönemde, bölgedeki Kürt unsurların Türkiye’ye varoluşsal tehdit olduğu zaman zaman siyasi yöneticilerce söz edimi yoluyla da dile getirilmiş ve güvenleştirilmiştir. Bu bağlamda, 1971 yılında Adalet Bakanı olan İsmail Hakkı Arar, Barzani’nin Türkiye’yi karıştırmak niyetinde olduğunu açıkça beyan etmiştir.³⁸⁴

Türkiye’nin bölgeye yönelik olarak 1980’lerin başlarına kadar izlediği güvenlik odaklı politikalar bazı dönemlerde bürokratik uygulamalar ve söz edimleri ile güvenleştirilmiştir. Özellikle, 1980’lerin başlarından itibaren PKK’nın bölgede konuşlanması ve örgütün zaman zaman bu bölgedeki Kürt unsurlarla işbirliği yapması,

³⁸³ “Barzani Görüşmesine Bayar’dan Sert Tepki”, *Milliyet Gazetesi*, 4 Ocak 1991, <http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Arsiv/1991/01/04>, (20.05.2016), s. 13.

³⁸⁴ “Adalet bakanı sıkıyönetimin gerekçesini açıkladı”, *Milliyet Gazetesi*, 29 Nisan 1971, <http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Arsiv/1971/04/29>, (20.05.2016), s. 1.

bu bölgenin ve bölgedeki gelişmelerin çoğu zaman Türkiye için varoluşsal bir tehdit olarak etiketlenmesine ve Türkiye'nin bu bölgeyle ilişkilerini güvenikleştirmesine neden olmuştur.

I.IRAK'TA YAŞAYAN KÜRT UNSURLARA YÖNELİK GÜVENLİKLEŞTİRMELER

Bu bölümde anakronik yanlısamalara düşmeden 1923 yılında kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin ulus devlet niteliğinden kaynaklı yeni ideolojik konsepte uyumlu olarak Irak'ın kuzeyinde yaşayan Kürt unsurlara yönelik yeni yaklaşımı irdelenecektir. İlişkilerdeki yeni yaklaşım içeride dizayn edilmek istenen yeni devlet ideolojisiyle de yakından ilintilidir. Güvenlikçi politikalar ya da güvenikleştirmeler ele alınırken 1923'ten başlayarak 2000'li yılların ortalarına kadar olan süreç, önemli olay ve olgular eşliğinde dönemsel olarak ele alınacaktır.

A.1926-1968 YILLARI ARASI POLİTİKALAR

1923 yılında kurulan yeni ulus devletin dayandığı ilkeler çerçevesinde oluşturulan politikaların Iraklı Kürt unsurlara yansıması ilk olarak Musul sorununun Milletler Cemiyeti'nde nihai olarak İngiliz sömürgesi olan Irak devletine bırakılmasıyla başladı. 1926 yılında Türkiye lehine yapılan küçük bir sınır düzenlemesinden sonra İngiliz mandası altında olan Irak'la "Türk-Irak Sınırı ve İyi Komşuluk Anlaşması" imzalandı. Bu anlaşmanın bazı maddeleri, Irak ve Türkiye'deki Kürt unsurların iki ülkenin sınırlarından geçişlerini engellemeye ve bu unsurların kurulan ulus devlet yapılarına zarar vermelerini önlemeye yönelik tedbirler içermekteydi. Buna göre iki sözleşmeci taraf, anlaşmanın 6. maddesi ile sınır bölgelerinde silahlı kişilerin "yağmacılık" ve "eşkıyacılık" yapmalarına ve bu kişilerin sınırdan geçişlerine izin vermeme; 7. madde ile sınır bölgelerinde "yağmacılık" ve "eşkıyacılık" yapanların tespiti halinde bu durumu karşı tarafa ivedilikle bildirme; 9. madde ile sınırın karşı tarafına geçmiş silahlı unsurların uyrukluğuna ait oldukları ülkeye teslim etme; 10. madde ile sınır bölgesi olarak sınır çizgisinden itibaren iki ülkenin topraklarından 75 km. lik alan olarak belirleme; 12. madde ile her iki ülkedeki memurların kendi ülkelerinde meskun olan aşiret reisi, şeyh ve benzeri sıfatlar taşıyan kişilerle resmi ya da siyasi ilişki kurmamaları ve 13. madde ile

yukarıdaki maddelerin uygulanması bağlamında yılda 2 kez toplanacak bir sınır komisyonunun kurulması konularında anlaşmaya varmışlardır.³⁸⁵ Anlaşmada sınır güvenliği ile ilgili konuların ağırlıklı olarak Türkiye-Irak sınırındaki illegal geçişkenliği azaltma ve sınırdaki etkileşimleri minimize etmeye yönelik olduğu açıktır. Ayrıca, anlaşmalarda kullanılan kavram ve tanımlamaların da inşa edilen kimliğe zarar vermemesi için özellikle seçildiği söylenebilir.

Türkiye'nin sınır etkileşimlerinin inşa edilmeye çalışılan ulusal kimliğe potansiyel varoluşsal bir tehdit olduğuna yönelik kaygılar temelinde geliştirdiği politikalar paralelinde bir üst kimlik oluşturma çabaları devam ederken, sınırın diğer tarafında aynı ölçüde olmasa da, 1920-1932 yılları arasında "Iraklılık" üst kimliği oluşturulmaya çalışılmıştır. İngiliz manda yönetimi boyunca egemen kılınmaya çalışılan "Iraklılık" üst kimliği, daha sonraki süreçte Arap milliyetçiliği ve Sünniliğin baskın tonlarıyla tekçi ve dışlayıcı bir duruma evrilmiş, ülkedeki tüm unsurları kucaklama niteliğini kaybetmiştir. Dolayısıyla, Irak'ta oluşturulan kimlik Şii ve Kürtlerce benimsenmediği için kapsayıcı bir kimlik olmaktan da uzak olmuştur.³⁸⁶

Orta Doğu'da Batılı anlamda ulusal kimliklerin inşa edildiği savaş sonrası dönemde, İngiltere mandası altındaki Irak ve özellikle Türkiye'de, farklı olanı bütünü bir parçası yapma ya da farklılıkları bir potada eriterek yeni bir kimlik yaratma çabaları devlet yöneticilerinin en fazla odaklandığı konu olmuştur. Bu politikalar, Türkiye'de yeni devletin kurucuları tarafından yukarıdan aşağıya biçiminde bir metodoloji ile uygulanıp önemli oranda başarılı olmuşken, İngiliz manda yönetiminin olduğu Irak'ta başarısız olmuştur. Yeni ulusal kimlik inşa sürecinde iki ülkenin sınır boylarındaki mevcut etnik unsurların oluşturulan kimliklere tehdit olmaması için bu ülkeler arasında işbirliği yapılmıştır. Söz konusu işbirliği, Irak'ta henüz manda yönetiminin işbaşında olduğu dönemde başlamıştır. Ancak, Irak'ın Türkiye ile gerçek anlamda doğrudan ilişkisi 1932 yılında bağımsızlığını ilan edince başlamıştır.³⁸⁷

İçeride inşa edilen ulusal kimliğe Türkiye sınırları içinde yaşayan gruplar ile Irak'taki etnik unsurlar arasında milliyetçi nitelikte olumsuz yansımaları olabilecek bir

³⁸⁵ Oran, *Türk Dış Politikası: 1919-1980*, a.g.e., s. 268.

³⁸⁶ Ayşegül Sever, "Irak'ın Çoklu Kimlikleri, Dış Politika ve Türkiye-Irak İlişkileri 1923-2003", *Akademik Ortadoğu*, C. 14, 2013, ss. 96-98.

³⁸⁷ Beril Dedeoğlu, "Türkiye-Irak İlişkileri : 'Doğu'-'Batı' Eksenli ve Değişkenler", *Civitas Gentium*, C. 1, S. 1, 2011, s. 13.

etkileşimin önüne geçmek için Irak'la bağımsız bir devlet olduktan sonra da çeşitli anlaşmalar imzalanmıştır. Bu anlaşmaların birçok maddesi sınırdaki mobilizasyonu engellemeye yönelik iki ülkenin uygulayacağı ortak yaptırımları içermektedir. Bu anlaşmaların bağımsızlık sonrasında imzalanmasında sadece Türkiye'nin kaygıları değil, Irak monarşisinin Kürt gruplarla yaşadığı problemler de önemli rol oynamıştır.

Irak, İngiliz manda yönetiminden çıkıp bağımsız bir devlet olduktan sonraki dönemde Kürt gruplarla birçok konuda sorunlar yaşamaktaydı. Irak monarşisi ile olan çeşitli uyuşmazlıkların neden olduğu bazı çatışmalar nedeniyle Irak'taki Kürt unsurların sınır bölgelerindeki mobilizasyonları ve bazı durumlarda Türkiye sınırını geçmeleri ulusal güvenlik sorunu olarak algılanmış ve geçişleri engellemeye yönelik çeşitli tedbirler alınmıştır.

1932 yılında Irak'ın bağımsızlığının Milletler Cemiyetinde karara bağlanacağı süreçte Kürt gruplarla çıkan çatışmalarda İngiliz destekli Irak yönetimince Kürt unsurlara ağır kayıplar verdirilmiştir. Irak ordusundan kaçan Kürtlerin Türkiye'ye sığınması üzerine Türkiye, bu gelişmenin ulusal güvenliğini tehdit etmemesine yönelik tedbirler kapsamında daha önce sınır bölgesine konuşlandırdığı 9. kolordudan Binbaşı Şükrü Kanatlı komutanlığındaki bir birliği ilgili bölgeye kaydırmıştır.³⁸⁸

Musul sorununun nihai anlamda Milletler Cemiyetinde çözülmesi ve sonrasında 1926 yılında Irak'la imzalanan sınır anlaşmasından başlayarak Irak'taki Kürt unsurların devletin yeni kimliğine ve rejimine potansiyel tehdit olarak değerlendirilmesi ve bu tehdidin önlenmesi amacıyla Irak Merkezi Yönetimiyle doğrudan ya da dolaylı işbirliği kurulması, Irak'ın bağımsızlığı sonrasındaki süreçlerde artarak devam etmiştir. Bu işbirliği, takip eden süreçte çeşitli anlaşmalarla daha somut ve açık hale gelmiştir.

1937 yılında Türkiye, İran, Irak ve Afganistan arasında imzalanan Sadabad Paketi'ne konu edilen meselelerden birisi sınır güvenliğiydi. Bu bağlamda, Türkiye-Irak sınırındaki etnik unsurlardan kaynaklanabilecek tehdit iki ülkeyi bir araya getirdi.³⁸⁹ Özellikle Türkiye, İran ve Irak sınırında bir güvenlik sorunu olarak ele alınan isyanlar³⁹⁰ ve mobilizasyonların ulusal güvenliğe etkisi yapılan anlaşmanın çeşitli maddeleriyle

³⁸⁸ Sıraç Bilgin, *Barzani*, 1. B., İstanbul, Do Yayınları, 2006, ss. 37-39.

³⁸⁹ Andrew Mango, "Turkey in the Middle East", *Journal of Contemporary History*, Vol. 3, No. 3, 1968, s. 230.

³⁹⁰ Oran, *Türk Dış Politikası: 1919-1980*, a.g.e., s. 366.

işbirliğine gidilerek minimize edilmeye çalışıldı. ³⁹¹ Ulusal güvenliğe varoluşsal tehdit olarak değerlendirilen sınır mobilizasyonlarına karşı önlem alınması, sonraki süreçlerde iktidardaki aktörler değişse de devletlerin değişmeyen bir politikası olarak devam etti. Bu anlamdaki bir diğer anlaşma Bağdat Paktı'ydı.

Bağdat Paktını imzalayan bazı ülkeler (Türkiye, İran, Irak) için, bu anlaşmanın komünizmle mücadele işlevinin yanında söz konusu devletlerin ulusal güvenliğe yönelmiş bazı bölgesel tehditleri bertaraf etme işlevi de vardı. Bu tehditlerin bir kısmı, sınırlarda istikrarsızlığa neden olan unsurlardan gelmekteydi. Özellikle sınır bölgelerinde istikrarsızlığa neden olan etnik grupların ilgili ülkelerin merkezi otoritelerden kaçarken sınırı geçip komşu bir ülkeye geçiş yapmaları, söz konusu ülkelere ulusal güvenlik konusu olarak değerlendirilmiş ve bunu önlemeye yönelik tedbirlerin alınması konusu anlaşmaya dahil edilmiştir. Bu durum, paktın komünizm tehdidiyle birlikte, bu ülkelerde iç istikrarsızlıklara neden olan başka tehditlere karşı da kurulduğunu göstermektedir. Anlaşma metnindeki bazı maddeler bu tehditlere karşı önlemlerin nasıl olacağını tarif etmektedir. Buna göre anlaşmanın 3. Maddesi, bağıtılı devletlerin herhangi bir konuda birbirlerinin içişlerine karışmayacaklarını ve aralarındaki sorunları barışçıl yollarla Birleşmiş Milletler Şartı ilkelerine göre çözeceklerini belirtir. ³⁹² Anlaşmanın bu maddesiyle yüksek bağıtılı ülkelere bir iç istikrarsızlık konusu olan sınırlardaki milliyetçi nitelikteki etkileşimlere karşı tedbirler alınmaya çalışıldığı söylenebilir.

B.1968-1980 YILLARI ARASI POLİTİKALAR

Irak'ta 1968 yılında bir darbe sonucu iktidarı mutlak anlamda ele geçiren Baasçılar ideolojik bağ nedeni ile sosyalist blokla yakınlaşınca, Irak'taki muhalif Kürt unsurlar açısından da Batı bloğuyla işbirliğini güçlendirme fırsatı doğdu. Böylece, Irak'lı Kürt grupların bu yöndeki uzun süredir var olan talep ve girişimleri ancak Başkan Nixon döneminde dikkate alınmaya başlandı. Bölgede İngilizlerin körfezden çekilerek bıraktığı boşluğu dolduran ABD'nin Kürtlerle asıl yakınlaşması, 1972'deki Sovyetler Birliği- Irak

³⁹¹ Philip Robins, "Turkish Policy and the Kurdish Issue", *International Affairs*, Vol. 69, No. 4, 1993, s. 671.

³⁹² The Avalon Project, *Baghdad Pact*, http://avalon.law.yale.edu/20th_century/baghdad.asp, (25.06.2013).

Anlaşmasından sonra oldu. Bu yakınlaşma, ABD'nin bölgedeki en önemli müttefiki İran üzerinden gerçekleşti.³⁹³

ABD'nin Irak'ın Sovyet Bloğuna yakınlaşmanın doğurduğu durumu dengelemek üzere bölgedeki müttefikleriyle daha da yakınlaşma politikaları bağlamında oluşturduğu yeni paradigma Iraklı Kürt gruplarla da ilişkileri geliştirmeyi içermektedir. Türkiye bu dönemde, 12 Mart muhtırasından önceki istikrarsızlıklarla meşguldü. Ayrıca, ekonomik zorlukların eşlik ettiği öğrenci ve işçi protestoları siyasi ortamı gerginleştirmektedir. Türkiye'de bu gerginlikler yaşanırken, Irak'ta 11 Mart 1970 yapılan Kürt otonomi anlaşması başlangıçta Türkiye tarafından Irak'ın içişlerini ilgilendiren bir konu olarak değerlendirildi. Fakat, 12 Mart 1971'deki askeri muhtıradan sonra Ankara'nın Kürt otonomisine bakışı değişti.³⁹⁴

Muhtıra'dan sonra kurulan yeni hükümetin yöneticileri Irak'taki Kürt unsurların Türkiye'nin bütünlüğüne tehdit oluşturdukları söylemlerinde bulunarak, bu unsurların Türkiye'ye olumsuz etkilerini minimize edecek politikaların oluşturulması gerektiğini ifade etmiştir. Yeni hükümette kısa bir dönem bakan olarak görev yapan İsmail Hakkı Arar bir konuşmasında, Türkiye Cumhuriyetine yönelen 4 büyük tehditten birisinin ülkeyi bölmeye çalışan Kürt hareketi olduğunu ve bu grupların en büyük desteği Molla Mustafa Barzani'den aldığını söylemiştir.³⁹⁵

Irak'taki Kürt grupların Türkiye'ye olası negatif etkilerini azaltma hedefiyle oluşturulan dönemin dış politikası, Bağdat ile Kürt fraksiyonlar arasında yapılan anlaşmalar sonucu Irak'ta oluşabilecek herhangi bir özerk Kürt oluşumuna karşıydı. 1974 yılında Bağdat ile Iraklı Kürt gruplar arasında 1970 tarihli otonomi anlaşmasının uygulanmasında, özellikle de Kerkük konusunda büyük anlaşmazlıklar çıktığında³⁹⁶ Baas yönetimi, Kürt yerel otonomisinin yetkilerini tırpanlayarak yeni bir otonomi planı açıkladı. Bağdat ile Kürt gruplar arasında uyuşmazlığa neden olan bu plan tarafları

³⁹³ Sever, "Power Led' Outside Intervention in Kurdish Politics in Iraq and Turkey in the Early 1970's", a.g.m., s. 265.

³⁹⁴ Sever, "Power Led' Outside Intervention in Kurdish Politics in Iraq and Turkey in the Early 1970's", a.g.m., ss. 269-270.

³⁹⁵ Robert W. Olson, "Al-Fatah in Turkey: Its Influence on the March 12 Coup", *Middle Eastern Studies*, Vol. 9, No. 2, 1973, s. 202; Sever, "Power Led' Outside Intervention in Kurdish Politics in Iraq and Turkey in the Early 1970's", a.g.m. s. 271.

³⁹⁶ Sever, "Power Led' Outside Intervention in Kurdish Politics in Iraq and Turkey in the Early 1970's", a.g.m., s. 274.

çatışmalara sürükledi. Çatışmaların olduğu bu süreçte, Türkiye'deki siyasi ve askeri yetkililer, Irak sınırını kapatarak sınır bölgesinde askeri tatbikat düzenlemiş,³⁹⁷ Molla Mustafa Barzani'ye Türkiye üzerinde herhangi bir yardımın yapılmaması ve sızmaları önlemek için gerekli tedbirlerin alındığını ifade etmişlerdir.³⁹⁸ Böylece Irak'taki milliyetçi nitelikteki olası ulusal kazanımların Türkiye'ye yansımaları azaltılmaya çalışılmıştır.

Sonuç olarak, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan itibaren Türk dış politikasının dayandığı ilkelerden birisi olan *statükoculuk* ilkesi 1970'lerde Türkiye'nin Irak ile olan ilişkilerinde de benimsenmiştir. Türkiye, bu süreçte Iraklı Kürt unsurların Baas rejimi ile çeşitli müzakere ve mücadeleler sonrası elde ettikleri kazanımların, sınırları aşan bir etnik milliyetçi dalga sonucu kendi vatandaşlarını da etkileme ve on yıllardır inşa etmeye çalıştığı ulus devlet anlayışı kaynaklı kimliğe zarar verme olasılığına karşı çeşitli politikalar üretmiştir. Bu politikalar genellikle Irak Kürt bölgesine doğrudan müdahil olmak yerine, Baas rejiminin Kürtlerle olan çatışmalarının Türkiye'ye yansımalarını önlemeye dönük tedbirler alma ve Irak'ta Kürtlerin elde ettikleri siyasi kazanımların Türkiye'ye etkilerini minimize etmek biçiminde olmuştur.

Türkiye'nin bu bölgeye yönelik yukarıda sözü edilen güvenlik odaklı politikaları devletin teritoryal bütünlüğünü, siyasi rejimini ve ulus devlet temelinde inşa edilen yeni kimliği korumaya endekslı olmuştur. Devletin toprak bütünlüğünü, yönetim şeklini ve kimliğini referans nesnesi olarak ele alan bu politikalar büyük ölçüde devletin güvenlik bürokrasisi veya bu unsurların üzerinde etkili olduğu siyasiler tarafından belirlenmiştir. Bu durum daha sonraki dönemlerde de devam etmiştir.

C. 1980'LER VE PKK: GÜVENLİKLEŞTİRMELER ARTIK DAHA SAHİCİ NEDENLERE DAYANIYOR

1980'lerin başından başlayarak PKK(Kürdistan İşçi Partisi) terör örgütünün Türkiye sınırları içinde ses getiren silahlı eylemlere başlaması, siyasilerde ve askeri bürokratlarda öteden beri var olan bölünme kaygılarını en üst düzeye çıkarmıştır. Bu nedenle, örgüt faaliyetlerinin önlenmesi ve tehditlerin bertaraf edilmesi bağlamında

³⁹⁷ Sever, "‘Power Led’ Outside Intervention in Kurdish Politics in Iraq and Turkey in the Early 1970's", a.g.m, s. 274.

³⁹⁸ "Türkiye, Irak Sınırını Kapattı", *Milliyet Gazetesi*, 14 Mart 1974, <http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Arsiv/1974/03/14>, (03.07.2014), s. 1.

alınacak olağan ya da olağandışı tedbirlerin bir parçası olarak sınır dışı askeri müdahaleler konusunda Türkiye kamuoyunun ve parlamentonun onayı daha kolay alınmıştır.

PKK ile mücadelede alınacak tedbirlere meşruiyet kazandırma çabalarının alımlayıcı kitleden görece daha kolay onay alması örgütün Türkiye'nin topraklarının bir kısmını doğrudan hedef almasından kaynaklanmaktaydı. Örgütün kuruluş felsefesi, manifestosu, amaçları ile mevzilendiği yerler, kimi siyasi ve bürokratların bazı dönemlerde PKK ile Irak'taki Kürt unsurları aynılaştırmasına ve dolayısıyla bu dönemden başlayarak iki fraksiyonu da aynı derecede güvenlikleştirmeleri sonucunu doğurmuştur. Bu bakış açısının nedenlerinden bir diğeri PKK'nın saldırılarının Irak'ın kuzeyinden yapmasıydı.

İran-İrak savaşının bölgede yarattığı kaostan yararlanan PKK, ilk olarak 1980'lerin başlarında IKDP ile anlaşarak Irak'ın kuzeyine yerleşmişti.³⁹⁹ PKK'nın güçlerini bu bölgeye kaydırması, Türkiye'nin Bağdat'la daha önce yaptığı güvenlik anlaşmasındaki esaslar dahilinde isyancıları etkisiz hale getirmek amacıyla Irak'ın kuzeyine sıcak takip operasyonları başlatması ile sonuçlandı. 1983 yılındaki sıcak takipte, o dönem IKYB ile savaşan IKDP de zarar gördü.⁴⁰⁰ Bu durum, Türkiye'nin PKK ile mücadelesinin bazı Iraklı Kürt fraksiyonları da etkilemesine neden olmuştur.

Türkiye, PKK'nın bölgede yaşanan istikrarsızlıkların oluşturduğu otorite boşluğundan faydalanarak Irak'ın kuzeyine yerleşip, bu bölgeden vur-kaç tekniğiyle yaptığı saldırıları önlemek amacıyla daha sonra birkaç sıcak takip ve operasyon daha yaptı. Ekim 1984'deki operasyon, bu bölgedeki PKK kamplarını hedef aldı. 1986 yılında PKK'nın Çukurca'da 14 askeri şehit etmesi üzerine, bölgeye hava unsurlarının da kullanıldığı bir operasyon yapıldı. Bu operasyondan bir yıl sonra bölgedeki PKK kamplarına yönelik en büyük operasyonlardan birisi yapıldı.⁴⁰¹ Bu operasyonların Iraklı Kürt unsurların yerleşik olduğu bölgeye yapılması ve PKK'nın bu unsurlarla kurduğu yakın ilişki, bu dönemde Türk siyasileri ve bürokrasisinde Türkiye'ye yapılan saldırılardan Iraklı Kürt grupların da bir dereceye kadar sorumlu olduğu algısını oluşturmuştur.

³⁹⁹ Ayşe Hür, "Kürt Meselesi'nde PKK'nın İşlevi neydi?", *Taraf Gazetesi*, 18 Nisan 2010, <http://www.taraf.com.tr/yazilar/ayse-hur/kurt-meselesinde-pkknin-islevi-neydi/10943/>, (05.07.2014).

⁴⁰⁰ McDowall, *A Modern History of Kurds*, a.g.e., s. 347.

⁴⁰¹ "26. Sınırötesi Harekat", *NTMSNBC*, 21 Ekim 2011, <http://www.ntvmsnbc.com/id/25290765>, (05.07.2014).

Siyasilerde ve yöneticilerde oluşan bu algı çerçevesinde Irak'ın kuzeyine yapılan operasyonlarda PKK ile birlikte IKDP'nin de zarar görmesi, IKDP'nin PKK ile ilişkilerini yeniden düzenlemesine neden oldu. Bu bağlamda, IKDP'nin PKK ile daha önce yaptığı anlaşma, bazı iç anlaşmazlıklar ve PKK'nın IKDP ile Türkiye ilişkilerinde oynadığı kışkırtıcı rol nedeniyle sona erdirildi.⁴⁰² Fakat, PKK ile yapılan anlaşmanın askıya alınması, Türkiye ile IKDP arasında tam anlamıyla güvene dayanan bir ilişki kurulması için yeterli olmadı.

Üstelik bölgeye yapılan bazı operasyonların Iraklı Kürt gruplara verdiği zayıatlar sonrasında Iraklı Kürt yetkililerin Türkiye karşıtı açıklamaları ilişkilerde ciddi gerginlikler oluşturdu. Örneğin, 1986 yılının yaz aylarında bölgeye yönelik bir sınır dışı operasyonunda yaklaşık 150 IKDP'linin hayatını kaybetmesi, Barzani'nin Türkiye'ye yönelik sert suçlamalarda bulunmasına neden oldu. Barzani operasyon sonrası yaptığı konuşmada Türkiye tarafından yapılan operasyonda yüzlerce mensuplarını kaybettiklerini ve bu saldırıların intikamını Türkiye ve Irak'tan alacaklarını ifade etmiştir.⁴⁰³ Bu ifadelerin yanı sıra Barzani'nin dönemsel olarak PKK'ya ittifak çağrılarında⁴⁰⁴ ilişkilerde tam anlamıyla bir güven ilişkisinin kurulamamasına neden olmuştur. Buna benzer ifade ve çağrılar, Türkiye'nin bu unsurlara şüpheyle yaklaşması ve attıkları her adımı izlemesi sonucunu doğurmuştur.

Türkiye'nin bu şüpheli ve denetleyici politikası, Enfal ve Halepçe katliamlarından kaçıp Türkiye'ye sığınan Iraklı Kürt mültecilere karşı temkinli bir yaklaşım sergilemesine neden olmuştur. İran-İrak savaşından hemen sonra Baas rejiminin Iraklı Kürt gruplara yönelik 25 Ağustos 1988 tarihindeki geniş kapsamlı saldırılarından kaçıp Türkiye'ye göç eden sığınmacılar, PKK'nın Irak'ın kuzeyinde konuşlanmasından dolayı Türkiye'de belli platformlarda bir ulusal tehdit konusu olarak ele alınmıştır.

Bu dönemde, sığınmacıların kabulü yönünde önemli çabaları olan Başbakan Turgut Özal'ın partisi dahil çeşitli partilere mensup birçok siyasi ile bazı eski askeri yetkililer, Türkiye'ye kabul edilen Iraklı Kürt sığınmacıların PKK'yı güçlendireceği ve

⁴⁰² Michael M. Gunter, "A de facto Kurdish State in Northern Iraq", *Third World Quarterly*, Vol. 14, No. 2, 1993, s. 305.

⁴⁰³ "Barzani: Türkiye ve Irak'tan intikam alınacak", *Milliyet Gazetesi*, <http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Mesut%20Barzani/>, 21 Ağustos 1986, (22.05.2016), s. 12.

⁴⁰⁴ "Barzani'den PKK'ya çağrı: Güçbirliği", *Milliyet Gazetesi*, 26 Nisan 1986, <http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Mesut%20Barzani/>, (22.05.2016), s. 13.

ülkede güvenlik sorunlarına neden olacağı yönünde kamuoyunu etkilemeye dönük söylemlerde bulundular. Özal'ın Genel Başkanı olduğu Anavatan Partisi'nin (ANAP) önemli isimlerinden Mustafa Taşar, sığınmacıların kabulü kararının Türkiye'yi gelecekte büyük sıkıntılara sokacağını belirtirken, bazı emekli askeri bürokratlar kamuoyunda bu kararı eleştiren söylemlerde bulundular. Tüm bu tartışmalar gölgesinde açılan kamplarda tedbirler alınarak, buraya yerleştirilen sığınmacılar sıkı denetim altına alındı.⁴⁰⁵

Sonuç olarak Türkiye, PKK tehdidi kaynaklı ulusal güvenlik kaygıları temelinde oluşturulan söylemler ve bürokratik uygulamalar paralelinde Baas rejiminden kaçan Iraklı Kürt sığınmacıları Türkiye'nin çeşitli yerlerinde kurduğu kamplarda sıkı denetim altında tutarken, Irak'ta meydana gelen yeni gelişmeler Türkiye'ye yönelik yeni sığınmacı akımlarının olacağına dair işaretler vermekteydi. Bu süreçte, ABD'nin bölgeye askeri olarak aktif bir biçimde müdahil olmaya başlaması bölgede büyük bir kaos oluşturdu. Bu kaos ortamında Irak'ın kuzeyine tam anlamıyla yerleşmeye çalışan PKK'ya yönelik yeni operasyonlar gündeme geldi.

D. 1990'LI YILLARDAKİ POLİTİKALAR

1990'ların başında Irak'ın revizyonist politikalar sonucu Kuveyt'i işgal etmesi Irak'a Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin onay verdiği bir koalisyon öncülüğünde askeri bir operasyon yapılması ile sonuçlanmış ve bu askeri müdahalenin Irak'ta oluşturduğu kargaşa ve istikrarsızlık ortamı Türkiye'yi de olumsuz yönde etkilemeye başlamıştır. Türkiye, bu dönemde, konjonktürel gelişmelerin ortaya çıkardığı negatif etkileri minimize etmek üzere yeni politikalar üretmiştir.

Türkiye'yi bu süreçte negatif yönde etkileyen olaylar ağırlıklı olarak Irak'ın kuzeyindeki gelişmelerden kaynaklanmaktaydı. Devam eden savaş durumu, Türkiye'yi bölgeye yönelik politikalar belirlerken birçok faktörü dikkate alma zorunda bıraktı. Türkiye'nin siyasi ve askeri elitleri arasında bölgeye yönelik farklı bakış açıları; *Çekiç Güç* çerçevesinde Kürtlere Irak'ın kuzeyinde güvenli bir alan oluşturma çabaları; Iraklı Kürtlere PKK'ya karşı savaşmaları karşılığında çeşitli ayrıcalıklar sunma planı; Irak'ın kuzeyinde yerleşik PKK unsurlarına karşı operasyon düzenleme tartışmaları; savaştan

⁴⁰⁵ Ömer Karasapan, "Gulf War Refugees in Turkey", *Middle East Report*, No. 156, Jan-Feb 1989, s. 33.

kaçan Iraklı Kürtlerin var olan mültecilere ek olarak Türkiye’de oluşturacağı güvenlik zafiyeti ve Iraklı Kürtlerin savaş sürecinde oluşturdukları yapının bağımsızlığını ilan edeceğine duyulan kaygılar⁴⁰⁶ bu süreçte en önemli gündem konularını oluşturmaktaydı.

1. Körfez Savaşı ve Irak’ın Kuzeyi

İran-İrak savaşının bir ateşkesle sona erdirilmesinden kısa bir süre sonra İran’a karşı savaştığı dönemde Batıdan aldığı silahların gücüyle bölgede revizyonist politikalar peşinde koşan Saddam Hüseyin, Ağustos 1990’da bazı tarihsel argümanlar⁴⁰⁷ ileri sürerek Kuveyt’i işgal etti.⁴⁰⁸ İşgal sonrası yapılan diplomatik görüşmelerde, Saddam Hüseyin’in bazı bölgelerin Irak’a verilmesi koşuluyla Kuveyt’ten çekilme önerisi ABD tarafından reddedildi.⁴⁰⁹ Takip eden süreçte, BM’nin yetkili kurumlarında Saddam Hüseyin’in koşulsuz bir şekilde Kuveyt’ten çıkarılması çalışmalarına hız verildi.⁴¹⁰ Söz konusu girişimin öncülüğünü Irak-İran savaşında Irak’ın en büyük destekçisi olan ABD yaptı.

Bu girişimler paralelinde Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi’nin (BMGK) Irak’ın Kuveyt’ten derhal çekilmesini öngören birden fazla kararından sonra, bu ülkeye karşı güç kullanılmasına izin veren 678 sayılı karar alındı. Söz konusu karar, Irak’a Kuveyt’ten çıkması için 15 Ocak 1991’e kadar süre veriyordu.⁴¹¹ Bu kararın alınması sürecindeki diplomatik çabalar bağlamında ABD Dışişleri Bakanının tüm Güvenlik Konseyi üyesi ülkeleri ziyaret ederek üye ülkeleri ilgili kararın alınmasına yönelik ikna etme faaliyetinde bulunması,⁴¹² ABD’nin bu karara atfettiği önemi göstermekteydi.

⁴⁰⁶ International Crisis Group, *Türkiye ve Irak Kürtleri: Çatışma mı İşbirliği mi?*, Orta Doğu Raporu No. 81, 13 Kasım 2008,

<http://www.crisisgroup.org/~media/Files/Middle%20East%20North%20Africa/Iraq%20Syria%20Lebanon/Iraq/Turkish%20translations/81%20Turkey%20and%20Iraqi%20Kurds%20Conflict%20or%20Cooperation%20turkish.pdf>, (10.07.2014), s. 1.

⁴⁰⁷ Kuveyt Emirliği öncelikle 1826 yılında Osmanlı İmparatorluğu’na vergi bağı ile bağlanarak, daha sonra da 1853 yılında imparatorluğun topraklarına dahil edilmiştir. Bu dönemde Osmanlı’nın Basra valisi tarafından Basra’ya bağlandı. 1899 yılında İngiltere’nin koruması altına girdi. 1913 yılında yapılan anlaşma ile Irak-Kuveyt sınırı belirlendi. Sınır 1932 yılında iki ülke arasında revize edildi. Bu tarihten sonra Irak, birçok kez bu ülkeyi ilhak ettiğini açıkladı ama her defasında üçüncü devletlerin diplomatik çabalarından dolayı başarılı olamadı. Bkz. Arı, *Irak, İran, ABD ve Petrol*, a.g.e., ss. 432-434.

⁴⁰⁸ Arı, *Irak, İran, ABD ve Petrol*, a.g.e., s. 442.

⁴⁰⁹ Arı, *Irak, İran, ABD ve Petrol*, a.g.e., s. 444.

⁴¹⁰ Arı, *Irak, İran, ABD ve Petrol*, a.g.e., s. 446.

⁴¹¹ Arı, *Irak, İran, ABD ve Petrol*, a.g.e., ss. 446-447.

⁴¹² Aral Berdal, “Soğuk Savaş Sonrasında ‘Siyasallaşan’ Uluslararası Hukuk ve Başlıca Mağdurları”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C. 53, S. 1, 1998, s. 43.

BMGK'da alınan karar çerçevesinde, 17 Ocak 1991'de ABD öncülüğündeki müttefik güçlerince Irak'a aylarca sürecek hava saldırıları başlatıldı. Daha sonra, hava saldırıları ile eş zamanlı olarak 24 Şubat 1991'de *Çöl Tilkisi* olarak adlandırılan kara operasyonu başladı. Bu operasyonla tüm Irak güçleri birkaç gün içinde etkisiz hale getirildi. ⁴¹³ Askeri gücü tahrip edilen Irak, BM temsilcisi aracılığıyla 27 Şubatta bir açıklama yaparak BMGK'nın Kuveyt'in işgali ile ilgili kararlarını kabul ettiğini deklare etmiş, bu açıklamadan bir gün sonra *Çöl Tilkisi* operasyonu sona ermiştir. ⁴¹⁴

ABD öncülüğündeki müttefik güçlerce yapılan operasyonlar başarılı olmasına rağmen, Baas rejimine ve Saddam Hüseyin dahil rejimin önde gelen figürlerine dokunulmadı. Bu yaklaşımın temel nedeni, ABD'nin Saddam sonrası Irak'taki potansiyel gelişmelerden duyduğu kaygıydı. Saddam rejiminin ortadan kaldırılması sonrası Irak daha büyük bir istikrarsızlığa sürüklenebilir ve bu ülkenin Şii ağırlıklı demografik yapısı göz önüne alındığında, yapılacak bir seçimde İran yanlısı ve dolayısıyla ABD karşıtı bir iktidar yönetime gelebilirdi. ⁴¹⁵ Daha da önemlisi, Orta Doğu'da I. Dünya Savaşı sonrası Batı lehine hassas dengeler üzerinde kurulmuş düzenin ve statükonun daha sonraki dönemlerde zaman zaman güçlü bir savunucusu olan Baas rejimini tamamen ortadan kaldırmak, cari sınırlar bakımından "kötü örülmüş bir duvardan herhangi bir taşı oynatarak yıkımına"⁴¹⁶ neden olabilirdi. Bu durumun ABD çıkarlarını zedeleyen bazı sınır revizyonlarına yol açma potansiyeli vardı.

ABD'nin yukarıdaki kaygılar bağlamında Baas rejimini tamamen ortadan kaldırmama politikasından yararlanan Saddam Hüseyin'in ülkedeki rejim karşıtı Kürt ve Şii muhalefeti ortadan kaldırmaya yönelik girişimler başlatması, ABD'yi muhalifleri rejime karşı koruyacak çeşitli tedbirler almaya yöneltti. Bu tedbirlerin en önemlisi, Türkiye'nin önerisiyle oluşturulan ve Irak'lı Kürtleri yakından ilgilendiren bir misyon olan *Çekiç Güç* 'tü.

⁴¹³Baskın Oran, *Türk Dış Politikası: 1980-2001*, C. 2, İstanbul, İletişim Yayınları, 2001, s. 255.

⁴¹⁴ Arı, *Irak, İran, ABD ve Petrol*, a.g.e., s. 451.

⁴¹⁵ Serhat Erkmen, "ABD ve İngiltere'nin Irak Karşısındaki Kuvvet Kullanımlarının Değerlendirilmesi", *Avrasya Dosyası BM Özel*, C. 8, S. 1, İlkbahar 2002, s. 316.

⁴¹⁶ Bu benzetme Ahmet Davutoğlu'nun *Stratejik Derinlik* adlı kitabından alınmıştır. Bkz. Ahmet Davutoğlu, *Stratejik Derinlik*, 60. B., İstanbul, Küre Yayınları, 2011, s. 323.

2. Çekiç Güç ve Iraklı Kürtler

ABD'nin Saddam Hüseyin'e karşı muhalif unsurları ayaklandırma stratejisiyle uyumlu olarak ABD'nin teşvikiyle Baas rejimine karşı ayaklanan Iraklı Kürtler, ateşkes sonrası ABD'nin desteğinin kesilmesi nedeniyle Irak merkezi ordusuna karşı tutunamayınca, Nisan 1991'den itibaren kitlesel olarak Türkiye ve İran'a doğru göç etmeye başladılar. Sayıları 1.5 milyonu bulan Iraklı Kürt sığınmacıların yaklaşık 500.000'i Türkiye'ye sığınmak istediye de 1988 deneyimini tekrar yaşamak istemeyen Türkiye, başlangıçta sığınmacıları kabul etmek istemedi. Fakat, daha sonra uluslararası kamuoyundan gelebilecek eleştirilerin önüne geçmek için Iraklı Kürt sığınmacılara sınırlarını açtı.⁴¹⁷

Dönemin siyasi yöneticileri, Iraklı Kürt sığınmacıların Türkiye'de oluşturabileceği güvenlik sorunlarını göz önüne alarak, sığınmacı sorununu Irak içinde çözmeye yönelik çeşitli girişimlerde bulundular. Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın girişimleri sonucu ABD Başkanı Bush'un da devreye girmesiyle, Iraklı Kürt sığınmacılara Irak içinde güvenli bir alan oluşturmaya yönelik çalışmalar başlatıldı. Bu çabalar sonucunda ilk olarak, BM Güvenlik Konseyi 5 Nisan 1991'de aldığı 688 sayılı kararla, devletleri ve yardım örgütlerini insani yardım yapmaya çağırdı.⁴¹⁸ Daha sonra 11 Nisan 1991'de, Kürt sığınmacılara gerekli yardım ve güvenli alan sağlanarak Irak'a geri dönmeye ikna etmek amacıyla ABD öncülüğünde 17.000 asker katıldığı *Huzur Operasyonu(Operation Provide Comfort)* başlatıldı. Son olarak, bu operasyonun hemen akabinde acil yardım ve güvenli alan sağlamak üzere Türkiye'ye gelen birlikler *Huzur Operasyonu-2*'yi başlatarak Irak'ta oluşturulan güvenli bölgeye yerleştirilen Iraklı Kürt sığınmacılara yardım etmeye başladı. Türkiye'ye bu amaçla yerleşen bu birliklere *Çekiç Güç(Poised Hammer)* adı verildi.⁴¹⁹

Çekiç Güç konusu daha sonra Türkiye'de her iktidar döneminde tartışma konusu oldu. Görev süresinin uzatılması sürecinde bu gücün Türkiye'de konuşlandırılması iktidarlar tarafından sürekli olarak savunulurken, muhalefet tarafından eleştirildi. Siyasi iktidarlara göre Türkiye açısından bakıldığında, Türkiye'de konuşlu *Çekiç Güç*, Irak

⁴¹⁷ Oran, *Türk Dış Politikası:1980-2001*,C. 2, a.g.e., s. 255.

⁴¹⁸ Oran, *Türk Dış Politikası:1980-2001*,C. 2, a.g.e., s. 261.

⁴¹⁹ Baskın Oran, "Uluslararası ve İç Hukukta Çekiç Güç'ün Yasal Dayanakları Sorunu", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C. 50, No. 3-4, Haziran-Aralık 1995, s. 259.

üzerinde denetim sağlayarak bu ülkeyi Türkiye'ye tehdit olmaktan çıkarmak ve Saddam Hüseyin'in güçlenmesini engellemek bağlamında avantajlıydı. ⁴²⁰ Aykan'a göre, *Çekiç Güç* konusunda askeri bürokrasi ve muhalefet liderleri söylem düzeyinde önemli eleştiriler yapmalarına rağmen muhalif unsurların iktidara geldiğinde bu gücün görev süresinin uzatılmasını desteklemelerinin nedeni, Türkiye'de konuşlandırılan bu gücün Türkiye'ye sunduğu avantajların dezavantajlardan daha fazla olmasıydı. *Çekiç Güç*'ün Saddam Hüseyin'e karşı gelişmiş askeri teknolojik ekipmanıyla caydırıcı bir güç olması ve buradan gelebilecek tehditleri bertaraf etmesi; Iraklı Kürtlere gelebilecek zayıfları önleyerek sınırın Türkiye tarafındaki Kürtlerin yaşadığı bölgelerde oluşabilecek infiallerin önüne geçmesi; Türkiye'nin uluslararası dayanışma ve işbirliğine verdiği önemi göstermesi; Türkiye'nin Irak'ın kuzeyine yönelik operasyonlarına uluslararası hukuk bağlamında bir tür meşruiyet kazandırması ve Türkiye'deki bazı yetkililere göre Irak'ta kurulacak bir Kürt oluşumunda Türkiye'ye söz hakkı vermesi ve dolayısıyla Türkiye'yi bu oluşumu engelleyebilecek bir aktör haline getirmesi bakımından avantajlıydı. ⁴²¹

Diğer yandan, *Çekiç Güç*'ün Türkiye'de konuşlanarak Irak üzerinde denetim sağlayıp sığınmacılara güvenli bir alan yaratması, bazı çevrelerce Türkiye'nin tarihsel olarak güvenleştirdiği bağımsız bir Kürt devleti fikrine zemin hazırladığı gerekçesiyle eleştirilmekteydi. *Çekiç Güç*'ün PKK'ya yardım ettiği ve bir Kürt devletinin kurulmasına destek verdiği yönündeki iddialar ⁴²² bazı siyasiler ve özellikle askeri bürokratlar arasında yaygındı.

Dönemin Başbakanı Tansu Çiller, bir ABD gezisi sonrası *Çekiç Güç* ve bölgedeki Kürt liderlerle ilgili olarak "Türkiye'yi oyuna getiren getirene...Bir Kürt devleti kurulmak isteniyor...Bu gerçeği görelim. Artık stratejimizi değiştiriyoruz. Talabani ve Barzani ilişkilerinden kuşkuluyum" tespitinde bulunacaktı. ⁴²³ Daha sonra, 1995 yılında Genelkurmay Başkanlığı tarafından hazırlanan bir raporda da, *Çekiç Güç*'ün kuruluş amacından saparak Kuzey Irak'ta bir Kürt devleti kurmaya çalıştığı ve PKK'ya yardım

⁴²⁰ Oran, *Türk Dış Politikası:1980-2001*,C. 2, a.g.e., ss. 262-263.

⁴²¹ Mahmut Ali Akyan, "Turkey's Policy in Northern Iraq, 1991-95", *Middle Eastern Studies*, Vol. 32, No. 4, 1996, ss. 354-356.

⁴²² Oran, *Türk Dış Politikası:1980-2001*,C. 2, a.g.e., s. 263.

⁴²³ Derya Sazak, "Çekiç Güç mü, Şeytan Üçgeni mi?", *Milliyet Gazetesi*, 14 Kasım 1993, <http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/abd%20%C3%A7in%20ili%C5%9Fkileri/>, (22.05.2016), s. 12.

ettiği çeşitli tarihlerde vuku bulan olaylar eşliğinde anlatılacaktı. Aynı raporda, Irak'ta kurulacak bir Kürt devletinin Türkiye'deki Kürtleri etkileyeceğine dair askeri yetkililerin söylemleri ⁴²⁴ bağımsız bir Kürt devletine yönelik siyasi ve askeri çevrelerde eskiden beri var olan kaygıları teyit edecekti. Irak'ta 1990'ların başında oluşturulan Kürt entitesi bu yöndeki kaygıların en temel nedeniydi.

3. Irak'ta Federe Kürt Devletinin Kurulması ve Tepkiler

Çekiç Güç'ün sağladığı güvenlik, takip eden süreçte Iraklı Kürt gruplara büyük avantajlar sağladı. Bu güvenli ortamdan yararlanan Iraklı Kürt gruplar, yaşadıkları bölgede bir düzen oluşturmak ve var olan otorite boşluğunu doldurmak üzere kendi bölgelerinde seçimler düzenlemeye karar verdiler. Bu doğrultuda, Mayıs 1992'de düzenlenen seçimlere değişik fraksiyonları temsilen 7 grup katıldı. % 7 barajının olduğu seçimlerde sadece IKDP ve IKYB barajı geçerek birbirlerine yakın oy oranları aldılar. Yapılan müzakereler sonucunda 105 sandalyeli mecliste iki partiye 50'şer sandalye verilirken, geriye kalan 5 sandalye ise bölgedeki azınlık gruplara verildi. ⁴²⁵

Bağdat tarafından Irak'ın toprak bütünlüğünü tehdit ettiği gerekçesiyle sert bir şekilde kınanan seçimlerin Türkiye tarafından aynı sertlikle kınanmamasının nedeni, seçim sürecinden önce Mesut Barzani'nin çeşitli temaslar ve görüşmeler yoluyla Türkiye'ye verdiği teminatlardı. Barzani, Şubat ve Mart 1992'de Türkiye ve Avrupa'da yaptığı bazı temaslarda yetkili kişi ve kurumlara, günümüz dünyasının bölgesel sınır değişikliğine izin vermediğini, kendisinin de bölünme taraftarı olmadığını ve gerçekçi olmak gerektiğini bildiklerini ifade etmişti. ⁴²⁶ Türkiye'nin Barzani'ni bu teminatlarına ilaveten seçimlerin düzenlenmesin karşısında temkinli olmasının diğer bir nedeni, *Çekiç Güç*'e ev sahipliği yapan koruyucu bir güç olarak o dönemde istikrara destek verme gerekliliğine inanmasıydı. Seçimlerin yapılmasıyla durumun normalleşeceğine olan inanç ve bu normalleşmenin Türkiye-Irak sınırındaki ticarete getirebileceği dinamizm, Güneydoğu Anadolu Bölgesinde ekonomik ilişkiler bağlamında mikro ekonomik istikrara katkı sağlayabilirdi.

⁴²⁴ Arda Sualp, "Çekiç Güç, Kürt Devleti İstiyor", *Aksiyon Dergisi*, 28 Ekim 1995, <http://www.aksiyon.com.tr/aksiyon/haber-1103-26-cekic-guc-kurt-devleti-kuruyor.html>, (09.07.2014).

⁴²⁵ Gunter, a.g.m., ss. 298-299.

⁴²⁶ Gunter, a.g.m., s. 300.

Iraklı Kürt gruplar ile PKK arasındaki derin ayrılıklar ve gerilimler, Türkiye'nin konjonktürel olarak daha az zararlı gördüğü Iraklı Kürt gruplara dönemselsel olarak daha yakın durmasını sağladı. Iraklı Kürt grupların PKK'nın Kuzey Irak'taki faaliyetlerinden rahatsız olması; PKK ve bu grupların karşılıklı olarak birbirlerini suçlamaları; Iraklı Kürt grupların PKK liderlerini Türkiye'de terör eylemi yaparak kendilerinin Türkiye ile olan ilişkilerini bozdukları yönünde suçlamaları ve bu eylemlerin devam etmesi halinde PKK'nın Irak'tan çıkarılacağına dair söylemleri ile son olarak 1992'de Zaho'da IKDP ile PKK arasında yerel bir olaydan kaynaklanan çatışmalar Iraklı Kürt gruplar ile PKK arasındaki ipleri koparıncaya⁴²⁷ Türkiye, PKK'ya tepki gösteren Iraklı Kürt grupların kazanımlarına daha ılımlı yaklaştı.

Takip eden süreçte, Iraklı Kürt gruplar da Türkiye'nin desteğini almak ve burada oluşturmak istedikleri yapıya Türkiye'nin tepkisini azaltmak için PKK'ya karşı çeşitli operasyonlar düzenledi. Bu bağlamda, PKK'ya karşı 4 Ekim'de başlatılan operasyona yaklaşık 6000 Peşmerge katıldı. 29 Ekim 1992'de Iraklı Kürt gruplara destek vermek amacıyla Türkiye'nin de bu operasyona müdahil olması PKK'ya ağır zayıflar verdi. Bununla birlikte Kürt gruplar, operasyonun başladığı ilk gün Irak'ın kuzeyinde özerk bir Kürt devleti kurduklarını ilan ettiler.⁴²⁸

Federe devlet ilanı için Iraklı Kürt gruplarca böyle bir günün seçilmiş olması, tesadüften öte Türkiye'nin bu tür oluşumlara karşı eskiden beri var olan direncini yumuşatmak amacıyla olduğu söylenebilir. Iraklı Kürt grupların Türkiye'ye tehdit olan bir örgüte karşı operasyon düzenlediği bir günde, Türkiye'nin tarihsel olarak güvenleştirdiği yarı bağımsız bir Kürt devleti ilan etmeleri bazı siyasiler tarafından da anlamlı bulunmuş ve eleştirilmiştir. Bu durumun tesadüfi olmadığı dönemin Başbakanı Süleyman Demirel tarafından da ifade edilmiş⁴²⁹ ve bu tarihten sonra Irak'ın kuzeyindeki gelişmeler ile Kürt grupların kazanımları Türkiye tarafından daha da dikkatle izlenmeye başlanmıştır.

Bir süre sonra Türk siyasi ve askeri yetkililerinin Iraklı Kürt grupların federe Kürt devleti ilanı sürecindeki görece yumuşak tutumu sertleşmiştir. Dönemin Başbakanı Demirel, özerklik ilanından sonra, bölgedeki oluşumun ilerideki süreçte Türkiye'ye olası

⁴²⁷ Gunter, a.g.m., ss. 306-307.

⁴²⁸ Gunter, a.g.m., ss. 307-308.

⁴²⁹ Gunter, a.g.m., s. 308.

etkilerine dair kaygılarını bir gazeteye verdiği röportajda “Bağımsızlık olursa, Türkiye’den toprak talebi gündeme gelebilir. Sadece Türkiye’den değil İran ve Suriye’den de toprak talep ederler. Bu nedenle, gelişmeler, sadece Türkiye için değil, İran ve Suriye için de rahatsızlık vericidir” şeklinde dile getirmiştir.⁴³⁰ Başka bir söyleşide ise, “Irak’ta bir Kürt devletine kesin karşı olduğunu” belirtmiştir.⁴³¹

Iraklı Kürtlerin özerklik ilanına tepki bağlamında bakanlar kurulu da kurumsal bir açıklama yapmıştır. Özerklik ilanını Irak’ın toprak bütünlüğüne ve bölgenin istikrarına bir tehdit olarak değerlendiren kurul, toplantı sonrası açıklanan bildiride konuyla ilgili şu ifadelere yer vermiştir:⁴³²

Son federe devlet kararını tek yanlı alınmış ve Irak’ın bölünmesine götürebilecek bir adım olarak görüyoruz. Başından beri olduğu gibi bugün de Irak’ın bölünüp parçalanmasına yol açabilecek böyle bir hareketi uygun görmüyoruz. Bunu birçok sorunlarla karşı karşıya bulunan bölgeden barış ve huzuru olumsuz etkileyecek bir gelişme olarak görüyoruz.

Muhalefet liderleri de bu konuyla ilgili tepki ve kaygılar içeren açıklamalarda bulunmuşlardır. Dönemin Demokratik Sol Parti (DSP) Genel Başkanı Bülent Ecevit, Kürt federe devletinin ABD’nin bir planı olduğunu ve bu devletin ileride Türkiye’den toprak talep edeceğini ifade etmiş; Anavatan Partisi (ANAP) Grup Başkan Vekili Ülkü Güney, *de facto* Kürt devletinin tehlikeli bir gelişme olduğunu, Refah Partisi Genel Başkanı Necmettin Erbakan ise bu gelişmenin İsrail-ABD planı olduğunu ve Türkiye’nin çıkarlarıyla bağdaşmadığını söylemişlerdir.⁴³³

Tarihsel olarak Türkiye’nin bekasına bir tehdit olarak algılanan özerk ya da yarı bağımsız bir Kürt entitesinin ilan edilmesine Türkiye’de hem iktidar hem muhalefet temsilcileri hem de askeri bürokratlarca verilen tepkiler sadece söylem düzeyinde kalmamış, dönemin siyasi iktidarı bu oluşuma karşı gerekli önlemler alma ya da bu yapıya engel olma bağlamında bazı komşu ülkelerle somut işbirliği arayışlarına girmiştir. Irak’ta *de facto* Kürt devletinin kurulmasından yaklaşık 40 gün sonra Türkiye, İran ve Suriye Dışişleri Bakanları Ankara’da bir araya gelerek Irak’ın toprak bütünlüğünün önemine

⁴³⁰ Fikret Bila, “Demirel: Toprak isterler”, *Milliyet Gazetesi*, 8 Ekim 1992, <http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Arsiv/1992/10/08>, (24.05.2016), s. 11.

⁴³¹ Hasan Cemal, *Kürtler*, 19. B., İstanbul, Doğan Kitap, 2010, s. 153.

⁴³² “Irak’ın bölünmesi hareketi tehlikeli”, *Milliyet Gazetesi*, 9 Ekim 1992, <http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Arsiv/1992/10/09>, (24.05.2016), s. 11.

⁴³³ Gunter, a.g.m., s. 310.

dikkat çekmiş ve Irak'ta bir Kürt devleti girişimleri konusunda Iraklı Kürt grupları uyarılmışlardır. Dönemin Türkiye Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin, bu toplantının gerekçesini “Bölge ülkeleri, bölgedeki statüko ve Kuzey Irak'taki gelişmeler konusunda birbirlerine danışmaları gerekiyordu” biçiminde özetlerken, Suriye Dışişleri Bakanı toplantının amacının Kürt federe devletini önlemek olduğunu, İran Dışişleri Bakanı ise Irak'ın kuzeyindeki durumun 3 ülkenin ulusal güvenliğini de etkileyebileceğini söylemiştir.⁴³⁴

Iraklı Kürt unsurların kurulan yapının bağımsız bir oluşuma dönüşmeyeceğine dair teminatları ve PKK'ya karşı Türk tarafını destekleyen beyanlarına rağmen, Irak'ta kurulacak bir oluşumun zamanla Türkiye'nin bütünlüğünü tehdit edeceğine dair tarihsel kaygılar Iraklı Kürt liderlere olan bakış açısını önemli oranda değiştirmemiş ve ilişkiler Iraklı Kürt grupların istediği düzeye evrilememiştir. Özellikle federe Kürt devletinin ilanından sonraki süreçte bazı askeri ve siyasi çevreler, Iraklı Kürt grupların bu kazanımına yönelik söylemlerinde bu entiteyi referans nesnesi olan Türkiye Cumhuriyetine varoluşsal bir tehdit olduğunu iddia etmişlerdir.

Iraklı Kürt grupların Türkiye'ye tehdit oluşturduğu söylemi Türkiye'nin o dönemki iç siyaset dengeleri göz önüne alındığında ağırlıklı olarak askeri çevreler kaynaklı olmasına rağmen, bu görüş önemli siyasilerce de desteklenmiştir. Bunun nedenleri arasında Irak'ın kuzeyinde yaşayan Kürt unsurların teşkil ettiği federe yapının aynı zamanda Türkiye'nin geleneksel dış politikasının önemli ayaklarından olan *statükoculuk* ilkesi ile de bağdaşmamasıydı. Bu görüşlere karşın, Türkiye'de Körfez savaşının fırsat olarak değerlendirilmesi gerektiğini ileri süren siyasi liderler de mevcuttu. Türkiye'nin konjonktürden yararlanmasını savunan söz konusu elitlere hem askeri hem de sivil çevrelerden ciddi eleştiriler yöneltilmiştir.

İç ve dış politikanın belirlenmesinde askeri bürokratların ağırlığının fazla olduğu bu dönemde, Türk dış politikasındaki geleneksel *statükoculuk* ilkesi ve Irak'ın kuzeyindeki yeni gelişmelerin Türkiye'nin bütünlüğünü tehdit ettiğine yönelik kaygılara rağmen dönemin Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın kişisel girişimleri, dış politikadaki aktif rolü ve bölge ile ilgili vizyonu kamuoyunda Iraklı Kürt gruplara bakış açısını bir dereceye kadar yumuşatmıştır. Fakat, askeri ve siyasi çevrelerin baskısı ve Özal'ın erken ölümü,

⁴³⁴ Gunter, a.g.m., s. 312.

yeniden şekillendirilen Ortadoğu’da Özal’ın Türkiye için bölgede çizdiği vizyonun hayata geçirilmesini engellemiştir.

Özal’ın ABD öncülüğündeki koalisyon güçlerinin Irak’a askeri müdahalesi sonrası bölgede Türkiye için belirlediği vizyon, Türkiye’nin bölgede nüfuzunu artırarak jeopolitik pozisyonunu daha da geliştirmesi ve önemli stratejik noktaları denetlemesiydi. Bunun için de, Türkiye’nin Irak’ta “Kürt Kartı”na oynaması gerekiyordu.⁴³⁵ Bu amaçlar doğrultusunda Türkiye savaşta etkili olmalı, savaş sonrasında yeni bir harita çizilecekse masadaki yerini almalı ve Iraklı Kürt unsurların Türkiye’ye ilhak olmasını sağlayacak federasyon dahil tüm seçenekleri değerlendirmeye almalıydı.⁴³⁶

Özal’ın Iraklı Kürt gruplara yönelik yukarıdaki vizyon bağlamında tutumu ve Kürtlerin Irak’taki yeni statüleri konusuna yaklaşımı, görevi devraldığı eski Cumhurbaşkanı Kenan Evren tarafından bölgedeki tehdidin Türkiye’ye olası yansımalarına atıf yapılarak şu şekilde eleştirilmiştir:⁴³⁷

Şimdi bu federasyon ve özerklik meselesine gelince, tehlikeli bir oyun. Bin seneden beri biz bu topraklar üzerindeyiz. Ve bin seneden beri de ayrı gayrı olmadan yaşamışız...Ve Atatürk’ün çizdiği hudutlar içerisinde en son bir üniter devlet olarak bugüne kadar varlığımızı sürdürmüştük. Ve anayasamıza da koymuşuz ve bütün milletvekilleri bu anayasaya sadakat yemini etmişlerdir. Şimdi bunlar dururken, Talabani ile konuşup “Kürtlere özerklik verilmesi bize zarar vermez, bizim için zararlı değildir” demesini ben çok yadırgıyorum. Bu konu bir kişinin karar vereceği bir konu değildir...

Tüm bu eleştirilere rağmen Özal’ın kişisel çabaları sonucu oluşturulan proaktif politika çerçevesinde 1990’ların başlarından itibaren Iraklı Kürt liderlerle ilişki kurulmuş ve bu grupların Türkiye’de temsilcilikler açmalarına izin verilmişti. Bu yöndeki başka bir somut adım, 1991 yılında IKDP ve IKYB temsilcilerinin Ankara’ya Özal ile görüşmek üzere davet edilmesi ve bu temsilcilerin başbakan, cumhurbaşkanı, dışişleri bakanı, yüksek rütbeli asker ve istihbarat yetkilileriyle çeşitli görüşmeler yapmalarıydı.⁴³⁸ Bu görüşmelerdeki temel amaç, PKK ile mücadelede Iraklı Kürt unsurların desteğini almak, PKK’nın bölgeye yerleşmesini önlemek ve yumuşak güç çerçevesinde Irak’ta bağımsız

⁴³⁵ Cengiz Çandar, *Mezopotamya Ekspresi*, 2. B., İstanbul, İletişim Yayınları, 2012, ss. 99-100.

⁴³⁶ Cemal, a.g.m., ss. 121-122.

⁴³⁷ Fikret Bila, “Evren’den tarihi uyarı”, *Milliyet Gazetesi*, 20 Mart 1991, <http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Arsiv/1991/03/20>, (23.05.2016), s. 15.

⁴³⁸ Asa Lundgren, *The Unwelcome Neighbour*, London&NewYork, I.B. Tauris, 2007, ss. 85-86.

bir Kürt oluşumunu engellemektir. Fakat daha sonraki süreçte PKK'nın bu bölgeye kalıcı olarak yerleşmesi, Türkiye'nin askeri tedbirler kapsamında buraya yeni operasyonlar düzenlemesine neden oldu. Operasyonların temel hedefi PKK tehdidi olsa da farklı amaçları da vardı.

4. Askeri Operasyonlar ve MGK Basın Bildirileri

1980'lerin başında ve ortalarında Irak'ın kuzeyine yönelik meşruiyeti BM Şartı ve Irak devleti ile daha önce yapılan anlaşmalara dayandırılarak gerçekleştirilen askeri operasyonlar, ağırlıklı olarak sıcak takip biçimindeydi. 1990'ların başından itibaren yapılan operasyonlar daha geniş katılımlı ve daha kapsamlı olmaya başlamakla birlikte, bu operasyonlarda daha gelişmiş askeri teçhizat kullanılmaya başlandı. Bu bölgede yapılan belli operasyonlar PKK'ya karşı Türk Silahlı Kuvvetleri ile Peşmerge ortaklığında yapılmasına rağmen, Türkiye'nin bu operasyonlar bağlamında diğer bir hedefi Irak'ın kuzeyinde kurulacak bağımsız bir Kürt yapılanmasına karşı önlem almaktır. Bu bakımdan, bölgede kalıcı askeri ve istihbarat noktaları oluşturulmaya çalışıldı.

1991 yılı boyunca Türk güvenlik güçleri tarafından Irak'ın kuzeyinde yerleşik PKK unsurlarına karşı operasyonların yapıldığı süreçte, Iraklı Kürt unsurların desteği ile bazı bölgelerde kalıcı Türk güvenlik noktaları oluşturuldu. Bu operasyonlardan bir yıl sonra, 1992'de, özerk Kürt devletinin ilan edildiği gün, o zamana kadar olan en geniş kapsamlı operasyon yapıldı. 15.000 kadar asker ve tank desteğiyle yapılan operasyonda PKK'ya önemli zayıflar verildi.⁴³⁹ Bu operasyona gerek Arap ülkelerinden, gerekse de dünya kamuoyundan ciddi tepkiler yöneltildi. Gelen tepkilere karşı Türkiye'nin tezi, bu operasyonların Irak topraklarında mevzilenmiş PKK'yı hedeflediği ve Irak Merkezi Hükümetinin PKK'yı sınır dışı etme yetisinden uzak olduğu için yapıldığı şeklindeydi.

440

Türkiye, bölgedeki PKK tehdidini yaptığı operasyonlar için bir meşruiyet aracı olarak kullanarak bölgeye yönelik farklı ölçeklerde müdahalelerde bulunurken, özerk Kürt devletini ilan eden iki paydaş grup olan IKDP ve IKYB arasındaki çeşitli

⁴³⁹ Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu, *Kuzey Irak Operasyon Raporu*, Ankara, 13 Haziran 2007, <http://file.setav.org/Files/Pdf/irak-usak-kuzey-irak-raporu-2007.pdf>, (02.08.2014), s. 26.

⁴⁴⁰ Funda Keskin, "Turkey's Trans-Border Operations in Northern Iraq: Before and After the Invasion of Iraq", *Research Journal of International Studies*, Issue 8, November 2008, s. 62.

anlaşmazlıklar 1994 yılında büyük çatışmalara dönüştü. Özal'ın 1993 yılındaki ani ölümüyle birlikte bölgeye yönelik tam anlamıyla güvenlikleştirici politikalar oluşturan Türkiye'nin kaygıları, Iraklı Kürt gruplar arasındaki çatışmaların bağımsız bir entitenin ortaya çıkma riskini düşürdüğü ve Türkiye'nin bu bölgedeki etkisini arttırdığı için⁴⁴¹ azalmaya başladı.

Bununla birlikte, iki büyük Iraklı Kürt fraksiyon arasındaki iç çatışmanın boyutu bir yıl sonra daha da büyürken PKK'nın üçüncü bir parti olarak IKYB'nin yanında çatışmaya müdahil olması, Türkiye ile IKDP'yi birbirine yakınlıktırdı. Takip eden süreçte, IKDP ve IKYB arasında binlerce zayıata neden olan çatışmaların sona erdirilmesi için ABD öncülüğünde başlatılan çabalara Türkiye de dahil oldu. Türkiye, daha sonra ateşkesi gözetlemek üzere Irak'ın kuzeyine küçük bir askeri birlik yerleştirerek Iraklı Kürtlerin bağımsız devlet hedeflerine engel olmaya çalıştı.⁴⁴² “Barış İzleme Gücü” olarak adlandırılan bu birliğin diğer bir fonksiyonu, Türkiye'nin bölgede rahat hareket etmesini sağlamaktı⁴⁴³

Türkiye'nin bölgeye yönelik farklı ölçeklerdeki operasyonları, PKK ile IKDP arasındaki çatışmaların başladığı 1994'ten sonra da devam etti. Bu operasyonların en büyüklerinden birisi Ocak 1994'te bir hava operasyonu şeklinde başladı. Bu operasyonla PKK'nın Süleymaniye yakınlarındaki Zeli kampı hedeflendi. Operasyonun hemen akabinde, 6 Şubat 1994'te başlatılan kara harekâtına 4000 asker katıldı ve Irak sınırının 15 km kadar içine girildi. Mart 1995'te yapılan daha büyük boyutlu *Çelik operasyonuna* tank desteğinde 35.000 asker katıldı.⁴⁴⁴ 1997 Mayıs'ında yapılan ve kara ile hava unsurlarının birlikte katıldığı *Balyoz operasyonuna* toplamda 45.000 asker katıldı. Aynı yılın Aralık ayında yapılan *Çekiç operasyonu* ile Hakurk bölgesine girildi. IKDP'nin destek verdiği bu operasyona 20.000 asker katıldı. 1998 yılının ilk aylarında 15.000 askerin kullanıldığı ve 1999'da hava ve kara unsurların birlikte yer aldığı operasyonlar, Irak'ın kuzeyine yönelik 1990'lı yıllarda yapılan son operasyonlardı.⁴⁴⁵ 1990'lı yıllarda

⁴⁴¹ “International Crisis Group, a.g.e., s.1.

⁴⁴² “Türkiye ve Irak Kürtleri: Çatışma mı İşbirliği mi?”, s. 1.

⁴⁴³ Burak Bilgehan Özpek, “Çatışmadan İşbirliğine: Türkiye ve Iraklı Kürtler”, *Türk Dış Politikası Yıllığı 2010*, Ankara, Seta Yayınları, 2011, s. 588.

⁴⁴⁴ “26. Sınırötesi Harekat”, a.g.m.

⁴⁴⁵ Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu, a.g.e.,s. 26.

yapılan operasyonlarda PKK'ya ağır kayıplar verdirilirken, Türkiye'nin de küçük çaplı bazı kayıpları oldu.

Bu dönemde PKK unsurlarını kendisine açık varoluşsal bir tehdit olarak değerlendiren Türkiye, bölgeye askeri olarak defalarca müdahil olarak zaman zaman Iraklı Kürt gruplar arasındaki uyuşmazlıklarda PKK tehdidini bertaraf etmek bağlamında taraf olmaktan kaçınmamıştır. Söz konusu taraf olma politikaları karşılığında da PKK'ya karşı yapılan operasyonlarda destek olduğu Iraklı Kürt grupların desteğini almıştır. Ancak bu dönemde Kürt gruplar arasındaki çatışmalara müdahil olan tek aktör Türkiye değildir. Örneğin, IKDP ve IKYB arasında çatışmaların boyutunun arttığı bir dönemde IKDP, Saddam Hüseyin'den yardım alarak IKYB'yi bazı bölgelerden çıkarmıştır.⁴⁴⁶

Birden fazla aktörün müdahil olduğu Iraklı Kürt gruplar arasındaki iç çatışmalar bölgede büyük istikrarsızlıklara neden olmuştur. Türkiye'nin önemli bir bölgesel aktör olarak Kürt gruplar arasındaki çatışmalara doğrudan ya da dolaylı bazı müdahaleleri varoluşsal tehditler bağlamında ele alındığında paradoksaldır. Türkiye, bir yandan bölgedeki Kürt grupların istikrarı sağlayarak güçlerini konsolide etmelerini potansiyel bir Kürt devleti riski oluşturma potansiyeline sahip olması bağlamında varoluşsal bir tehdit olarak değerlendirerek bu gelişmeyi önleme çalışmış; diğer yandan ise bölgedeki istikrarsızlığın PKK'yı güçlendirdiği gerçeğini göz ardı etmeyerek Kürt grupların aralarındaki uyuşmazlıkları çözmeleri için arabulucu olmuştur.

Türkiye, bu süreçte, Iraklı Kürt gruplar arasındaki çatışmaları durdurarak PKK'ya karşı güçlerini konsolide etmelerine sağlamaya çalışırken, aynı zamanda PKK ile herhangi bir anlaşmaya girmelerini önlemeye çabalamış ve varoluşsal bir tehdit olarak gördüğü bağımsız bir Kürt devleti konusunda bu gruplara uyarılarda bulunmuştur. Dönemin Dışişleri İstihbarat Daire Başkanı Cenk Duatepe 1995 yılında Milliyet Gazetesine verdiği bir röportajda, Türkiye'nin 1992'de Iraklı Kürt liderleri PKK'yı bölgede bulundurmamaları konusunda ciddi bir şekilde uyardığını ifade etmiştir.⁴⁴⁷ Takip eden süreçte Barzani, Eylül 1996'da Ankara'da görüştüğü Tansu Çiller tarafından PKK ve Irak'ın toprak bütünlüğü konusunda uyarılmıştır.⁴⁴⁸

⁴⁴⁶ Lundgren, a.g.e., s. 76.

⁴⁴⁷ Nilgün Cerrahoğlu, "PKK, K. Irak'tan saldırmayacaktır", *Milliyet Gazetesi*, 9 Nisan 1995, <http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Arsiv/1995/04/09>, (24.05.2016), s. 20.

⁴⁴⁸ "Barzani'ye PKK uyarısı", *Milliyet Gazetesi*, 19 Eylül 1996, <http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Arsiv/1996/09/19>, (24.05.2016), s. 21.

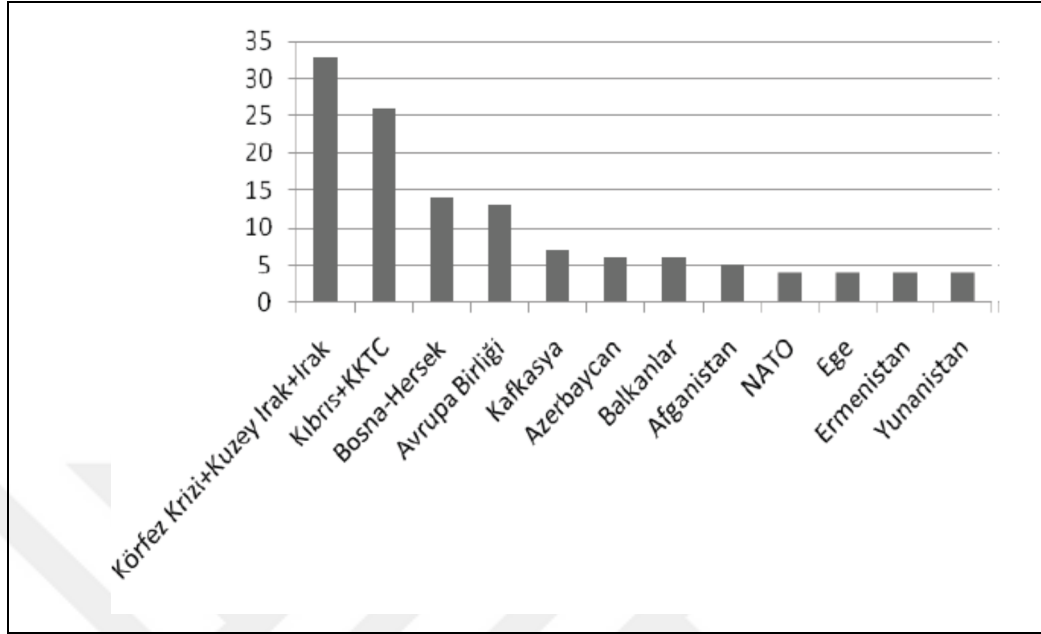
Sonuç olarak, Türkiye'nin katkılarıyla bölgede *Çekiç Güç* desteğiyle sağlanan güvenli ortam, Türkiye'nin Iraklı Kürt grupların sınır ticaretinden gelir elde etmelerini sağlaması ve Türkiye'nin Iraklı Kürt gruplar arasında uzlaşmayı hedefleyen girişimleri Irak'ın toprak bütünlüğünü sağlamaya dönük politikalar olarak değerlendirilebilir. Fakat, bu uygulama ve politikaların *de facto* Kürt devletinin Irak'tan bağımsız olarak sürdürülebilirliğini devam ettirmeye katkıda bulunduğu da açıktır. Bununla birlikte, I. Körfez Savaşının başlaması ile Türkiye sınırına yığılan mültecilerin durumunun insan hakları perspektifiyle birlikte güvenlik bakış açısı ile ele alınması, Türkiye'nin Irak'ta 1992'de kurulan Kürt oluşumunu tanımaması, Kürt grupları Irak'tan bağımsız bir yapı gibi davranmamaları konusunda uyarması, bu oluşumun tüm faaliyetlerini dikkatle izlemesi ve Irak Merkezi Hükümetiyle işbirliği yaparak bu entitenin bağımsız olmasına engel olmaya çalışması,⁴⁴⁹ bu yapının kendisine oluşturduğu varoluşsal tehdit algısı ile yakından ilintilidir. Söz konusu tehdit algısı, ulusal güvenlik konularının askeri ve siyasi yöneticiler tarafından değerlendirildiği Milli Güvenlik Kurulunda (MGK) bu dönemde sıkça tartışılmış ve bölgedeki gelişmeler yakından izlenmiştir.

1990'lı yıllarda iç ve dış siyasetin belirlenmesinde askeri bürokrasinin ağırlığı MGK'yı öne çıkaran bir kurum yapmıştır. Kurumun iç ve dış siyaseti belirlemedeki başat rolü, ayda bir kez ya da bazen iki kez yapılan ve saatlerce süren toplantılarına basın olağanüstü önem atfetmesine neden olmuştur. Uzun süren toplantılar sonucunda yapılan kısa basın bildirimlerinde genellikle iç ve dış politika değerlendirmelerine ve hükümete tavsiyelere yer verilmiştir. Özellikle ilgili dönemde dünyadaki sistemik değişimler ve Türkiye jeopolitiği bağlamındaki gelişmeler, basın bildirimlerinde dış politikanın daha fazla yer almasına neden olmuştur. 1991-2003 yılları arasında düzenlenen MGK toplantıları sonrasında yapılan basın bildirimleri incelendiğinde, üzerinde en fazla odaklanılan dış politika konularının Irak, Kuzey Irak ve Körfez krizi olduğu görülmektedir.⁴⁵⁰

⁴⁴⁹ Lundgren, a.g.e., ss. 75-78.

⁴⁵⁰ Bulut Gürpınar, "Milli Güvenlik Kurulu ve Dış Politika", *Uluslararası İlişkiler*, C. 10, S. 39, Güz 2013, s. 89.

Grafik-1: MGK Basın bildirimlerinde Dış Politika Konularının Dağılımı (1991-2003)

Kaynak: Gürpınar, a.g.m., s. 89

Bu dönemde yapılan MGK basın bildirimlerindeki kısa söylemler analiz edildiğinde, kurumun Türk siyasetindeki “iktidarını” sergilemeye çalıştığı, bildirimlerin hedeflediği kitlenin daha önceki dönemlere göre genişlediği ve neredeyse tüm dünya kamuoyuna seslenildiği görülmektedir.⁴⁵¹ Bu dönemdeki diğer bir farklılık, kurulun daha önceki kamuoyunu bilgilendirme, gündem belirleme ve politika saptama işlevlerine sorunlara taraf olma yaklaşımını eklemesi ve bunu bildirimlerde açıkça ilan etmesidir.⁴⁵² Bu yaklaşım, özellikle Irak ve Irak’ın kuzeyindeki gelişmeler bağlamında yapılan açıklamalarda açıkça görülmektedir.

İlgili dönem itibarıyla ağırlıklı olarak Irakla ilgili gelişmeleri konu eden basın bildirimleri incelendiğinde, özellikle Irak’ın kuzeyindeki gelişmelerin Türk askeri yetkilileri ve siyasilerince dikkatle izlendiği; bildirimlerin söz konusu gelişmelerin Türkiye’ye etkilerinin minimize edilmesi için uluslararası örgütlerden ve uluslararası toplumlardan çeşitli beklentiler dile getirdiği ve Türk hükümetine tavsiyelerde bulunduğu görülmektedir. Söz konusu dönemlerdeki basın bildirimleri, Türkiye’nin bekasını tehdit eden örgütlere lojistik destek verdikleri ve barındırdıkları gerekçesiyle komşu ülkelere

⁴⁵¹ Gürpınar, a.g.m., s. 92.

⁴⁵² Gürpınar, a.g.m., s. 93.

uyarılar içermekte ve Türkiye'ye varoluşsal tehdit oluşturduğu düşünülen unsurlara karşı TSK'nın mücadele etmeye her an hazır olduğuna vurgu yapmaktadır.⁴⁵³ Bu vurgu, neredeyse tüm basın bildirimlerinde özellikle belirtilmiştir.

2 Nisan 1991 tarihindeki MGK toplantısında savaştan dolayı Irak'ın kuzeyinden Türkiye'ye olan kitlesel göç ele alınmıştır. Toplantıdan sonra açıklanan basın bildirisinde, söz konusu göç hareketine karşı öncelikle BM'nin aktif bir rol oynaması istenmiş, daha sonra da kitlesel göçün sorumlusu olarak görülen Bağdat yönetimi uyarılmıştır. Bildirinin son bölümünde sınırdaki sığınmacılar konusuna Türkiye'nin yaklaşımı ve sınır güvenliğine karşı Türkiye'nin aldığı tedbirler şu şekilde ifade edilmiştir:⁴⁵⁴

... Hududumuzda birikmiş bulunan söz konusu masum insanların icabında acil gıda ve ilaç ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik tedbirlerin ilgili makamlarca derhal alınması Hükümete önerilmiştir... Milli Güvenlik Kurulu ve Hükümetimiz, gelişmeleri, insani boyutları ve özellikle sınır güvenliğimiz açısından yakından izlemeye devam edecektir. Sınır güvenliğimizle ilgili her türlü tedbir alınmıştır.

MGK toplantılarına katılan askeri bürokratlar ile siyasi yöneticileri Irak'ın kuzeyindeki gelişmeler bağlamında kaygılandıran asıl konu, Türkiye'nin sınır güvenliği ve kitlesel göçlerden daha çok Irak'ta yaşanacak bir bölünmenin ya da bu ülkede kurulacak *de facto* bir Kürt entitesinin Türkiye'ye olumsuz yansımalarıydı. Bu bakımdan, açıklanan basın bildirimlerinde sınır güvenliğiyle birlikte en fazla vurgu yapılan konulardan bir diğeri Irak'ın toprak bütünlüğü olmuştur. 23 Haziran 1992 tarihinde yapılan MGK toplantısı sonrasında açıklanan basın bildirisinin bir bölümünde, *Huzur Operasyonu-2* uygulaması bağlamında Türkiye'de konuşlu yabancı askeri unsurların görev süresinin uzatılması gerekçesi, bu unsurların Irak'ın toprak bütünlüğüne sağladıkları katkıya dayandırılarak bu konuda hükümete olumlu görüş bildirileceği açıklanmıştır:⁴⁵⁵

"Provide Comfort - II" uygulaması ile ilgili olarak Dışişleri Bakanlığı tarafından sunulan bir değerlendirme üzerinde müzakereler sonucunda; Kuzey Irak' taki koşulların henüz bu uygulamanın sağladığı caydırıcılıktan vazgeçilmesine izin verilecek ölçüde istikrara kavuşmadığı dikkate alınarak, uygulama süresinin 30 Haziran 1992 tarihinden itibaren 6 ay daha uzatılmasının dış politikamızın genel dengeleri, uluslar arası dayanışma ve işbirliği kurallarına uyum ve milli menfaatlerimiz yönünden yararlı olacağı hususunda görüş birliğine varılmış ve bu görüşün Irak' ın toprak bütünlüğünün korunması ve idamesine de katkıda bulunacağı anlayışı ile Hükümete bildirilmesine karar verilmiştir.

⁴⁵³ 1990-2003 yılları dönemde yapılan Milli Güvenlik Kurumu Basın Bildirileri, MGK Genel Sekreterliği ile yapılan yazışmalar sonucu e-posta olarak tarafıma gönderilmiştir.

⁴⁵⁴ 2 Nisan 1991 Tarihli MGK Basın Bildirisi

⁴⁵⁵ 23 Haziran 1992 Tarihli MGK Basın Bildirisi

Irak'taki güncel gelişmeler Türkiye'nin güvenliği bağlamında yakından izlenmiş ve sonraki MGK toplantılarına da konu edilmiştir. 25 Eylül 1992'de yapılan MGK toplantısı sonrasındaki basın bildirisinde, "Irak'taki gelişmelerin Milli Güvenlik Siyaseti doğrultusunda dikkatle izlenmesi konusunda görüş birliğine varıldığı" ifade edilmiştir.⁴⁵⁶ Irak'taki kaotik durumdan yararlanan PKK'nın Türkiye'nin güvenliğine oluşturduğu tehditler ve Türkiye'nin aldığı tedbirler bu süreçte yapılan MGK toplantılarının bir diğer önemli gündem maddelerinden birisi olmuştur.

1990'lı yıllarda Irak'ın kuzeyi ile ilgili olarak sınır güvenliği ve Irak'ın toprak bütünlüğü konularına ilaveten MGK toplantılarının önemli gündem maddelerinden bir diğeri TSK'nın sınır ötesine yönelik operasyonlarıdır. Bu konuyla ilgili olarak 24 Mart 1995 ve 25 Nisan 1995 tarihlerinde yapılan MGK toplantılarından sonra açıklanan basın bildirimlerinde, PKK'ya karşı Irak'ın kuzeyine yapılan güvenlik operasyonları değerlendirilmiştir.⁴⁵⁷ Benzer olarak, 31 Mayıs 1997'de açıklanan basın bildirisine PKK'ya karşı IKDP ile ortak yapılan operasyon konu edilmiştir.⁴⁵⁸

Sonuç olarak, 1990'larda yapılan uzun süreli MGK toplantıları sonrası yapılan basın bildirimlerinde en fazla değinilen dış politika konusu olan Irak ve Kuzey Irak'taki gelişmeler, kurul üyelerini oluşturan asker ve siyasi yetkililer tarafından dikkatle izlenmiştir. Özellikle Kuzey Irak'tan Türkiye'ye yönelik gerçekleşen kitlesel göç hareketlerinin sınır güvenliğine olumsuz etkileri; Irak Merkezi Otoritesinin Körfez Savaşı nedeniyle ortadan kalkmasıyla Irak'ın kuzeyinde özerk bir Kürt oluşumunun ortaya çıkarak Türkiye'nin birlik ve bütünlüğüne oluşturduğu düşünülen tehdit algısı ve Irak'ın kuzeyine yönelik TSK operasyonları bu toplantılara katılan askeri bürokratlar ile siyasi yöneticiler tarafından değerlendirilen başlıca konular olmuştur. Bu dönemde MGK toplantılarına ve basın bildirimlerine toplumun ve basının atfettiği önem, bu kurum aracılığıyla seslendirilen politikalar konusunda halkın onayının alınmasını kolaylaştırmıştır.

⁴⁵⁶ 25 Eylül 1992 Tarihli MGK Basın Bildirisi

⁴⁵⁷ 24 Mart 1995 ve 25 Nisan 1995 Tarihli MGK Basın Bildirileri

⁴⁵⁸ 31 Mayıs 1997 Tarihli MGK Basın Bildirisi

E. 1999 SONRASI POLİTİKALAR

PKK terör örgütü lideri Abdullah Öcalan'ın 1999 yılında yakalanmasıyla birlikte, örgütün Irak'ın kuzeyinden Türkiye'ye karşı terör faaliyetlerinde bir duraksama olmuş ve buna karşılık Türkiye de bölgeye yönelik ciddi bir operasyon yapmamıştır. Türkiye açısından PKK tehdidini görece azaltan bu gelişmeye rağmen, Irak'ın kuzeyindeki Kürt unsurların bu süreçte Bağdat'tan bağlarını kopararak devletleşme yönünde önemli adımlar atması Türkiye'nin kaygılarını arttırmıştır. Bu kaygıların temelinde Iraklı Kürt grupların anayasa taslağı gibi belgeler hazırlayarak kendi kurumlarını inşa etmeleri ve böylelikle Irak'tan tamamen kopma girişimlerinde bulunmalarıydı. Bu dönemde basında yer alan kimi siyasilere söylemleri ve yorumlar bu bölgedeki gelişmeleri Türkiye'nin ulusal güvenliğine tehdit olarak etiketlemiştir.

Bu bağlamdaki söylemlerden birisi bölgeden PKK tehdidinin görece azaldığı bir dönemde dönemin iktidar partisine mensup Afyon Milletvekili Gaffar Yakın tarafından dile getirilmiştir. Yakın, Dışişleri Bakanı İsmail Cem'i Türkiye'nin bölgeye müdahil olma konusunda pasif bir politika izlemekle suçlamıştır. Yakın, Kuzey Irak'taki grupların devletleşmeye gittiklerini ileri sürmüş ve "Biz terörün bitmesi için Kuzey Irak'taki gelişmelere göz mü yumuyoruz? Orada, Barzani'nin söz sahibi olduğu bağımsız Kürt devleti oluşacak" ifadelerini kullanarak⁴⁵⁹ bu bölgedeki gelişmelerin, PKK tehdidi görece azalmış olsa da, Türkiye açısından varoluşsal tehdit olma özelliğinin devam ettiğini belirtmiştir.

Benzer söylemlerin ürettiği kaygılar temelinde, takip eden süreçte 2001 yılında Türkiye'nin Irak politikası 4 temele dayandırılmıştır; Türkiye'nin Irak'ın kuzeyi ile olan sınıra PKK tehdidine karşı asker konuşlandırmak, [Bağdat'tan bağımsız] federe bir Kürt devletinin ortaya çıkmasını önleyecek tedbirler almak, Irak'ta yaşayan Türkmenlerin haklarını elde etmelerini sağlayacak girişimler başlatmak ve Irak Kürtleriyle yakın ilişkiler kurmak.⁴⁶⁰

Bu öğeler kısmen paradoksal olsa da yeni politikayla ulaşılmak istenen hedef, Irak'ta PKK'nın manevra alanını daraltıp Türkiye'ye yönelik terör faaliyetlerinde

⁴⁵⁹ "Kuzey Irak politikasına eleştiri", *Milliyet Gazetesi*, 16 Haziran 1999, [http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Arsiv/1999/06/16,\(25.05.2016\).](http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Arsiv/1999/06/16,(25.05.2016).), s. 16.

⁴⁶⁰ M. Hakan Yavuz, Nihat Ali Özcan, The Kurdish Question and Turkey's Justice and Development Party, *Middle East Policy*, Vol. XIII, No. 1, Spring 2006, s. 106.

bulunmasını engellemek, Iraklı Kürtlerle yakın ekonomik ilişkiler kurarak bu grupları kontrol altında tutmak ve bağımsız bir Kürt devletinin ortaya çıkmasını önlemektir. Bu politikalar bağlamında Iraklı Kürt gruplarla yakın ekonomik ilişkiler kurulurken, Irak Merkezi Hükümetinin bu bölgedeki otoritesini sarsmayan ve Irak'ın toprak bütünlüğünü dikkate alan bir yaklaşım benimsenmiştir.

Irak'ın toprak bütünlüğünü dikkate alan politikanın en somut örneği Türkiye'nin 2001 yılında Irak'a açılan yeni bir sınır kapısı açma girişimi sürecinde Kürt grupları devre dışı bırakarak Bağdat ile görüşmesiydi. Böylece, Kürt grupların Irak Merkezi Yönetiminin bir parçası ve bu bölgede kurulan entitenin Irak devletinin otoritesi altında olduğu gösterilmek istendi. Benzer uygulamaların bir diğer örneği, Türkiye'nin 2001 yılından itibaren Irak'a geçecek herkese Irak vizesine sahip olma şartı getirmesiydi.⁴⁶¹ Bu politikalarla, Kürt gruplara bağımsız bir yapı gibi hareket edemeyecekleri yönünde güçlü sinyaller verilmiştir.

Söz konusu politikaların bir devamı olarak Türkiye bu dönemde, Iraklı Kürt liderlere direkt olarak Irak'ın kuzeyinin Irak'ın bir parçası olduğu ve Türkiye'nin bu bölgede bağımsız bir oluşuma izin vermeyeceği yönünde uyarılarda da bulunmuştur. Bu bağlamda, 2001 yılında Türkiye'yi ziyaret eden Mesut Barzani'ye yarı resmi bir statü bile atfedilmemiş, dönemin Başbakanı Bülent Ecevit tarafından Irak'ta bir siyasi partinin başkanı olarak kabul edilmiş ve kendisine Türkiye'nin Irak'ın toprak bütünlüğüne verdiği önem en üst düzeyde hatırlatılmıştır.⁴⁶²

Türkiye'nin bu politikasına rağmen Iraklı Kürt grupların uluslararası arenada bağımsız bir oluşum gibi davranmaları ve diğer ülkelerle Irak Merkezi Hükümetinden bağımsız ilişkiler geliştirmeleri, Irak'ın kuzeyinde kurdukları yapının uluslararası kamuoyu tarafından tanınacağı ve ileride bu bölgede bağımsız bir Kürt devletinin kurulmasına zemin hazırlayacağı gerekçesiyle Türkiye'yi kaygılandırmaya devam etmiştir. Türkiye'deki IKDP temsilciliğinin verdiği resepsiyonlara bazı Avrupalı diplomatları davet etmesi yukarıdaki kaygılardan dolayı özellikle askeri kesimleri rahatsız etmiş ve IKDP temsilciliği diplomatik bir misyon gibi hareket etmekle suçlanmıştır.⁴⁶³

⁴⁶¹ Lundgren, a.g.e., s. 84.

⁴⁶² Lundgren, a.g.e., s. 87.

⁴⁶³ Lundgren, a.g.e., s. 87.

Türkiye'nin Iraklı Kürt grupların faaliyetlerine ilişkin kaygılarının arttığı bu dönemde bu grupların Irak'taki bazı faaliyetleri, kurulan *de facto* devletin Bağdat ile olan zayıf bağlarını daha da gevşetmekteydi. Bu süreçte Irak Kürt bölgesinin görece durağan ve istikrarlı durumundan yararlanan Kürt gruplar, Irak'taki yönetim boşluğunun avantajını kullanarak oluşturdukları devletin kurumsal altyapısını sağlamlaştırmaya dönük çeşitli adımlar atmaya başlamışlardır. Söz konusu girişimlerin amacı var olan entiteye bağımsız bir devlete evrilebilme kapasitesi kazandırmaktır.

Iraklı Kürt grupların bu dönemdeki yukarıda belirtilen çabaları ve fiili uygulamaları Türkiye'de dönemin bazı siyasilerince kaygıyla karşılanmış ve Türkiye'nin bu yöndeki gelişmelere karşı duracağı kararlılığına vurgu yapılmıştır. Bu dönemde Iraklı Kürt grupların anayasa taslağı hazırlamaları ve bu taslakta Kerkük'ü başkent ilan etmeleri gibi uygulamaları dönemin Başbakanı Bülent Ecevit tarafından sert bir şekilde eleştirilmiş ve Türkiye'nin bu bölgedeki gelişmelere kayıtsız kalmayacağı deklare edilmiştir. Ecevit, Iraklı Kürt grupların Bağdat'tan bağımsız faaliyetlerinin Türkiye için anlamını ve bu girişimlere karşı Türkiye'nin tutumunu şu şekilde açıklamıştır:⁴⁶⁴

Gelişmeleri ben de kaygıyla izliyorum. Tepkilerimizi her fırsat ve zeminde ortaya koyduk. Kuzey Irak'ta fiilen bir Kürt devleti oluşturma yolunda epeyce mesafe aldılar. Eğer bunu resmileştirirlerse, Türkiye olarak tahammül edemeyiz. Böyle bir devlet kurulması Türkiye'nin yaşamsal çıkarlarıyla bağdaşmaz. Her türlü olasılığa karşı askeri ve diplomatik önlemlerimizi alıyoruz. Türkiye böyle bir durumda olaya kendi açısından bakar ve gereğini yapar.

Ecevit, başbakanlık süresinin bitimine 1 ay kala Ekim 2002'de yaptığı başka bir açıklamada Iraklı Kürt grupların anayasa taslağında Irak Kürt bölgesi için düşündükleri yeni statüyü ve bu statünün Türkiye açısından oluşturduğu tehdidi şöyle ifade etmiştir:

465

Bu çalışma bir taslak. Henüz kesinleşmemiş, resmileşmemiş. Ancak, taslak bu haliyle kabul edilebilir nitelikte değil. Bir kere Irak'ı neredeyse ortadan kaldırıyor. Merkezi otoriteye hemen hemen hiçbir yetkiyi devretmiyor. Bağdat'ı yok sayıyor. Federe devlet olarak öngördüğü Kuzey Irak'a bu statüyü aşan yetkiler tanıyor. Bağımsızlığa yakın bir statü öngörüyor. Federasyon bölge başkanı öngörülüyor. Güvenlik güçlerini bu başkana bağlıyor. Sadece iç güvenlik değil dış güvenliği de bağlıyor ki, bir anlamda ordu öngörüyor. Türkmenlere ve Süryanilere bir takım

⁴⁶⁴Fikret Bila, "Ecevit Kürt devletine izin vermeyiz", *Milliyet Gazetesi*, 28 Eylül 2002, <http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Arsiv/2002/09/28>, (25.05.2016), s. 16.

⁴⁶⁵ Fikret Bila, "Ecevit: Sevr'e dönüş olmaz", *Milliyet Gazetesi*, 9 Ekim 2002, <http://www.milliyet.com.tr/2002/10/09/yazar/bila.html>, (25.05.2016), s. 16.

azınlık hakları tanıyor. Irak'ı ortadan kaldıran, Bağdat'ı yok sayan bu taslak kesinleşir ve resmileşirse Türkiye bunu kabullenmez. Türkiye açısından kabul edilebilecek bir metin değil... Bu taslak tarihe gömülmüş olan Sevr'e atıfta bulunuyor. Gerçi bu atıf müphem kalmış görünüyor ama atıfta bulunması dahi önemli sayılır. Bazı niyetleri ortaya koyuyor. Ancak, Sevr'e dönüş niyetleri de Türkiye için kabul edilemez. Sevr'e dönüş söz konusu olamaz.

Dönemin Dışişleri Bakanı Şükrü Sina Gürel'in bölgede bu konjonktürde meydana gelen yukarıdaki gelişmelere tepkisi şöyle olmuştur:⁴⁶⁶

Anlaşılan o ki, bir kargaşa ortamında ortaya çıkmaya amaçlamışlar. Anayasa taslağından bu niyet anlaşılıyor. Sevr'e atıfta bulunarak da niyetlerini açığa vuruyorlar. Ama Türkiye bunları kabul etmez. Bir oldu, bittiye izin vermez. Bunu zaten defalarca açıkladık. Ölçüyü kaçırmayın dedik. Dikkatle izliyoruz.

Türkiye'nin bölgeye, özellikle de Musul ve Kerkük'e bir operasyon düzenleyeceğine dair tartışmaların sürdüğü bir dönemde, IKDP'nin böylesi bir operasyonda Türkiye'ye karşı kendilerini savunacaklarını deklare etmesi ve bu tür söylemlerin çeşitli imaj ve görüntülerle basında yer alması, kamuoyunun dile getirilen güvenlik söylemlerine daha kolay onay vermesini sağlamıştır. IKDP, *Bratiya* adlı günlük yayın organındayayınladığı bir bildiri; Türk basınının ve bazı yetkililerin kışkırtıcı yayın ve demeçler verdiğini ve Türkiye'nin bölgede bir askeri operasyona girişmesi durumunda IKDP'ye bağlı güçlerin buna en sert biçimde karşılık vereceğini deklare etmiştir.⁴⁶⁷ IKDP lideri Barzani bu bildiriden yaklaşık 2 hafta sonra Alman *Die Zeit* gazetesine verdiği bir röportajda Türkiye'nin Irak'a olası askeri operasyonlarına ve Kerkük konusunda şöyle konuşmuştur:⁴⁶⁸

Biz Türklere topraklarımızın bir milimetresini bile bırakmayız. Bunun için sadece askerlerimiz değil, kadın, çocuk ve yaşlılarımız da savaşır... Böyle bir savaş Türkiye'ye büyük zarar verir... Kerkük'ü vermeyiz. Kerkük, Kürdistan'ın kalbi olarak kalacaktır.

Tüm bu tartışmalar ve tehditler arasında Iraklı Kürt gruplar, var olan oluşumun altyapısını sağlamlaştırmaya ve sınırlarını genişletmeye yönelik çabalarını arttırarak devam ettirmişlerdir. Bu süreçte Irak'ta meydana gelen istikrarsızlıkların boyutunun artması, Türkiye'nin Kürt bölgesindeki gelişmelere engel olma kapasitesini azaltmıştır.

⁴⁶⁶ Bila, "Ecevit: Sevr'e dönüş olmaz", a.g.m., s. 16.

⁴⁶⁷ "Barzani'den küstah tehdit", *Milliyet Gazetesi*, 22 Ağustos 2002, <http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Arsiv/2002/08/22>, (25.05.2016), s. 20.

⁴⁶⁸ "Barzani yine saçmaladı", *Milliyet Gazetesi*, 6 Eylül 2002, <http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Arsiv/2002/09/06>, (25.05.2016), s. 14.

Aynı dönemde ABD ve bazı müttefiklerinin Irak'ın bazı BM kararlarını eksik uygulamasını ve BM silah denetçilerini engellemesini gerekçe göstererek bu devlete yönelik askeri müdahaleyi de dışlamayan bazı yaptırımlar üzerinde tartışmaya başlamaları Irak'a yeni bir askeri müdahale kapısını aralamıştı.

1. İşgale Giden Yol

Irak'a yönelik askeri bir müdahale ve Saddam Hüseyin'i devirme planları esasen 11 Eylül 2001'de ABD'ye karşı düzenlenen terör saldırıları sonrası gündeme gelmişti. Dönemin ABD Başkanı Bush'un "Teröre Karşı Savaş" konsepti çerçevesinde Afganistan'dan sonraki hedefi Irak'tı. Neo-muhafazakar bir kliğin Bush ile birlikte ABD'nin teröre karşı mücadelesinde ikinci hedef olarak belirlediği Irak'taki Baas rejimine yönelik bu tutumun nedenlerinden birisi, Saddam Hüseyin'in ABD'ye duyduğu nefretten kaynaklanmaktaydı. ABD'ye göre Saddam Hüseyin devrilmezse, bölgede ABD'ye yönelik başka tehditler de ortaya çıkabilirdi. Üstelik, sahip olduğu kitle imha silahlarını kendisi kullanmasa bile uluslararası terörist grupların eline geçebilirdi.⁴⁶⁹

Bu kaygılar paralelinde, Irak'ın sahip olduğu silahları bir ulusal güvenlik meselesi olarak değerlendiren ABD yönetimi, dünya kamuoyunu bu ülkeye karşı düzenlenecek bir askeri müdahaleye ikna etmek için siyasi ve diplomatik çabalarını arttırdı. Yapılan görüşmeler ve müzakereler sonucunda 8 Kasım 2002'de BM'nin aldığı 1441 sayılı kararla, Irak'ın 30 gün içinde elindeki kitle imha silahlarının listesini teslim etmesi talep edildi. İstenen liste Iraklı yetkililerce teslim edilmesine rağmen ABD tarafından tatmin edici bulunmadı.⁴⁷⁰

Takip eden süreçte, Irak'taki kitle imha silahlarını tespit etmek amacıyla BM ve Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu (UAEK) tarafından görevlendirilen silah denetçilerinin denetim yaparken zaman zaman Iraklı yetkililer tarafından engellenmesi ABD ve İngiltere'nin tepkisini çekmiş ve iki ülkeyi askeri operasyonlara gerekçe oluşturabilecek kanıtlar bulma arayışına itmiştir. Bu çabaların bir sonucu olarak, dönemin ABD Dışişleri Bakanı Colin Powell, 6 Şubat 2003 tarihinde BM'de savaşın gerekliliğini

⁴⁶⁹ Christoph Bluth, "The British Road to War: Blair, Bush and the Decision to Invade Iraq", *International Affairs*, Vol. 80, No. 5, October 2004, s. 874.

⁴⁷⁰ Arı, *Irak, İran, ABD ve Petrol*, a.g.e., ss. 492-493.

ve haklılığını göstermeye çalışan bir sunum yapmış, fakat sunduğu kanıtlar dünya kamuoyu ve BM üyelerinin önemli bir kısmı tarafından tatmin edici bulunmamıştır.⁴⁷¹

Dünya kamuoyunu ve BM Güvenlik konseyini Irak'a askeri bir müdahale konusunda ikna edemeyeceğini anlayan ABD öncülüğündeki koalisyon, askeri müdahaleyi BM'yi devre dışı bırakarak yapmak amacıyla çeşitli girişimler başlatmıştır. Bu girişimler çerçevesinde, devletlerle diplomatik ilişkiler kurularak askeri müdahaleye katılacak ya da destek verecek ülke sayısı arttırılmaya çalışılmıştır. Bu çerçevede, Türkiye de bu koalisyonun parçası yapılmaya çalışılmış ve Türkiye'den Irak'a bir cephe açmak için yoğun temaslar başlatılmıştır.

a.ABD'nin Türkiye'den Irak'a Cephe Açma Girişimi ve 1 Mart Tezkeresi

ABD'nin Irak'a Türkiye üzerinden bir cephe açma çalışmaları Irak'a olası bir ABD askeri müdahalesinden aylarca önce başlamıştı. Bu çalışmalar kapsamında 6 Şubat 2003 tarihinde, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde (TBMM) birinci tezkerenin kabul edilmesiyle Irak'a yönelik askeri harekatta kullanılmak üzere Türkiye'deki bazı askeri üsler, tesisler ile limanların alt yapılarının güçlendirilmesi için ABD'den gelen bir grup teknik personele izin verildi.⁴⁷²

Takip eden süreçte, mevcut tezkerenin bir devamı niteliğinde olan ve yabancı askerlerin geçici süre ile Türkiye'de konuşlandırılmasının önünü açacak 1 Mart 2003 tarihli tezkere meclis onayına sunuldu. Söz konusu tezkereye göre, Türk Silahlı Kuvvetleri unsurlarının yabancı devletlere gönderilmesine onay verilecek, en fazla 62.000 yabancı askerin Türkiye'de geçici olarak konuşlanmasına izin verilecek ve bu unsurların Türkiye dışına intikalleri en kısa sürede gerçekleşecekti. Buna ilaveten, 255 uçak ve 65 helikopteri aşmayan hava destek unsuru da Türkiye'de konuşlandırılabilirdi.⁴⁷³

⁴⁷¹ Arı, *Orta Doğu*, a.g.e, s. 594.

⁴⁷² Meltem Dikmen Canikoğlu, "Ulusal ve Uluslararası Hukuk Işığında Türkiye'nin 2003 Tezkere Serüvenine İlişkin Görüşler-Düşünceler", *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 9, S. 2, 2007, s. 39.

⁴⁷³ Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM), *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem 22, C. 6, Yasama Yılı 1, 1 Mart 2003, <http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d22/c006/tbmm22006039.pdf> , (01.08.2014), ss. 116-117.

Tezkerenin onayı için TBMM’de yapılan oylamada 264 “Evet” oyuna karşılık 250 “Hayır” oyu kullanılırken, 19 milletvekili de çekimser kaldı. Böylece tezkere, onay için gerekli olan salt çoğunluğa ulaşılmadığı için reddedildi. Karar, ABD’de büyük şaşkınlık ve hayal kırıklığı yaratırken,⁴⁷⁴ ABD’nin Irak’a karşı askeri operasyon planlarında bazı değişiklikler yapmasına neden oldu. ABD’nin kara operasyonunu Türkiye üzerinden yapmasını sekteye uğratan bu karardan 18 gün sonra, Irak’a karşı askeri operasyonda Türk hava sahasının yabancı askerler tarafından kullanılmasını sağlayan üçüncü tezkere TBMM’de kabul edildi. Bu tezkere aynı zamanda Türkiye’nin Kuzey Irak’a asker göndermesinin de önünü açtı.⁴⁷⁵

20 Martta kabul edilen ve ABD’nin Irak’a yönelik askeri operasyonda Türk hava sahasını kullanmasına izin veren ve Türkiye’de bazı çevrelerce sert bir biçimde eleştirilen üçüncü tezkere, daha önce ikinci tezkerenin reddedilmesinin ABD-Türkiye ilişkilerinde yol açtığı kırılmaları düzeltmeye yeterli olmadı. İkinci tezkerenin reddi, Türkiye’nin Irak’ın kuzeyindeki Kürt unsurlar üzerindeki denetimini azaltacağı; PKK’nın Türkiye’ye yönelik terör faaliyetlerini arttırmasına yol açacağını ve “Yeni Irak” kurulurken Türkiye’nin söz sahibi olmasını engelleyeceği gerekçeleriyle başta askeri çevreler olmak üzere dönemin siyasi ve güvenlik kadrolarının önemli bir bölümü tarafından eleştirilmişti. Dönemin Genelkurmay Başkanı Hilmi Özkök, 2012 yılında Hürriyet Gazetesi’ne verdiği bir röportajda, 1 Mart tezkeresinin ret edilmesiyle Türkiye’nin “güvenlik ve idari boyutta” bir çok avantajı kaybettiğini söylemiştir.⁴⁷⁶

b. Irak’ın İşgali ve Yeniden Yapılanma Süreci

Türkiye’nin ABD öncülüğündeki koalisyon güçlerinin Irak’a düzenlenecek bir askeri operasyonla birlikte, Irak Merkezi Hükümetinin büyük ölçüde otorite kaybedeceği ve bu konjonktürde Batı’nın desteğini arkasına alacak Irak’ın kuzeyindeki Kürt oluşumunun bağımsızlığa bir adım daha yaklaşıcağına dair kaygılarının yersiz olmadığı, koalisyon güçlerinin 20 Mart 2003 sabahında Irak’a saldırmasıyla ortaya çıktı.

⁴⁷⁴ Yasemin Çongar, “Amerika Şokta”, *Milliyet Gazetesi*, <http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Arsiv/2003/03/02>, 2 Mart 2003, s. 1.

⁴⁷⁵ Canikoğlu, a.g.m., ss. 33-34.

⁴⁷⁶ “Hilmi Özkök, tezkereyle ilgili bilinmeyenleri anlattı”, *Hürriyet Gazetesi*, 6 Ağustos 2012, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/21159302.asp>, (01.08.2014).

Askeri operasyon, BM Güvenlik Konseyi üyeleri dahil olmak üzere dünya ülkelerinin önemli bir kısmı tarafından kınandı. ABD öncülüğündeki koalisyon güçlerinin saldırıdan yaklaşık 20 gün sonra Bağdat'a girmesi erken zafer ilan etmelerine neden oldu. Çünkü bu süreçten sonra Irak'ta meydana gelen iç istikrarsızlıklar, iç kargaşalar ve koalisyon güçlerine karşı direniş hareketleri kapsamında yapılan saldırılar, Irak'ta durumun ABD ve müttefiklerinin istediği yönde seyretmediğini gösterdi.⁴⁷⁷

İşgal edilen Irak'ta işler koalisyon güçlerinin istemediği doğrultuda ilerlese de, direniş hareketleri ve iç istikrarsızlıklar gölgesinde Irak'ta siyasi bir yapı oluşturma çabalarına hız verildi. Bu kapsamda, işgalden kısa bir süre sonra 22 Mayıs 2003'te BM Güvenlik Konseyi'nde kabul edilen 1483 sayılı kararla Irak'a askeri operasyon düzenleyen güçler işgal güçleri (occupying forces) olarak tanımlanarak, bu güçlere Irak Geçici Yönetimiyle ortak çalışma konusunda ve Irak'ın yeniden yapılandırılmasında önemli sorumluluklar verildi.⁴⁷⁸

Diğer taraftan, uzun müzakerelerden sonra 13 Temmuz 2003 tarihinde Geçici Irak Yönetim Konseyi kuruldu. Oluşturulan konseyde Irak'ta mevcut etnik ve mezhepsel denge gözetilmeye çalışıldı. Yönetim konseyine başkanlık edecek 9 kişilik başkanlık konseyine 5 Şii, 2 Sünni ve 2 Kürt seçildi. Hemen akabinde, Geçici Yönetim Konseyinde alınan bir kararla kabinede görev alacak bakanlar belirlendi. Buna göre 13 bakanlık Şiilere, 5'er bakanlık Sünnilere ve Kürtlere, 1'er bakanlık ise Türkmenlere ve Asurilere verildi.⁴⁷⁹

İşgal güçlerinin bir sonraki aşama için odaklandığı konu, işgalden sonra oluşturulan Geçici Koalisyon Otoritesi ve Geçici Yönetim Konseyi'ne dünya kamuoyunda meşruiyet kazandırmaktı. Bu bağlamda, 16 Ekim 2003'te BM Güvenlik Konseyi'nde alınan 1511 sayılı kararla söz konusu iki kurumun Irak'a seçimle işbaşına gelen bir hükümet kurulana kadar, Irak devletinin egemenliğini temsil ettiği kabul edilerek⁴⁸⁰ işgale ve işgalci güçlerin oluşturdukları bu kurumlara uluslararası meşruiyet sağlandı.

⁴⁷⁷ Arı, *Orta Doğu*, a.g.e, ss. 595-596.

⁴⁷⁸ Arı, *Orta Doğu*, a.g.e, s. 600.

⁴⁷⁹ Arı, *Orta Doğu*, a.g.e, s. 603-604.

⁴⁸⁰ Ferhat Pirinççi, "Dünden Bugüne Irak", *Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Merkezi İkinci Orta Doğu Semineri*, 27-29 Mayıs 2004, Elazığ, Fırat Üniversitesi basımevi, C. II, s. 487.

BM nezdinde işgal güçlerine ve oluşturdukları kurumlara sağlanan meşruiyetten sonraki adım, 15 Kasım 2003'te imzalanan ve egemenliğin Iraklılara devrini sağlayacak (30 Haziran 2004'e kadar) anlaşmaydı. Bu süreçte diğer bir önemli gelişme, hükümet konseyi üyelerinin üzerinde anlaştığı Geçici Irak idari yasasının işgal güçleri ve Irak yönetim konseyi tarafından imzalanmasıydı. Irak geçici anayasası olarak da tanımlanan bu yasa ile seçimlere kadar geçici yönetimler oluşturulacak ve hazırlanan anayasa referanduma sunulacaktı.⁴⁸¹

Özetle, Irak'ın işgal edilmesinden sonraki süreçte, işgal güçleri tarafından oluşturulmuş kurumlar marifetiyle Baas partisinin izleri silinmekte; Irak siyasi, idari ve hukuki olarak yeniden yapılandırılmakta ve "Yeni Irak"'ın uluslararası toplum tarafından meşruiyetinin tanınması sağlanmaya çalışılmaktaydı. Ülkenin merkezi yönetiminde, içinde Kürt muhalefetinin de katkıları olan bu yöndeki çabalar devam ederken, Irak'ın kuzeyindeki Kürt bölgesinde Türkiye'yi daha da çok kaygılandırarak gelişmeler meydana gelmekteydi.

2. İşgal Sonrası Kuzey Irak ve Güvenlikçi Politikalar

Irak'ta mevcut durumun bir kaosa sürüklenmesinin kendisini de büyük ölçüde etkileyeceğini düşünen Türkiye, ABD öncülüğündeki koalisyon güçlerinin Irak'ı işgal edeceğine dair güçlü belirtiler ortaya çıktığı andan itibaren savaşın engellenmesine yönelik bazı diplomatik girişimlerde bulundu. Türkiye'nin bu girişimlerinin ana nedenleri arasında; Türk kamuoyunun çok önemli bir bölümünün Müslüman komşu bir ülkenin işgaline karşı olması, savaşın bölgede büyük bir istikrarsızlığa sebep olma potansiyeline sahip olması ve bölgede irrasyonel bir güç olan Saddam Hüseyin'in kimyasal ve biyolojik silahlarını Türkiye'ye doğrultma olasılığının bulunmasıydı. Fakat Türkiye açısından en kaygılandırıcı olası gelişme, Irak'a yönelik bir askeri operasyon sonrası Iraklı Kürt grupların merkezi yönetimden bağlarını tamamen koparıp Kerkük ile Musul petroleri üzerinde denetim sağlayarak bağımsızlıklarını ilan etmeleriydi.⁴⁸²

Türkiye, bu süreçte Iraklı Kürt grupların işgal konjonktüründen yararlanıp petrol gelirlerine sahip olarak bağımsızlığa bir adım daha yaklaşmasını önlemeye çalıştı. Fakat,

⁴⁸¹ Arı, *Orta Doğu*, a.g.e., s. 605-606.

⁴⁸² Lundgren, a.g.e., s. 98.

2002 yılına kadar kurumsallaşma yönünde önemli adımlar atmış olan Irak'ın kuzeyindeki Kürt oluşumu, 2003 yılına gelindiğinde işgal sonrası Irak'ın yeniden yapılandırılması sürecinde en hazır muhalif gruptu. Iraklı Kürt gruplar 2002'de hazırladıkları anayasa taslağında; Kürt bölgesini Irak Merkezi Yönetimine gevşek bir federasyon olarak bağlamış, bölgenin başkentini Kerkük olarak belirlemiş, mevcut Kürt bölgesinin sınırlarını genişletmiş, kendi silahlı gücünü kurmuş ve Kürt oluşumunun istediği zaman Irak'ın merkezi yönetiminden ayrılma hakkının olduğunu belirtmişti.⁴⁸³

Iraklı Kürt grupların 2002'de anayasa taslağına koymuş oldukları bu maddelerin bazılarını 2003 işgal sürecinde realize etmeleri, bir kısmını da Irak'ta diğer paydaşlara kabul ettirmeye dönük çabalarına karşı Türk dış politikası karar vericilerinin bu süreçteki hedefi, varoluşsal bir tehdit olarak nitelendirilen bağımsız ya da yarı bağımsız bir Kürt devletinin ortaya çıkmasını engellemek ya da en azından bu yapıdan gelebilecek riskleri minimize etmektir. Bu amaçla, 1 Mart tezkeresinin Türkiye-ABD ilişkilerinde yarattığı kırımlar nedeniyle ABD ile istediği düzeyde bir diyalog kuramayan Türkiye, Irak'ın bölünmesine karşı olan bölge ülkeleriyle işgal öncesi başlattığı işbirliği çabalarını işgal sonrası süreçte çeşitli toplantılar düzenleyerek arttırmıştır.⁴⁸⁴

Türkiye işgalden sonraki süreçte, Iraklı Kürt grupların bağımsızlık tandanslı politikalarının önüne geçmek üzere bölge ülkeleriyle blok oluşturarak işgalin kendisine olumsuz yansımalarını minimize etmeye çalışırken, Irak'ın kuzeyinde tam da Türkiye'nin istemediği türden gelişmeler meydana gelmekteydi. İşgalden hemen sonra 2003 Mart-Nisan aylarında ABD güçlerinin komutası altındaki Peşmergeler, Kürt bölgesinin sınırlarını aşarak Kerkük'e yaklaştı. Daha da kaygılandırıcı olan gelişme, küçük bir ABD özel birliği ile hava unsurları tarafından desteklenen Kürt Peşmergelerin Nisan ayında kitlesel olarak Kerkük ve Musul'a girmesiydi. Kerkük'te tapu ve nüfus dairelerini yağmalamasının resim ve görüntülerinin medyada yer alması⁴⁸⁵, hem Türk kamuoyunun hem de askeri kesimler ile siyasilerin tepkisini çekti.

⁴⁸³William Park, "Turkey, Northern Iraq and The Kurdish Problem", *Regional In/Security: Redefining Threats and Responses*, No. 593, (ed.) Mustafa Aydın- Çağrı Erhan- Sinem Akgül Açıkmeşe, Ankara, Ankara University Faculty of Political Science Publication, 2007, s. 217.

⁴⁸⁴Gürol Baba, Soner Karagül, "Türk dış Politikasında Çok taraflılığa Geçiş Çabaları: 1965 Çok Uluslu Güç Projesi ve 1 Mart 2003 Tezkeresi", *Lefke Avrupa Üniversitesi (LAÜ) Sosyal Bilimler Dergisi*, C. III, S.1, Haziran 2012, s. 34.

⁴⁸⁵"Peşmergeler Kerkük'te", *Hürriyet Gazetesi*, 10 Nisan 2003, <http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2003/04/10/272872.asp>, (18.03.2014)., par. 1.

Peşmergelerin Kerkük'e giriş imaj ve görüntülerinin basında yer alması ve Kerkük'ün Iraklı Kürt grupların eline geçmesinin Türkiye açısından bir ciddi bir tehdit olduğuna dair söylem ve yorumlar Türkiye'nin bölgeye yönelik güvenlikleştirmelerinin başarılı olmasında önemli rol oynamıştır. Hatta bu süreçte, caydırıcı olma bağlamında Musul ve Kerkük'e olası bir askeri operasyonda görev alacak birliklere "hazır ol" emri verilmiştir.⁴⁸⁶ Ayrıca Türk siyasi yöneticilerin ABD nezdinde başlattıkları bazı yeni girişimler sonucu bölgedeki gelişmeleri izlemek üzere Türk özel kuvvetlerinden 15 irtibat subayı Irak'ın kuzeyine gönderilmiştir.⁴⁸⁷

Sınırlı sayıda Türk subayının Irak'ın kuzeyindeki gelişmeleri izlemek üzere bölgeye gönderilmesi, Türkiye'nin bölgeyle ilgili kaygılarını gidermeye yetmediği için Türk yetkililer, Iraklı Kürt gruplara karşı gerekli önlemlerin alınması için ABD ile temaslarını arttırdı. Yapılan diplomatik girişimler neticesinde ABD, Türkiye'nin Kerkük'le ilgili olarak kırmızı çizgileri konusunda güvence verse de,⁴⁸⁸ Türkiye'nin bu konudaki hassasiyetleri sebebiyle dönemin siyasi ve askeri yetkilileri ile Irak Kürt Bölgesel Yönetimi (IKBY) yöneticileri arasında söylem düzeyinde bazı gerginlikler ortaya çıktı. Dönemin Başbakanı Abdullah Gül, Peşmergelerin Kerkük'e girmesi üzerine yaptığı açıklamada Irak'ta "yeniden yapılanmanın Irak'ın gerçeklerini dikkate alması gerektiğini" ve "yönetimde Irak'ın tüm asli unsurlarının yer alması gerektiğini" söylemiş,⁴⁸⁹ Kürtlerin bölgesel sınırlarını genişletme çabalarına tepki göstermiştir.

Türkiye'nin işgal sonrası dönemde, gerek bölge ülkeleriyle yaptığı işbirliği toplantıları gerekse de ABD ve Batılı ülkeler nezdinde sürdürdüğü diplomatik girişimlerle IKBY'nin "Yeni Irak"'ta kazanımlarını arttırarak bağımsız ya da yarı bağımsız bir entiteye dönüşme çabalarını engellemeye çalışması Iraklı Kürt grupların tepkisine neden olmuştur. Bölgesel yönetimin önemli partilerinden IKYB'nin Başkanı Celal Talabani, Türkiye'nin bu yöndeki çabalarına tepki göstererek "bölge ülkeleri içişlerimize karışmamalı" derken, bölgenin diğer bir önemli partisi olan IKDP'nin Başkanı Mesut Barzani, "Türkiye, Kerkük'teki petrol alanları üzerindeki iddialarından vazgeçmeli"

⁴⁸⁶ Serpil Çevikcan, "24 Saat süre", *Milliyet Gazetesi*, 11 Nisan 2003, <http://www.milliyet.com.tr/2003/04/11/siyaset/siy01.html>, (25.05.2016), s. 19.

⁴⁸⁷ "15 Subay Kuzey Irak'ta", *Hürriyet Gazetesi*, 12 Nisan 2003, <http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2003/04/12/273828.asp>, (18.03.2014), par. 1.

⁴⁸⁸ Lundgren, a.g.e., s. 103.

⁴⁸⁹ "Gül: Kürt Gruplar Çekildi", *Hürriyet Gazetesi*, 13 Nisan 2003, <http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2003/04/13/274255.asp>, (19.08.2014), par. 1.

demmiştir. ⁴⁹⁰ Gerginliğe neden olan karşılıklı suçlamalar söylem düzeyinde devam ederken Peşmergeler ABD'nin verdiği güvenceler çerçevesinde Kerkük'ten çıkmış, fakat Iraklı Kürt gruplar ABD'nin desteğiyle Kerkük polis teşkilatında ve il yönetiminde önemli pozisyonlar elde etmişlerdir. ⁴⁹¹

Bu dönemde gerginlikler ve karşılıklı suçlamalar sadece Kerkük konusunda değil, başka alanlarda da ortaya çıktı. Temmuz 2003'te Süleymaniye'de meydana gelen bir olay, hem Türkiye ile Iraklı Kürt grupların hem de Türkiye ile ABD ilişkilerini daha da gerginleştirdi. Kerkük valisine suikast düzenleyecekleri gerekçesiyle Türk Özel Kuvvetlerine bağlı bazı askerler ABD askerlerince tutuklanarak 2 gün gözaltında tutuldu. Bu durum, ABD'nin bu bölgeye Türkiye'nin müdahil olmasını istemediğinin en büyük göstergesiydi. ⁴⁹² İki ülke arasındaki güven bunalımını en üst düzeye taşıyan bu olay, ⁴⁹³ Türkiye-ABD ilişkilerinde önemli bir kırılmaya sebep olmakla birlikte Türk kamuoyunda bir ABD karşıtlığı oluşturacaktı.

Takip eden süreçte, oluşan güven bunalımını restore etmeye yönelik ABD'li yetkililerce bazı girişimler başlatıldı. Bu girişimlerin en önemlisi, Türkiye ile ilişkilerinde yaşanan kırılmaları restore etmek ve Irak halkının işgal sonrası dönemde ABD'ye yönelik tepkisini azaltmak amacıyla Irak'a Türk askeri konuşlandırma teklifiydi. Bu teklife Türkiye tarafından uzun müzakerelerden sonra olumlu karşılık verilirken, bu defa da Iraklı Kürt grupların tepkisiyle karşılaşıldı. Türkiye tarafından Irak'a asker göndermeyi konu alan meclis tezkeresi Ekim 2003'te TBMM'de 183 "Hayır" oyuna karşılık 358 "evet" oyuyla kabul edildikten sonra, ⁴⁹⁴ Kürt grupların tepkisi daha da büyüdü.

Tezkerenin kabul edilmesinden sonra açıklama yapan IKDP Başkanı Mesut Barzani, Irak Geçici Hükümet Konseyi'nin Türk askerine onay vermesi durumunda istifa edeceğini söylerken, ⁴⁹⁵ IKYB lideri Celal Talabani ise Irak Geçici Hükümet Konseyi'nin

⁴⁹⁰ "İçişlerimize Karışmayın", *Hürriyet Gazetesi*, 13 Nisan 2003,

<http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2003/04/13/274254.asp>, (19.08.2014), par. 1.

⁴⁹¹ Bilgay Duman, "2003 Sonrası Irak Siyasetinde Türkmenler ve 2010 Seçimleri", *Ortadoğu Analiz*, C. 2, S. 16, Nisan 2010, s. 57.

⁴⁹² Lundgren, a.g.e., s. 103.

⁴⁹³ Özden Zeynep Oktav, "Çok Boyutlu Türk Dış Politikasına Bir Örnek: Türkiye-Irak-Bölgesel Kürt Yönetimi arasında gelişen İlişkiler ve Nedenleri", *Ortadoğu Etütleri*, C. 2, S. 2, Ocak 2010, s. 56.

⁴⁹⁴ "Irak'a asker gönderilmesine izin çıktı", *Hürriyet Gazetesi*, 7 Ekim 2003, <http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2003/10/07/353727.asp>, (20.08.2014), par. 1.

⁴⁹⁵ "Barzani: Konsey Türk askerini kabul ederse istifa ederim", *Hürriyet Gazetesi*, 16 Ekim 2003, <http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2003/10/16/358116.asp>, (20.08.2014), par. 1.

oybirliğiyle Türkiye ve diğer komşu ülkelerin Irak'a asker göndermesine karşı olduğunu ifade etmiş,⁴⁹⁶ Türkiye'den asker değil işadami, şirketler ve müteahhitler beklediklerini söylemiştir.⁴⁹⁷

Irak'a Türk askerinin gönderilmesine Iraklı Kürt liderler ile diğer bazı Iraklı siyasilerin tepkisi, Irak halkının % 90'ının Irak sınırları içinde Türk askerine karşı olduğunu gösteren bir anket⁴⁹⁸ ve son olarak ABD'nin Irak'ta Türk askerine yer belirleme konusundaki isteksizliği gibi unsurlar siyasilere Irak'a asker gönderilmesine izin veren tezkereyi uygulama konusunda geri adım attırmıştır. Başbakan Erdoğan, Irak'tan gelen bu tepkiler üzerine, Türkiye'nin Irak'a asker göndermeye çok da arzulu olmadığını söylemiş⁴⁹⁹ ve hükümet Kasım 2003'te aldığı bir kararla Irak'a asker göndermekten vazgeçmiştir.⁵⁰⁰

a. Irak'ın Yeniden Yapılandırılması Sürecinde Seçimler, Anayasa Çalışmaları ve Kürtler

Irak'ın yeniden yapılandırılması kapsamında oluşturulan Geçici Konsey ve kurumların çalışmaları sonucu Geçici Meclis üyelerini belirleyen ilk seçim, 30 Ocak 2005'te yapıldı. Sünni fraksiyonların büyük ölçüde boykot ettiği bu seçime Irak genelinde % 58'lik bir katılım oranı gerçekleşti. 275 sandalyeli mecliste; 140 sandalyeyi birinci olan Birleşik Irak İttifakı (Şii) alırken, Kürt İttifakı da 75 sandalye alarak önemli bir başarı elde etti.⁵⁰¹ Iraklı Kürt grupların Sünni grupların boykotundan dolayı nüfus oranlarının ötesinde elde ettikleri bu seçim başarısı, hazırlanacak taslak anayasada Kürt bölgesinin statüsünün belirlenmesi konusunda Kürt grupların elini güçlendirdi.

⁴⁹⁶ "Irak GHK Kararı: Komşu ülke askerine karşıyız", *Hürriyet Gazetesi*, 22 Ekim 2003, <http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2003/10/22/360970.asp>, (20.08.2014), par. 1.

⁴⁹⁷ "Talabani: Türkiye'ye karşı karar almadık", *Hürriyet Gazetesi*, 25 Ekim 2003, <http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2003/10/25/362346.asp>, (20.08.2014), par. 1.

⁴⁹⁸ "Iraklıların yüzde 90'ı Türk askeri istemiyor", *Hürriyet Gazetesi*, 16 Ekim 2003, <http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2003/10/16/358118.asp>, (20.08.2014), par. 1.

⁴⁹⁹ "Irak'a asker göndermeye çok da arzulu değiliz", *Hürriyet Gazetesi*, 18 Ekim 2003, <http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2003/10/18/359106.asp>, (20.08.2014), par. 1.

⁵⁰⁰ "Hükümet Irak'a asker göndermeyecek", *Hürriyet Gazetesi*, 7 Kasım 2003, <http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2003/11/07/368261.asp>, (20.08.2014), par. 1.

⁵⁰¹ Gökhan Çetinsaya, "30 Ocak 2005 Irak Seçimleri Sonrası Irak", *SETA Yorum*, <http://setav.org/tr/30-ocak-2005-irak-secimleri-sonrasi-irak/yorum/270>, (25.08.2014), par. 2.

Yeni meclisin en önemli görevi, üzerinde uzlaşa sağlanan bir anayasa taslağı hazırlayarak referanduma sunmak ve ülkeyi Aralık 2005'te demokratik seçime götürerek parlamentonun kalıcı üyelerini belirlemektir. Bu bağlamda taslak anayasada yer alacak olan devletin yapısı, Kürt bölgesinin statüsü, tartışmalı bölgeler ve petrol gelirlerinin paylaşımı gibi tartışmalı konular ile diğer bazı hassas maddeler müzakere edilerek, üzerinde uzlaşa sağlanan konular anayasa taslağına dahil edilip referanduma sunuldu. 15 Ekim 2005 tarihinde yapılan referanduma katılım oranı % 63 olurken, anayasa taslağı % 78'lik bir oranla kabul edildi.⁵⁰²

Referandum sonucu kabul edilen 144 maddelik anayasa,⁵⁰³ Iraklı Kürt gruplar açısından önemli kazanımlar içermekteydi. Yeni anayasaya göre, Irak federal bir devlet olarak tanımlanarak (madde 1) Kürdistan bölgesi mevcut otoriteleriyle federe bir bölge olarak kabul edildi (madde 117). Ayrıca, Arapça ile birlikte Kürtçe de resmi dil kabul edilerek resmi gazete ve diğer devlet yazışmalarının her iki dilde yapılmasına onay verildi (madde 4).

Yeni anayasa ile Irak Kürdistan bölgesinde 1992'den beri yürürlükte olan yasaların, verilmiş mahkeme kararlarının ve yapılan sözleşmelerin anayasa ile çelişmedikçe geçerliliğine onay verildi (madde 141). Federal devletin görev alanı içine girmeyen tüm yetkiler bölgesel yönetime verilerek, belirtilen yetkiler dışında bir anlaşmazlık ortaya çıktığı takdirde bölge ve vilayet yasalarının geçerli olmasına karar verildi (madde 115). Bu avantaja ilaveten bölgesel yönetimin anayasaya uyumlu olarak yasama, yürütme ve yargı erklerini kurmasına izin verildi (madde 121).

Anayasanın petrol geliri ile ilgili maddesi de Kürt grupların lehine bir durum ortaya çıkardı. İlgili maddeye göre, mevcut yataklardan çıkan petrol ve doğalgaz gibi hidrokarbonların merkezi hükümet tarafından yönetilmesi ve gelirlerinin nüfus dağılımına göre adaletli bir şekilde paylaşılması benimsendi (madde 112). Fakat daha sonra bu maddenin yorumlanması merkezi yönetim ile bölgesel yönetim arasında bir ihtilaf konusu oldu. Kürt Bölgesel Yönetimi, söz konusu anayasa maddesindeki "mevcut" sözcüğünden yola çıkarak, daha sonra keşfedilen petrol ve doğalgaz kaynaklarının satışı

⁵⁰² "Irak Anayasası Onaylandı", *BBC Türkçe*, 25 Ekim 2005, http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2005/10/051025_iraq_referandum.shtml, (25.08.2014).

⁵⁰³ Bkz. Irak Anayasasının tam metnine http://www.iraqinationality.gov.iq/attach/iraqi_constitution.pdf adresinden erişilebilir. (25.08.2014).

ve dağıtımından kendisinin sorumlu olduğunu iddia etmiştir. Bu iddia paralelinde daha sonraki süreçte Bağdat'tan bağımsız yapılan satışlar, gerek ulusal gerekse uluslararası platformlarda iki taraf arasında uyuşmazlık konusu olmuş ve yargıya taşınmıştır.⁵⁰⁴

Kabul edilen anayasa taslağında Kürt grupların lehine olan bir diğer konu, bölgesel yönetimlerin kendi güvenlik güçlerini kurma yetkisine sahip olmasıydı. İlgili maddeye göre bölgesel yönetime polis gücü, güvenlik güçleri ve muhafızlar gibi iç güvenlik organizasyonları kurabilme yetkisi verildi (madde 121/5). Böylece, Kürt Bölgesel Yönetimi iç güvenlik unsuru olarak polis teşkilatını kurmuş, muharip güç olarak da var olan Peşmerge birliklerinin kapasitesini arttırarak meşruluğunu anayasadan alan legal bir güç olarak varlığını devam ettirme fırsatı elde etmiştir.

Iraklı Kürt gruplar, kabul edilen anayasa ile birlikte Kerkük ve diğer tartışmalı bölgeler sorununun istedikleri yönde bir çözümle sonuçlanmasına kapı aralamışlardır. Tartışmalı bölgeler sorunun nasıl bir metodoloji ile çözüleceğini açıklayan anayasanın 140. Maddesi, daha önce yürürlükte olan Geçici idari yasanın tartışmalı bölgelerle ilgili olan 58. maddesinden esinlenilerek yapıldı. Buna göre, Kerkük ve diğer tartışmalı bölgelerde öncelikle normalleşme sağlanacak, daha sonra nüfus sayımı yapılacak, nihai olarak da 31 Aralık 2007 tarihine kadar söz konusu bölgelerin statüsünü ve hangi bölgeye dahil olacağını belirleyecek referandum yapılacaktı (Madde 140). Fakat, takip eden süreçte, taraflar arasındaki anlaşmazlıklar, Irak genelindeki istikrarsızlıklar ve komşu ülkelerin Kerkük konusuna müdahil olmaları, referandumun anayasada belirtilen tarihe kadar yapılamamasına neden olmuştur.

Iraklı Kürt gruplara geniş siyasi, idari ve hukuki kazanımlar sağlayan anayasa taslağının referandumla kabul edilmesini takiben, 15 Aralık 2005 tarihinde, Irak parlamentosunun üyelerini 4 yıllığına belirleyecek olan genel seçimler yapıldı. Önceki seçimlere göre katılımın daha yoğun olduğu (% 75) bu seçimlerde; Şii koalisyonu 128 sandalye, Kürt bloğu ise 53 sandalye kazandı.⁵⁰⁵ Önceki seçimlere göre parlamentoda daha az sandalye sayısı elde eden Iraklı Kürt gruplar, yeni hükümet kurma çalışmalarına katılarak Nuri El Maliki tarafından kurulan kabinede önemli bakanlıklar elde etmişlerdir.

⁵⁰⁴ Harvey Morris, "Federal Court Ruling on Kurdish Oil Sales Means Financial Relief For Erbil", *Rudaw*, 28 Haziran 2014, <http://rudaw.net/english/kurdistan/280620143>, (25.08.2014).

⁵⁰⁵ "Irak parlamentosunda kim kimdir?", *BBC Türkçe*, 27 Mart 2008, http://www.bbc.co.uk/turkish/indepth/story/2008/03/080327_iraqparliament.shtml, (26.08.2014).

Böylece Kürt gruplar, Irak Merkezi Yönetiminde daha önce ellerinde bulundurdukları cumhurbaşkanlığı görevi yanında, kabinede de kilit pozisyonlara sahip olmuşlardır.

b. Türkiye'nin "Yeni Irak"taki Gelişmelere Tepkisi

Ocak 2005'teki seçim sürecinde, Iraklı Kürt liderlerin Türkiye'nin varlığına varoluşsal bir tehdit olarak algıladığı "bağımsız Kürdistan" söylemini dillendirmeleri⁵⁰⁶ ve Türkiye'nin Kerkük ile ilgili kaygılarına sert karşılık vermeleri,⁵⁰⁷ Ankara'nın seçimleri dikkatle izlemesine ve seçim sonuçlarına temkinli yaklaşmasına neden olmuştur. Sünni fraksiyonların büyük ölçüde boykot ettiği seçimler sonucunda Iraklı Kürt grupların büyük başarı kazanması, Türkiye'yi seçim güvenliği konusunda tereddütler içeren bazı söylemlerde bulunmaya sevk etmiştir.

Seçim sonuçlarının açıklanmasından hemen sonra Türk Dışişleri Bakanlığı yaptığı açıklamada; seçim sürecinin manipüle edildiğini ve bundan dolayı Geçici Meclis'in Irak toplumunun tüm kesimlerini temsil etmekten uzak olduğunu ifade etmiştir. Benzer bir biçimde, Kerkük yerel seçimlerinde Iraklı Kürt grupların toplam sandalye sayısının yaklaşık % 60'ını kazanması, Türk yetkililerin sandığın ve seçimin güvenliği ile yeterli tedbirlerin alınmadığı yönünde açıklamalar yapmalarına neden oldu.⁵⁰⁸

Ocak 2005 seçimleri ile yerel seçimlerin adil bir ortamda yapılmadığı yönünde eleştirilerde bulunan Türkiye, anayasa referandumu sonuçlarına da benzer bir yaklaşımda bulundu. Dışişleri Bakanlığı Iraklı Kürt gruplar açısından önemli siyasi, idari, hukuki ve askeri kazanımlar sağlayan ve Ekim 2005'te halk oylamasına sunulan referandum sonuçlarının açıklanmasından sonra yaptığı açıklamada; referandum sonucunun Irak'ın toprak bütünlüğü ve siyasi birliği açısından önemli bir aşama olduğunu belirtmekle birlikte, Aralık 2005 seçimlerinde oluşturulacak yeni parlamentoda Irak'ın tüm toplum kesimlerinin adil bir şekilde temsil edilmesi gerektiği temennisini dile getirmiştir. Ayrıca, Aralık 2005 seçimleri sonrası oluşacak yeni parlamentodan, referandumla kabul edilen anayasanın "aksak ve eksik yönlerini" düzeltmesi ve Irak'ın birlik ve bütünlüğünü garanti

⁵⁰⁶ "Barzani: Bağımsız Kürdistan Kurulacak", *Hürriyet Gazetesi*, 30 Ocak 2005, <http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2005/01/30/591902.asp>, (27.08.2014), par. 1.

⁵⁰⁷ "Talabani'den Türkiye'ye Tehdit", *Hürriyet Gazetesi*, 3 Şubat 2005, <http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2005/02/03/593905.asp>, (27.08.2014), par. 1.

⁵⁰⁸ Lundgren, a.g.e., s. 105.

eden ve tüm kesimlerini kucaklayan bir biçime dönüştürmesi beklentisi dile getirilmiştir.

509

Türkiye'nin Irak parlamentosunun daimi üyelerinin seçildiği Aralık 2005'teki seçim sonuçlarına tepkisi, Sünni grupların bu seçimi önceki seçimlerden farklı olarak büyük oranda boykot etmemesi nedeniyle daha yumuşak oldu. Türkiye seçim sonuçlarının açıklanmasından sonra yaptığı açıklamada seçim sonuçlarından memnuniyet duyduğunu belirterek seçime yönelik yapılan itirazların Irak Bağımsız Seçim Kurulunca ele alınması beklentisini ortaya koymuştur.⁵¹⁰

Türkiye'nin Irak'ın yeniden yapılandırılması sürecinde tepkisi sadece seçim sonuçlarına değil, işgal sürecinde Irak içinde bir oldu-bitti ile yapılan ve özellikle Türkmenler aleyhine gelişen demografik değişiklikler ile Kürt bölgesinin tartışmalı bölgelerdeki sınırlarını genişletme çabalarına da yönelikti. İşgal öncesi ve sürecinde sürekli olarak "Iraklılık" kimliğine vurgu yapan ve Irak'ın siyasi birliğini ve toprak bütünlüğünü esas alan bir politika izleyen Türkiye, işgalden sonraki süreçte Iraklı Kürt grupları dengelemek için zaman zaman "Türkmen kartını" kullanmaktan sakınmamıştır.

Irak'ta tartışmalı bölgeler konusu, başta Kerkük olmak üzere Tuzhurmatu, Hanekin, Mendeli, Başhika, Akra ve Sincar'ı kapsadığından dolayı bu konu Araplar, Kürtler ve Türkmenleri ilgilendirmektedir.⁵¹¹ Bu bölgelerde önemli miktarda bir Türkmen nüfusun bulunması, Türk yöneticileri işgalden sonraki süreçte tüm Irak genelinde, özellikle de bu bölgede, Türkmenlerin haklarını koruma yönünde politikalar oluşturmaya yöneltmiştir. Bu bağlamda, Kerkük'ün bir Türkmen kenti olduğu özellikle vurgulanmış ve kentin Kürt gruplarca Irak Kürt bölgesine dahil edilmesi çabalarına karşı çıkmıştır. Bu şiddetli karşı duruş politikası, sonuçları itibarıyla daha sonra bir dereceye kadar başarıya ulaşarak Irak anayasasında ihtilafli bölgelerin statüsünü belirleyecek olan

⁵⁰⁹Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, *Irak Anayasa Referandumu Hakkında Açıklama*, No 161, 26 Ekim 2005, http://www.mfa.gov.tr/no_161---26-ekim-2005_-irak-anayasa-referandumu-hk_.tr.mfa, (27.08.2014).

⁵¹⁰Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, *Irak'ta 15 Aralık 2005'te Gerçekleştirilen Seçimler hakkında Açıklama*, No 7, 20 Ocak 2006, http://www.mfa.gov.tr/no_7---20-ocak-2006_-irak_ta_15-aralik_2005-tarihinde-gerceklestirilen-secimler-hk_.tr.mfa, (27.08.2014).

⁵¹¹ Mahir Nakip, "Irak'ta İhtilafli Bölgeler ve Türkmenler", *Orta Doğu Analiz*, C. 5, S. 49, Ocak 2013, s. 99.

ve 31 Aralık 2007 tarihine kadar yapılması gereken referandumun ertelenmesinde önemli bir rol oynamıştır. ⁵¹²

Bu süreçte Ankara'nın "Türkmen kartı" ile hedeflediği politikalarından birisi Iraklı Kürt grupların bağımsızlık hedefine yönelik adım atmalarını önlemektir. Özellikle Kerkük'ün Irak'ın toplam petrol rezervinin % 15'ine sahip olduğu düşünüldüğünde, Iraklı Kürt grupların bu vilayeti ele geçirmesi bağımsız bir devlet için gerekli olan finansal altyapıyı oluşturacak ve bu grupların bağımsızlık hedeflerine daha kolay ulaşmalarını sağlayacaktır. ⁵¹³

Bununla birlikte, Türk siyasilerin ve bürokrasisinin işgal sonrası bu hedef paralelinde Irak'ta Türkmen haklarına dikkat çekmesi ve Türkmen kimliğine vurgu yaparak Iraklı Kürt grupları dengeleyici bir unsur olarak kullanması Türkiye'nin iç siyaseti göz önüne alındığında paradoksaldır. Bu politikanın Türkiye'deki kimlik mücadelesi siyasetine bir meşruiyet kazandırdığı söylenebilir. ⁵¹⁴

c. İşgal Sonrası PKK'nın Bölgeden Türkiye'ye Yönelik Tehditleri ve Operasyonlar

2003 işgali sonrası Irak'ın yeniden yapılandırılması sürecinde, Türkiye'deki siyasileri ve askeri çevreleri kaygılandıran en önemli konu Irak Kürt Bölgesel Yönetiminin elde ettiği kazanımlarla bağımsız bir devlete evrilme yolunda önemli bir adım atmasıyla birlikte bir süreden beri pasif bir konumda olan ve saldırı kabiliyetini kaybeden PKK'nın bu süreçte gücünü konsolide ederek Türkiye'ye saldırılar düzenleyebilme kapasitesine erişmesiydi. 1999 yılından beri saldırılarına ara veren PKK, işgal sonrasında Irak ordusundan kalan önemli miktarda patlayıcı ve mayını ele geçirerek ⁵¹⁵ Türkiye'yi tehdit edecek bir kapasiteye erişti. İşgal sonrası dönemde TSK

⁵¹² Oktav, Çok Boyutlu Türk Dış Politikasına Bir Örnek: Türkiye-Irak-Bölgesel Kürt Yönetimi arasında gelişen İlişkiler ve Nedenleri", a.g.m., s. 58.

⁵¹³ Lundgren, a.g.e., s. 115.

⁵¹⁴ Oktav, Çok Boyutlu Türk Dış Politikasına Bir Örnek: Türkiye-Irak-Bölgesel Kürt Yönetimi arasında gelişen İlişkiler ve Nedenleri", a.g.m., ss. 56-57.

⁵¹⁵ Sait Yılmaz, "Bölücü Terör İle Mücadelede Geline Aşama", *Beykent Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Merkezi (BÜSAM) Bülteni*, Kasım 2010, s. 1.

mensuplarının verdiği kayıpların önemli bir kısmı PKK'nın hazırladığı uzaktan kumanda ile patlatılan mayınlardan kaynaklıydı. ⁵¹⁶

İşgal sonrası süreçte, özellikle Türkiye'ye sızma şeklinde yapılan terör faaliyetlerinin neden olduğu şehit sayısındaki belirgin artış Türk kamuoyunda şiddetli tepkilere neden oldu. Bu durum, Irak'ın kuzeyine operasyon yapılması yönünde kamuoyundaki talepleri artırınca, Türkiye ve ABD arasında Irak'ın da dahil edildiği PKK'ya karşı bir koordinasyon mekanizması kuruldu. Türkiye bu işbirliğinin sağladığı avantajdan faydalanarak Irak devletinden PKK'yı terörist bir örgüt ilan etmesini, Mahmur kampını kapatmasını ve terörizme karşı anlaşma imzalamasını talep etti. ⁵¹⁷ Fakat bu taleplerin neredeyse hiçbiri yerine getirilemedi.

Takip eden süreçte, PKK'nın saldırılarının yoğunlaşması üzerine bölgeye yönelik askeri operasyonlar 2007 yılının sonunda yeniden başladı. Hükümet, Ekim 2007'de Şırnak'ta 12 askerin şehit edilmesi sonrası sınır ötesi hareket için meclisten tezkere aldı. Tezkerenin alınmasının hemen ertesinde, 21 Ekim 2007 tarihinde, PKK'nın terör saldırıları sonucu 12 asker daha şehit edildi. Bu saldırıları takiben Başbakan Erdoğan ABD'yi ziyaret etti ve yapılan görüşmelerde, daha önce ABD tarafından terörist örgüt olarak tanımlanan PKK ilk kez ABD tarafından düşman ilan edildi. ⁵¹⁸

ABD bu ziyaret sonrası, Türkiye'nin Irak'ın kuzeyindeki PKK kamp ve yerleşkelerine askeri hareket düzenlemesine yeşil ışık yaktı. Türk Hava Kuvvetleri unsurları ABD'nin bu yaklaşım değişikliği sonrası, 16 Aralık 2007 tarihinde, Irak'ın kuzeyine hava operasyonları başlattı. PKK hedeflerine önemli zayıflar veren operasyonlar, örgütün daha büyük eylemler yapma kapasitesini ortadan kaldırmakla birlikte, ⁵¹⁹ PKK'nın Irak'tan Türkiye'ye sızma girişimlerini o dönem için büyük oranda engelledi. Böylece, Türkiye varoluşsal bir tehdit olarak algıladığı PKK ile mücadele kapsamında Irak'ın kuzeyine yönelik askeri operasyonlarına meşruiyet kazandırdı.

Özetle; 2000'li yılların başında Türk dış politikasına yön veren aktörlerin en çok odaklandıkları ve ilgilendikleri konu Irak'ın birliği ve toprak bütünlüğünün korunması

⁵¹⁶ Ümit Özdağ, "Türk Ordusu PKK'yı Yenmiştir", *21. YY Dergisi*, S. 21, Eylül 2010, s. 10.

⁵¹⁷ Baskın Oran, *Türk Dış Politikası:2001-2012*, C. 3, İstanbul, İletişim Yayınları, 2013, s. 286.

⁵¹⁸ Oran, *Türk Dış Politikası:2001-2012*, a.g.e., s. 289.

⁵¹⁹ Armağan Kuloğlu, "Irak ve PKK Terör Örgütü Bağlamında Türkiye-ABD İlişkileri", *Beykent Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Dergisi*, C. 1, S. 2, 2008, ss. 56-57.

olmuştur. Bu konuya yoğunlaşılmasının temel nedeni, Irak'ta 1990'lardan süregelen iç istikrarsızlık ve kaosu Irak'ta neden olacağı bir bölünmenin Türkiye'ye olası olumsuz yansımalarıydı. Irak'ta meydana gelebilecek bir bölünme, geleneksel Türk dış politikasının önemli bir sacayağını oluşturan *statükoculuk* ilkesini de ortadan kaldıracak nitelikteydi. Türkiye, yerleşik düzeni sarsabilecek bu yeni gelişmenin önlenmesi bağlamında bu bölgeye yönelik güvenlikleştirici politikalarını yoğunlaştırdı.

Bölgedeki konjonktürel gelişmelerin Türkiye'nin bekasına bir tehdit olduğu kabulüyle oluşturulan dönemin Türk dış politikası iki ayaklıydı. Bir yandan, 1992'den beri Irak'ta *de facto* bir devlet gibi davranan Irak'ın kuzeyindeki Kürt unsurların Türkiye'ye bağımlı olmaları sağlanmaya çalışılırken, diğer yandan bu unsurların bağımsız bir devlet olmaları engellenmesi amaçlanmıştır. Bu bağlamda, bir taraftan söz konusu yapıyla yapılan ticaretin Türkiye'nin Güneydoğu bölgesinde sağladığı mikro ekonomik canlılık ve bu yapıyı ekonomik olarak Türkiye'ye bağımlı kılma politikası nedeniyle Türkiye ile İKBY arasındaki ekonomik ilişkilerin düzeyi yükseltilmiş, diğer taraftan da İKBY'nin Irak Merkezi Hükümetinden bağımsız politikalar geliştirmesi ve egemen bir devlet gibi davranmasını engellemeye dönük çeşitli girişimler başlatılmıştır. Bu tehdidi önlemeye dönük diğer bir girişim komşu ülkelerle ortak tehdit konusunda işbirliği yapmak olmuştur.

Türkiye, kendi birlik ve bütünlüğüne varoluşsal bir tehdit olarak gördüğü bağımsız bir Kürt devletini engellemeye yönelik politikalarının önündeki en büyük engel 11 Eylül 2001 tarihinde ABD'ye yapılan terör saldırıları sonucu dönemin ABD yöneticileri tarafından oluşturulan yeni terörle mücadele doktrinleri olmuştur. Söz konusu doktrinler, Iraklı Kürt gruplara kendi bağımsız ya da yarı bağımsız bölgesel yönetimlerini oluşturmak bağlamında eşsiz fırsatlar sunmakla birlikte, Irak'ı daha büyük istikrarsızlıklara sürüklemiştir.

11 Eylül saldırılarının uluslararası sistemde yarattığı dönüşümün bir sonucu olarak, ABD'nin terörü destekleyen ya da destekleme potansiyeli olan ülkeleri hedef alan "yeni" politikasının ilk izdüşümlerinden birisi Irak'ın işgali olmuştur. ABD öncülüğündeki koalisyon güçlerinin Irak'ı işgal etmesi, bu ülkede tarihi arka planı olan etnik ve mezhepsel kavgaları tetiklemiştir. Bu uyuşmazlıkların neden olduğu

istikrarsızlıklar sadece Irak'ı değil, başta Türkiye olmak üzere bazı komşu ülkeleri de etkilemiştir.

İşgal sürecinde Iraklı Kürt grupların 1992'de kurdukları yapının hem fiziksel sınırlarını genişletme hem de bu yapıyı siyasi olarak bağımsız bir oluşuma dönüştürme çabaları, Türkiye tarafından tepki ile karşılanmıştır. Bu dönemde, bazı siyasetler ile özellikle Türk dış politikasının şekillendirilmesinde önemli bir etkiye sahip askeri yetkililer, Irak'ta oluşacak bağımsız ya da merkezi devlete gevşek bir bağ ile bağlı federe bir Kürt devletini Türkiye'nin bekasına kastedecek bir tehdit olarak etiketleyerek, bu tehditle mücadeleyi siyaset üstü bir yerde konumlandırmışlardır. Söz konusu problem normal siyasetin dışına çıkarılarak güvenlik alanına havale edilmiş, yani güvenleştirilmiştir.

Bu yaklaşıma göre Irak'ın kuzeyinde oluşabilecek bağımsız ya da güçlü bir Kürt otonomisi, referans nesnesi olan Türkiye Cumhuriyeti'nin bekasını hedef almaktaydı. Bu nedenle dönemin güvenleştirici aktörleri, bu sorunla olağandışı yöntemlerle ilgilenmenin meşru alt yapısını oluşturmak için alımlayıcı kitleyi yani halkı ve parlamentoyu medya organlarında ve diğer platformlarda söz edimi yoluyla ikna etmeye çalışmışlardır. Medyada gösterilen imaj ve görüntüler de güvenleştirmelerin başarılı olmasına önemli katkılarda bulunmuşlardır.

Alımlayıcı kitlenin ikna edilmesinde dönemin siyasi ve askeri kadroların bu bölgedeki tehditlerle ilgili söz edimleri kadar Iraklı Kürt liderlerin Türkiye karşıtı söylemleri ve PKK'nın bu bölgedeki gücünü konsolide ederek Türkiye'ye saldırılar gerçekleştirme yetisine tekrar erişebilmesi de etkili olmuştur. PKK saldırılarının kamuoyunda yarattığı tepkiden yararlanan dönemin askeri yetkilileri, PKK saldırılarının en büyük destekçisinin Irak'ın kuzeyindeki Kürt yönetimi olduğu yönünde söylemlerle, Iraklı Kürt grupları ve PKK'yı özdeşleştirmişlerdir. Dolayısıyla PKK kaynaklı tehdit, İKBY ile olan güvenleştirmelerde kolaylaştırıcı ortamı hazırlayan bir faktör işlevini görmüştür.

İşgal sonrası süreçte, medya yerine göre hem fonksiyonel aktör hem de güvenleştirici bir aktör olarak güvenleştirmelerde önemli rol oynamıştır. Bazı yazılı ve görsel medyanın Iraklı Kürt gruplarla ilgili kullandığı imge ve sunduğu imajlar, kamuoyunun PKK ve Iraklı grupları Türkiye'ye karşı birlikte hareket eden ve işbirliği

içinde olan iki varoluşsal tehdit olarak algılamasına katkıda bulunmuştur. Bununla birlikte, Iraklı Kürt liderlerin Türkiye’deki bazı siyasi liderlerin ve yöneticilerin kimi eleştiril söylemlerine aynı sertlikte cevap vermeleri ve Kerkük gibi hassas bölgeleri kendi sınırlarına dahil etme girişimleri, Türk kamuoyunun güvenlikleştirmeler konusunda daha kolay ikna edilmesinde önemli bir etken olmuştur.

Güvenlikleştirme siyaseti gereği, bu dönemde Iraklı Kürt gruplarla her türlü iletişim ve müzakere ağırlıklı olarak askeri bürokrasinin talepleri doğrultusunda gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda, Iraklı Kürt grupların Irak’ın yeniden yapılandırılması sürecinde elde ettikleri kazanımlara dolaylı olarak engel olunmaya çalışılmış ve Kürt gruplara sık aralıklarla bağımsız bir devlet gibi değil, “Iraklılık” kimliği doğrultusunda davranmaları gerektiği hatırlatılmıştır. Bu kapsamda, Iraklı Kürt liderler ya da temsilcileri genellikle askeri çevrelerle muhatap edilmiş, konularının gerektirdiği protokolle değil çok daha düşük protokol düzeylerinde kabul edilmiş ve bu yapıya karşı bölgesel işbirliğinin yapılması bağlamında öncülük yapılmıştır. Fakat, takip eden süreçte, bu yaklaşım sürdürülebilir olmadığı için Türk dış politikasında askeri etkinin sona ermesiyle terk edilerek bu gruplarla ilişkiler normal siyaset alanına çekilerek normalleştirilmiş ve bu unsurlarla daha yapıcı ilişkiler kurulmaya başlanmıştır.

II. IKBY İLE İLİŞKİLERDE GÜVENLİKSİZLEŞTİRMELER

Türkiye ile Iraklı Kürt unsurlar arasında bölgede kurulacak bağımsız bir Kürt devletinin Türkiye’nin birliğine, rejimine, inşa edilen kimliğe ve toprak bütünlüğüne varoluşsal tehditler oluşturacağı/oluşturabileceği kaygısıyla tarihsel olarak güvenlik alanında yürütülen ilişkilerin güveniksizleştirilmesi, yani normal siyaset alanına taşınmasının ilk adımı 2008 yılında atılmıştır. Bu sürecin başlamasıyla birlikte ilişkiler daha sonraki yıllarda tedricen daha iyiye evrilmiştir.

Siyasi aktörlerin güvenlik bürokrasisinden daha etkili olduğu bu sürecin ancak 2000’li yılların ikinci yarısından sonra başlamasının ya da başlayabilmesinin nedeni bazı konjonktürel siyasi gerçeklerin önceki yıllarda Türk yöneticilere ve siyasilere isteseler dahi Iraklı Kürt gruplarla siyaset alanında normal ilişkiler kurma olanağı vermemesiydi. Fakat ilişkilerin ağırlıklı olarak güvenlik alanında sürdürüldüğü 2000’li yılların başında

bu bölgeyle kurulan temasların, daha sonraki süreçte tedricen normalleştirilen ilişkilere bir alt yapı hazırladığı gerçeği de göz ardı edilmemelidir.

İlişkilerin normal siyaset alanına taşınmasının ancak bu tarihte başlamasının bir diğer nedeni, Türk dış politikasına önemli bir etkide bulunan askeri unsurların bu dönemde dış politikaya etkilerinin görece azalmasıydı. Daha önceki yıllarda Türk dış politikası karar vericileri tarafından Türkiye'nin bekasına varoluşsal tehditler barındırdığı gerekçesiyle Türk Silahlı Kuvvetleri'nin sorumluluğuna terk edilen Irak'ın kuzeyi, ilişkilerde normalleşmenin başlamasıyla siyasilerin sorumluluğuna alındı. Kuzey Irak konusu, 1996'dan beri Özel Kuvvetlerin sorumluluk alanına bırakılmıştı ve ancak 2007'nin sonunda Dışişleri Bakanlığının sorumluluk alanına taşındı.⁵²⁰

Dış politikada askeri bürokrasinin etkisinin azalmasıyla birlikte dış politika karar alma süreçlerinde görece daha bağımsız davranan siyasi aktörler, İKBY ile olan güveniksizleştirme sürecini yürütürken farklı yöntemler kullanmışlardır. İKBY ile ilişkilerin normalleştirilmesi bağlamında kullanılan yöntemlerden bazıları şunlardır: eskiden varoluşsal tehdit olarak etiketlenen bazı konular hakkında konuşmayarak toplumun yani alımlayıcı kitlenin gündemine getirmemek, eskiden varoluşsal tehdit olarak görülen İKBY ile var olan ekonomik ilişkilere ivme kazandırarak bu alandaki olumlu ilişkilerin farklı alanlara da taşınmasını sağlamak, daha önceki söz edimleri neticesinde toplumda Türkiye'nin bekasına bir tehdit oluşturdukları yönünde algı oluşmuş bazı Iraklı Kürt liderlerle kamuoyu önünde üst düzey temaslar sağlayarak bu kişiler hakkında toplumda oluşmuş negatif algıları değiştirmek ve son olarak güvenikleştirici politikalar sonucu toplumda kullanılması tabu haline gelmiş bazı kavramları kullanarak sorunların normalleşmesini ve toplumda tartışılmasını sağlamak.

Yukarıdaki yöntemler dahilinde Iraklı Kürt gruplarla ilişkilerin güveniksizleştirilmesi sürecinde geliştirilen bu metodolojik yaklaşımlarla eş zamanlı olarak, Türkiye'deki Kürt meselesinin çözümüne yönelik de bir irade ortaya konulmuştur. Bu iki yönlü metodolojik yaklaşımın nedeni, Türkiye sınırları dışındaki Kürt unsurlarla güveniksizleştirmeler temelinde kurulacak sağlıklı bir ilişki biçiminin belli bir oranda Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı Kürtlerin de sorunlarının demokratik haklar bağlamında çözümüne bağlı olduğuna dair siyasilerde var olan inançtan kaynaklanmaktaydı.

⁵²⁰ Oran, *Türk Dış Politikası:2001-2012*, a.g.e., s. 290.

Siyasi yöneticilerin bu yaklaşımla hedeflediği bir diğer konu, Iraklı Kürt unsurlarla yapılacak güvensizleştirilmelere PKK'nın negatif bir dışsal etkide bulunmasını engellemektir. Bu bakımdan, Iraklı Kürt gruplarla olan meselelerin güvenlik alanından siyaset alanına taşınması sürecinde Türkiye'deki Kürt meselesinin çözümü Iraklı Kürtlerle normalleştirilmeye çalışılan ilişkilerden tamamen bağımsız ele alınmamış, iki süreç belli bir oranda senkronize yürütülmüştür.

Türk dış politikası karar alıcıları ile siyasilerin İKBY'ye yönelik güvensizleştirmeleri, hem siyasi ideolojileriyle hem de Türkiye ile ilgili küresel ve bölgesel vizyonları ile de örtüşmekteydi. Türk dış politikasında yeni bir paradigma olarak nitelendirilebilecek bu vizyonun gerçekleşmesi bağlamında Türkiye'nin hem komşularıyla olan bazı uyumsuzluklarını hem kendi iç sorunlarını çözmesini gerektirdi. "Restorasyon" olarak da adlandırılan yeni politik vizyon çerçevesinde eski Osmanlı İmparatorluğu topraklarında yaşayan etnik unsurlar arasında "kadim birliktelik"ten doğan bir "tarihdaşlık" 'tan yola çıkılmış, Türkiye Cumhuriyeti'nin Osmanlı bakiyesi unsurlar arasında bir ayrımcılık yapmayacağı yaklaşımı esas alınmıştır.⁵²¹ "Restorasyon" yaklaşımı ile ilişkilerin düzeltilmesi hedeflenen unsurlardan birisi de Iraklı Kürt gruplarıdır.

A. PSİKOLOJİK ENGELLERİ YIKAN DİPLOMATİK İLİŞKİLER

Türkiye'nin Irak Kürt Bölgesel Yönetimi ile ilişkilerinin normalleşmesi sürecinde İKBY ile psikolojik engelleri yıkan ilk açık diplomatik ilişki 27 Şubat 2008 tarihinde kuruldu. Dönemin Başbakanlık Dışişleri Başdanışmanı Ahmet Davutoğlu ile Türkiye'nin Irak Özel Temsilcisi Murat Özçelik Bağdat'a giderek dönemin Irak'ın Kürt kökenli Dışişleri Bakanı Zebari ile görüştü. Bu ziyaretin hemen akabinde, dönemin Irak'ın Kürt kökenli Cumhurbaşkanı Celal Talabani, Mart 2008'de Ankara'ya davet edildi⁵²² ve böylece Irak Merkezi Yönetimi üzerinden de olsa Iraklı Kürt gruplarla açık ve aracısız siyasi temaslar sağlandı.

⁵²¹ Ahmet Davutoğlu, *Büyük Restorasyon: Kadim'den Küreselleşmeye Yeni Siyaset Anlayışımız Konferansı*, Dicle Üniversitesi, Diyarbakır, 15 Mart 2013. http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-ahmet-davutoglu_nun-diyarbakir-dicle-universitesinde-verdigi-buyuk-restorasyon_-kadim_den-kuresellesmeye-yeni.tr.mfa (27.09.2014).

⁵²² Oran, *Türk Dış Politikası:2001-2012*, a.g.e., s. 291

İlişkilerin normalleştirilmesi hedefiyle Irak Merkezi Yönetiminde yer alan Kürt kökenli devlet yetkilileriyle sağlanan temasları takiben Irak Kürt Bölgesel Yönetimi yetkilileriyle de diplomatik ilişki kurulmaya başlandı. Bu kapsamda, Davutoğlu ve Özçelik'in Mayıs 2008'de Bağdat'a giderek önce Talabani daha sonra da Bölgesel Yönetim Başbakanı Neçirvan Barzani ile ilk kez görüşmesi,⁵²³ yeni yüksek düzeyli diplomatik görüşmelere kapı araladı. Takip eden süreçte, Türkiye'nin Irak Özel Temsilcisi Murat Özçelik, önce Ekim 2008'de, daha sonra da 11 Ocak 2009'da Irak Kürt Bölgesel Yönetimi Başkanı Mesut Barzani ile görüştü.⁵²⁴

2009'daki ziyaret ve görüşmeler, diplomatik temasları ileri bir aşamaya taşıdı. Mart 2009'da Bağdat'a resmi bir ziyaret gerçekleştiren dönemin Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, Irak Kürt Bölgesel Yönetimi Başbakanı Neçirvan Barzani ile de görüştü. Bu ziyaretten birkaç ay sonra, Ekim 2009'da, dönemin Başbakanı Tayyip Erdoğan Bağdat'a yaptığı bir çalışma ziyaretinde, Musul ve Basra ile birlikte Erbil'de de Türkiye Cumhuriyeti konsolosluğunun açılması kararının verildiğini açıkladı.⁵²⁵

Türkiye ile Irak Kürt Bölgesel Yönetimi arasındaki diplomatik temasların doruk noktasına ulaştığını gösteren görüşmeler, dönemin Dışişleri Bakanı Davutoğlu'nun Haziran 2010'da, dönemin Başbakanı Erdoğan'ın da 2011'de Erbil ziyareti kapsamındaki görüşmeleriydi. Erdoğan'ın ziyaretinde Mesut Barzani'ye "sayın başkan" şeklinde hitap ederek kendisini Irak'ta "istikrarın güvencesi" olarak gördüğünü ifade etmesi,⁵²⁶ Türkiye ile Irak Kürt Bölgesel Yönetimi arasında normalleşen ilişkilerin ulaştığı boyutu göstermesi açısından önemlidir.

Siyasi yöneticilerin diplomatik ilişkiler bağlamında 2008 yılından başlayarak Iraklı Kürt unsurlarla tedricen geliştirdiği iyi ilişkilerin bir somut örneği olarak Iraklı Kürt liderlerle gerçekleştirdikleri üst düzey temasları halka ve medyaya açık platformlarda gerçekleştirmesi, Iraklı Kürt liderler hakkında Türkiye kamuoyunda eskiden var olan negatif algıların belli bir oranda değişmesine önemli katkıda bulunmuştur. Söz konusu temaslar ile bu liderler hakkında kamuoyunda var olan negatif algı azalmış ve güveniksizleştirmeler belli bir düzeye kadar başarıya ulaşmıştır. Üst düzey temaslar,

⁵²³ Oran, *Türk Dış Politikası:2001-2012*, a.g.e., s. 292.

⁵²⁴ Özpek, a.g.m., s. 592.

⁵²⁵ Oran, *Türk Dış Politikası:2001-2012*, a.g.e., s. 292.

⁵²⁶ Özpek, a.g.m., s. 592.

eskiden söz edimi yoluyla varoluşsal tehdit olarak etiketlenen Iraklı Kürt liderlerin Irak merkezi ve bölgesel yönetimlerindeki pozisyonları Türk kamuoyunda olağan ve meşru kabul edilmeye başlanmıştır. Türk kamuoyunun Kürt liderlere bakış açısının kurulan diplomatik ilişkilerle büyük ölçüde değişmesiyle, Türkiye ve IKBY arasındaki ilişkiler başka alanları da kapsamaya başlamıştır.

B. EKONOMİK İLİŞKİLER

Türkiye ile Irak Kürt Bölgesel Yönetimi arasında ağırlıklı olarak güvenlik konusuna endeksli ilişkilerin başka alanlara taşmasını sağlayan en önemli etken tersine güvenikleştirmelere zemin hazırlama bağlamında katkıda bulunan karşılıklı ekonomik ilişkilerdir. 1990'ların başlarında başlayan ve tedricen geliştirilen ekonomik ilişkiler dönemsel olarak bazı olumsuzluklardan etkilense de, artan bir şekilde devam etmiş ve *spill over* bir etkiyle başka alanlarda da işbirliği yapılmasına olanak sağlamıştır. Ekonomik ilişkilerin yoğunlaştığı başlıca iki alan IKBY'deki Türk şirketlerinin yaptığı yatırımlar ve enerji konusu olmuştur.

1. Türk Şirketlerinin IKBY Bölgesindeki Yatırımları

Türkiye- IKBY arasındaki ekonomik ilişkilerin boyutu özellikle 2008 yılından başlayarak hızlı bir yükseliş trendine girmiştir. 2013 yılında, Türkiye ile Irak arasındaki yaklaşık 12 milyar dolarlık ticaret hacminin⁵²⁷ 8 milyar dolarlık kısmı Türkiye ve Irak Kürt bölgesi arasında gerçekleşmiştir. ⁵²⁸ İhracat dengesinin mutlak anlamda Türkiye lehine olduğu bu rakamla birlikte Irak Kürt Bölgesel Yönetimi, Türkiye'nin Almanya'dan sonra en fazla ihracat yaptığı yer olmuştur. Bu trend sonraki yıllarda IŞİD saldırıları ve merkezi yönetimle yaşanan sorunlardan kaynaklı ekonomik krizlerden dolayı kısmen inişe geçse de, bu bölgeyle olan ticari ilişkiler önemli bir yer tutmaya devam etmiştir.

⁵²⁷Türkiye Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı, *Ülkelere Göre Dış Ticaret*, 2014, <http://www.ekonomi.gov.tr/index.cfm?sayfa=7155BE01-D8D3-8566-45208351967592CF>, (27.09.2014).

⁵²⁸ Kamuran Abacıoğlu, "En Değerli Komşumuz Kuzey Irak", *Ekonomi Vitrini*, Mart 2014, s. 25.

Tablo-3: Yıllara Göre Türkiye'nin Irak'a İhracat Rakamları

2008	3 916 685
2009	5 123 406
2010	6 036 362
2011	8 310 130
2012	10 822 144
2013	11 948 905
2014	10 887 826
2015	8 549 967
2016	7 637 585

Kaynak: Tük⁵²⁹

İKBY'nin en büyük paya sahip olduğu Türkiye ile Irak arasındaki ticaret hacmi İŞİD tehlikesinin büyük oranda bertaraf edilmesi ve merkezi yönetim ile özerk bölge arasında belli bir düzeyde diyalog kurulmasıyla 2017 yılı başlarında yeniden yükselmeye başlamıştır. Öyle ki, Türkiye'nin 2017 yılının Ocak-Nisan ayları arasında Irak'a olan ihracatı 2016 yılının aynı dönemine göre % 32,68 oranında artarak 3.171 milyon dolara ulaşmıştır. ⁵³⁰ Bu trendin devam etmesi halinde önümüzdeki dönemde rakamların ekonomik kriz öncesi seviyelere ulaşması olasıdır.

Özellikle 2010'lı yılların başında ekonomik ilişkilere ivme kazandıran başat unsur, normalleşen ilişkiler paralelinde Irak Kürt Bölgesel Yönetimi sınırları içinde birçok sektörde yatırım yapan Türk şirketleri olmuştur. Irak Kürt Bölgesel Yönetiminin sağladığı bazı pozitif ayrıcalıklardan yararlanan bu şirketler; inşaat, gıda, perakendecilik, bankacılık, enerji ve diğer bazı sektörlerde faaliyet göstererek bölgenin kalkınmasına önemli katkılarda bulunmuşlardır. Öyle ki, 2010 yılı itibarıyla Irak Kürt bölgesinde satılan malların % 80'inin Türk menşeli olduğu tespit edilmiştir. ⁵³¹

⁵²⁹Türkiye İstatistik Kurumu, *Ülkelere Göre Yıllık İhracat*, 2017, www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=1545, (26.04.2017).

⁵³⁰Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, *2017 Yılı Nisan Ayı Veri Bülteni, Bülteni*, 2017, <http://risk.gtb.gov.tr/data/5892e37c1a79f54ef455d572/2017%20Y%C4%B1%C4%B1%20Nisan%20Ay%C4%B1%20Veri%20B%C3%BClteni.pdf>, (26.04.2017).

⁵³¹ Hasan Turunc, "Turkey's Global Strategy: Turkey and Iraq", *IDEAS Reports*, London School of Economics and Political Science, 2011, s. 44, http://eprints.lse.ac.uk/43503/1/Turkey%27s%20Global%20Strategy_Turkey%20and%20Iraq%28Isero%29.pdf, (27.09.2014).

Tablo -4: Yıllara Göre IKBY Bölgesindeki Türk Şirket Sayısı

YIL	IKBY'DEKİ TÜRK ŞİRKET SAYISI
2009	485
2010	730
2012	1,023
2013	1,500

Kaynak: Fidan⁵³²

2014 yılında merkezi yönetimle yaşanan petrol anlaşmazlığı sonucu Irak Merkezi Yönetiminin IKBY'nin bütçesinde kesintiye gitmesi bölgedeki ekonomik krizi tetikleyen en önemli unsur olmuştur. Bu gelişme, IKBY hükümetinin şirketlerin hakedişlerini ödeyememesiyle sonuçlanarak bölgede yatırım yapan şirketlerin sayısının azalmasına neden olmuştur. Bu gelişmeyi takiben IŞİD'in aynı yılın Haziran ayında Musul'u alarak IKBY sınırlarına yaklaşması ekonomik krizi derinleştirerek birçok yatırımcının bölgeyi terk etmesiyle sonuçlanmıştır. Bölgede ekonomik krize sebep olan bu gelişmelere rağmen IKBY bölgesindeki Türk şirketlerin sayısında ciddi bir azalma olmamıştır. IKBY yetkililerine göre 2015 yılının başları itibarıyla bölgede yatırım yapan Türk şirketi sayısı 1300'ün üzerinde olmuştur.⁵³³

Merkezi hükümetle yaşanan bütçe sorunları ve IŞİD tehdidinin neden olduğu ekonomik krize rağmen 2016 yılı itibarıyla IKBY pazarını yine de Türk şirketleri domine etmiştir. 2500 yabancı şirketin faaliyet gösterdiği IKBY bölgesinde yaklaşık 1000 şirketle birinci sırada yer alan Türk şirketleri⁵³⁴ dönemsel ekonomik olumsuzluklara rağmen Türkiye'nin IKBY ile ilişkilerinin sürdürülebilir olmasında önemli rol oynamaya devam etmişlerdir.

Özellikle yakın dönemde bölgedeki ekonomik krizin neden olduğu ödeme ve yatırımları finanse etme sorunlarının kısmen de olsa aşılması bağlamında bölgede faaliyet

⁵³²Christina Bache Fidan, "Turkish Business in The Kurdistan Region of Iraq", *Turkish Policy Quarterly*, Vol. 14, Number 4, Winter 2016, s. 121.

⁵³³"Kuzey Irak'ta 1351 Türk Şirketi", *Al Jazeera Türk*, 8 Ocak 2015, <http://www.aljazeera.com.tr/haber/kuzey-irakta-1351-turk-sirketi>, (27.04.2017).

⁵³⁴"Diversification Needed", *Kurdistan Review Invest in Group*, Special Issue , 2014, s. 42, <http://investingroup.org/files/kurdistan-review-2016-SE.pdf>, (27.04.2017).

gösteren Türkiye sermayeli bankacılık sektörünün önemli katkıları olmuştur. Türkiye'nin en büyük bankacılık kuruluşları olan Ziraat Bankası, Vakıfbank ve İş Bankası gibi sektörde önemli bir paya sahip şirketlerin bölgede faaliyetlerini sürdürmesi⁵³⁵ İKBY'nin son dönemde ekonomik krizin etkilerini ortadan kaldırmaya dönük çabalarına önemli katkılarda bulunduğu söylenebilir.

Sonuç olarak, 2008 yılından itibaren yükselen ticaret hacmi ve çok sektörlü ekonomik yatırımlar kolaylaştırıcı unsurlar olarak güveniksizleştirme sürecine önemli katkılarda bulunmuştur. Özellikle Türk şirketlerinin bölgedeki yatırımları bölgenin kalkınmasında bir lokomotif işlevi görmüş ve ekonomik krizlerin etkilerinin azaltılması yönünde önemli katkılar sağlamışlardır. Bu yöndeki çabalar daha sonraki dönemlerde İKBY'nin petrol şirketlerine olan borçlarını % 25 oranında geri ödemesi gibi olumlu ekonomik sonuçlar doğurmuştur.⁵³⁶

Bölge ekonomisine olumlu yansımaları olan Türk yatırımlarına ek olarak, mevcut ekonomik işbirliğine stratejik ürünlerin de dahil edilmesiyle Türkiye-İKBY arasındaki ilişkiler daha farklı bir boyuta evrilmiştir. Türk yatırımlarının önemli bir yer tuttuğu ekonomik ilişkilerin ana temasını bir süre sonra petrol ve doğalgaz gibi stratejik ürünler oluşturmaya başlamıştır.

2. Türkiye'nin Enerji Politikası ve İKBY ile Enerji alanındaki İşbirliği

Türkiye'nin küresel enerji transit merkezi ve dünyanın en büyük ekonomilerinden birisi olma hedefi ile Irak Kürt Bölgesel Yönetiminin petrol ve doğalgazını uluslararası piyasalara ulaştırma hedeflerinin oluşturduğu asimetrik karşılıklı bağımlılık, iki taraf arasında enerji alanındaki işbirliği ile sonuçlanmış ve bu durum aynı zamanda Türkiye'nin Irak Kürt bölgesine yönelik politikasındaki paradigma değişikliğinde önemli bir rol oynamıştır. Paradigma değişikliği, Türkiye'nin mevcut enerji politikaları ve vizyonu ile yakından ilintilidir.

a. Türkiye'nin Enerji Politikası

⁵³⁵Diversification Needed”, a.g.m., s. 43.

⁵³⁶ “Kurdistan Region reduces debts to foreign oil companies by \$1 billion”, *Rudaw*, 8 Mayıs 2017, <http://www.rudaw.net/english/kurdistan/080520174>, (14.05.2017).

Enerji bağlamında % 70'ler düzeyinde dışa bağımlı olan Türkiye, nüfus artışı ve ekonomik büyümenin gerektirdiği giderek artan miktardaki enerji talebine paralel olarak, 2020'li yılları hedefleyen bir enerji vizyonu oluşturmuştur. Bu vizyon, mevcut enerji kaynaklarının enerji talebini karşılayamayacağı gerçeğinden hareketle, Türkiye'nin bölgesindeki jeopolitik konumundan maksimum düzeyde faydalanması gerektiği görüşüne dayanmaktadır. Buna göre, Türkiye'nin öngörülen talebi karşılamak bağlamında yerli ve yenilebilir kaynakların dışa bağımlılığı azaltma oranı ancak % 3'tür.⁵³⁷ Geleceğe yönelik yapılan projeksiyonlarda, 2030'lu yıllarda tüm dünyada kullanılacak fosil enerji kullanım oranının % 70'lerde olacak olması⁵³⁸ ve bu enerjinin yaklaşık 1/3'lük kısmının Orta Doğu'da çıkarılacak olması,⁵³⁹ Türkiye'ye bu bölgedeki konumunu büyük avantajlara tahvil edecek bir enerji politikası oluşturma fırsatı vermiştir.

Mevcut dünya petrol rezervlerinin yaklaşık % 48'ine sahip olan Orta Doğu Bölgesine⁵⁴⁰ ve Orta Asya ile Kafkasya'nın önemli hidrokarbon enerji kaynaklarına olan yakınlığı, Türkiye'ye hem ileriye dönük ekonomik hedeflerini gerçekleştirme hem de küresel enerji güvenliği bağlamında kilit bir ülke olma ve Türkiye'nin küresel enerji oyununda söz sahibi olma fırsatını vermektedir.

Tablo- 5: Bölgelere Göre Görünür Petrol Rezervleri

BÖLGE	Miktar (Milyar varil)	Dünya Toplamındaki payı (%)
Orta Doğu	808,5	47,90%
Güney ve Orta Amerika	329,6	19,53%
Kuzey Amerika	229,6	13,60%
Avrupa ve Avrasya	147,8	8,75%
Afrika	130,3	7,72%
Asya Pasifik	42,1	2,50%
Dünya Toplamı	1.687,9	100%

Kaynak: Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, a.g.e., s. 11.

⁵³⁷ Yusuf Yazar, "Türkiye'nin Enerjideki Durumu ve Geleceği", *SETA Analiz*, Aralık 2010, s.http://arsiv.setav.org/ups/dosya/58085.pdf, (20.03.2015), s. 4.

⁵³⁸ British Petroleum, *BP Energy Outlook 2035*, February 2015, http://www.bp.com/content/dam/bp/pdf/Energy-economics/energy-outlook-2015/Energy_Outlook_2035_booklet.pdf, (22.03.2015), s. 14.

⁵³⁹ British Petroleum, *Energy Outlook data tables*, http://www.bp.com/en/global/corporate/energy-economics/energy-outlook-2035/energy-outlook-downloads.html, (23.03.2015).

⁵⁴⁰ Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, *Dünya ve Ülkemiz enerji ve Tabii Kaynaklar Görünümü*, Sayı 7, 2015, http://www.enerji.gov.tr/Resources/Sites/1/Pages/Sayi_07/Sayi_07.html, (20.03.2015), s. 11.

Bu fırsatlara karşın, Türkiye'nin hedeflediği ekonomik vizyona ulaşmak bağlamında ihtiyaç duyduğu enerji miktarı konusunda ciddi anlamda dışa bağımlı olduğu görülmektedir. Türkiye'de tüketilen birincil enerji kaynakları (kömür, doğalgaz, petrol, v.b.) ile Türkiye'nin sahip olduğu birincil enerji kaynakları arasındaki önemli bir fark vardır. Enerji tüketiminin yerli üretimden çok daha fazla olduğu Türkiye ile ilgili projeksiyonlar göz önüne alındığında, tüketimin 2020'li yıllarda mevcut rakamları önemli oranda aşarak 220 Mtep seviyelerine ulaşması öngörülmektedir.⁵⁴¹

Tüketimle ilgili olarak gelecekte öngörülen ciddi artışın farkında olan devletin siyasi ve bürokratik kadroları, özellikle fosil yakıtlar bağlamında Türkiye'nin dışa bağımlı durumunu dikkate alarak son yıllarda mevcut enerji nakil hatlarına ilaveten yeni boru hatları ve modellemelerle enerji arzını çeşitlendirmeye ve Türkiye'nin transit ülke konumunu sürdürmeye dönük politikalara yoğunlaşmaktadır. Söz konusu girişim ve çabalar, Türkiye'nin gelecekteki ekonomik hedeflerine ulaşması için gerekli olduğu kadar, Orta Doğu, Kafkaslar ve Rusya'daki gelişmeler düşünüldüğünde Avrupa'nın enerji güvenliği açısından da son derece önemlidir. Bu bakımdan, Türkiye'nin enerji arzını çeşitlendirme ve enerji koridoru olma politikaları Avrupa ülkelerince de desteklenmektedir.

Tablo-6: Türkiye Birincil Enerji Kaynakları Üretim ve Tüketimi (2011)

Kaynak türü	Birincil enerji kaynakları üretimi		Birincil enerji kaynakları tüketimi	
	Enerji üretimi (bin tep)	Oranı (%)	Enerji tüketimi (bin tep)	Oranı (%)
Kömür	17.870	55,5	35.841	31,3
Doğal gaz	652	2,0	36.909	32,2
Petrol	2.555	7,9	30.499	26,6
Hidrolik	4.501	14,0	4.501	3,9
Biyokütle	3.555	11,0	3.573	3,1
Jeotermal ısı	1.463	4,5	1.463	1,3
Diğer yenilenebilir kaynaklar	1.633	5,1	1.712	1,5
Toplam	32.229	100	114.480	100

Kaynak: Yılmaz, "Türkiye'nin Enerji Potansiyeli ve Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Elektrik Enerjisi Üretimi Açısından Önemi, a.g.e., s. 35.

⁵⁴¹ Mutlu Yılmaz, "Türkiye'nin Enerji Potansiyeli ve Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Elektrik Enerjisi Üretimi Açısından Önemi", *Ankara Üniversitesi Çevre Bilimleri Dergisi*, C. 4, S. 2, 2012, s. 35.

(1).Türkiye’den Geçen Mevcut Uluslararası Petrol ve Doğalgaz Boru Hatları

(a)Irak-Türkiye Petrol Boru Hattı

Irak’ta petrolün millileştirilmesi sürecini takiben 1973 yılında inşasına başlanan Kerkük- Yumurtalık petrol boru hattı projesi, ilk olarak petrol taşıma faaliyetine 1977 yılında başlamıştır. Daha sonraki dönemlerde, 1984-1987 yılları arasında boru hattının geliştirilmesi çalışmaları kapsamında taşıma kapasitesi artırılan hat, iki ülke için de önemli bir gelir kaynağı oluşturmuştur.⁵⁴²

Takip eden süreçte, Irak’ın Kuveyt’i işgal etmesi nedeniyle, 1990’lı yıllarda Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi’nin aldığı bir karar doğrultusunda Irak’a ticaretin yasaklanması Türkiye ile Irak arasındaki petrol ticaretini de sekteye uğratmıştır. 1996 yılından başlayarak belli aralıklarla gıda karşılığı petrol satışına izin verilmiş ve bu satışın miktarı aşamalı olarak artırılmıştır.⁵⁴³

2003 yılında ABD’nin Irak’ı işgal etmesi sürecinde devre dışı kalan hat, 2004 yılında düşük kapasite ile tekrar faaliyete geçirilse de, tam kapasite ile çalışmaya başlaması ancak 2010 yılında gerçekleşmiştir. 2010 yılında bu hat ile 144.5 milyon ton ham petrol taşınmıştır.⁵⁴⁴

(b) Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) Petrol Boru Hattı

Uzunluğu yaklaşık 1800 km ve yıllık ham petrol taşıma kapasitesi 50 milyon ton olan BTC hattı 2006 yılında faaliyete geçmiştir.⁵⁴⁵ Kafkasya ve Orta Asya bölgelerindeki enerjinin dünya pazarlarına ulaştırılması ve böylelikle Rusya’nın bu bağlamdaki tekeli kırılmayı hedefleyen ilk proje olan BTC, Türkiye’ye sağladığı çeşitli

⁵⁴² Aybüke İnan, “Kerkük-Yumurtalık Petrol Boru Hattı ve Türkiye- Irak İlişkileri (1973-2011)”, *Ortadoğu Analiz*, C. 5, S. 56, Ağustos 2013, s. 69.

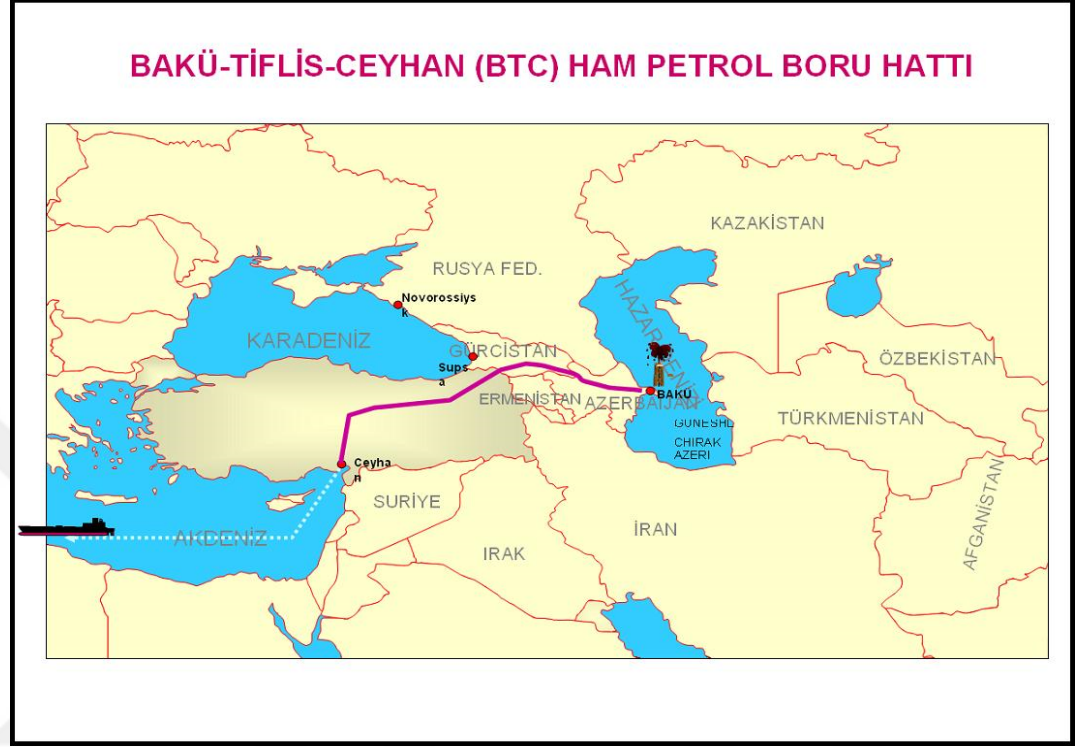
⁵⁴³ Veysel Ayhan, Aziz Barzani-, Hakan Demir, “Enerji Siyaseti, Türkiye-İrak Kürdistan Bölgesel Yönetimi, Boru Hatları, Petrol Satışı ve Bağdat’ın Pozisyonu”, *IMPR Rapor*, Kasım 2013, <http://www.impr.org.tr/wp-content/uploads/2013/11/Rapor-Kas%C4%B1m-2013.pdf>, (24.03.2015), s. 11.

⁵⁴⁴ Boru Hatları ile Petrol Taşıma Şirketi (BOTAS), *BOTAŞ 2010 Faaliyet Raporu*, 2010, http://www.botas.gov.tr/icerik/docs/faalrapor/2010/tur/fr2010_full.pdf, (24.03.2015), s. 22.

⁵⁴⁵ Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, *Dünya ve Ülkemiz enerji ve Tabii Kaynaklar Görünümü*, a.g.e., s. 80.

avantajlar yanında, Avrupa'nın enerji güvenliği bakımından da son derece önemli bir enerji nakil hattıdır.⁵⁴⁶

Şekil-3: BTC Boru Hattı

Kaynak: BOTAS⁵⁴⁷

BTC'nin Avrupa ülkelerinin, özellikle de Avrupa Birliği'nin, enerji arzını çeşitlendirmesi ve bu bağlamda enerji güvenliğine sağladığı katkı, Türkiye'nin AB üyeliği yolunda elini güçlendiren bir unsur olmuş ve oluşturduğu karşılıklı bağımlılık durumu Türk dış politikası ile de uyumluluk göstermiştir.⁵⁴⁸

(c) Mavi Akım (Rusya-Türkiye Doğalgaz Boru Hattı)

Türkiye'nin var olan Doğu-Batı enerji nakil koridoruna bir Kuzey-Güney çizgisi eklemeye yönelik bir girişim olan Mavi Akım Doğalgaz Projesi, Rusya ile

⁵⁴⁶ Sedat Çal, "Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru Hattı Projesi Kapsamındaki Anlaşmaların Hukuki Yönden Değerlendirilmesi", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C. 63, S. 4, 2008, s. 91.

⁵⁴⁷ Boru Hatları ile Petrol Taşıma Şirketi (BOTAS), <http://www.botas.gov.tr/images/icerik/harita/BtcHpbhT.jpg>, (24.03.2015).

⁵⁴⁸ Yazar, a.g.m., ss. 18-19.

1997 yılında imzalanan anlaşma çerçevesinde 2002 yılında tamamlanarak 2003 yılında faaliyete geçirilmiştir.⁵⁴⁹

Şekil-4: Mavi Akım Projesi

Kaynak: Gazprom⁵⁵⁰

Yıllık 16 milyar metreküplük doğalgaz iletme kapasitesi olan Mavi Akım doğalgaz boru hattı aracılığıyla, Mart 2014 itibariyle Türkiye'ye 100 milyar m³ doğalgaz pompalanmıştır.⁵⁵¹ Rusya ve Türkiye arasında üçüncü ülkelerden geçmeyen tek direkt hat olma özelliğini barındıran ve bu bakımdan bölgede çıkan istikrarsızlıklardan etkilenmeyen Mavi Akım doğalgaz hattı, son dönemde bölgede meydana gelen gelişmelerden dolayı daha da önem kazanmıştır.⁵⁵²

⁵⁴⁹ Erhan Büyükkakıncı, "Türk-Rus İlişkilerinin Değerlendirilmesi : Güvenlik Sorunsalından Çok Boyutlu Derinliğe Geçiş", *Sovyetler Birliğinin Dağılmasından Yirmi Sene Sonra Rusya Federasyonu: Türk Dilli Halklar ve Türkiye ile İlişkiler*, (ed.) E. Büyükkakıncı & E. Bacanlı, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2012, s. 829.

⁵⁵⁰ Gazprom, "Blue Stream", <http://www.gazprom.com/about/production/projects/pipelines/blue-stream/>, (25.03.2015).

⁵⁵¹ Gazprom, a.g.e.

⁵⁵² Büyükkakıncı, a.g.e., s. 831.

(d) Bakü-Tiflis-Ceyhan Doğalgaz Boru Hattı

Kafkasya ve Orta Asya doğalgazının dünya pazarlarına ulaştırılmasında önemli bir işlevi olan Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) doğalgaz boru hattının uzunluğu 690 km, yıllık gaz taşıma kapasitesi ise 20 milyar m³'tür. İnşasına 2004 yılında başlanan doğalgaz hattı, 2007'de faaliyete geçmiştir.⁵⁵³ Söz konusu doğalgaz hattına önümüzdeki süreçte Kazakistan ve Türkmenistan doğalgazını taşıyacak hatların da eklenmesi hedeflenmektedir.⁵⁵⁴

BTC'nin inşa edilmesi, ilk planda Azerbaycan'ın ekonomisine katkıda bulunarak Türk ve Azeri ekonomilerini Gürcistan üzerinden birbirine bağlamıştır. Bu proje ile Türkiye, Hazar havzasındaki hidrokarbon kaynaklarının dış piyasalara ulaştırılması bağlamında merkezi bir konum kazanmıştır. Türkiye jeopolitiğine artı bir değer kazandırarak önemli bir katkı sunan BTC'nin Türkiye açısından bir diğer önemli avantajı Türk boğazlarındaki trafik yoğunluğunu azaltmasıdır.⁵⁵⁵

(e) İran-Türkiye Doğalgaz Boru Hattı

Yıllık 35 milyar metreküp doğalgaz taşıma kapasitesine sahip olan İran-Türkiye-Avrupa doğalgaz hattının toplam uzunluğu yaklaşık 5000 km olup, hattın yaklaşık 1750 km'lik kısmı Türkiye'den geçmektedir.⁵⁵⁶ 8 Ağustos 1996 tarihinde İran ile yapılan doğalgaz alım-satım anlaşmasıyla doğalgaz alım miktarı 3 milyar m³ ten başlayarak aşamalı olarak 10 milyar metreküpe çıkarılması hedeflenmiş ve bu çerçevede İran'dan gaz alımı Aralık 2001'de başlamıştır.⁵⁵⁷

Doğalgazın taşınması bağlamında İran ile yapılan anlaşma uyarınca İran doğalgazının Türkiye tarafından satın alınması ve Avrupa ülkelerine ihraç edilmesi

⁵⁵³ Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, *Dünya ve Ülkemiz enerji ve Tabii Kaynaklar Görünümü*, a.g.e., s. 83.

⁵⁵⁴ Meliha Ener, Orhan Ahmedov, "Türkiye-Azerbaycan Petrol-Doğalgaz Boru Hattı Projelerinin Ülke ekonomileri ve Avrupa Birliği Açısından Önemi", 2. *Ulusal İktisat Kongresi*, 20-22 Şubat 2008, DEÜ İİBF İktisat Bölümü, İzmir, http://www.deu.edu.tr/userweb/iibf_kongre/dosyalar/ener.pdf, (27.03.2015), s. 9.

⁵⁵⁵ Eşlen Bağırzade, "Azerbaycan-Türkiye Ortak Ekonomik Projeleri ve Bölgesel Yansımaları", *Ekonomik ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Yıl 7, Sayı 26, 2014, s. 9.

⁵⁵⁶ "İran-Türkiye-Avrupa Doğalgaz Boru Hattı Projesi", <http://www.ite-pipeline.com/pages.aspx?page=2>, (27.03.2015).

⁵⁵⁷ Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, *Dünya ve Ülkemiz enerji ve Tabii Kaynaklar Görünümü*, a.g.e., s. 83.

yönündeki uzlaşısı, Rusya'ya karşı bir alternatifin oluşturulması ve Avrupa-İran ilişkilerinin yumuşaması dikkate alındığında önemlidir.⁵⁵⁸

(f) Rusya-Türkiye Batı Doğalgaz Hattı

1984 yılında Türkiye ile Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) arasında yapılan anlaşma uyarınca Türkiye'ye Bulgaristan üzerinden doğalgaz arzı sağlayan ve Ankara'ya kadar ulaşan boru hattının uzunluğu 845 km'dir. 1987'den itibaren Türkiye'ye doğalgaz akışı sağlayan boru hattıyla 1993 yılında 6 milyar m³ doğalgaz alımı gerçekleştirilirken, daha sonraki süreçte hattın iyileştirilmesi ile birlikte yıllık doğalgaz akış miktarı 14 milyar m³'e çıkarılmıştır.⁵⁵⁹

(2).Yapım ve Proje aşamasında Olan Uluslararası Enerji Nakil Hatları

Yapım aşamasında olan Trans Anadolu Doğalgaz Boru Hattı Projesi (TANAP) ile Azerbaycan'ın Hazar denizindeki Şah Deniz 2 Gaz Sahası ve Hazar Denizi'nin güneyindeki diğer sahalarda üretilen gazın öncelikle Türkiye'ye, daha sonra da Avrupa'ya taşınması hedeflenmektedir. Güney Kafkasya Boru Hattı (SCP) ve Trans Adriyatik Boru Hattı (TAP) ile birleşerek Güney Doğalgaz koridorunu oluşturmayı hedefleyen TANAP'ın uzunluğu 1850 km olarak projelendirilmiştir.⁵⁶⁰ TANAP ile nihai olarak yıllık 32 milyar m³'lük gazın Avrupa pazarına taşınması hedeflenmektedir.⁵⁶¹

⁵⁵⁸ Arzu Celalifer Ekinci, "İran-Türkiye enerji İşbirliği", *USAK Bilgi Notları*, Kasım 2008, <http://www.usak.org.tr/dosyalar/rapor/aZeMYSYCDBTNITOQ79lxbTXDJQuZTV.pdf>, (27.03.2015), s. 15.

⁵⁵⁹ Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, *Dünya ve Ülkemiz enerji ve Tabii Kaynaklar Görünümü*, a.g.e., s. 83.

⁵⁶⁰ "Trans Anadolu Doğalgaz Boru Hattı Projesi ", <http://www.tanap.com/tanap-projesi/tanap-nedir/>, (28.03.2015).

⁵⁶¹ Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, *Dünya ve Ülkemiz enerji ve Tabii Kaynaklar Görünümü*, a.g.e., s. 81.

Şekil-5: TANAP

Kaynak: Radikal Gazetesi⁵⁶²

TANAP'ın tamamlanması sadece Türkiye'nin enerji arzını çeşitlenmesi bakımından değil, Türkiye'nin küresel enerji politikalarında Rusya'ya karşı bir üstünlük elde etmesi ve Azerbaycan'ın Rusya'dan bağımsız enerji politikaları oluşturma bağlamında da önemli sonuçları olacaktır. ⁵⁶³ Ertem'e göre, TANAP ile enerji güvenliği bağlamında bölgede demokrasi, barış ve siyasi istikrar kurularak enerji fiyatlarında normalleşme ve Doğu Avrupa'dan Azerbaycan'a kadar olan bölgede entegrasyon sağlanacaktır. ⁵⁶⁴

Sonuç olarak, Türkiye'nin enerji alanında mevcut nakil hatlarına ilaveten yukarıdaki tüm girişim ve çabalarının ortak hedefi; iç piyasada yükselişe geçen tüketim talebini karşılamak, enerji arzını çeşitlendirmek, enerji güvenliğini sağlamak ve jeopolitik konumunu daha da güçlendirecek doğu-batı enerji koridoru bir ülke haline gelmek olarak sıralanabilir. ⁵⁶⁵ Bu hedefler doğrultusunda Türkiye'nin dünya enerji pazarında mevcut kazanımlarını sürdürmesi, bölgesel ve küresel dinamiklerin değişmesiyle yeni politikalar üretmesi ve bu politikalarla uyumlu olarak paradigma değişiklikleri gerçekleştirmesi ile yakından ilintilidir. Özellikle Türkiye'nin yakın çevresinde meydana gelen bölgesel

⁵⁶² "TANAP'ın Startını Üç Lider Verdi", *Radikal Gazetesi*, 17.03.2015,

http://www.radikal.com.tr/ekonomi/tanapin_startini_uc_lider_verdi-1315836, (27.03.2015).

⁵⁶³ Ramazan Erdağ, "Anadolu Geçişli Doğalgaz Boru Hattı Projesinin(TANAP) Küresel Enerji Politikalarına Etkisi Üzerine Bir Değerlendirme", *The Journal of Academic Social Science Studies*, Vol. 6, Issue 3, March 2013, s. 874.

⁵⁶⁴ Cemil Ertem, "TANAP Ya da Tartıştığımız Ekonomi", *Enerji Enstitüsü*, 18 Mart 2015, <http://enerjiensitüsü.com/2015/03/18/yorum-tanap-ya-da-tartistigimiz-ekonomi/>, (27.03.2015).

⁵⁶⁵ Ekinci, a.g.m., s. 2.

konjonktürel gelişmelerin Türkiye'ye sağladığı fırsatlar ve potansiyel avantajlar, Türkiye'nin bu bölgelere yönelik yerleşik politikalarını kısmen revize etmesiyle sonuçlanmıştır. Türkiye'nin enerji bağlamında ilişkilerinde paradigma değişikliğine gittiği bölgelerden birisi Irak Kürt Bölgesel Yönetimi'dir.

b. Yeni Paradigma Çerçevesinde Türkiye ve IKBY Arasında Enerji Alanındaki İşbirliği

Enerji dahil diğer tüm alanlarda Irak Kürt Bölgesel Yönetimi ile yaptığı anlaşmalara daha önce Bağdat'ı da dahil eden ya da bu yönde çaba gösteren Türkiye, 2011 yılından itibaren önemli bir paradigma değişikliğine giderek Irak Kürt bölgesi ile bağımsız ilişkiler kurmaya başlamıştır. Bu paradigma değişikliğinin en önemli nedenlerinden birisi, Türkiye'nin dönemin Irak Başbakanı Nuri El Maliki'nin Irak'ta başta Sünni gruplar olmak üzere toplumun bazı kesimlerini dışlayan yönetim anlayışı ve Maliki'nin Türkiye'yi Irak'ın iç işlerine karışmakla suçlamasından kaynaklanmaktaydı.

566

Elbette ki bu paradigma değişikliğinin tek nedeni Maliki'nin otoriter ve dışlayıcı yönetim anlayışı ve Türkiye'ye yönelik suçlayıcı söylemleri değildi. Irak Kürt bölgesinin petrolünü uluslararası pazarlara ulaştırarak Bağdat'ta karşı özerkliğini daha da ileri bir noktaya taşıma hedefi ile Türkiye'nin yeni ekonomik vizyonu çerçevesinde yakın enerji kaynakları için bir transit ülke olma konumunu sürdürme ve petrol-doğalgaz satın aldığı ülkelere karşı potansiyel bir alternatif yaratarak daha bağımsız enerji politikaları oluşturabilme kapasitesine ulaşma hedefleriyle simetrik olmayan karşılıklı bir bağımlık oluşturmaktaydı. Dolayısıyla, Türkiye ile Irak Kürt Bölgesel Yönetimi arasındaki ilişkiler enerji gibi stratejik bir konuya odaklanmıştır.

Irak Kürt Bölgesel Yönetimi bölgesinde 2009'dan itibaren keşfedilen petrol ve doğalgaz miktarı, enerji arzı ve güvenliği bağlamında Türkiye'nin bu bölgeye yönelik politikasının Türkiye'ye fayda-maliyet analizi açısından da önemli potansiyel avantajlar sunabilecek kapasitede olduğu görülmüştür. Ağustos 2009'da *Gulf Keystone* şirketinin Kürt bölgesinin Türkiye sınırına yakın bir bölgesi olan Şekhan'da keşfettiği yeni petrol

⁵⁶⁶ Marianna Charountaki, "Turkish Foreign Policy and the Kurdistan Regional Government", *Perceptions*, Vol. XVII, Number 4, Winter 2012, s. 193.

rezervi ile birlikte, Irak Kürt Bölgesel Yönetiminin mevcut durumda tahmini 45 milyar varil petrol rezervine sahip olduğu ve bu miktarla dünyanın petrol bakımından en zengin bölgelerinden birisi olduğu ortaya çıkmıştır.⁵⁶⁷

Tablo-7: Irak Kürt Bölgesel Yönetimi Enerji Rakamları (2013)

IRAK KÜRT BÖLGESEL YÖNETİMİ ENERJİ RAKAMLARI (2013)	
Petrol Rezervi	45 milyar varil
Doğalgaz Rezervi	2.8-5.6 trilyon metre küp
Petrol ve Doğalgaz Yatırımı	15-20 milyar dolar
Petrol ve Gaz Sahaları	57
2013 Petrol Üretimi	300.000 varil/gün

Kaynak: Balcı, a.g.m. s. 12.

Türkiye sınırına yakın bölgelerinde yeni rezervlerin keşfedilmesiyle, Irak Kürt Bölgesel Yönetimi'nin sınırları dahilindeki enerji pastası büyük enerji şirketlerinin de ilgisini çekmiştir. Şirketlerin Erbil ile Bağdat'tan bağımsız anlaşmalar imzalaması ve bu bölgedeki enerjiyi dış pazarlara ulaştırma hesapları, Ankara'nın üçüncü ülkelere olan enerji bağımlılığını azaltma ve enerji transfer merkezi olma politikalarıyla örtüşmekteydi.

⁵⁶⁸

Buna karşılık, *landlocked* bir bölge olan Irak Kürt bölgesinin enerji ürünlerini Türkiye üzerinden uluslararası pazarlara ulaştırması bu bölge açısından son derece önemli avantajlar sağlamaktaydı. Irak Kürt Bölgesel Yönetimi, enerji ürünlerini uluslararası pazarlara ulaştırdığı takdirde amaçladığı ekonomik hedefler doğrultusunda güçlü küresel ekonomilerle entegre olacak, bölgesel ve küresel güçlerle kuracağı yakın ekonomik ve

⁵⁶⁷ Ali Balcı, "Enerji'sine Kavuşan Komşuluk: Türkiye-Kürdistan Bölgesel Yönetimi İlişkileri", *Seta Analiz*, Sayı 97, Haziran 2014, http://file.setav.org/Files/Pdf/20140613151750_%E2%80%98enerji%E2%80%99sine-kavusan-komsuluk-turkiye-kurdistan-bolgesel-yonetimi-iliskileri-pdf.pdf, (01.10.2014), s. 12.

⁵⁶⁸ Balcı, a.g.m., s. 18.

siyasi ilişkilerle güvenliğini artıracak ve uluslararası alanda daha fazla tanınırlık elde edecekti.⁵⁶⁹

Türkiye ile Irak Kürt Bölgesel Yönetimi arasında yukarıdaki sebepler bağlamında Türkiye'nin dış politikasındaki paradigma değişikliği sonucu özellikle enerji alanında doğrudan yaptığı işbirliği, Bağdat'ın tüm itirazlarına rağmen devam etmiştir. IKBY ile bağımsız anlaşmalar imzalayan ve bölgede aktif petrol ve doğalgaz çıkarma faaliyetlerinde bulunan uluslararası şirketler göz önüne alındığında, Türkiye'nin bu bölgeyle enerji konulu anlaşmalar yapan ilk ülke olmadığı görülmektedir. Türkiye'nin enerji bağlamındaki söz konusu proaktif politikası, küresel şirketlerle rekabet oluşturduğu söylenebilir.

Önemli küresel enerji şirketlerinden olan *Gulf Keystone* şirketinin IKBY bölgesinde tespit ettiği petrol rezervinin büyüklüğü, dünyanın önde gelen diğer enerji şirketlerinden olan *Exxonmobil*, *Chevron*, *Gazprom Neft* ve *Total*'in de ilgisini çekmiş ve bu şirketlerin bölgeye akın etmesine neden olmuştur. Bu şirketler, 2011 yılından başlayarak Erbil ile Bağdat'tan bağımsız çeşitli anlaşmalar yapmıştır.⁵⁷⁰ Türkiye, uluslararası büyük enerji şirketlerinin bölgeye yönelik ilgilerinin yoğunlaştığı bir dönemde, kızışan rekabet ortamında bölgedeki enerji anlaşmalarından daha fazla pay almak için çeşitli diplomatik girişimler başlatmış, hem bölgedeki Türk özel girişimlerini destekleyerek hem de bölgede faaliyet gösterecek yeni şirketler kurarak bölgedeki etkin konumunu sürdürmeye çalışmıştır.

⁵⁶⁹ Anwar Anaid, "Turkish Economic Expansion and its implications", *Kurdistan Review Invest in Group*, Issue 5, 2014, s. 49.

⁵⁷⁰ Balcı, a.g.m., s. 11.

Tablo-8: IKBY' de Yatırım Yapan Çok Uluslu Şirketler

Birleşik Krallık:	- GEP (Aspectenergy), Hungary Alt Şirket olarak çalışıyor
- GulfKeystone International Ltd.	
- Afren PLC	Norveç:
- HeritageOil PLC	- DNO ASA
- SterlingEnergy	Rusya Federasyonu:
- Petroceltic International PLC	- Norbest Limited (TNK-BP Subsidiary)
ABD:	- Gazprom Neft
- HuntOil	Fransa:
- MarathonPetroleum KDV B.H (MarathonOilCo)	- TOTAL
- Murphy OilCorporation	Avusturya:
- Hess Corporation	- OMV
- HillwoodEnergy (HKN Energy)	Moldova
- TrilaxOilLtd.	- KometGroup S.A (AscomGroup)
- ExxonMobil	Güney Kore:
- Chevron Texaco	- KNOC (KoreanNationalOilCo)
Kanada:	Papua Yeni Gine:
- Talisman	- OilSearch
- LongfordEnergyInc. V.LFD	İran:
- AOG (OryxPetroleum)	- KEPCO (Kurdistan Exploration & ProductionCo) subsidiary of NIOC
- Western Zagros	İspanya:
- Vast Exploration Inc	- Repsol
- GroundstarResourcesLtd	Hindistan:
- Shamaran Petroleum	- RelianceIndustries Limited
Türkiye	BAE:
- Genel Energy PLC	- Dana Gas, (PearlPetroleum)
- Petroquest	- CrescentPetroleum, (PearlPetroleum)
- Petoil (A&T Subsidiary of Petoil)	- TAQA
- Doğan Energy	Güney Afrika:
Çin:	- New A.G.E. Al Zarooni

Kaynak: Ayhan-Barzani-Demir, a.g.m., s. 24.

Türk ve yabancı şirketlerin Erbil ile Irak Merkezi Yönetiminden bağımsız anlaşmalar imzalaması Bağdat'ın tepkisini çekse de, Bağdat'ın söz konusu şirketlere yaptırım anlamında aldığı önlemler bir sonuç doğurmamıştır. Fakat, daha sonraki süreçte bölgede faaliyet gösteren şirketlerin karşılaştıkları en önemli sorun, bölgede çıkarılan hidrokarbonun dünya pazarlarına nasıl ulaştırılacağı konusu olmuştur. Bu durum, küresel enerji şirketlerini Türkiye'yi hesaba katmak zorunda oldukları yeni arayışlara itmiştir.

Sorunun çözümüne yönelik arayışlar çerçevesinde yapılan müzakere ve görüşmeler neticesinde 2013 yılında gelinen aşama, Türkiye ile IKBY arasında enerji nakil hatlarının inşası konusunda varılan uzlaşıydı. IKBY'nin bu yöndeki talepleri önceleri Ankara'nın IKBY'nin bu konuda Bağdat ile anlaşması şartına bağlansa da,

Erbil'in Bağdat ile uzlaşma arayışlarının sürekli olarak sonuçsuz kalması, Türkiye'nin bu konuda doğrudan Erbil'i muhatap alması ile sonuçlanmıştır.

Takip eden süreçte, IKBY ile Türkiye arasındaki petrol boru hattının Eylül 2013'te tamamlanacağı, bölgeden Türkiye'ye doğalgazın da 2016'da ihraç edileceği IKBY üst düzey yöneticileri tarafından açıklanmıştır.⁵⁷¹ Bu konuyla ilgili benzer projeksiyonlar, daha sonra IKBY'de faaliyet gösteren en önemli Türk şirketi olan *Genel Enerji* tarafından da teyit edilmiştir. Şirketin üst düzey bir yetkilisinin İstanbul'da gerçekleştirilen bir kongrede verdiği bilgiye göre, IKBY'nin petrol ihracat kapasitesinin 3 yıl içinde günlük 1 milyon varil olarak hedeflendiğini, Türkiye'ye doğalgaz taşıyacak yatırımların da en geç 2018'de tamamlanacağı ifade edilmiştir.⁵⁷² Bu taahhütler paralelinde söz konusu petrol boru hattının inşası belirtilen süre içerisinde tamamlanmıştır.

Şekil-6: Türkiye-İKBY Petrol Boru Hattı

Kaynak: Al Jazeera Turk⁵⁷³

⁵⁷¹ Balcı, a.g.m. s. 19.

⁵⁷² “Kuzey Irak Gazı En Geç 2018’de Türkiye’de”, *Yeni Şafak Gazetesi*, 16 Eylül 2014, <http://www.yenisafak.com.tr/ekonomi/kirak-gazi-en-gec-2018de-turkiyede-685616>, (02.10.2014).

⁵⁷³ “Kürt Petrolü Uluslararası Piyasalarda”, *Al Jazeera Turk*, 22 Mayıs 2014, <http://www.aljazeera.com.tr/haber/kurt-petrolu-uluslararasi-piyasalarda>, (26.04.2017).

İnşa edilen boru hattıyla bölgeden gelen IKBY kaynaklı petrolün Türkiye'ye taşınması sorunu çözüme kavuşturulmasından sonra, bu defa da Ceyhan'a ulaşan petrolün satışı ile ilgili sorunlar ortaya çıkmıştır. Bağdat yönetiminin IKBY'den doğrudan alınan petrolün üçüncü ülkelere satışı konusunda ikna edilememesi⁵⁷⁴ ve satışı engellemeye yönelik uluslararası platformlarda başlattığı girişimler Türkiye'de depolarda tutulan petrolün satışını bir süre geciktirse de, uluslararası pazarlara ulaştırılmasını engelleyememiştir. Tüm engelleme girişimlerine rağmen, Türkiye'de depolanan petrolün 11.2 milyon varillik kısmı 16 tanker ile 12 Eylül 2014 tarihi itibarıyla uluslararası pazarlara sevk edildiği dönemin Enerji Bakanı Taner Yıldız tarafından ifade edilmiştir.⁵⁷⁵ Petrolün dış piyasalarda satışı sonraki süreçte artarak devam etmiştir. Türkiye'nin Bağdat ile IKBY arasındaki anlaşmazlığa rağmen, tüm bu süreç boyunca, petrolün uluslararası pazarlara ulaşması konusundaki çabaları IKBY tarafından çok olumlu karşılanmış ve IKBY'nin Türkiye'yi "güvenli bir ortak" olarak değerlendirmesine neden olmuştur.⁵⁷⁶

IKBY'nin Türkiye'yi "güvenli ortak" olarak nitelendirmesinin ne derece doğru olduğu sonraki yıllarda petrol ticaretinin her türlü olumsuzluğa rağmen devam etmesiyle ortaya çıkmıştır. IKBY, hidrokarbon üretimi ve satışı ile ilgili hedeflerine bölgedeki ekonomik kriz ve IŞİD faktöründen dolayı tam olarak ulaşmasa da, 2015 yılında Türkiye üzerinden yaklaşık 180 milyon varil petrol ihraç etmiştir.⁵⁷⁷ 2016 yılında ihracat rakamlarında yukarıda belirtilen olumsuzluklardan dolayı bir düşüş olsa da, rakamlarda bir toparlanma süreci başlamıştır. IKBY Doğal Kaynaklar Bakanlığı verilerine göre 2016 yılının Ekim ayında Ceyhan Limanı üzerinden toplam 16 milyon 766 bin 563 varil petrol ihraç edilmiş ve bu sevkiyattan IKBY yaklaşık 417 milyon dolar kar elde etmiştir.⁵⁷⁸

⁵⁷⁴ Balcı, a.g.m. ,s. 20.

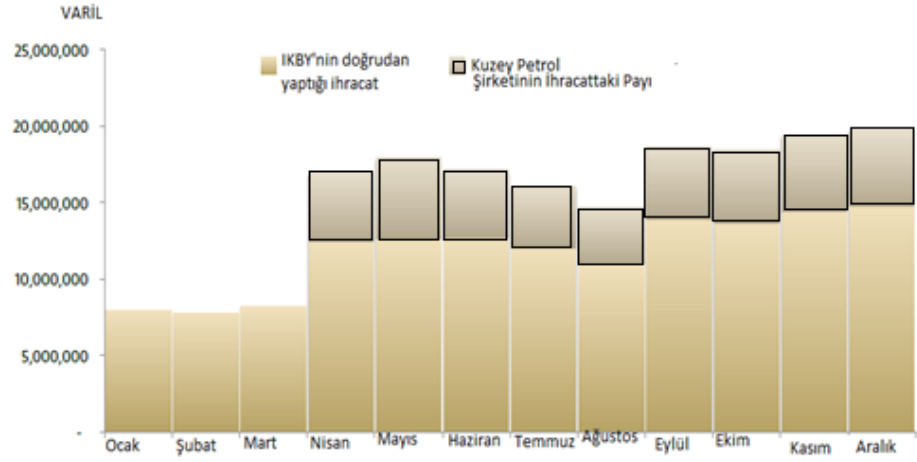
⁵⁷⁵ "Irak gazı 3 yıl gecikecek", *Milliyet Gazetesi*, 12 Eylül 2014, <http://www.milliyet.com.tr/-irak-gazi-3-yil-gecikecek-/ekonomi/detay/1938933/default.htm>, (07.10.2014).

⁵⁷⁶ "Kürtlerden Türkiye'ye Büyük Övgü", *Star Gazetesi*, 4 Eylül 2014, <http://haber.stargazete.com/ekonomi/kurtlerden-turkiyeye-buyuk-ovgu/haber-935638>, (07.10. 2014).

⁵⁷⁷ "Oil Production, Export, And Consumption Report 2015", *KRG Ministry of Natural Resources*, 2015, s. 6, http://mnr.krg.org/images/pdfs/Production_Report_2015_WEB.pdf, (25.04.2017).

⁵⁷⁸ "IKBY, Türkiye üzerinden 636 milyon dolarlık petrol sattı", *Hürriyet Gazetesi*, 13 Aralık 2016, <http://www.hurriyet.com.tr/ikby-turkiye-uzerinden-636-milyon-dolarlik-petrol-satti-40305095>, (25.04.2017).

Şekil-7: IKBY'nin 2015 Yılında Türkiye Üzerinden Yaptığı Petrol İhracatı

Kaynak :IKBY Doğal Kaynaklar Bakanlığı⁵⁷⁹

Şekil-8: 2016 Yılı IKBY Petrol İhracat Rakamları

2016	İhracat (Günlük Varil)
OCAK	453,021
ŞUBAT	258,746
MART	324,712
NİSAN	516,038
MAYIS	513,041
HAZİRAN	499,875
TEMMUZ	510,813
AĞUSTOS	448,033
EYLÜL	505,421

Kaynak:IKBY Doğal Kaynaklar Bakanlığı⁵⁸⁰

⁵⁷⁹“Oil Production, Export, And Consumption Report 2015”, a.g.m., s. 6.

⁵⁸⁰“Kurdistan Oil Production January 2015-September 2016”, KRG Ministry of Natural Resources, 2016, s. 31, http://mnr.krg.org/images/pdfs/Kurdistan_Oil_Production_Field_Operator_2015_2016_1.pdf, (28.04.2017).

Özellikle *Genel Enerji* tarafından faaliyetlerin sürdürüldüğü Miran ve Binebavi'deki sahaların yüksek ekonomik değeri ve bu sahalarla ilgili anlaşmaların Ankara ile yapılmış olması⁵⁸² Türkiye ile IKBY arasında doğalgaz ihracatı konusundaki işbirliğinin boyutunu ortaya koymaktadır. Söz konusu iki saha, gerekli yatırımlar yapıldığı takdirde, 3-5 yıl içinde 10 milyar metreküp doğalgaz üretme kapasitesine sahiptir. Bu durum, Türkiye'nin başta Rusya olmak üzere doğalgaz satın aldığı komşu ülkelere olan bağımlılığını önemli ölçüde azaltma potansiyeline sahip olduğu söylenebilir.⁵⁸³

Sonuç olarak, güvenilir ortaklık düzeyine evrilen ve güveniksizleştirmelerle enerji gibi stratejik alanlara taşan Türkiye-İKBY arasındaki olumlu ilişkilerin en üst düzeye ulaştığı söylenebilir. Bununla birlikte, IKBY ile ilişkilerin iyi bir noktaya ulaşmasına katkıda bulunan tek unsurun bölgedeki Türk yatırımları ile stratejik enerji anlaşmaları olduğu söylenemez. Türk siyasi yöneticilerin 2010 yılı başlarında Türkiye içindeki bazı sorunların çözümüne yönelik başlattıkları girişimler, Türkiye-İKBY ilişkilerinin güveniksizleştirilmesi bağlamında çeşitli dış yansımaları olmuştur.

C. BİR İÇ VE DIŞ BARIŞI ENTEGRE ETME GİRİŞİMİ OLARAK ÇÖZÜM SÜRECİ

İKBY ile ilişkilerin iyiye evrildiği bir süreçte Türkiye tarafından iç ve dış barışı entegre etme çabası bağlamında Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının da sorunlarını çözmek ve iç barışı tesis etmeye yönelik çeşitli girişimler başlatılmıştır. Bu girişim ve çabaların en önemli nedenlerinden birisi Türkiye'nin bölge ile ilgili yeni vizyonu bağlamında Irak Kürtleriyle kurulacak yeni ilişki biçimine Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olan Kürtlerin de entegre edilmesinin daha iyi sonuçlar doğuracağına olan inançtan kaynaklanmaktaydı.

Türkiye'nin IKBY ile normalleşen ilişkilerine Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı Kürtlerin de entegre edilmeye çalışılmasının önemli nedenlerinden bir diğeri, Türk yöneticilerin yeni politik vizyon bağlamında Türk dış politikasında yaptığı paradigma

⁵⁸²Rawin Sterk, "Piyasalar Kürdistan doğalgazını bekliyor", *Rudaw*, 28 Nisan 2017, <http://www.rudaw.net/turkish/business/270420172>, (29.04.2017).

⁵⁸³ Sterk, a.g.m.

değişikliği idi. Bu politika doğrultusundaki yeni söylemler, tarihsel birlikteliğe atıf yaparak bölgedeki tüm halkları kucaklayıcı bir yaklaşım sergilemekteydi. Siyasi yöneticilere göre bu politik vizyonunun gerçekleşmesi ve Türkiye'nin kısa veya orta vadede hedeflediği amaçlarına ulaşması ancak iç sorunlarını çözmesi ile mümkün olabilirdi.

Siyasi yöneticiler, bu süreçte özgüven ve tarihsel geçmişe dayandırdıkları yeni politik ve ekonomik vizyonlarının bir gereği olarak daha önceki dönemlerde güvenlikçi yaklaşımlarla ele alınan bazı meseleleri güvenlik alanından çıkararak normal siyaset alanında çözüme girişiminde bulunmuş ve bu amaçla PKK'ya silah bıraktırarak bölgeye yönelik demokratik, ekonomik ve kültürel alanlarda bazı iyileştirmeler yapmayı hedeflemişlerdir.

Bu amaçlar çerçevesinde 2010 yılında iktidarda olan AK Parti hükümeti tarafından farklı isimlerle anılan projelerle iç barışın sağlanmasına dönük önemli adımlar atılmıştır. Dönemin yöneticilerine göre Türkiye, bu projelerle çözülemeyen sorunlarını çözüme cesaretini göstererek demokratik standartlarını yükseltecek, yeni vizyonu çerçevesinde belirlediği hedeflerine daha kolay ulaşacak ve Türkiye'nin tüm bölgeleri güvenli hale gelecekti.⁵⁸⁴

Türkiye, yeni politik vizyonu ile IKBY ile normalleşme sürecine giren ilişkilerinin bir tamamlayıcısı olarak içerde başlattığı bu proje kapsamında çeşitli adımlar atarken, 14 Temmuz 2011'de PKK'nın Diyarbakır Silvan kırsalında 13 askeri şehit etmesi, Türk kamuoyunun ve yöneticilerin tepkisini çekerek iç barış çabalarını dönemsel olarak sekteye uğratmıştır. Bu olayla ilgili dönemin Başbakanı Erdoğan, "Bu kötü niyetli davranışlar bizden hiçbir yerde asla iyi niyet beklemesin" diyerek tepkisini ortaya koymuştur.⁵⁸⁵

Kamuoyu ve siyasi liderlerin beyanatlarındaki tepkiler, Kürt meselesinin demokratik çözümüne yönelik başlatılan projelerin hayata geçirilmesinde duraksamalar meydana getirirse de, sorunun çözümüne yönelik girişimleri tamamıyla sonlandırmamıştır. 2013 yılına gelindiğinde, sorunun çözümüne yönelik yeni bir süreç başlatmak için gerekli

⁵⁸⁴ Adalet ve Kalkınma Partisi, *Soruları ve Cevaplarıyla Demokratik Açılım Süreci*, Ocak 2010, www.akparti.org.tr/upload/documents/acilim220110.pdf, (09.10.2014).

⁵⁸⁵ "Bizden iyi niyet beklemesinler", *Akşam Gazetesi*, 15 Temmuz 2011, <http://www.aksam.com.tr/guncel/bizden-iyi-niyet-beklemesinler--54911h/haber-54911>, (09.10.2014).

altyapı hazırlanmıştı. “Çözüm Süreci” olarak adlandırılan bu girişim, çeşitli temaslardan sonra kamuoyuna anlatılmaya başlandı.

Takip eden süreçte, süreci halka tanıtmak ve anlatmak üzere Türkiye’nin farklı siyasi kesimlerinden ve çeşitli görüşlerden aydınlardan oluşan “Akil Adamlar Heyeti” oluşturuldu. Akil Adamlar Heyeti, Türkiye’nin farklı yerlerinde “Çözüm Süreci” konusunda halkın beklentilerini kayıt altına alma faaliyetlerinde bulunurken, TBMM’de Toplumsal Barış Yollarının Araştırılması ve Çözüm Sürecinin Değerlendirilmesi Amacıyla Kurulan Komisyon’a üye seçimleri yapıldı.⁵⁸⁶

Akil Adamlar Heyetine seçilen üyelerin sunduğu raporlar ve gözlemler ile yapılan çeşitli görüşmelerden sonra, dönemin Başbakanı Erdoğan “Demokratikleşme Paketi”ni açıkladı. Paket; seçim barajına yönelik alternatif seçenekler, farklı dillerde seçim propagandası imkanı, nefret suçlarına ceza artırımını, ayrımcılıkla mücadele kurulunun kurulması, özel okullarda farklı dilde eğitim yapma imkanı ve eski köy isimlerini iade edilmesi gibi düzenlemeler içermekteydi.⁵⁸⁷

Demokratikleşme çabalarına yönelik çeşitli adımların atıldığı bu süreçte yaşanan bir gelişme, Türkiye’nin iç barış çabalarına ile Türkiye-IKBY güveniksizleştirmelerine bütüncül yaklaşım geliştirdiğini bir ölçüde teyit etti. IKBY Başkanı Mesut Barzani’nin Diyarbakır ziyareti bazı psikolojik engellerin yıkılması ve siyasi yöneticilerin iç ve dış barışı entegre etme çabalarını desteklemesi bağlamında bir dönüm noktası olmuştur.

IKBY Başkanı olarak Diyarbakır’a ilk kez gelen Mesut Barzani’nin ziyareti hükümet yetkililerinin iç istikrarı sağlamak için önemsedığı çözüm sürecine katkıda bulunması ve Iraklı Kürt unsurlarla olan ilişkileri Türkiye’deki barış denklemine entegre etmesi bağlamında önemliydi. Görüşmelerde; Türk-Kürt kardeşliğine yapılan vurgu, Erdoğan’ın “Kürdistan” ifadesini ilk kez kullanarak bu kelimenin kullanılmasının önündeki psikolojik bariyerleri kaldırması sürdürülen sürece ve IKBY ile geliştirilen ilişkilere ivme kazandırmıştır.

⁵⁸⁶ “Çözüm Süreci Komisyonu üyeleri belli oldu”, *CNN TURK*, 8 Mayıs 2013, <http://www.cnntrk.com/2013/turkiye/05/08/cozum.sureci.komisyonu.uyeleri.belli.ordu/707151.0/>, (10.10.2014).

⁵⁸⁷ “İşte demokratikleşme paketi”, *NTVMSNBC*, 1 Ekim 2013, <http://www.ntvmsnbc.com/id/25469387/>, (10.10.2014).

Erdoğan Diyarbakır'da yaptığı konuşmada kullandığı “Yeni bir Türkiye inşası” söylemiyle, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olan Kürtlerin sorunlarına yönelik çözüm stratejisini ve Iraklı Kürt gruplarla kurduğu yeni ilişki biçimini bir çerçeveye oturtmuştur. Erdoğan halka hitaben yaptığı konuşmada; Türkiye'nin Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı Kürtlerin sorunlarını çözme iradesi ile Irak Kürtleriyle kurduğu yeni ilişki biçimine bütüncül bir stratejiyle yaklaştığını şu sözlerle dile getirmiştir: ⁵⁸⁸

Biz annelerin, babaların gözyaşını dindirmeye; gençlerin ölümüne son vermeyi ahdedtik. İnkâr politikalarına, asimilasyon politikalarına biz son verdik. Biz 23 Nisan 1920 ruhuyla yeni bir Türkiye inşa ediyoruz.

Erdoğan'ın Diyarbakır konuşmasında “yeni Türkiye” inşasında Kürtlerin ayrımcılığa uğramadığını/uğramayacağını özellikle vurgulaması ve Barzani ile buluşması, Türkiye'nin IKBY ile ilişkilerinde yeni bir sayfa açtığını göstermekteydi. Eskiden ağırlıklı olarak Türk güvenlik bürokrasi ile görüşebilen Mesut Barzani, bu ziyaretinde üst düzey bir protokolle ağırlanmakta, Diyarbakır'da IKBY bayrakları ile karşılanmakta ve Erdoğan'ın da dinlediği konuşmasını yerel kıyafetleri ile Kürtçe olarak yapmaktaydı. Bu görüntü geçmişle kıyaslandığında, Türkiye'nin IKBY'ye yönelik yaklaşımındaki değişikliğin boyutunu göstermesi açısından önemliydi.

Barzani'nin önemli sembolik değerler taşıyan ve IKBY'nin Türkiye ile ilişkilerini daha ileri bir noktaya taşıyan Diyarbakır ziyaretinin diğer bazı alanlara da olumlu yansımaları olmuştur. Ziyaretin Türkiye-İKBY arasındaki bazı enerji projelerinin hayata geçirilmesi sürecini hızlandırması, bu alandaki işbirliğini artırması ve Orta Doğu sorunlarına ortak bir bakış açısı geliştirmesi açısından önemli katkıları olmuştur. Ayrıca bu ziyaret, 2000'li yılların ikinci yarısından sonra Iraklı Kürt gruplarla tedricen geliştirilen ilişkiler bağlamındaki güveniksizleştirmelerin en somut örneği olması açısından önemlidir. Özhan'a göre bu görüşme, Türkiye'ye yüzyıllık ezberlerden kurtulma şansı sunmuş, “korku ve tehdit algısı ile şişirilmiş olgularla” yüzleşmesine olanak vermiştir. Görüşme aynı zamanda IKBY'ye bölgede önemli bir siyasi aktör olma fırsatı da vermiştir. ⁵⁸⁹

⁵⁸⁸ “Erdoğan bu kelimeyi ilk kez kullandı”, *Vatan Gazetesi*, 17 Kasım 2013, <http://www.gazetevatan.com/erdogan-bu-kelimeyi-ilk-kez-kullandi--584506-gundem/>, (10.10.2014).

⁵⁸⁹ Taha Özhan, “Diyarbakır Mitingi Yüzyıllık Ezberleri Bozdu”, *SETA*, 18 Kasım 2013, <http://setav.org/tr/diyarbakir-mitingi-yuzyillik-ezberleri-bozdu/video/14181>, (10.10.2014).

D. ORTA DOĞU'DA YENİ GELİŞMELER VE TÜRKİYE İLE IKBY ARASINDAKİ YENİ İŞBİRLİĞİ ALANLARI

Oyun ve aktörlerin sayıca fazla olduğu ve aynı zamanda dinamik bir bölge olan Orta Doğu'da, 2000'li yılların başında kurulan ve 2014 ortalarında önce Suriye'de daha sonra da Irak'ta öngörülemeyen bir hızla büyüyen Irak Şam İslam Devleti (İŞİD) örgütünün bölge dengelerinde meydana getirdiği değişim, başta örgütün alan hakimiyeti sağladığı Suriye ve Irak olmak üzere bazı bölge ülkelerini önemli oranda etkilemiştir.

Takip eden süreçte ismini İslam Devleti (İD) olarak değiştiren örgüt, öncelikle Suriye'de muhalif unsurlarla savaşmış, daha sonra da Irak'ta bazı Sünni fraksiyonlarla ortak hareket ederek Musul'u ele geçirmiş,⁵⁹⁰ ve ağırlıklı olarak Sünni bölgelerinde hakimiyet kurmuştur. Daha çok Sünni bölgelerde hakimiyet alanları kuran örgüt, sonraki süreçte, Irak ordusundan elde ettiği ağır silahlarla bu ülkedeki özellikle Şii ve Kürt unsurları hedef tahtasına yerleştirerek söz konusu grupların meskun olduğu bölgelere saldırılar gerçekleştirmiştir.

İŞİD'in Irak'ın kuzeyine yönelik saldırılarında sayıları 30. 000 i bulan Kürt, Türkmen, Hıristiyan, Ezidi ve Şebek göç etmek zorunda kalmış ve bazı stratejik yerler bu örgütün denetimine geçmiştir. İŞİD'in ilerleyişi ile birlikte, bazı etnik ve dini azınlık grupları soykırım tehlikesi ile karşı karşıya kalmış ve militanlar IKBY'nin başkenti Erbil'e 20 km'ye kadar yaklaşmışlardır.⁵⁹¹ İŞİD saldırıları, takip eden süreçte, ABD'nin hava unsurları desteğiyle kısmen durdurulmuş ya da işgal edilen yerlerin bir kısmı geri alınmış olsa da, örgütün bölgede oluşturduğu kaos, iç göç, kargaşa ve istikrarsızlıkların izleri hala devam etmektedir.

Musul'un işgal edilmesinden hemen sonra, henüz İŞİD saldırıları tam anlamıyla IKBY bölgesine ulaşmamışken Türkiye ile IKBY arasındaki bazı temaslar, İŞİD'in iki tarafça da ortak tehdit olarak algılandığını göstermiştir. Bu tehdide karşı, Türkiye-İKBY arasında bazı ortak önlemler alınmıştır. Söz konusu önlemlerin bir parçası olarak, Musul'un işgal edilmesiyle birlikte bu bölgeden Irak Kürdistan bölgesine göç eden

⁵⁹⁰ Recep Tayyip Gürler, Ömer Behram Özdemir, "İŞİD: Irak'ta Yerli, Suriye'de Yabancı", *Orta Doğu Analiz*, C. 6, S. 63, Temmuz 2014, s. 60.

⁵⁹¹ Osman Ali, "İŞİD'le Savaşın Irak Bölgesel Yönetimindeki Yansımaları", *ORSAM Bölgesel Gelişmeler Değerlendirmesi*, No. 10, Eylül 2014, ss. 1-3.

Türkmen sığınmacılar IKBY tarafından kabul edilmiş ve bu durum Türkiye'nin takdirini kazanmıştır. Bu konuyla ilgili olarak dönemin Başbakanı Erdoğan, IKBY Başbakanı Neçirvan Barzani'ye bir mektup göndererek, bu tür adımların Türkmen-Kürt kardeşliğine güçlendirdiğini ve ilişkilerin ilerideki süreçte daha da yüksek düzeye çıkarılacağını ifade etmiştir.⁵⁹²

IŞİD'in Musul'u işgali sırasında Irak ordusunun direnç göstermeyerek tüm ağır silahlarını bırakıp kaçması, Bağdat ile Erbil arasında yeni tartışmaların yaşanmasına neden olmuştur. Türkiye bu konjonktürde, IKBY'nin IŞİD tehlikesine karşı önlem almak amacıyla, Kerkük dahil Irak Merkezi Yönetimi ile IKBY arasında statüsü tartışmalı olan bölgelerde tek taraflı hakimiyet sağlamasına, bu bölgelere Peşmergeleri konuşlandırmasına ve IKBY bölgesinin bağımsızlık talebini net bir biçimde dile getirmesine eskiden olduğu kadar sert tepki göstermemiştir.

IKBY'den bağımsızlık taleplerinin yükseldiği bir dönemde, dönemin AK Parti sözcüsü Hüseyin Çelik'in Irak'ın bölünmesi ve Irak Kürt bölgesinin bağımsızlığını ilan etmesi durumunda, söz konusu bağımsızlık ilanının Türkiye'yi eskisi kadar rahatsız etmeyeceği yönündeki beyanları,⁵⁹³ eskiden Türkiye için kırmızı bir çizgi ve savaş nedeni olarak sayılabilecek IKBY'nin böyle bir girişiminin ilişkilerin güvensizleştirilmesi süreciyle artık varoluşsal bir tehdit olarak algılanmadığını göstermekteydi. IŞİD saldırıları sürecinde Türkiye-İKBY güvensizleştirmelerinin sağladığı somut işbirliğinin bir diğer örneği Türkiye'nin eskiden varoluşsal bir tehdit olarak gördüğü İKBY'e silah yardımı yapması olmuştur.⁵⁹⁴

IŞİD'in öngörülemeyen bir hızla büyümesi ve bölgede alan hakimiyetini sağlayarak bölge dengelerini değiştirebilme kapasitesine ulaşmasının zamanlaması, bazı uzmanlarca Türkiye'nin enerji anlaşmaları ile yeni ekonomik ve politik vizyonuna bir meydan okuma olarak değerlendirilmekteydi. Bu görüşe sahip uzmanlara göre, Türkiye'nin yüzyıllık ezberleri bozarak hem Irak'ta yaşayan Kürtlerle ilişkilerini

⁵⁹² Namık Durukan, "Başbakan Erdoğan'dan Barzani'ye Mektup", *Milliyet Gazetesi*, 26 Haziran 2014, <http://www.milliyet.com.tr/basbakan-erdogan-dan-barzani-ye/siyaset/detay/1900588/default.htm>, (11.10.2014).

⁵⁹³ "Hüseyin Çelik'ten Bağımsız Kürdistan Açıklaması", *Cumhuriyet Gazetesi*, 29 Haziran 2014, http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/turkiye/88209/Huseyin_Celik_ten_bagimsiz_Kurdistan_aciklamasi.html, (11.10.2014).

⁵⁹⁴ "Türkiye silah verdi, açıklamadık" *Al Jazeera Turk*, 13 Ekim 2014, <http://www.aljazeera.com.tr/haber/turkiye-silah-verdi-aciklamadik>, (14. 10.2014).

geliştirme hem de çözüm iradesi ile kendi vatandaşlarının sorunlarını çözmede yeni bir sayfa açtığı bir dönemde normalleşen ilişkilerden ve Türkiye'nin küresel enerji oyununa müdahil olma girişimlerinden rahatsız olan bazı aktörler, bölgede istikrarsızlık kaynağı olan irrasyonel bir *proxy örgüt* ile bu normalleşmeyi engellemeye çalışmış olabilir. Ertem'e göre IŞİD örgütü tam da yüzden provokasyonlarla Türkiye'deki barış çabalarını sonlandırmaya çalışmakta ve Irak'ta da saldırılarını Türkiye-IKBY işbirliği sonucu oluşturulan enerji hatları üzerinde yoğunlaştırmaktaydı.⁵⁹⁵

E. TÜRKİYE'NİN IKBY İLE EĞİTİM ALANINDA NORMALLEŞEN İLİŞKİLERİ

Türkiye ile IKBY arasında güveniksizleştirilen ilişkilerin eğitim sektörüne de olumlu yansımaları olmuştur. Irak Kürt Bölgesel Yönetimi bölgesindeki bazı üniversiteler, 2000'li yılların başından itibaren özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinden bazı öğrenciler için üniversite eğitimi için alternatif oluşturmaktaydı. Üstelik öğretim dilinin Kürtçe ve İngilizce olduğu bu üniversiteleri tercih eden Türkiye kökenli öğrencilere belli bir miktar burs da verilmekteydi. Fakat bu üniversitelerde öğrenim gören öğrenciler açısından en büyük sorun, Yüksek Öğretim Kurumunun (YÖK) bu üniversitelerin denkliklerini tanımamasıydı.⁵⁹⁶ YÖK denkliğinin tanınması yönündeki talepler, özellikle 2005 yılından başlayarak dile getirilmesine rağmen, bu talepler söz konusu dönemde Türkiye ve IKBY arasındaki soğuk ilişkilerden dolayı Türkiye tarafından olumlu bir karşılık bulmamıştı.

2000'li yılların ikinci yarısından başlayarak Türkiye ile IKBY arasında *spill over* bir etkiyle farklı alanlara yansıyan olumlu ilişkilerin eğitim alanındaki somut örneği YÖK'ün Ağustos 2013'te aldığı bir kararla Irak Kürt bölgesindeki üniversitelerin denkliğini tanınmasıydı. Güveniksizleştirmelerin eğitim alanına yansımalarının en önemli göstergesi olan bu kararla; Kerkük Üniversitesi ile Irak Kürt bölgesindeki Duhok, Salahaddin ve Hawler Medical Üniversitelerinin denkliği Yüksek Öğretim Kurumunca tanındı. YÖK'ün bu diplomaları daha önce tanımamasının nedenlerinden birisi söz

⁵⁹⁵ Cemil Ertem, "Nehir Yatağına Dönüyor", *Star Gazetesi*, 21 Eylül 2014, <http://haber.stargazete.com/yazar/nehir-yatagina-donuyor/yazi-942374>, (11.10.2014).

⁵⁹⁶ Tolga Şardan, "Barzani Bursuna İlgi", *Milliyet Gazetesi*, 16 Kasım 2005, <http://www.milliyet.com.tr/2005/11/16/guncel/gun02.html>, (11.10.2014).

konusu üniversitelerinin bazılarının verdiği diplomaların üzerinde “Kürdistan” ibaresinin yazılı olmasaydı.⁵⁹⁷

Güvenliksizleştirmeleri toparlarsak; Türkiye 2000’li yılların ortalarından başlayarak dış politikasıyla birlikte diğer birçok alanda yüzyıllık geleneksel politikalarını revize etmiş, konu ve sorunlara yeni bir yaklaşım geliştirmeye başlamıştır. Bu yaklaşımla birlikte, Türkiye’nin Orta Doğu bölgesine yönelik geçmişten süregelen yerleşik politika tercihlerinde önemli değişiklikler yapılmıştır. Yeni yaklaşımın en önemli unsurlarından birisi Türk dış politikasının *statükoculuk* ilkesinin kısmen dışına çıkılmasıydı. Türkiye’nin bu paradigma değişikliği çerçevesinde özellikle 2008 yılından başlayarak IKBY ile olan ilişkilerinde güvenliksizleştirme sürecini başlatması yeni yaklaşımla paralellik göstermekteydi. Bu bağlamda yeni politika, I. Dünya Savaşının galip devletlerince bölgede oluşturulan statükoya bir meydan okuma olarak da görülebilir.

Türkiye Cumhuriyeti’nin üzerinde inşa edildiği ulus devlet anlayışının dönemin özel koşulları ve ulusal güvenlik nedeniyle ürettiği üst kimlik siyasetinin yeni devletin sınır çizgisinin hemen ötesinde yerleşik Iraklı Kürt unsurları yeni rejime tehlike arz edecekleri gerekçesiyle tarihsel olarak güvenlikleştirmiş olması, sonraki dönemlerde IKBY ile ilişkilerin normal siyaset alanına taşınma sürecini zorlu kılmıştır. Uzun yıllardır süregelen geleneksel politikadan sapma olarak nitelendirilecek güvenlikçi politikaların terk edilmesi öncelikle bazı psikolojik engellerin yıkılması ile başlatılabilmektedir.

Söz konusu psikolojik engellerin bertaraf edilmesi bağlamında daha önce askeri bürokrasiye havale edilen Kuzey Irak bölgesi, sivil bürokrasinin sorumluluk alanına taşınarak IKBY liderleri ve bölgesel yönetimin üst düzey yetkilileriyle kamuoyuna açık alanlarda ve platformlarda doğrudan temaslar kurulmaya başlanmıştır. Takip eden süreçte, diplomatik ilişkilerin düzeyi aşamalı olarak yükseltilerek resmi ziyaretlere evrilmiş ve bu ziyaretlerde kullanılan bazı söz edimleri ile güvenliksizleştirmelerin yolu açılmıştır. Türkiye ile IKBY yöneticileri arasında sağlanan temaslar, mevcut ekonomik ilişkilerin boyutunu da artırarak işbirliğinin başka alanlara da sıçramasına katkıda bulunmuştur.

⁵⁹⁷ “YÖK’ten denklik atağı”, *Akşam Gazetesi*, 7 Ağustos 2013, <http://www.aksam.com.tr/guncel/yokten-denklik-atagi-c2/haber-233140>, (11.10.2014).

2008 yılından başlayarak Türkiye ve İKBY arasındaki mevcut ekonomik ilişkilerin düzeyinin yükseltilmesiyle, Türk şirketlerinin Irak Kürt bölgesindeki yatırımları ve bunun bir sonucu olarak başat ekonomik aktör olma konumları daha da güçlendirilmiştir. Takip eden süreçte, petrol ve doğalgaz gibi stratejik ürünlerin de mevcut ekonomik ilişkilere entegre edilmesi, taraflar arasında enerji alanındaki işbirliğini daha üst düzeye çıkarmayı hedefleyen ortak bir stratejik vizyonun oluşmasıyla sonuçlanmıştır.

Bağdat yönetiminin Irak genelinde farklı mezhep gruplarını dışladığı ve Türkiye'yi bölgede emperyal politikalar izlemekle suçladığı bir konjonktürde İKBY ile de petrol ve doğalgaz satışı konusunda uzlaşmaması, İKBY ile Türkiye arasında Bağdat yönetimini devre dışı bırakan enerji anlaşmalarının imzalanmasıyla sonuçlanmıştır. Bölgedeki enerji rekabetine dahil olan Türkiye, birçok uluslararası enerji şirketinin ilgi gösterdiği bölgede hem Türk petrol şirketlerini desteklemiş hem de ilgili sektörde rekabet edecek şirketler kurmuştur. Bu alandaki işbirliğinin bir diğer dikkate değer somut sonucu, İKBY petrolünün uluslararası pazarlara Türkiye üzerinden arzının sağlanması olmuştur. Bu işbirliğinin güveniksizleştirme sürecine olumlu yansımaları olmuştur.

Siyasi yöneticiler, diplomatik ilişkilerle başlatılan ve mevcut ekonomik ilişkilerin güçlendirilmesi ile devam eden güveniksizleştirme sürecine Türkiye'nin iç barışını da entegre etmeye çalışmışlardır. Bu kapsamda, İKBY ile ilişkiler güvenlik alanından çıkarılırken yeni paradigmaya uyumlu olarak Türkiye'nin bazı iç meselelerin çözümünü de hedefleyen bazı girişimler başlatılmıştır. Bu tür girişimlerin temel nedeni, Türkiye ile İKBY arasındaki ilişkilere negatif bir etkide bulunma potansiyeli olan PKK'nın silahlı bir örgüt olmaktan çıkarılması ya da en azından Türkiye'ye saldırılar düzenlememesidir. Fakat bu çaba, PKK'nın terör saldırıları nedeniyle istenilen düzeyde başarıya ulaşamamıştır.

Türkiye ve İKBY arasındaki güveniksizleştirmelerin yansımalarının görüldüğü bir diğer alan eğitim sektörü olmuştur. Bu alanda yapılan işbirliği sonucu Yüksek Öğretim Kurulu, daha önce defalarca reddettiği İKBY bölgesindeki üniversitelerin denkliğini tanımış ve Irak Kürt bölgesinden gelen öğrencilerin bazı Türk üniversitelerinde öğrenim görmelerinin önünü açmıştır.

Normalleşen ilişkilerin sağladığı işbirliği ve ortak vizyon, Orta Doğu’da meydana gelen yeni gelişmeler karşısında Türkiye ve IKBY’nin ortak tutumlar sergilemelerine neden olmuştur. Güncel gelişmeler karşısında bu anlamdaki işbirliğinin en somut örneği, IŞİD’in saldırılarından kaçan Türkmenlerin IKBY bölgesinde ağırlanması ve Türkiye’nin IKBY’nin IŞİD ile mücadelesinde IKBY’ye silah yardımıyla bulunmasıdır. Bu süreçte, IKBY’nin IŞİD tehlikesine karşı Irak’ta statüsü tartışmalı bazı bölgelerde hakimiyet sağlaması ve bağımsızlık taleplerinde bulunması, eskiden olduğu gibi Türkiye tarafından *casus belli* olarak değerlendirilmemiştir. Bununla birlikte, Türkiye-İKBY arasında tedricen geliştirilen ve normal siyaset alanına taşınarak güvenliksizleştirilen ilişkilerin Türkiye ve IKBY’nin iç siyasetindeki dinamikler ve bölgesel ile küresel aktörler bağlamında düşünüldüğünde kırılma olduğu söylenebilir.

III. GÜVENLİKSİZLEŞTİRMELERİN SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİNE ETKİ EDEBİLECEK UNSURLAR

Türkiye ile IKBY arasındaki güvenliksizleştirmelere negatif etkide bulunarak mevcut süreci güvenlikeştirmeye dönüştürebilecek kapasiteye sahip bazı unsurların olduğu açıktır. Bu unsurların bazıları Türkiye’nin ve IKBY’nin iç siyasetiyle ilgiliyken, diğerleri ise genellikle kimi bölgesel ve küresel aktörler bölgedeki çıkarlarını korumak bağlamında güvenlikeştirmelere karşı geliştirdikleri negatif tutum ile ilgilidir.

A.GÜVENLİKSİZLEŞTİRMELERİ OLUMSUZ ETKİLEYEBİLECEK ETKENLER

1. Güvenliksizleştirme Karşıtı Aktörlerin İktidara Gelmesi

Türkiye ile Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi ilişkilerinin normalleşme süreci, asıl olarak, AK Parti iktidarının söz konusu bölgeye yönelik paradigma değişikliği ve bu doğrultuda oluşturduğu politikaların bir sonucu olduğu söylenebilir. Dolayısıyla, güvenliksizleştirmelerin devam etmesinde ve sürdürülebilir olmasında bu politikanın önemli rolü vardır. Bu bağlamda, Türkiye’de meydana gelebilecek bir iktidar değişikliği, bölgeye yönelik politikaları da etkileme potansiyeline sahiptir. Özellikle Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi ile ilişkilerin normal siyaset alanına değil, güvenlik alanına havale edilmesi gerektiğini ileri süren siyasi yaklaşımlara sahip parti ya da partilerin iktidara

gelmesi durumunda Türkiye ile IKBY arasında halihazırda güveniksizleştirilmiş ilişkiler yeniden güvenikleştirme sürecine girebilir. Irak'ın kuzeyini güvenlik konusu olarak değerlendiren görüşlere göre IKBY'nin özerk ya da bağımsız bir yapıya dönüşmesi, Türkiye açısından her zaman varoluşsal bir tehdit olarak kabul edilmelidir.

IKBY'i güvenlikçi bir bakış açısıyla değerlendiren bu görüşe göre, Irak'ın kuzeyinde kurulan Kürt entitesi Irak sınırları içinde Türkmenlere, Irak sınırları dışında ise Türkiye'ye tehdit oluşturmaktadır. Buna göre Irak'taki mevcut yapı, bağımsız bir devlete evrilebilme kapasitesinde olduğundan dolayı İran, Türkiye ve Suriye'nin de belli bölgelerini içine alan "Büyük Kürdistan"a dönüşme potansiyeline sahiptir, dolayısıyla bu yapı siyasi bir "Pan Kürdizm" hedeflemektedir.⁵⁹⁸Buna göre Türkiye, kendisine Irak'ın Kürt bölgesinden yönelen bu tehditleri bertaraf etmek için ekonomik, kültürel, politik, istihbari, anti-terörist, diplomatik ve askeri konuları kapsayan bir güç kullanmalıdır.⁵⁹⁹Söz konusu güç uygulamaları ilişkileri siyasi alanda yürütülmesini olanaklı kılmamaktadır.

Diğer yandan, IKBY iktidarında önümüzdeki süreçte meydana gelebilecek siyasi bir değişim Türkiye ile mevcut güveniksizleştirmeleri olumsuz etkileyebilir. Genel anlamda IKBY'deki muhafazakar kesimleri temsil eden IKDP, sol ve sosyalist grupları temsil eden IKYB ve Kürt milliyetçiliği ile belli sol fraksiyonları temsil eden Gorran hareketinin koalisyonunun oluşturduğu IKBY iktidarı iç ve dış politika kararlarında zaman zaman görüş ayrılıkları yaşamaktadır. İktidar ortakları arasındaki ideolojik kaynaklı ve iç rekabet sonucu oluşan bu durumun IKBY-Türkiye ilişkilerine de bazı yansımalarının olduğu söylenebilir.

IKDP, IKYB ve Gorran koalisyonunun oluşturduğu IKBY yönetiminin başat siyasi aktörü olan IKDP'nin Türkiye ile mevcut güveniksizleştirmelerde önemli bir role sahip olduğu açıktır. Takip eden süreçte, seçimle ya da başka yöntemlerle IKDP'nin bu konumunu bölgede en büyük rakipleri olan IKYB ya da Gorran hareketine kaptırması söz konusu siyasi grupların sahip oldukları siyasi ideoloji ve sahada Türkiye'den ziyade İran'la ilişkileri öncelemeleri gibi yaklaşımlarının bir sonucu olarak IKBY'nin Türkiye ile olan mevcut güveniksizleştirmelerini olumsuz etkileyebilir.

⁵⁹⁸Ümit Özdağ, Yaşar Onay, Zerrin Ayşe Bakan, Alaettin Parmaksız, "Türkiye'nin Güvenliği", *21. Yüzyıl*, Ekim/Kasım 2007, ss. 4-5.

⁵⁹⁹Özdağ et al, a.g.m., s. 6.

Sonuç olarak, Türkiye ve IKBY ilişkilerindeki yeni paradigma bağlamında sonucu ortaya çıkan güvensizleştirmelerde iki birimdeki başat siyasi aktörlerin önemli bir rolü olduğu söylenebilir. Güvenikleştirme süreci elit odaklı bir yaklaşım olduğundan, iktidara gelen yöneticilerin konulara yaklaşımı son derece önemlidir. Siyasi grupların bir konuya yaklaşımlarını esas olarak sahip oldukları düşünce ile ideoloji belirler. Bu bağlamda, siyasi partilerin izleyecekleri politikalarda söz konusu ideoloji ve düşüncelerin önemli etkisi vardır. Güvensizleştirme karşıtı aktörlerin iktidarı, günümüzde siyaset alanına çekilerek güvensizleştirilen Türkiye-İKBY ilişkilerini tekrar güvenikleştirebilir.

2. PKK Şiddetinin Uzun Bir Sürece Yayılması

Çözüm Süreci ile Türkiye'ye yönelik terör faaliyetlerini bir süreliğine durduran PKK'nın Türkiye sınırları içinde yeniden başlattığı silahlı eylemlerini genişleterek uzun bir sürece yayması ve bu durumun şiddet sarmalını tırmandırması Türkiye ile IKBY arasındaki ilişkileri belli bir süre sonra olumsuz etkileme potansiyeline sahiptir. Bu bağlamda, IKBY bölgesinde konuşlanan PKK'nın Türkiye'ye yönelik saldırıları Türkiye kamuoyunda IKBY liderlerine karşı eskiden var olan negatif algıların yeniden yeşermesine neden olabilir. Böylesi bir durumda kamuoyundan gelen tepkiler, siyasi liderlerin ya da partilerin üzerinde mevcut güvensizleştirme politikalarından vazgeçmeleri yönünde bir baskı oluşturabilir.

Bununla birlikte, Türkiye'nin PKK saldırıları nedeniyle Irak'ın kuzeyindeki PKK kamplarına yoğun askeri müdahalelerde bulunması benzer şekilde bölgedeki kamuoyunun Türkiye'ye olan mevcut bakış açısını etkileyebilir. IKBY bölgesinde faaliyet gösteren siyasi parti davranışlarına ve politikalarına bakıldığında, güvensizleştirmelerde en fazla rol oynayan ve Türkiye ile yakın ilişkilerin kurulması gerektiğini savunan partinin IKDP olduğu görülmektedir. Diğer önemli partilerden olan IKYB ve Gorran hareketinin Türkiye ile olan mevcut ilişkilere daha mesafeli yaklaşımları bilinmektedir. Bu bakımdan, Türkiye'nin PKK'ya yönelik dahi olsa uzun vadeli askeri operasyonları IKBY bölgesinde etkili olan IKDP dışındaki partilerin kamuoyu desteğini de arkalarına alarak Türkiye'ye karşı negatif bir tutum geliştirmeleriyle sonuçlanabilir. Bunun temel nedeni PKK'nın bölge kamuoyundaki algısıdır.

Irak Kürt bölgesinde PKK algısını ölçmeye yönelik yapılan bir araştırmaya göre, bölge halkının % 90'ının PKK'yı Kürtlerin hakları için mücadele eden bir örgüt olarak tanımladığı sonucu ortaya çıkmıştır.⁶⁰⁰ Özellikle bölgede güçlü olan IKYB ve Gorran hareketi gibi siyasi partilerin PKK ile yakın ilişkileri⁶⁰¹ bu algıyı daha da güçlendirmektedir. Bu durum, Türkiye'nin IKBY bölgesinde PKK'ya karşı yürütmekte olduğu uzun süreli operasyonlardan dolayı bölge kamuoyundaki imajını zedeleyebilir. Operasyonların uzun süre devam etmesi ve sivil kayıplara sebep olması durumunda, IKBY ile normalleşen ilişkilerin tekrar güvenikleştirilmesi ihtimal dahilindedir.

3. Türkiye-İKBY Güveniksizleştirmelerini Olumsuz Etkileyebilecek Dış Aktörler

Türkiye'nin IKBY ile ilişkilerini normalleştirerek siyasi alanda yürütmesi ve son dönemlerde bu bölgeyle enerji gibi stratejik konularda da işbirliğine giderek yerleşik politikaların dışına çıkması, bazı bölgesel ve küresel aktörlerin bu yakınlaşmayı bölgedeki çıkarlarına yönelik bir meydan okuma olarak algılamalarına neden olduğu söylenebilir. Bu bağlamda, söz konusu normalleşme ile Türkiye'nin hedeflediği vizyona bölgede önemli çıkarları olan bazı bölgesel ve küresel güçlerin ciddi itirazlarının olduğu/olacağı açıktır. Bölgede tarihsel çıkarları olan güçlerin imtiyazlarını sürdürülebilir kılmak için, bölgedeki statükoyu korumak bağlamında, "yeni" politik hamleler yapmaları olasıdır. Bu politikaların mevcut normalleşmeye olumsuz yansımaları olabilir.

a. ABD

2003 yılında Irak'ın işgal edilmesi sürecinde ABD askerlerinin Türkiye üzerinden Irak'a geçişine izin veren tezkerenin TBMM'de ret edilmesi, ABD yönetimlerinin Iraklı Kürt unsurlarla birçok alanda işbirliği yapmasının önünü açmıştır. Irak'ın yeniden yapılandırılması sürecinde oluşturulan siyasi yapı ve anayasanın Iraklı Kürt grupların tezlerine yakın olması, söz konusu işbirliğinin en önemli yansımaları

⁶⁰⁰Uluslararası Ortadoğu Barış Araştırmaları Merkezi, *Irak Kürtlerinin Türkiye'deki Kürt Sorunu ve Çözümüne Yönelik Algısı Raporu*, Sayı 24, Ankara, Nisan 2014, s. 20.

⁶⁰¹Uluslararası Ortadoğu Barış Araştırmaları Merkezi, *Irak Kürtlerinin Türkiye'deki Kürt Sorunu ve Çözümüne Yönelik Algısı Raporu*, a.g.m., s. 21.

olmuştur. Bununla birlikte ABD, bu süreçte, Irak'taki Kürt kazanımlarının Türkiye'de oluşturduğu kaygıları gidermeye yönelik çeşitli girişimlerde bulunmuştur. Özellikle Ankara'nın "Yeni Irak", Türkmenler ve Kerkük konularındaki hassasiyetlerinin bölgede bir çatışmaya neden olmaması için sürekli bir biçimde Ankara ile Erbil'in birbirleriyle temas içinde olmalarını ve ilişki kurmalarını teşvik etmiştir. Türk siyasi yöneticilerin o dönem itibarıyla bu bölgeyi askeri bürokrasinin sorumluluğuna bırakmasından ve PKK'nın bu bölgedeki üslerde konuşularak Türkiye'ye oluşturduğu tehditlerden dolayı, iki taraf arasındaki ilişkiler çeşitli girişimlere rağmen istenilen boyuta ulaşamamıştır.

ABD'nin işgal sürecinden sonra Irak'ta oluşturulan tüm yapı ve kurumlarda ağırlıklı olarak Iraklı Kürt grupların tezlerini destekleyen politikalar izlemesi bir süre sonra Kürt grupların Irak Merkezi Yönetiminden daha da uzaklaşmalarına neden olmuştur. Irak'ın toprak bütünlüğünü ve birliğini tehdit eden bu durum, en azından o dönem itibarıyla Irak'ın bölünmesini çıkarlarına uygun bulmayan ABD'nin, Iraklı Kürt grupların bağımsızlık talepleri konusunda en hassas ülke olan Türkiye'nin bu konuda Irak'a müdahil olmasına önceden olduğu sert tepki göstermemesine neden olmuştur.

Türkiye'nin tam da bu dönemde genelde Orta Doğu bölgesi, özelde ise Irak'a yönelik yerleşik politikalarından vazgeçip bu bölgedeki ülkelerle ilişkilerinde paradigma değişikliğine gitmesi Irak Kürtleriyle de yakın bir ilişki kurması ile sonuçlanmıştır. Bu yeni yaklaşımla birlikte, Türkiye ile İKBY arasında 2000'li yılların ikinci yarısından sonra tedricen normalleşen ilişkiler özellikle enerji gibi stratejik alanlarda da Bağdat'ın tüm muhalefetine rağmen işbirliğine evrince, ABD'nin "Arkadaş olun dedik, evlenin demedik" türünden tepkilerine neden olmuştur.⁶⁰² Hatta, bu işbirliği ile ilgili olarak bazı ABD'li uzmanlar ABD senatosuna sundukları bir raporda, Türkiye ile İKBY arasında yapılan enerji anlaşmaları çerçevesinde Türkiye'ye akan Kürt petrolünün ilerideki süreçte Irak Kürt bölgesinin bağımsızlığını kolaylaştıracağını ve bu nedenle ABD'nin Irak Merkezi Hükümetini desteklemesi gerektiği tavsiyesinde bulunmuşlardır.⁶⁰³

⁶⁰² Ayşe Karabat, "Arkadaş Olun Dedik, Evlenin Demedik", *Aljazeera Türk Dergisi*, 15 Ekim 2014, <http://dergi.aljazeera.com.tr/2014/10/15/arkadas-olun-dedik-evlenin-demedik/>, (05.04.2015).

⁶⁰³ "Kurdish Oil exports and US Policy", *Congressional Research Service*, 10 Eylül 2014, http://www.energy.senate.gov/public/index.cfm/files/serve?File_id=cf3f682a-8f86-4093-860a-1ec4a8af690c, (06.04.2015).

Bu ve buna benzer girişimlerin bir sonucu olarak Türkiye ile IKBY arasındaki özellikle enerji sektöründeki işbirliği, ABD tarafından bir “risk” unsuru olarak değerlendirilmiş ve bu alandaki işbirliğini engellemeye yönelik çeşitli girişimler başlatılmıştır. Bu bağlamda, Irak Merkezi Yönetiminin IKBY’i uluslararası platformlarda şikayet etmesi⁶⁰⁴ ve ABD’nin Bağdat ile Erbil arasındaki bu uyuşmazlıkta Bağdat’tan yana tavır koyması dikkate değer bir tercihtir.⁶⁰⁵

Türkiye’nin bölgeye yönelik paradigma değişikliği, başta ABD olmak üzere bazı küresel ve bölgesel güçler tarafından sürpriz olarak değerlendirilmiş ve bu bağlamda Türkiye-İKBY arasında bu paradigma doğrultusundaki yeni ilişki biçimi, söz konusu ülkelerce bölgedeki çıkarlarına bir tehdit olarak algılanmıştır. Dolayısıyla, Türkiye’nin bölgeye yönelik yeni açılımı üçüncü taraflarca gerçekleştirilecek çeşitli siyasi manevralara açık olduğu söylenebilir. Mevcut ilişkilerin ABD’nin tolere edebileceği düzeyin üstüne çıkması, ABD’nin IKBY içindeki bazı fraksiyonlar ya da Türkiye içindeki bazı aktörler üzerinden Türkiye ile IKBY ilişkilerine müdahil olma ihtimalini önemli bir seçenek olarak karşımıza çıkarmaktadır.

Bu müdahaleci yaklaşım, güveniksizleştirme sürecini tekrar güvenikleştirme sürecine dönüştürebilecek bir potansiyele sahiptir. Bu politikayı uygulamak bağlamında IKBY içinde Türkiye’ye karşı mesafeli olan gruplar ön plana çıkarılarak Türkiye ile yakın ilişkiler kurmayı savunan IKDP’nin etkisi kırılmak istenebilir. Bölgedeki Arap devletlerine Türkiye’nin Irak’ın parçalanmasında aktif rol oynadığı yönünde propaganda yapılarak, bu devletlerin Türkiye’ye karşı ittifak kurmalarının önünü açmak ve Türkiye’yi revizyonist politikalar gütmekle suçlamalarını

⁶⁰⁴ Maliki sonrası kurulan Haydar El- İbadi hükümeti ile IKBY arasında var olan sorunların çözümü bağlamında Aralık 2014’te yapılan müzakereler sonucunda birçok alanda uzlaşma sağlanmıştır. Buna göre IKBY ürettiği petrolün günlük 250 bin varilini merkezi yönetime verecek, Bağdat ise 300 bin varil Kerkük petrolünü IKBY boru hattından ihraç edecektir. Ayrıca Peşmergelerin maaşları merkezi bütçeden ödenecek ve Maliki döneminde çeşitli anlaşmazlıklar sonucu dondurulan IKBY’nin % 17’lik bütçe payı serbest bırakılacaktır. Bkz. “ Irak’ta Bağdat-İKBY Arasında Mütabakat”, *Anadolu Ajansı*, 2 Aralık 2014, <http://www.aa.com.tr/tr/dunya/429183--quot-bagdat-ile-erbil-anlasti-quot-iddiasi>, (05.12.2014); “PM Barzani: Reaching a Solution With Baghdad is Our Priority”, *Rudaw*, 5 Aralık 2014, <http://rudaw.net/english/kurdistan/05122014>, (05.12.2014). Fakat, takip eden süreçte, Bağdat yönetimi bu anlaşma ilgili yükümlülüklerini yerine getirmeyince, Erbil yönetimi petrolü bağımsız satmaya başladığını ilan etti. Bkz. “Kürt Petrolünde Bağımsız Dönem”, *Sabah Gazetesi*, 12 Temmuz 2015, <http://www.sabah.com.tr/ekonomi/2015/07/12/kurt-petrolunde-bagimsiz-donem>, (25.07.2015).

⁶⁰⁵ Erdal Tanas Karagöl, “Orta Doğu’da Yeni Ekonomik İşbirliği: Türkiye ve İKYB”, *Star Gazetesi*, 2 Ağustos 2014, <http://haber.stargazete.com/acikgorus/ortadoguda-yeni-ekonomik-isbirligi-turkiye-ve-ikby/haber-920954>, (07.10.2014).

sağlamak, diğer bir müdahaleci alternatif olarak değerlendirilebilir. Son olarak, bölgede Türkiye ile bölgesel güç bağlamında rekabet eden İran'a dolaylı destek verilerek bu ülkenin Türkiye ile IKBY arasındaki güvensizleştirmeleri engellemesi ve böylece güvensizleştirilen ilişkilerin tekrar güvensizleştirme sürecine girmesi sağlanabilir.

b. İran

İran'ın gerek Türkiye ile gerek IKBY ile mevcut ilişkileri görünürde çok fazla sorunlu gözükmemektedir. Fakat, Türkiye ile tarihsel olarak süregelen bölgesel güç olma rekabeti, sınır komşularına karşı bir istikrarsızlık unsuru olarak kullandığı “Kürt kartını” kullanma olasılığı, bölgedeki enerji denklemine dahil olma isteği ve bölgede izlediği mezhepçi siyaset İran'ın Türkiye ile IKBY arasındaki yakınlaşmayı bir tehdit olarak algılamasına neden olabilecek bazı unsurlar olarak sıralanabilir.

Tarihsel olarak, Osmanlılar ve Safeviler arasında uzun yıllar devam eden mücadele nihai sınırların belirlenmesi bağlamında 1639'da Kasrı Şirin anlaşması ile duraksamış, fakat her iki ülkenin bölgesel güç olma rekabeti monarşilerin yıkılmasıyla tekrar başlamıştır. Bu bağlamda İran, bölgesel güç olma hedefiyle, 1979 devriminin İslami niteliğini ön plana çıkararak bu devrime kapitalizm ve sosyalizm karşıtlığı etiketlemiş ve devrimi komşu ülkelere ihraç etmeye çalışmıştır. Fakat bu çaba, realpolitik ve devrimin mezhebi karakteristiğinden dolayı başarıya ulaşamamıştır.⁶⁰⁶ İran'ın devrim ihracı sürecinde bölgede oluşturmak istediği etki alanlarına o dönem itibarıyla Türkiye'yi de dahil etmek istemesi iki ülke arasındaki ilişkilerde dönemsel olarak ciddi sorunlar oluşturmuştur.⁶⁰⁷

Bu dönemde, Türkiye'deki bazı siyasilerin ve askeri kesimlerin İran'ın devrim ihracı politikasının bir parçası olarak Türkiye'deki radikal grupları desteklediğine⁶⁰⁸ ve PKK'nın bu ülkenin sınırlarında kamp kurduğuna dair iddiaları, İran otoritelerince sürekli yalanlanmış ve bu süreçte Türkiye'nin ilgili bölgelerde PKK'ya

⁶⁰⁶ Ünal Gündoğan, “Geçmişten Bugüne İran İslam Devrimi: Genel Değerlendirme”, *Orta Doğu Analiz*, C. 3, S. 29, Mayıs 2011, s. 98.

⁶⁰⁷ İlter Türkmen, “Türkiye Cumhuriyetinin Orta Doğu Politikası”, *Orta Doğu'da Değişim ve Türkiye*, (ed.) Atilla Sandıklı, Erdem Kaya, İstanbul, Bilgesam Yayınları, 2014, s. 18.

⁶⁰⁸ Nader Habibi, “Turkey and Iran: Growing Economic Relations Despite western Sanctions”, *Brandeis University Crown Center for Middle East Studies Middle East Brief*, No. 62, May 2012, <http://www.brandeis.edu/crown/publications/meb/MEB62.pdf>, (29.05.2015), s. 2.

yönelik askeri operasyon yapma talepleri kabul edilmemiştir.⁶⁰⁹ Bununla birlikte, 1990'lı yılların sonunda İran'ın PKK'nın 7. Kongresinin İran'da yapılmasına izin vermesi,⁶¹⁰ İran ve PKK arasındaki ilişkilerin bu süreçte karşılıklı çıkarlar bağlamında devam ettiğini göstermektedir.

Türkiye ile tarihsel olarak bölgesel güç olma konusunda rekabet eden İran'ın IKBY ile kurmak istediği ilişki biçimi, bu ülkenin bölgesel güç olma ve bölgede etki alanları oluşturma siyaseti ile yakından ilintilidir. Fakat, İran'ın IKBY bölgesindeki bu siyasetinin, İran ile Iraklı Kürt grupların tarihsel ilişkileri göz önüne alındığında başarıya ulaşmasının önünde ciddi engeller olduğu söylenebilir.

Söz konusu engellerden en önemlisi İran devleti ile Irak Kürtlerinin tarihsel ilişkilerinin IKBY'de oluşturduğu güvensizlik duygusudur. İran'da SSCB hamiliğinde 1946 yılında kurulan ve varlığını sadece 11 ay koruyabilen Mahabad Cumhuriyeti, Barzani ve bölgedeki diğer bazı önemli Kürt gruplarından destek almış ve SSCB'nin 9 Mayıs 1946'da bölgeden çekilmesiyle İran tarafından yıkılarak önemli yöneticileri ve bakanları idam edilmiştir.⁶¹¹ Bu olay, İran ile bugünkü IKBY'nin önemli bileşenlerinden olan Barzani önderliğindeki IKDP arasında tarihsel olarak bir güvensizlik oluşturmuştur. İran'da kurulan Mahabad cumhuriyetinin askeri unsurlarını oluşturan Barzani ailesinin bugünkü IKBY'deki mevcut pozisyonları göz önüne alındığında, İran'la tarihsel olarak yaşanmış bu travmanın günümüz ilişkilerine bazı yansımalarının olduğunu söylemek mümkündür.

İran ile Irak Kürtleri ilişkilerinde bir diğer tarihsel kırılma noktası, 1970'lerin ortalarında İran ve Irak arasında imzalanan Cezayir Anlaşmasının Irak Kürtlerine olan olumsuz yansımalarıdır. Dönemin İran Şahı ve Irak siyasileri arasında yapılan anlaşma çerçevesinde iki ülke arasındaki bazı sınır anlaşmazlıklarında İran lehine düzenlemeye gidilmiş, bunun karşılık İran, Irak Kürtlerine verdiği desteği kesmiştir. Böylece, Irak Kürtlerinin Irak Merkezi Hükümetine karşı olan mücadeleleri için gerekli olan lojistik destek kesilmiş ve Iraklı Kürt liderler Bağdat'a teslim olma ya da sürgüne

⁶⁰⁹ Özden Zeynep Oktav, "Changing Security Perceptions in Turkish-Iranian Relations", *Perceptions*, Vol. 9, Summer 2004, s. 108.

⁶¹⁰ Oktav, "Changing Security Perceptions in Turkish-Iranian Relations", a.g.m., s. 108.

⁶¹¹ Ayşe Hür, "Kürt Federasyonu'ndan Mahabad Cumhuriyeti'ne", *Radikal Gazetesi*, 4 Ağustos 2013, http://www.radikal.com.tr/yazarlar/ayse_hur/kurd_federasyonundan_mahabad_cumhuriyetine-1144807, (10.04.2015).

gitme seçenekleriyle karşı karşıya kalmışlardır.⁶¹² İran'ın o dönemde bazı sınır ve siyasi çıkarları karşılığında Irak Kürt muhalefetinden desteğini çekmesi bugünkü İran-IKBY ilişkilerinde halen bir güvensizlik unsuru oluşturduğu söylenebilir.

İran ile IKBY ilişkilerinde güvensizlik duygusu oluşturan bir diğer faktör İran'ın sahip olduğu Kürt nüfus olduğu söylenebilir. İran nüfusunun yaklaşık % 10'unu oluşturan Kürtlerin⁶¹³ Irak Kürtleri tarafından elde edilecek bağımsızlık ya da geniş özerklikten etkilenecek İran'dan benzer taleplerde bulunma olasılığı, hem etnik hem de mezhepsel bakımdan hassas dengeler üzerinde olan İran'ı zor durumda bırakabilir. Bu bakımdan İran, Irak Kürtlerine verdiği desteği her zaman belli bir düzeyde tutarak, Iraklı Kürt gruplar tarafından oluşturulan yapıların bağımsız birimlere dönüşmesini engelleyen politikalar oluşturmuştur.

İran ile Irak Kürtleri ilişkilerinde yaşanan tüm bu tarihsel kırılmaların oluşturduğu güvensizlik duygusu 1979 İslam devriminden sonraki süreçte de devam etmiştir. Irak'la yaşanan savaşta İran'ın Iraklı Kürt unsurları bir kez daha bir *proxy güç* olarak kullanmak istemesi ve bu politika doğrultusunda Iraklı Kürtlerin Bağdat'a karşı yürüttükleri mücadelelerine yeniden askeri ve lojistik destek vermesi, İran'ın Iraklı Kürt unsurlara yönelik geleneksel politikasının bir sonucudur. Söz konusu geleneksel politika çerçevesinde İran, komşu ülkelerle olan anlaşmazlıklarında Kürt unsurları bu ülkelere karşı bir istikrarsızlık unsuru olarak kullanmış ve çeşitli kazanımlar elde ettikten sonra desteğini geri çekmiştir. Bu bağlamda, İran'ın Irak ile olan savaşında Iraklı Kürt gruplarla işbirliğine gitmesi ve buna karşılık 2003 yılından sonra, Irak'ta Şiiilerin mutlak anlamda iktidara gelmesiyle birlikte Iraklı Kürt gruplara verdiği desteği kesmesi, bu yöndeki tarihsel politikalarının bir devamı olduğu söylenebilir.

2003 yılında ABD'nin Irak'ı işgal etmesinden sonraki süreçte Kürtlerin Irak'ta yarı bağımsız bir entite kurması ve daha sonraki evrede bu yapının Şii ağırlıklı Irak Merkezi Hükümetinden giderek uzaklaşması, bölgede mezhepsel bir siyaset izleyen İran'ın çıkarlarıyla uyuşmayan bir durum yaratmıştır. İran, bu dönemde, Kürtlerin Irak'tan uzaklaşmalarına engel olmak amacıyla bölgede proaktif bir politika izlemiş, hem

⁶¹² "The Implications of Iran-Iraq Agreement", *National Security Information*, 1 Mayıs 1975, <http://nsarchive.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB167/01.pdf>, (12.04.2015).

⁶¹³ Central Intelligence Agency (CIA), *The World Factbook*, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ir.html>, (12.04.2015).

Irak'ta bağımsız bir Kürt devletinin ortaya çıkmasına hem de bu oluşumun Türkiye ile yakın ilişkiler kurmasına engel olmaya çalışmıştır. Irak'ta kurulacak bağımsız bir Kürt devleti ya da Türkiye ile ilişkileri iyi olan özerk bir Kürt yönetiminin İran'ın bölgedeki mezhep siyaseti ve bölgesel güç olma çabaları ile birlikte değerlendirildiğinde, İran için istenmeyen bir durum oluşturduğu açıktır.

İran, özellikle 2003 yılından itibaren Irak'ta Kürt bağımsızlığını engelleme ya da Irak Kürtlerinin üçüncü ülkelere politik ve ekonomik olarak entegre olmasının önüne geçmek için Irak Kürtleriyle kontrollü bir ilişki biçimi geliştirmeye çalışmıştır. Bu politika çerçevesinde, bir taraftan Irak Kürtlerine destek vererek dünyaya açılmalarına destek olurken, diğer taraftan işgal sonrası yeniden şekillendirilen Irak'ta Kürtlerin sisteme entegre olmalarını teşvik etmiştir. Bu kontrollü ilişki biçimi zaman zaman PJAK'ın (Kürdistan Özgür Yaşam Partisi) IKBY sınırlarına yerleşmesinden ve Iraklı Kürtlerin geliştirdiği uluslararası bağlantılardan dolayı⁶¹⁴ yerini gerginliklere bıraksa da, söz konusu politika İran tarafından ısrarla sürdürülmeye çalışılmıştır. Bağımsız ya da Türkiye ile iyi ilişkiler geliştiren bir Kürt oluşumunu kendisine karşı potansiyel bir tehdit olarak algılayan İran, Iraklı Kürt grupların bu yöndeki eğilimlerinin önüne geçmek ve IKBY bölgesindeki etkin konumunu sürdürmek amacıyla Irak Kürtlerine çeşitli ekonomik ve askeri avantajlar sunmaktan kaçınmamıştır.

IKBY'e sunduğu çeşitli ayrıcalıklara rağmen, son dönemlerde IKBY-Türkiye ilişkilerindeki olumlu seyir, İran'ın bölgedeki konjonktürel gelişmeler sürecinde geliştirdiği politikalara olumsuz yansımalarının olduğu söylenebilir. Şii faktörünü dış politikada önemli bir araç olarak kullanan ve Şii kimliğini ön plana çıkararak⁶¹⁵ Orta Doğu'daki bölgesel güç olma konumuna sürdürülebilirlik kazandırmaya çalışan İran, IKBY'nin Türkiye ile güveniksizleştirilen ilişkilerini bölgede tasarlamaya çalıştığı Şii hilaline karşı bir Sünni ittifak oluşturma girişimi olarak algıladığı söylenebilir.

Türkiye-IKBY güveniksizleştirmelerinin İran'da oluşturduğu en büyük kaygı, IKBY'nin Türkiye ile normalleşen ilişkiler sonucu Irak Merkezi Hükümetinden tamamen bağımsız politikalar oluşturmasıdır. IKBY'nin bağımsız bir yapıya dönüşmesi,

⁶¹⁴ Bayram Sinkaya, "Irak Kürtleri'nin İran İle İlişkileri: Netameli Bir İttifakın Sancılı Seyri", *Orta Doğu Analiz*, C. 7, S. 66, Ocak-Şubat 2015, s. 48.

⁶¹⁵ Atilla Sandıklı, Emin Salihi, "İran, Şii Hilali ve Arap Baharı", *Bilgesam Raporu*, Rapor No: 35, İstanbul, 2011, <http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-175-2014040840iransiihilali.pdf>, (15.04.2015), s. 6.

İran'da mezhepsel bağlamda İran ile çeşitli sorunlar yaşayan ve bazı temel demokratik haklardan yoksun olan İran Kürtleri açısından bir örnek oluşturarak bu unsurların İran'dan daha fazla demokratik haklar talep etmesine neden olabilir. Bağımsızlık ilanının İran'a diğer bir olumsuz yansıması İran'a sınır çizgisi olan IKBY bölgesinde çeşitli askeri anlaşmalar ve ittifaklar sonucu bu ülkeyi tehdit edecek çeşitli yabancı askeri üslerin inşa edilmesi olasılığıdır.

IKBY'nin Türkiye ile ilişkilerini normalleştirilmesi İran açısından ekonomik anlamda da bazı olumsuz sonuçlar doğurabilir. Söz konusu sonuçlardan bir tanesi, IKBY'nin şuanda da kısmen yaptığı gibi, daha fazla miktarda petrol ve doğalgazını uluslararası piyasalara Türkiye üzerinde ulaştırarak enerji konusunda dünyada önemli rezervlere sahip bir ülke olan İran'a belli bir oranda rakip olmasıdır. Böylesi bir durumda, gelirlerinin önemli bir bölümü enerji ürünleri ihracatına dayanan İran'ın enerji pazarında arzın artırılması sonucu oluşacak rekabetçi fiyatlardan dolayı bazı kayıplara uğrayacağı söylenebilir.

IKBY'nin bağımsız bir yapıya dönüşmesi ya da siyasi olarak Türkiye'ye entegre olmasının yukarıdaki nedenlerden dolayı kendisine olumsuz yansımalarının olacağını düşünen İran, IKBY'nin bağımsızlık ile ilgili söylemlerini en üst düzeyde sert bir dil ile eleştirmekten geri kalmamıştır. Bu bağlamda, bazı IKBY yöneticilerinin bağımsızlık yanlısı söylemleri İran'ın en etkili din adamlarından Ayetullah Ahmed Hatemi tarafından kınanmış, bölgede bir Kürdistan'ın kurulması "İsrail gibi bir kanser uruna" benzetilmiştir.⁶¹⁶

Tüm bu kınamalar ve sert söylemlere rağmen İran'ın IKBY ile kontrollü ilişki politikasının bir parçası olarak bölgede proaktif bir politika izleyerek bu bölgede etkin olmaya ve üçüncü tarafların etkinliğini kırmaya yönelik çalışmalarının devam ettiği söylenebilir. Bu politikanın en önemli tezahürlerinden birisi, İran'ın Türkiye-İKBY ilişkilerinin özellikle enerji alanına taşınarak doruk noktaya ulaştığı bir dönemde IKBY'e benzer bir ortaklık opsiyonunu sunarak Türkiye'nin enerji konusundaki bu adımına karşı bir hamle ile cevap vermesidir. İran'ın söz konusu teklifi ile birlikte, İran ve IKBY arasında bir petrol boru hattının inşa edilmesi görüşmeleri başlatılmış ve bu konuda belli

⁶¹⁶ Sinkaya, a.g.m., s. 47.

bir düzeye kadar ilerleme sağlanmışır. ⁶¹⁷ İKBY-Türkiye yakınlaşmasının arttığı bir dönemde İran'ın böylesine bir işbirliğine gitmek istemesi, İran'ın bölgede yeniden şekillendirilen enerji denkleminde dahil olma ve İKBY'e alternatifler sunarak Türkiye ile daha fazla yakınlaşmasının önüne geçme çabası olarak değerlendirilebilir.

Sonuç olarak, İKBY'nin bağımsızlık talepleri veya Türkiye-İKBY ilişkilerinin normalleşmesi İran'ın bölgedeki çıkarlarına ve bölge ile ilgili vizyonuna bir tehdit olarak algılandığı açıktır. Bu tehdit algısına karşılık İran, bölgede kendisine karşı olduğu düşündüğü yeni entegrasyon ve güç koalisyonlarına engel olma bağlamında bazı karşı hamlelerde bulunabilir. Bu hamlelerden birisi, İran'ın Bağdat hükümeti üzerinden İKBY'ye önemli imtiyazlar vererek bölgenin Türkiye'den uzaklaşmasını ve Irak'la daha bütünleşmesini sağlamaktır.

c. Rusya

Soğuk Savaş sonrası dönemde, sayıları az da olsa Orta Doğu'daki bazı otoriter rejimlerin Rusya ile Batı karşıtlığı temelinde bir ilişki kurdukları ve bu ülkelerin Rusya'yı Batı karşısında bir alternatif olarak görme ve sunma eğilimlerinin belli bir düzeyde devam ettiği söylenebilir. SSCB'nin Orta Doğudaki tarihsel etkinliğinden beslenen Rusya ile günümüzdeki bazı Orta Doğu devletlerinin bu ilişkisi, Rusya'nın BM'de sahip olduğu veto yetkisi ve Soğuk Savaş sonrasında yeniden biriktirdiği güçle dünya meselelerinde ABD ve Batı karşıtı söylemler üretebilme yetisine sahip olma yeteneğinin bir sonucudur.

Rusya'nın bölgede bazı devletlerce yukarıdaki nedenlerden dolayı Batı karşıtı büyük bir güç merkezi olarak varlığını devam ettirebilmesi, Orta Doğu'daki mevcut statükonun devam etmesinin bölgede kendisine sağladığı çıkarlarla da yakından ilintilidir. Türkiye-İKBY güvensizlikleştirmeleri de bu bağlamda mevcut statükoyu değiştirme niteliği taşıdığından dolayı, bölgedeki mevcut Rus çıkarlarına bir tehdit algısı oluşturduğu söylenebilir.

⁶¹⁷ Emrah Yorulmaz, "İKBY'den İran'a Boru Hattı Hazırlığı", *Anadolu Ajansı*, 7 Mayıs 2014, <http://www.aa.com.tr/tr/haberler/324115--ikbyden-irana-boru-hatti-hazirligi>, (02.05.2015).

Özellikle Arap Baharı sürecinde, bölgedeki demokrasi talepleri karşısında Rusya'nın otoriter rejimleri destekleyerek statükonun devam etmesi yönündeki tavrı bölgedeki çıkarlarını koruma çabasından ve bu coğrafyada başarılı olacak bir değişimin ilerideki süreçte kendisini etkileyebileceği kaygısından kaynaklanmaktadır. Bu bakımdan Rusya, Suriye krizinde değişim talepleri karşısında BM'deki veto kartını kullanarak bir uluslararası müdahalenin önüne geçmiş ve mevcut düzenin devamından yana bir tavır belirlemiştir. Şam rejiminin yıkılmasıyla sıranın İran, Kafkasya ve Orta Asya'daki bazı ülkelere, hatta kendisine geleceğini hesaplayan Rusya'nın "renkli devrimler" ya da "Arap Baharı" gibi kavramlara karşı olduğu söylenebilir.⁶¹⁸

Türkiye ile yaşanan uçak düşürme krizi sonrasındaki dönemde bölgedeki statükonun devam etmesi yönünde politikalarını daha açık bir şekilde yürüten Rusya, hem Irak'ta hem de Suriye'de Türkiye karşıtı blok ve grupları doğrudan desteklediğini hem eylem hem de söylem düzeyinde net bir şekilde deklare etmiştir. Rusya'nın Türkiye ile yaşadığı bu krizi araçsallaştırarak en gelişmiş hava sistemlerini Orta Doğu'ya konuşturması,⁶¹⁹ bu ülkenin bölgedeki statükonun devamını kendi çıkarlarıyla özdeşleştirdiği anlamına gelmektedir. Statükoyu savunma ve çıkarın korunması Irak'taki gelişmeler söz konusu olunca da geçerlidir. Bu bakımdan Rusya, Türkiye ile ilişkilerini düzelttikten sonra bile Orta Doğu'da statükonun devam etmesi ya da mevcut düzenin minimum düzeyde etkilenmesi yönünde politikalarını sürdürmektedir.

Sonuç olarak, Rusya'nın kendi güvenliği, yakın çevresi ve Orta Doğu bölgesindeki çıkarları bağlamında statükonun devamı yönündeki politikası, Türkiye-İKBY güveniksizleştirmeleri söz konusu olunca da değişmemektedir. Bu politikanın Irak'taki en somut örneklerinden birisi, ABD'nin Irak Merkezi Yönetimine uçak satılması yönünde çekincelerinin olduğu bir dönemde Rusya'nın bu ülkeye silah satmasıdır.⁶²⁰ Rusya, Irak'a silah ve savaş uçağı satarak hem IŞİD gibi yapılara hem de İKBY'e karşı merkezi yönetimi güçlendirmeyi amaçlamıştır.

⁶¹⁸ Hakan Aksay, "Suriye Krizinde Rusya'yı Anlamak", *T24*, 24 Mayıs 2013, <http://t24.com.tr/yazarlar/hakan-aksay/suriye-krizinde-rusyayi-anlamak,6753>, (18.05.2015).

⁶¹⁹ Şaban Kardaş, "Yayılmacı Rusya ile Yaşamak", *Star Gazetesi*, 29 Kasım 2015, <http://haber.star.com.tr/acikgorus/yayilmaci-rusya-ile-yasamak/haber-1072663#.VlsGN0ZiHR4.twitter>, (15.12.2015).

⁶²⁰ "Rus Savaş Uçağı Bağdat 'ta", *Milliyet Gazetesi*, 29 Haziran 2014, <http://www.milliyet.com.tr/dunyanin-merak-ettigi-ucak/dunya/detay/1904416/default.htm>, (20.05.2015).

B.TÜRKİYE’NİN CARİ ORTA DOĞU POLİTİKASINDA İKBY VE ZORLUKLAR

Türkiye’nin son dönemde bölgedeki güncel gelişmeler bağlamında ulusal güvenlik temelinde geliştirdiği dış politika Türkiye’nin güvenliğini bölge ülkeleriyle olan sınır çizgisinin ötesinden başlatan söylemlerle paralel olduğu söylenebilir. Bu yaklaşım, Erdoğan’ın söylemlerine şu şekilde yansımıştır:⁶²¹

Ülkemize yönelik tehditleri kaynağında yok etmek zorundayız. Şunu bir an olsun aklımızdan çıkarmamalıyız; Türkiye'nin güvenliği Gaziantep'te değil Halep'te, Hatay'da değil İdlib'de, Mersin'de değil Kıbrıs'ta, Kars'ta değil Nahçıvan'da, Artvin'de değil Batum'da, Trakya'da değil Balkanlar'da başlar, bunu böyle bilelim.

Türkiye’nin güvenliğinin sınırların ötesinden başladığına dayalı söylemler Türkiye’nin son dönemdeki Orta Doğu politikası ve bu bağlamda bölgeye daha fazla angaje olması düşünüldüğünde daha da anlam kazanmaktadır. Bu bağlamda, Türkiye’nin özellikle çökmüş ya da zayıf devletler olarak nitelendirilebilecek Irak ve Suriye’ye yönelik proaktif politikaları, bu ülkelere müdahil olan birçok yerel ve uluslararası aktörle karşı karşıya gelmesiyle sonuçlanmıştır.

Türkiye’nin bölgeye yönelik geliştirdiği politikanın Irak özelindeki hedefi bu ülkedeki İran etkisini ve yayılmacılığını minimize etmek ya da engellemek, üçüncü ülkelerin teşvik ve desteğiyle Irak Merkezi Yönetiminin diğer yapı ve mezhepleri dışlayan politikalar izlemesinin önüne geçmek ve güvenliğini tehdit eden IŞİD ve PKK gibi unsurların Irak topraklarında bir statü ya da alan hakimiyeti elde etmesini önlemek olarak sıralanabilir. Türkiye’nin yukarıdaki politik hedefler bağlamında özellikle son dönemlerde Irak’ın iç siyasetine daha fazla müdahil olmaya başladığı söylenebilir. Bu durum dış politika karar vericilerin söylemlerine şu şekilde yansımıştır:⁶²²

...Bakıyorsunuz İran'ın Pers yayılmacılığı anlayışı son zamanlarda bayağı baş ağrıtmaya başladı. Örneğin Irak'ta DEAŞ'la mücadelede göze çarpan şey bu. Mesela Haşdi Şabi kimdir, arkasında kim var? Haşdi Şabi, enteresan, 'Terör örgütü değildir' diye Irak Paramentosundan çıkıyor, halbuki bir terör örgütü ama arkasında kimlerin olduğu önemli. Şimdi bakın orada onlar ne yazık ki bir taraftan Sincar'a yönelik çalışmaları diğer taraftan da Telafer'e yönelik bunların saldırıları var. Telafer'de kim var? Telafer'de yaklaşık 400 bin Türkmen var; bunların bir kısmı Şii'dir, bir kısmı Sünni'dir ama şimdi

⁶²¹“Cumhurbaşkanı Erdoğan: Türkiye’nin güvenliği Halep’te başlar”, *Anadolu Ajansı*, 5 Ocak 2017, <http://aa.com.tr/tr/gunun-basliklari/cumhurbaskani-erdogan-turkiyenin-guvenligi-halepte-baslar/720916>, (24.04.2017).

⁶²²“Erdoğan: Obama bizi aldattı”, *Aljazeera Türk*, 20 Nisan 2017, <http://www.aljazeera.com.tr/haber/erdogan-obama-bizi-aldatti>, (25.04.2017).

onlar dağıldı, orada az miktarda insan kaldı. Şimdi Haşdi Şabi oraya yürüyor, böyle bir durum söz konusu; aynı şeyi merkezde de görüyoruz. Bunlar bizi üzüyor, bunların olmaması lazım...

İran'ın Irak'taki etkinliğini Kerkük ve Musul gibi yerleri kontrol etme girişimi olarak da değerlendiren Türkiye, ⁶²³ Irak'taki dinamik sürece müdahil olma nedenlerinden birisi olarak İran'ın bu ülkedeki yayılmacılığının kendisine oluşturduğu güvenlik tehdidine dayandırmaktadır. Söz konusu yayılmacılığın mezhebi boyutunun da olduğunu düşünen Türkiye, Irak'taki farklı unsurları İran'ın etkisiyle merkezi hükümetin uyguladığı mezhepçi siyasetin etkilerinden koruma olarak belirlemiştir. Türkiye'nin bu politikasına karşılık İran'ın Irak'ta Türkiye karşıtı örgüt ve gruplarla kurduğu yakın ittifak, Türkiye'nin ulusal güvenlik kaygılarını ön plana çıkararak bu bölgeye yönelik geliştirdiği politikaların uygulanmasını zorlu kıldığı söylenebilir.

İran'ın Irak özelinde Türkiye karşıtı olarak kullandığı en önemli aktörlerden birisi Irak Merkezi Hükümetidir. ABD işgali sonrası Irak siyasetinde meydana gelen yapısal değişiklikler sonrası Irak iç siyasetindeki etkisini arttıran İran, Irak ile stratejik ortaklık düzeyinde bir ilişki kurmuş ve son dönemde IŞİD saldırıları sürecinde proaktif politikalarla bu ülkeyle olan stratejik ortaklığını derinleştirmiştir. ⁶²⁴ İran'ın Irak ile mezhepsel yakınlık ve IŞİD saldırıları temelinde geliştirdiği stratejik ortaklığın yansımalarından birisi Türkiye'nin Irak Merkezi Yönetimi üzerinden Irak siyasetinden dışlanması çabaları olmuştur.

Son dönemde bu yöndeki politik çabaların örneklerinden birisi Irak Merkezi Hükümetinin Türkiye'nin IŞİD ile mücadele kapsamında Musul yakınlarındaki Başika kasabasında kurduğu askeri kampa gösterdiği tepki olmuştur. Irak Başbakanı Abadi, bu konuyla ilgili olarak Aralık 2015'te Türkiye'nin bu bölgeye asker konuşlandırmasını Irak'ın egemenlik haklarının bir ihlali olarak değerlendirerek Türkiye'nin bu bölgeyi derhal terk etmesi gerektiğini ifade etmiştir. ⁶²⁵ Abadi, sonraki süreçte, tam da Musul Harekatının başlayacağı dönemde bu yöndeki söylemini daha da sertleştirerek "Irak

⁶²³Serpil Çevikcan, "İngiltere Gibi Halka Sorarız", *Milliyet Gazetesi*, 13 Kasım 2016, <http://www.milliyet.com.tr/-ingiltere-gibi-halka-sorariz--siyaset-ydetay-2344092/>, (12.01.2016).

⁶²⁴Bayram Sinkaya, "Irak İle İran Arasında Stratejik Ortaklığın 'Derinleşmesi'", *ORSAM Bölgesel Gelişmeler Değerlendirmesi*, No. 19, Aralık 2014, s.

14, <http://www.orsam.org.tr/files/Degerlendirmeler/19/19tr.pdf>, (03.12.2016).

⁶²⁵ "Irak: Türk Askerleri Başika'dan Hemen Çekilmeli", *BBC Türkçe*, 5 Aralık 2015, http://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/12/151205_irak_musul_turkiye, (08.12.2016).

sınırları içinde bulunan Türk güçlerine kıpırdamamalarını öneriyoruz” demiştir.⁶²⁶ Bu sorunla ilgili söylemler Başbakan Binali Yıldırım’ın son Irak ziyareti ile karşılıklı olarak yumuşatılmış olsa da, tarafların yaklaşımlarında ciddi bir değişim olduğu söylenemez.

İran’ın Irak iç siyasetinde Türkiye karşıtı olarak kullandığı bir diğer unsur IKBY’nin etkili muhalif unsurlarından olan Irak Kürdistan Yurtseverler Birliği (IKYB) ve Gorran hareketidir. IKBY’nin en etkili bileşeni Irak Kürdistan Demokratik Partisi’nin Türkiye yanlısı politikalarına karşı çıkan söz konusu Iraklı Kürt muhalif gruplar IKBY’nin başta petrol konusu olmak üzere Türkiye ile geliştirdiği yakın ilişkilere mesafeli durmakta ve İran yanlısı bir tutum izlemektedirler. İran yanlısı politikalarının en açık örneklerinden birisi IKYB’nin Irak Merkezi Hükümeti ile IKBY arasında günde 100.000 varil Kerkük petrolünün Irak petrol şirketi SOMO üzerinden satılmasına şiddetle karşı çıkması ve bu anlaşmanın iptal edilmesi talebiyle Irak Başbakanı Abadi’yi uyarmasıdır.⁶²⁷ Bir başka örnek, İran’ın IKBY ile Türkiye’nin Barzani üzerinden yaptığı bazı anlaşmaların benzerini diğer Iraklı Kürt muhalif gruplar üzerinden yapma çabası içerisine girmesidir.⁶²⁸ Dolayısıyla, İran’ın IKBY’deki bazı Kürt muhalif unsurlarla Barzani’nin bölgedeki gücünü dengelemeye ve Türkiye’nin Barzani üzerinden Irak’taki olaylara ve gelişmelere müdahil olmasını engellemeye çalıştığı söylenebilir.

İran’ın Irak özelinde geliştirdiği Türkiye karşıtı politikanın diğer bir hedefi bu ülkede jeopolitik olarak kritik önemde bazı bölgelerin İran etkisinde olan ya da İran’ın sahada *proxy* güç olarak kullanabileceği grupların kontrolünde tutulmasını sağlamaktır. Bu politikanın izdüşümü Irak ile Suriye’nin en önemli bağlantı noktasını oluşturan Sincar bölgesinin denetimidir. Sincar’ın İran’ın üzerinde etkili olduğu bir örgütün ya da yapının kontrolünde olması İran’ın tüm Orta Doğu’ya yönelik mezhepsel karakterdeki politikasının sürdürülebilirliği açısından kritik önemdedir. Bu bölgelerdeki direkt ya da dolaylı denetim İran’ın Suriye rejimi dahil birçok aktörle ilişki kurmasını kolaylaştırmaktadır.

⁶²⁶“İbadi: Türkiye Musul Operasyonunda Olmayacak”, *Hürriyet Gazetesi*, 10 Ekim 2016, <http://www.hurriyet.com.tr/ibadi-turkiye-musul-operasyonunda-olmayacak-40245123>, (10.12.2016).

⁶²⁷Othman Ali, “Kürdistan Yurtseverler Birliği’nin (KYB) İç Çatışmasında Güç, Petrol ve İran’ın Rolü”, *ORSAM Bölgesel Gelişmeler Değerlendirmesi*, No. 51, Eylül 2016, s. 9, <http://www.orsam.org.tr/files/Degerlendirmeler/51/51tr.pdf>, (12.12.2016).

⁶²⁸Ali, “Kürdistan Yurtseverler Birliği’nin (KYB) İç Çatışmasında Güç, Petrol ve İran’ın Rolü”, a.g.m., s. 10.

Ağustos 2014'te IŞİD tarafından işgal edilen Sincar bölgesi Irak-Suriye bağlantısına sahip stratejik bölgelerinden birisi olduğundan dolayı bölgede etkin olan aktörlerin önemli bir kısmı tarafından denetim altına alınmaya çalışılmıştır. 2014 yılında Sincar'ın IŞİD unsurlarından kurtarılması operasyonuna katılan PKK'nın bu bölgeden çıkmayarak yerleşik hale gelmeye çalışması IKBY'ye bağlı Peşmergeler ile PKK unsurları arasında bir gerilim oluşturmaktadır. Sincar'daki PKK unsurlarının mevcudiyetine en büyük dolaylı destek Irak Merkezi Hükümeti üzerinden İran tarafından sağlanmaktadır. İran'ın iki ülkeyi birbirine bağlayan ve stratejik bir konumda olan Sincar'ın denetimi konusunda Barzani karşıtı unsurları desteklemesi, İran'ın bölgedeki Türkiye karşıtı politikası ile mezhepsel karakteristikteki Orta Doğu politikasıyla yakından ilintilidir. Sincar'ın Türkiye karşıtı bir grup ya da örgütün denetiminde olması İran'ın başta Suriye olmak üzere Şii nüfus barındıran bölge ülkelerine daha kolay erişim sağlamasına olanak vermektedir. Bu durum Türkiye tarafından hem bir ulusal güvenlik sorunu hem de Türkiye'nin bölgedeki manevra kabiliyetini önemli ölçüde azaltabilecek potansiyel bir tehdit olarak değerlendirilmektedir.

Bölgenin Türkiye karşıtı bir örgütün ya da yapının denetiminde olması ilerideki süreçte Türkiye karşıtlığının IKBY'nin etkin olduğu tüm bölgelere yayılmasının ilk adımı olabilir. Türkiye'ye varoluşsal bir tehdit olabilecek bu durum Irak'tan Türkiye yönelik terör saldırılarını daha da arttırabilir. Bununla birlikte, Sincar'da olası bir PKK denetimi Türkiye'ye olduğu kadar IKBY'nin en etkili bileşeni Barzani'ye bir tehdit oluşturarak IKBY denetiminin Barzani karşıtı unsurların eline geçmesine zemin hazırlayabilir. Bu nedenle son dönemde PKK'nın bu bölgedeki varlığı hem Türkiye hem de IKBY yetkilileri tarafından sert bir biçimde eleştirilmeye başlanmış ve bu konuda iki taraf arasında çeşitli görüşmeler yapılmıştır. IKBY Başbakanı Barzani bu konuyla ilgili olarak, PKK Sincar'dan çekilmezse güç kullanmaktan çekinmeyeceklerini ifade etmiştir.⁶²⁹ Benzer biçimde Türkiye, PKK bölgeden çıkarılmadığı takdirde gereğini yapacağını en üst düzeyde deklare etmiştir.⁶³⁰

⁶²⁹“Barzani: PKK Sincar'dan Çıkılmazsa Vururuz”, *Sabah Gazetesi*, 24 Aralık 2016, <http://www.sabah.com.tr/gundem/2016/12/24/barzani-pkk-sincardan-cikmazsa-vururuz>, (27.12.2016).

⁶³⁰ “Başbakan Yıldırım: Sincar'dan PKK'lıları Çıkarmazlarsa Türkiye Gereğini Yapacak”, Anadolu Ajansı, 8 Aralık 2017, <http://aa.com.tr/tr/gunun-basliklari/basbakan-yildirim-sincardan-pkk-lilari-cikarmazlarsa-turkiye-geregini-yapacak/722963>, (09.01.2017).

Tüm bu uyarılara rağmen İran ve Irak Merkezi Hükümeti destekli Haşdi Şabi milislerinin Telafer bölgesine Şengal dağından geçişine ve bölgede PKK destekli milis güçlerinin oluşumuna izin verilmesi İran'ın Irak Merkezi Hükümeti üzerinden Irak'ta Türkiye'nin ulusal güvenliğini tehdit eden alanlar ile stratejik bölgeler oluşturma ve yayılmacı politikalarının bir sonucu olarak değerlendirilebilir.

Dolayısıyla, Türkiye'nin son dönemde Irak özelinde ulusal güvenlik bağlamında karşı karşıya olduğu en ciddi tehditlerden birisinin İran destekli gruplar ya da yönetimlerden kaynaklandığı söylenebilir. Bununla birlikte, IŞİD'in bir örgüt olarak Irak'ta elde hakimiyet alanlarının da Türkiye'nin güvenliğine olumsuz yansımalarının olduğu açıktır. Musul'un IŞİD tarafından işgali bu bölgedeki mezhep fay hatlarını harekete geçirmiş ve Irak'taki şiddet ve istikrarsızlığın düzeyini arttırmıştır. Mezhep siyaseti izleyen grup ve örgütler arasındaki şiddet ve istikrarsızlık bölgede demografik değişiklik risklerini de beraberinde getirmiştir.

Irak'ta mezhepsel fay hatlarını derinleştiren IŞİD'in belli alanlarda fiili egemenlik kurması Türkiye'nin yakın çevresinde yeni uyuşmazlıklar ve istikrarsızlıklar üretme bağlamında Türkiye'nin ulusal güvenliğini de olumsuz etkilediği söylenebilir. Türkiye, söz konusu olumsuzlukları minimize etmek amacıyla son dönemlerde hem bölge ülkelerine hem de uluslararası kamuoyuna IŞİD'in nasıl bir örgüt olduğunu anlatma çabası içerisine girmiştir. Türk siyasi yöneticileri çeşitli ulusal ve uluslararası platformlarda yaptıkları açıklamalarda IŞİD'in İslam diniyle ilişkilendirilmemesi gerektiğini, bu örgütün İslam'da yeri olmadığını, aksine İslam'a zarar veren bir yapı olduğunu vurgulamışlardır.⁶³¹ Siyasiler yine farklı platformlardaki konuşmalarında IŞİD'in Orta Doğu bölgesindeki eylemlerinin Batı'da İslam karşıtı unsurları güçlendirdiğini; dolayısıyla böylesine bir örgütün İslama hizmet etmediğini ifade etmişlerdir.⁶³²

Türkiye'nin Irak özelinde bir ulusal güvenlik konusu olarak değerlendirdiği bir başka unsur PKK'dır. PKK'nın Irak Merkezi Yönetimi ve İran ile iyi ilişkiler geliştirerek Irak'ın kuzeyinde başat bir aktör olma ve bu ülkede elde ettiği konumdan faydalanarak

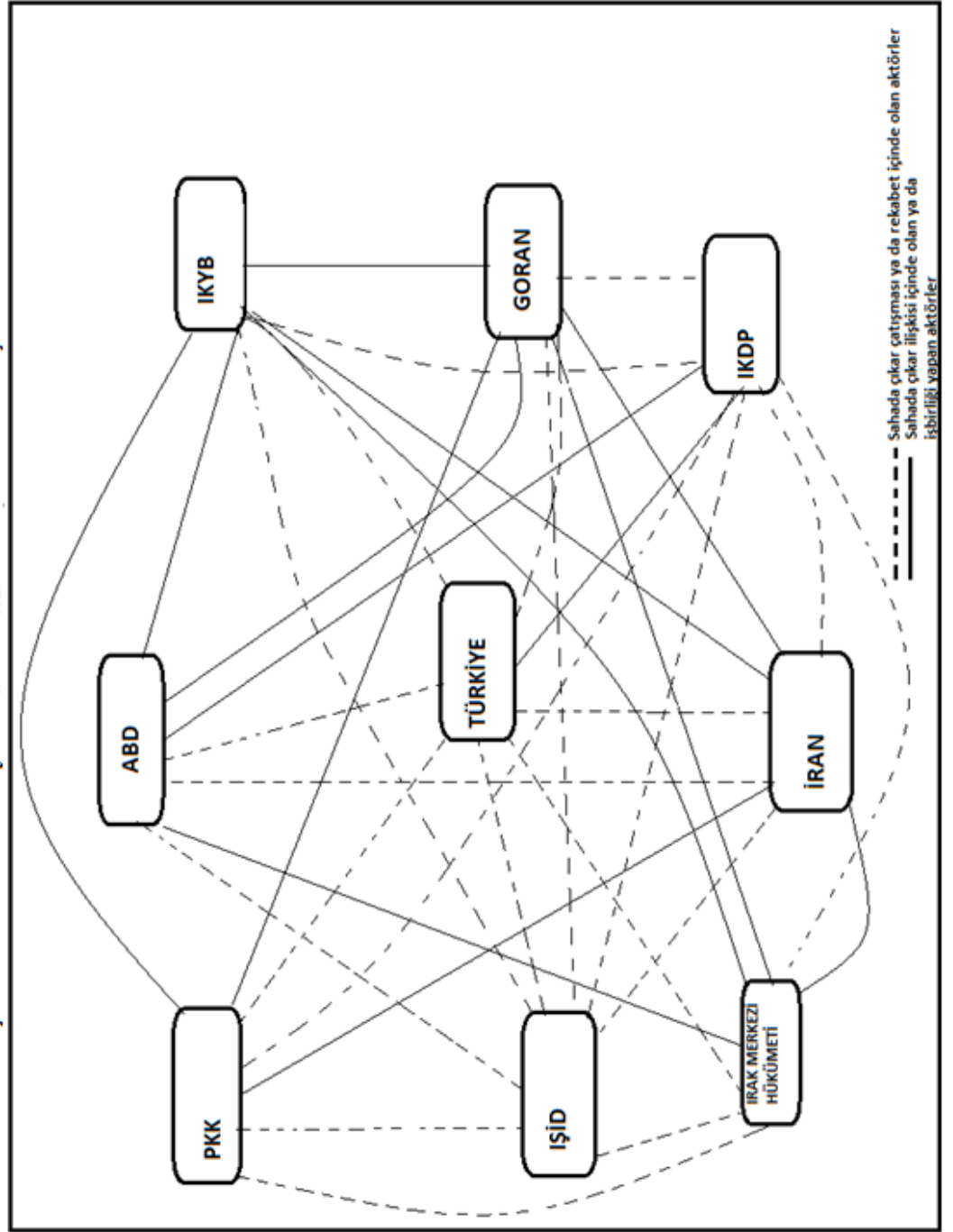
⁶³¹“DEAŞ İslam'a Zarar Veriyor”, *Milliyet Gazetesi*, 8 Ocak 2015, <http://www.milliyet.com.tr/deas-islam-a-zarar-veriyor/siyaset/detay/2095689/default.htm>, (10.01.2017).

⁶³² “Cumhurbaşkanı Erdoğan: İbadi Bizim Dengimiz Değil, Biz Bildiğimizi Yapacağız”, *Star Gazetesi*, 11 Ekim 2016, <http://www.star.com.tr/politika/cumhurbaskani-erdogan-ibadi-bizim-dengimiz-degil-bildigimizi-yapacagiz-haber-1148576/>, (14.01.2017).

Suriye’de gücünü konsolide etme çabaları bir ulusal güvenlik sorunu olarak Türkiye’yi yakından ilgilendirdiği söylenebilir. Bununla birlikte, PKK’nın başta Sincar olmak üzere Irak’ın kuzeyinde hakimiyet alanları oluşturup IKBY bölgesinde kendisine yakın Kürt muhalefet unsurları olan KYB ve Gorran hareketleriyle ittifak kurarak bölgede fiili bir oluşum kurma çabaları, Türkiye’nin ulusal güvenliğini tehdit eden bir unsur olduğu kadar Barzani’nin IKBY bölgesindeki otoritesine de meydan okuyan bir girişimdir.

Özetle, Türkiye yukarıda belirtilen tüm tehdit ve girişimlerin bir sonucu olarak son dönemlerde bölgede daha aktif bir politika izlemeye yönelmiştir. Söz konusu risk ve tehditlerden kaynaklı ulusal güvenlik kaygıları bağlamında oluşturulan cari politikalarının sürdürülebilirliği Türkiye’nin sahadaki aktörlerin bir bölümü ya da en azından birisi ile ittifak kurmasını gerektirmiştir. Sahadaki uluslararası ve yerel aktörlerin bölgeye yönelik politikalarına ve bölgeyle ilgili projeksiyonlarına bakıldığında Türkiye’nin fayda-maliye analizi çerçevesinde ittifak kurabileceği aktörlerin sayısı fazla değildir. Sahadaki aktörlerde yeterlilik ve etkinlik arandığında işbirliğine gidilecek aktör sayısı daha da azalmaktadır. Bu bakımdan Türkiye, bölgeye yönelik politik hedefleriyle örtüşmediği için sahadaki sınırlı alternatiflerden bazılarını dışlamıştır.

Şekil-10: Irak'ın Kuzeyinde Etkin Olan Aktörler Arası İlişkiler

Irak'ta sahada etkin olan aktörlerden birisi olan ABD'nin bu ülkede Türkiye karşıtı bazı gruplarla kurduğu ittifak, Türkiye'nin potansiyel bir müttefik olarak gördüğü ABD ile ilişkilerinde Irak özelinde son dönemlerde istenilen işbirliği düzeyinin yakalanamamasına neden olmuştur. Buna ilaveten, ABD ve Türkiye'nin Irak'a yönelik farklı dış politika hedeflerinin Irak özelinde iki ülkenin güçlü işbirliğine olanak vermediği açıktır.

Türkiye'nin Irak'ta etkin olan sahadaki aktörlerden birisi olan İran ile de işbirliğine gitmesi iki ülkenin hem genel olarak Orta Doğu bölgesine hem de Irak'a yönelik farklı politik hedeflerden dolayı ancak belli bir düzeye kadar olanaklıdır. Söz konusu sınırlı işbirliği olanağı, Türkiye'yi sahada etkin olan diğer yerel aktörlere yöneltmiştir. Mevcut yerel aktörlerin sahadaki kapasiteleri değerlendirildiğinde Türkiye'nin bölgeye yönelik cari politik hedeflerini gerçekleştirme bağlamında işbirliğine gittiği aktörün IKBY olduğu görülmektedir.

Sonuç olarak, Orta Doğu bölgesinde yaklaşık 100 yıldan beri süregelen yerleşik düzenin son dönemde bölge dinamiklerinde ortaya çıkan büyük değişimler ile birlikte devlet dışı aktörler ile bölgesel ve uluslararası aktörlerin müdahalesi sonucu sarsılmaya başlaması Türkiye tarafından yaşamsal bir güvenlik sorunu olarak algılanmaktadır. Bu bağlamda, Türkiye'nin son dönemde bölgeye yönelik güvenlik odaklı politikası çerçevesinde IKBY ile sahada yakın ilişkiler kurmasının nedenlerinden birisi beka sorunu oluşturduğunu düşündüğü sahadaki diğer bazı aktörlere karşı denge sağlama çabasıdır. IKBY ile sahada aktif işbirliği aynı zamanda, Irak Kürt bölgesinde Türkiye karşıtı gruplar olarak değerlendirilen IKYB ve Gorran hareketini de IKBY'nin en etkin bileşeni IKDP üzerinden denetleme anlamına gelmektedir.

Türkiye'nin IKBY ile işbirliği yapma tercihinin bir diğer nedeninin IKBY'nin Irak özelinde İran'ın mezhep odaklı politikalarını bir dereceye kadar engelleyebilme ya da bu politikaların boyutlarını minimize edebilme potansiyeline sahip olan bir aktör olmasıdır. IKBY'nin Şii ağırlıklı Irak Merkezi Yönetimini dengeleyebilecek bir kapasiteye sahip olması ve gerektiğinde merkezi yönetimin mezhep tandanslı politikalarını engelleyebilme yetisine sahip olması Türkiye'nin IKBY tercihinin açıklanmaktadır. Ayrıca IKBY'nin jeopolitik konumu, İran'ın mezhepsel yakınlık bağlamında uzantısı olarak değerlendirdiği bölgelere erişim sağlamasını önemli ölçüde engelleyici bir özelliğe sahiptir.

PKK ve benzeri örgütlerin IKBY tarafından da tehdit olarak görülmesi Türkiye'nin IKBY ile sahada işbirliğini kolaylaştıran faktörlerden birisidir. PKK'nın bölgede konuşularak bazı alanlarda fiili denetim kurma çabaları IKBY açısından da varoluşsal bir tehdit olarak değerlendirilmektedir. Bu bakımdan Türkiye ve IKBY arasında ortak tehdit bağlamında bir politik yakınsaklıktan bahsedilebilir. Bu politikanın

bir gereği olarak IKBY'nin Irak'ta stratejik ve jeopolitik önemde olan Sincar bölgesini özerk bölgeye dahil etmesi ve PKK unsurlarını bu bölgeden çıkarmaya yönelik girişimleri sahadaki işbirliğinin bir yansımasıdır.

Bu işbirliği bağlamında, son dönemde İran destekli milislerin ve PKK'nın Irak'ta belli alanlarda hakimiyet elde etme çabaları IKBY tarafından sert bir biçimde eleştirilmiş ve İran'ın bu grupları bölgeyi yeniden dizayn etme sürecinde birer enstrüman olarak kullandığı söylemi ön plana çıkarılmıştır. İran'ın Sincar'daki faaliyetleri IKDP Sincar askeri temsilcisi tarafından şöyle eleştirilmiştir: ⁶³³

Doğrusunu söylemek gerekirse, Haşdi Şabi, Şengal (Sincar) sınırları içindeki askeri operasyonların hepsini direkt İran'ın denetiminde yapıyor. İran, Irak-Suriye sınır denetimini ele geçirmek istiyor. İspata ve belgeye gerek yok, İran Şii Hilali'ni bölgede oluşturmak için somut adım atıyor... İran'ın bölgedeki Şii etkisini artırmayı planladığını söyleyen Lezgin, "İran, Irak içinde özellikle Şengal'de kendi ajandasını hayata geçirebilmek için Haşdi Şabi ve PKK'yı kullanıyor. İran, Şengal ve diğer bölgelerde Haşdi Şabi ve PKK militanlarının aracılığıyla istediği şekilde at koşturuyor.

Aynı konuyla ilgili olarak başka bir IKBY yetkilisi, PKK ve Haşdi Şabi'nin bölgedeki faaliyetlerini aynı amaca yönelik olduğunu ve bu durumun IKBY ile Türkiye'nin güvenliklerine bir tehdit oluşturduğunu ifade etmiştir.⁶³⁴

Irak büyük bir hata içerisinde. Bağdat da çok iyi biliyor ki Türkiye PKK'nın Sincar (Şengal) Dağı'nda örgütlenip orada bir tehdit haline gelmesini kabul etmeyecektir... Türkiye komşu ülkedir ve güvenliğinin göz önünde tutulması lazım. PKK, Irak ile Türkiye arasında fitne çıkarmanın peşinde... Görünen o ki Haşdi Şabi devlet içerisinde bir başka devlet gibi hareket ediyor. Haşdi Şabi, İran'ın desteğiyle hükümetin tüm kurumları üzerinde kontrolü sağlıyor ve buna karşı çıkacak mevcut bir güç de yok... İran tüm gücüyle bölgede hakimiyet kurmaya çalışıyor. Özellikle İran-Irak-Suriye hattı kurarak bu karayolunun denetimini elinde tutmak istiyor...

Son olarak, Türkiye'nin son dönemde IKBY ile geliştirdiği güvenlik eksenli politikalar Türkiye'ye Orta Doğu'da yaşanan dinamik süreçte belli bir düzeye kadar güvenlik şemsiyesi sağladığı söylenebilir. Söz konusu işbirliği, Türkiye'ye bölgedeki aktörlerin Türkiye karşıtı askeri ve politik hamlelerini belli bir ölçüde engelleme ya da bu aktörlerden kaynaklanan riskleri minimize etme olanağı vermektedir. Mevcut güvenlik odaklı politikanın sahada işbirliğine evrilmesi, yaşamsal olarak algılanan tehditlerle mücadele etme bağlamında Türkiye'ye eşsiz fırsatlar sunmaktadır. Bu işbirliğinin

⁶³³"İran, Haşdi Şabi ve PKK'dan ittifak", *Karar Gazetesi*, 2 Haziran 2017, <http://www.karar.com/dunya-haberleri/iran-hasdi-sabi-ve-pkkdan-ittifak-501173>, (04.06.2017).

⁶³⁴"Peşmerge Özel Birlikleri Komutanı: Türkiye bunu kabul etmeyecektir", *Karar Gazetesi*, 30 Mayıs 2017, <http://www.karar.com/dunya-haberleri/pesmerge-ozel-birlikleri-komutani-turkiye-bunu-kabul-etmeyecektir-498292>, (05.06.2017).

sunduğu fırsatlara rağmen Türkiye, son dönemde sıklıkla dile getirilen IKBY'nin bağımsızlığı konusuna temkinli yaklaşmaktadır.

Türkiye ile IKBY ilişkilerinde 2008 yılından başlayarak tedricen geliştirilen ilişkilerin bir sonucu olarak ortaya çıkan güveniksizleştirmeler Türkiye'yi IKBY-Irak Merkezi Hükümeti uyuşmazlıklarında ağırlıklı olarak IKBY tezlerini savunan bir yerde konumlandırmıştır. Bununla birlikte Türkiye, güveniksizleştirmelerin yoğun olduğu bu dönemde IKBY'nin bağımsızlığı ve Kerkük gibi hassas konularda daha önceki yaklaşımını büyük ölçüde korumuş, fakat bu konuları eskiden olduğu gibi sıklıkla gündeme getirmeyerek IKBY'ye yönelik daha yumuşak bir politika izlemiştir.

Bu politika doğrultusunda 2014 yılında IŞİD'in Irak'ın bazı bölgelerini işgal ederek Erbil'e yaklaştığı bir dönemde, IKBY yöneticilerinin bağımsızlığa dair söylemleri sıklaştırmalarına rağmen Türkiye'nin bu tür söylemlere tepkisi eskiden gibi sert olmamıştır. Üstelik, dönemin bazı hükümet yetkilileri bu söylemleri belli bir oranda makul karşılamıştır. Fakat, 2014 ve 2015 yıllarında Türkiye'nin IKBY'nin bağımsızlığına yönelik bu görece yumuşak tutumunun daha sonraki süreçte Orta Doğu dinamiklerinde meydana gelen hızlı değişim ve dönüşümlerden dolayı Türkiye'nin bölgeye yönelik cari politikasında benimsenen bir yaklaşım olduğunu söylemek olanaklı değildir.

Türkiye'nin son dönemdeki bölgeye yönelik güvenlik odaklı politikası her ne kadar IKBY'e işbirliği bağlamında Irak özelinde önem atfetse de, IKBY'i bağımsız bir yapı olarak tanımak Türkiye'nin mevcut politikasında paradoksal bir durum oluşturacağından iktidar yetkilileri bağımsızlık konusunu destekleyecek bir tutum sergilememektedirler. Elitler, Türkiye'nin IKBY'nin bağımsızlığını tanımayacağına dair kesin bir söylemde bulunmamış olsalar da, son dönemlerde bölge ülkelerinin toprak bütünlüğünün önemine yönelik söylemleri IKBY'nin bağımsızlığına henüz mesafeli olduklarını göstermektedir. Türkiye'nin bölge ülkelerinin toprak bütünlüğüne atfettiği önemin bir yansıması olarak IKBY'nin bağımsızlığı konusunda temkinli olması ya da desteklememesi farklı nedenlere dayanmaktadır.

Türkiye'nin IKBY'nin bağımsızlığına mesafeli tutumunun en önemli nedeni komşu ülkelerin toprak bütünlüğünün Türkiye'nin güvenliği ile yakından ilintili olduğuna dair dış politika karar alıcılarının sahip olduğu inançtan kaynaklanmaktadır. Bu görüşe göre Türkiye, kendisine yönelen varoluşsal tehditleri ortadan kaldırmak ya da minimize

etmek amacıyla bölge ülkelerin toprak bütünlüğüne zarar verecek her türlü girişimin karşısında olmalıdır. Bu bağlamda, son dönemlerde Irak ve Suriye'ye aynı pencereden bakılmış ve Türkiye'nin yaklaşımı en üst düzeyde "Suriye ve Irak'ın toprak bütünlüğü bizim temel hedefimizdir. Buraların parçalanmasına tahammülümüz yoktur" biçiminde ifade edilmiştir.⁶³⁵

Türkiye'nin Irak'ta IKBY, Suriye'de ise PYD'ye bakış açısı birbirinden oldukça farklı olsa da, Türkiye'nin her iki ülkenin, özellikle de Suriye'nin toprak bütünlüğüne en üst düzeyde atfettiği önem Türkiye'nin yaşamsal güvenliği ile ilgili olduğu açıktır. Dolayısıyla, 2014 ve 2015'te Türkiye'nin IKBY'nin bağımsızlığına yönelik kısmen ılımlı olan yaklaşımının Suriye'de güçlenen PYD faktöründen dolayı olumsuz bir yöne evrildiği söylenebilir.

Türkiye'nin IKBY ile Irak'ta işbirliğine gitmesine ve IKBY'yi Irak Merkezi Hükümeti ve İran'a karşı sahada bir denge ve fren aracı olarak görmesine rağmen IKBY'nin bağımsızlığına temkinli yaklaşmasının bir diğer nedeninin iç politik dengeler olduğu söylenebilir. Hükümet yetkililerinin IKBY ile iyi ilişkilerin ötesine geçebilecek bir politik tutum olarak değerlendirilebilecek IKBY'nin bağımsızlığını destekleme kararının Türkiye kamuoyunda yeterince desteklenmeyeceği düşüncesinden hareketle bağımsızlık konusuna mesafeli durmayı tercih ettikleri söylenebilir.

Türkiye'nin son dönemde bölgede yaşanan gelişmeler bağlamındaki söylem ve politikalarıyla ilgili, bu çalışma için, IKBY Dış İlişkiler Sorumlusu Falah Mustafa Bakir ile elektronik posta yoluyla yapılan röportajda⁶³⁶, IKBY yetkililerinin Türkiye'ye herşeye rağmen çok büyük önem atfettiği, mevcut ilişkilerin zarar görmemesi için dikkatli oldukları ve ilişkilerin daha iyi bir noktaya taşınması yönünde kararlı oldukları izlenimi edinilmiştir.

Yapılan görüşmede Bakir, Türkiye-İKBY arasındaki ilişkileri stratejik olarak tanımlayarak ekonomik ilişkilerin geleceği konusunda oldukça iyimser olduğunu, bu ilişkilerde iki tarafın da çıkarı olduğunu ifade ederek Türkiye ile ilişkilere çok büyük

⁶³⁵"O günler geride kaldı", *Milliyet Gazetesi*, 11 Mart 2017, <http://www.milliyet.com.tr/-o-gunler-geride-kaldi--siyaset-2411476/>, (28.04.2017).

⁶³⁶Muhsin Baran, *röportaj*, 20 Haziran 2017. IKBY Dış İlişkiler Sorumlusu Falah Mustafa Bakir'la elektronik posta yoluyla son gelişmeler ışığında Türkiye-İKBY ilişkilerini konu alan bir röportaj gerçekleştirilmiştir. Soruların cevapları tarafıma 20 Haziran 2017 ulaştırılmıştır.

değer verdiklerini vurgulamıştır. Bakir, IKBY'nin İran dahil olmak üzere komşularıyla iyi ticari ilişkileri olduğunu belirterek Türkiye'nin kaygılarını anlamakla birlikte Türkiye- IKBY arasındaki ilişkilerin önümüzdeki süreçte bozulmayacağını düşündüğünü ifade etmiştir.

Bakir'in Türkiye'nin son dönemde IKBY'ye yönelik söylemleri ve bölgeye dönük güvenlik odaklı politikaları konusundaki sorulara verdiği yanıtlar, IKBY'nin Türkiye'yi bölgede kendisine hala en yakın bölgesel aktör olarak değerlendirdiğini göstermektedir. IKBY Dış İlişkiler sorumlusu Bakir, Türkiye'nin IKBY'nin bağımsızlığını ilan etmesi durumunda göstereceği olası olumsuz tepki konusunda yatıştırıcı bir söylem kullanarak IKBY bölgesinin Türkiye'ye hiçbir dönem tehdit olmadığını ve olmayacağını, IKBY'nin kendisini şimdiye kadar Türkiye'nin iyi bir stratejik ortağı olarak ıspat ettiğini, bağımsızlık sonrası ilişkilerin daha da iyi olacağını, yapılacak referandumun sadece Irak'la sınırlı olduğunu, Türkiye'deki Kürt meselesi ile ilgili olmadıklarını ifade ederek Türkiye'den anlayış beklediklerini belirtmiştir.

Bakir, Türkiye'nin Kerkük'teki bayrak krizine yönelik tepkisini anladıklarını, fakat Kerkük'teki resmi kurumlara IKBY bayrağı asmalarının bu kentin sadece Kürtlere ait olduğu anlamına gelmediğini belirterek Kerkük'ün Türkmenler, Kürtler, Araplar, Hristiyanlar ve orada yaşayan tüm gruplara ait bir kent olduğunu ifade etmiştir. Bakir, Kürtlerin Irak'ta Türkmenlerin haklarını elde etme çabalarının en büyük destekçisi olduğunu, bu desteği Irak anayasası taslağının oluşturulması sürecinde gösterdiklerini belirtmiştir.

Bakir görüşmede, Türkiye'nin güvenlik kaygılarını anladıklarını ve Türkiye ile güvenlik dahil birçok alanda işbirliğine gittiklerini, bu bağlamda Türkiye'nin IKBY bölgesinde askeri üsleri olduğunu vurgulamıştır. Bakir, PKK'nın barış sürecindeki tutumunun çözümlerle ilgilenmediğini ortaya koyduğunu, sorunların bu çağda şiddet ve terörizm ile çözülemeyeceğini anlaması gerektiğini ifade ederek PKK'nın Türkiye- IKBY ilişkilerini olumsuz etkilemeyeceğini düşündüğünü söylemiştir.

Sonuç olarak Türkiye, son gelişmeler bağlamında IKBY'nin bazı söylem ve politik kararlarına tepki göstermiş, buna karşılık IKBY siyasi yöneticileri bu tepkileri azaltmaya ya da yatıştırmaya yönelik çeşitli söylemlerde bulunarak Türkiye ile mevcut ilişkilerini sürdürme motivasyonuna sahip olduklarını göstermeye çalışmışlardır. Fakat,

Türkiye-IKBY ilişkilerinin geleceğini belirleyecek asıl unsur, takip eden süreçte Türkiye'nin IKBY'nin bağımsızlık ilanı durumunda göstereceği tutum olacaktır. Türkiye'nin güvenlik kaygılarından dolayı IKBY'nin bağımsızlığına karşı çıkması ya da daha da ileri bir adım atarak bölgeye askeri müdahalede bulunup bağımsızlık girişimini uluslararası platformlarda söylem ve faaliyetlerle engellemeye çalışması halinde ilişkiler tekrar güvenleştirilebilir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRMELER

Türkiye ile Irak'ın kuzeyindeki yerleşik Kürt gruplar arasındaki ilişkileri Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş sürecinden başlayarak Kopenhag Okulunun Güvenlikleştirme ve Güveniksizleştirme Yaklaşımları dahilinde analiz eden bu çalışmada yöntemsel olarak ağırlıklı olarak "söz edimi" metodolojisi kullanılırken, elitlerin bir güvenlikleştirme aracı olarak kullandığı "bürokratik uygulamalar" bağlamındaki tarihsel olay ve olgulara da değinilmiştir. Ayrıca, Türkiye-İKBY ilişkileri, bu çalışmayla, Güvenlikleştirme Teorisi çerçevesinde analiz edilerek teorinin test edilmesine olanak sağlamıştır.

Çalışmada bugün Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi olarak adlandırılan bölgeye yönelik güvenlikçi politikalar bağlamında en önemli iki dönüm noktasının Lozan görüşmeleri süreci ve 1924 anayasası olduğu sonucuna varılmıştır. Bu dönüm noktalarından sonra bu bölgenin Türkiye'ye giderek varoluşsal tehdit olarak algılanmaya başlanmasının nedeni cumhuriyetin ilanından sonra inşa edilen ulus devlet modelinin dönemin siyasi ve askeri kadrolarınca dış tehditlere karşı korunmaya çalışılmasıdır.

Devletin kurucu kadroları, yeni devleti ulus devlet anlayışı üzerinde temellendirirken, söz konusu devlet modeline engel oluşturabilecek potansiyeli olan hemen hemen her şeyi varoluşsal tehdit olarak etiketleyerek güvenlikleştirmişlerdir. Bu çalışmanın konusu bağlamında, Musul'un İngilizlerin istediği şekilde Irak'ın denetimine bırakılmasıyla sınırları tam anlamıyla şekillenen Türkiye Cumhuriyeti, ulus devlet anlayışını inşa etme sürecinde bir taraftan içeride bir üst kimlik inşa etmeye çalışırken, diğer taraftan da sınırları dışında kalan etnik unsurların milliyetçi nitelikteki hareketlerinin Türkiye'ye yansımalarını engellemek ya da minimize etmek için bu unsurlarla ilişkilerini güvenlik alanında tutmuştur.

Çalışmada, siyasi yöneticilerin Irak'ta yerleşik Kürt unsurları tehdit olarak nitelendiren politikalarını Irak Merkezi Yönetimiyle yapılan anlaşmalara konu ettikleri ve bu anlaşmalarda ağırlıklı olarak sınır güvenliğinin tahkim edilmesi konusunu ön plana çıkardıkları sonucuna varılmıştır. Böylece, iki ülkedeki etnik unsurların milliyetçi nitelikteki etkileşiminin kesilmesi ya da minimize edilmesi amaçlanmıştır. Bu bağlamda, 1926 yılında İngiliz mandası olan Irak monarşisiyle İyi Komşuluk ve Sınır Anlaşması

yapılarak iki ülkenin sınır bölgesindeki Kürt unsurların etkileşimleri kontrol altına alınmaya çalışılmıştır.

Çalışmada elitlerin, 1930'larda ulus devlet anlayışını oluşturdukları yeni kurumlar aracılığıyla halka benimsettiği ve endoktrine ettiği bir dönemde bazı sınır ülkeleriyle çeşitli paktlar kurarak, içerde inşa edilen devlet modelini dış tehditlerden koruma çabası içine girdikleri tespit edilmiştir. Bu bağlamda, 1937 yılında Irak ve İran'ın da içinde bulunduğu bazı ülkelerle imzalanan Sadabad Paktı'nın amaçlarından birisi Türkiye, İran ve Irak devletlerinin ulusal güvenliklerine ve siyasal rejimlerine varoluşsal tehdit olarak algılan milliyetçi nitelikteki etkileşimleri minimize etmek ile bu anlamdaki örgütlenmelerinin önüne geçmektir. Bu anlaşmadan yaklaşık 20 yıl sonra imzalanan Bağdat Paktı'nın önemli maddelerinden birisi, yine aynı tehdidin bertaraf edilmesini konu almaktaydı.

Çalışmada, 1970 yılında Irak Baas yönetimi ile Iraklı Kürt gruplar arasında imzalanan otonomi anlaşmasının Türkiye'deki yöneticileri kaygılandıran önemli bir somut gelişme olduğu sonucuna varılmıştır. Anlaşmadan 4 yıl sonra, Bağdat yönetiminin 1970 anlaşmasını tek taraflı olarak ortadan kaldırmasıyla birlikte tekrar başlayan çatışma sürecinde dönemin siyasileri ve yönetici kadroları, Türkiye'nin ulusal güvenliğine yönelen tehditlere karşı çeşitli tedbirler almışlardır.

Çalışmada, 1980'lerden itibaren PKK'nın Türkiye ile Iraklı Kürt grupların ilişkilerini güvenlikleştirmede başat rol oynadığı sonucuna ulaşılmıştır. PKK'nın Irak'ın kuzeyine yerleşerek, bu bölgeden Türkiye'ye sızması ve terör faaliyetlerinde bulunması, özellikle bu bölgeye yönelik güvenlikçi politikaların savunucusu olan askeri bürokrasinin elini güçlendirerek PKK ile birlikte Iraklı Kürt grupların da Türkiye'nin bekasına varoluşsal tehdit olarak etiketlenmesine yol açmıştır. Bu dönemde, medyanın güvenlikleştirmelerde zaman zaman fonksiyonel aktör, bazen de güvenlikleştirici aktör rolünü üstlenmesi, özellikle askeri çevrelerin bu yöndeki söylemlerinin alımlayıcı kitle tarafından daha kolay onanmasına neden olmuştur.

Çalışmada, 1980'lerde PKK'dan dolayı daha somut gerekçelere dayanan güvenlikleştirmelerin 1990'lı yıllarda en üst düzeye çıktığı tespit edilmiştir. Özellikle bölgeye yönelik küresel güçlerin işgal politikaları ile bölgesel ve küresel düzeydeki gelişmelerin Orta Doğu bölgesinin dinamiklerinde meydana getirdiği değişim, dönemin

askeri ve yönetici kadrolarının Türk dış politikasının iki temel ilkesinden birisi olan *statükoculuk* ilkesini devam ettirme konusunda çeşitli zorluklarla karşılaşmalarına neden olmuştur. Bu bağlamda siyasi yöneticiler, Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması için Irak'ın kuzeyinde zaman zaman paradoksal politikalar izlemişlerdir. Dönemin siyasi yöneticileri ve yetkilileri, Irak'a ABD saldırısı sonrası bölgede oluşan kaos ortamında, savaş sürecinde güçlenen PKK ile mücadele etmek için zaman zaman Iraklı Kürt gruplarla geçici ittifaklar kurmuştur. Bununla birlikte, söz konusu Kürt grupların bölgede özerk, yarı bağımsız ya da bağımsız bir yapı oluşturma girişimlerini en üst düzeyde söz edimi ile güvenlikleştirmiş ve bu doğrultuda politikalar oluşturmuşlardır. Bu süreçte bölgedeki Kürt gruplar, dönemin siyasi yetkilileri tarafından Bağdat'tan bağımsız politikalarından dolayı zaman zaman en üst düzeyde uyarılmış, bazen de Bağdat yönetimi ile işbirliğine gidilerek ya da "Türkmen kartı" kullanılarak bu yöndeki girişimleri engellenmeye çalışılmıştır. Bölgeden kaynaklanan tehditlere karşı önlemler alma konusunda gerekli olan alımlayıcı kitlenin onayının alınmasında medyanın da katkısı olmuştur. Özellikle bu dönemde medyada sunulan imajlar ve haber görüntüleri, Türk kamuoyunun Irak'taki Kürt gruplar ile PKK'yı özdeşleştirmesine katkıda bulunmuştur.

Çalışmada, 2000'li yılların başında özellikle Irak'ın işgali sürecinde, Iraklı Kürt grupların Bağdat'tan gittikçe uzaklaşarak 1990'lı yılların başında kurdukları oluşumu daha bağımsız bir yapıya dönüştürme çabalarına karşılık, askeri ve siyasi yetkililerin bu bölgede ortaya çıkabilecek bağımsız bir Kürt entitesini engellemeye yönelik ulusal ve uluslararası platformlarda çeşitli girişimler başlattığı tespit edilmiştir. Söz konusu girişimler çerçevesinde, Irak'ın toprak bütünlüğü vurgusu ve Türkmenlerin durumu temel argümanlar olarak ortaya konulmuştur. Bu çabalarla eş zamanlı olarak, Iraklı Kürt gruplarla kontrollü bir ekonomik ilişki kurulmuş ve bu grupların oluşturdukları yapılar denetim altına alınmaya çalışılmıştır. Siyasi ve askeri yöneticilerin bölgede olası yarı bağımsız ya da tam bağımsız bir yapıyı güvenlikleştirmeleri, PKK saldırıları nedeniyle iç kamuoyunda başarılı olmuş ve bu durum askeri unsurların iç ve dış politikada ağırlıklarının görece azaldığı 2000'li yılların ortalarına kadar devam etmiştir.

Çalışmada, iç ve dış politikada askeri bürokrasinin etkisinin azalmasıyla birlikte, Türkiye'nin 2000'li yılların ortalarından itibaren, daha önceki dönemlerde güvenlik alanına hapsettiği bazı meseleleri normal siyaset alanına taşıdığı ve bu politikanın bir parçası olarak Irak'ta yaşayan Kürt unsurlarla ilişkilerini normalleştirerek

güveniksizleştirme sürecini başlattığı sonucuna varılmıştır. Bu bağlamda siyasi yetkililer, öncelikle 1996 yılından itibaren Türk Silahlı Kuvvetlerinin (TSK) sorumluluk alanına bırakılan Kuzey Irak bölgesini Dışişleri Bakanlığının sorumluluk alanına almıştır.

Çalışmada, güveniksizleştirmelerde başat rol oynayan siyasi liderlerin ya da yöneticilerin IKBY’ye yönelik normalleşen ilişkileri, Türk dış politikasındaki paradigma değişikliği ile bağlantılı olarak Türkiye’nin bölgesel güç olma hedefinin bir gereği olarak değerlendirdikleri sonucuna varılmıştır. Siyasi yöneticiler, söz konusu hedefe ulaşmak ve PKK’nın Türkiye-İKBY güveniksizleştirmelerine negatif yansımalarını minimize etme bağlamında çeşitli girişimlerde bulunmuşlardır.

Çalışmada, ‘Güveniksizleştirici aktörler’ olarak tanımlanabilecek dönemin siyasi liderlerin ya da yöneticilerin yerleşik politikaların dışına çıkarak Iraklı Kürt gruplarla doğrudan, aracısız ve siyaset alanı içinde normal bir ilişki kurmaya çalıştığı sonucuna varılmıştır. Bu politikanın, dış politika karar alıcılarının “tarihdaşlık” perspektifiyle Türkiye’nin eski Osmanlı tebaası olan halklarla ilişkilerini restore etmesi gerektiği ve ancak böylece bölgesel ve küresel yükselişini gerçekleştirebileceği yönündeki ideallerinin bir sonucu olduğu tespit edilmiştir. Bu bağlamda Türkiye, 2000’li yılların ortalarına kadar varoluşsal tehdit olarak algıladığı Irak Kürdistan bölgesi ile ilişkilerini yeniden düzenlemiş ve bu bölgenin gerek Bağdat yönetimi ile sorunlar yaşadığı dönemlerde, gerek ekonomik varlıklarını uluslararası pazarlara ulaştırma süreçlerinde en büyük destekçisi olmuştur.

Çalışmada, siyasilerin ve bürokrasinin IKBY’ye yönelik güveniksizleştirmelerde, öncelikle bölgedeki önemli Iraklı Kürt figürlerle görüşmeler gerçekleştirme yoluyla Türkiye ile Irak Kürt bölgesi arasındaki diplomatik ilişkileri aşamalı olarak üst düzeye çıkardıkları, daha sonraki süreçlerde ise yapılan görüşmeleri kamuoyuna açık platformlara taşıyarak söz konusu etkileşimleri halk nezdinde normalleştirip var olan psikolojik bariyerleri ortadan kaldırdıkları ve böylece alımlayıcı kitleyi tersine güvenlikleştirme sürecine hazırladıkları sonucuna varılmıştır.

Çalışmada, normalleşen ilişkilerin tedricen daha iyi bir düzeye evrilmesinde başat rol oynayan etkenlerden birisinin daha önce belli bir altyapıya sahip olan ekonomik ilişkilerin boyutunun artırılarak daha çok sektörü kapsar hale getirilmesi olduğu sonucuna varılmıştır. Bu bağlamda, özellikle 2008 yılından başlayarak ekonomik ilişkilerin hacmi

artırılarak mevcut ekonomik işbirliği alanlarına farklı sektörlerin eklendiği ve böylece Türk şirketlerinin bölgede büyümenin ve gelişmenin motor gücü haline getirildiği tespit edilmiştir. Daha sonraki süreçte ise, IKBY'nin bölgedeki petrol ve gaz sevkiyatını Türkiye üzerinden uluslararası pazarlara ulaştırma konusunda Türkiye ile uzlaşması mevcut ekonomik ilişkilere stratejik bir boyut katmıştır. Yeni paradigma çerçevesinde Türkiye, hem IKBY'nin petrol ve doğalgazını uluslararası pazarlarda satmasına yardımcı olmuş, hem de Türk şirketlerinin Irak Kürdistan bölgesindeki enerji pastasından pay almalarını sağlamıştır.

İlişkiler normalleşme yönünde ivme kazanırken, dönemin Başbakanı Erdoğan'ın Irak Kürt Bölgesel Yönetimi lideri Mesut Barzani ile Diyarbakır'da buluşarak Barzani'yi Kürt hareketinin önemli bir figürü olarak tanıması ve "Kürdistan" gibi tarihsel olarak güvenleştirilen bir kavramı kullanması, güvensizleştirme süreci bağlamında tersine güvenleştirici bir söz edimi olarak değerlendirilebileceği sonucuna varılmıştır. Yeni söylemler paralelinde geliştirilen politikalar başka alanlarda da işbirliğinin tesis edilmesinin önünü açmıştır. Son dönemde, Türkiye'nin IŞİD tehdidine karşı Irak Kürt yönetimine silah yardımıyla bulunması, Irak Kürt yönetiminin IŞİD tehdidinden kaçan Türkmenlere yardım etmesi ve son olarak Türkmenistan'ın Irak Kürt bölgesi sınırlarında resmi dil olarak kabul edilmesi normalleşme sürecinin ilişkilere olumlu yansımaları olarak değerlendirilebilir.

Çalışmada, Türkiye ile Irak Kürt Bölgesel Yönetimi arasındaki güvensizleştirmelere rağmen bu sürecin çeşitli risklere ve kırılmalara açık olduğu, Irak Kürt Bölgesel Yönetiminin bağımsızlığını ilan etmesi durumunda mevcut siyasi yetkilileri eskiden olduğu kadar rahatsız etmese de, bu tür bir davranışın ilişkilere bir kırılmaya neden olabileceği sonucuna varılmıştır. Buna ilaveten, PKK'nın bölgede üslenerek buradan Türkiye'ye uzun süreli terör saldırıları gerçekleştirmesi ve bunun karşılığında Türkiye'nin bu bölgeye yönelik anlık ve tepkisel saldırılarını kalıcı hale getirmesi uzun vadede ilişkileri tekrar güvenlik alanına taşıma potansiyeline sahip olduğu sonucuna varılmıştır. Türkiye'nin IKBY bölgesindeki PKK'ya karşı uzun soluklu askeri müdahalelerinin, güvensizleştirilen ilişkilere önemli bir rolü olan Barzani figürünün bölgedeki konumunu sarsarak Türkiye'ye karşı daha sert politikalar izlenmesi gerektiğini ileri süren IKBY bölgesinde etkin olan diğer liderlerin elini güçlendirebileceği sonucuna varılmıştır. Benzer bir şekilde, Türkiye ile IKBY arasındaki normalleşen ilişkilere başat

rol oynayan mevcut siyasi aktörlerin pozisyonlarını kaybederek yerlerine IKBY ile ilişkilerin normalleşmesine karşı olan aktörlere bırakması, mevcut normalleşmeyi tehdit eden başka bir unsur olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Çalışmada, Türkiye ile IKBY arasında normal siyaset alanına taşınan yeni ilişki biçiminin her iki tarafa da avantajlar sağlamakla birlikte, ilişkilerdeki bu paradigma değişikliğinin bazı küresel ve bölgesel aktörlerce potansiyel tehdit olarak algılandığı/algılanabileceği sonucuna ulaşılmıştır. Bu bağlamda, Türkiye-İKBY güveniksizleştirmelerini bölgedeki tarihsel çıkarlarına bir meydan okuma olarak algılayan bu aktörlerin süreci tersine çevirecek çeşitli adımlar atma potansiyelinin olduğu sonucuna varılmıştır. *Reelpolitik*, karşılıklı çıkarlar ve geleceğe yönelik bölgesel ve küresel projeksiyonlar gibi faktörlerin iki taraf arasında güveniksizleştirmelere neden olduğu, fakat bu unsurlarda meydana gelebilecek değişimlerin ve yeni aktörlerin sahip oldukları ideoloji ile buna bağlı olarak oluşturdukları farklı beklentilerin ilişkileri tekrar güvenlik alanına taşıma potansiyeli olduğu sonucuna varılmıştır.

Son olarak, her çalışmada olduğu gibi bu çalışmada da çeşitli eksiklik ve sınırlılıklar bulunmaktadır. Teoriyle özdeşleştirilen “söz edimi” dışında alternatif olarak sunulan “kitle iletişim araçları” gibi güvenikleştirme araçlarına yeterince yer verilmemesi metodolojik bir sınırlılık olarak değerlendirilebilir. Bu sınırlılığa ek olarak, çalışmayla ilgili araştırma sürecinde bazı kaynaklara tam erişim sağlanamayarak (örn. MGK toplantı tutanakları) sadece basın bildirimleri ile yetinilmiş olması ve Türk dış politika karar alıcıları ile araştırmanın konusu hakkında görüşme yapılamamış olması başka bir sınırlılık olarak değerlendirilebilir. Ayrıca, Türkiye-İKBY ilişkilerini esas alan bu çalışmada IKBY'nin Türkiye'ye yönelik İngilizce ve Türkçe dilleri dışındaki söylemlerinin tetkik edilememiş olması araştırmanın sınırlılıklarından bir diğeridir. Araştırmanın önemli bir sahası olan IKBY bölgesinde saha araştırmasının yapılamamış olması başka bir sınırlılık olarak ifade edilebilir.

Güvenikleştirme Teorisinin henüz bir çok açıdan geliştirilmeye ve ampirik çalışmaya ihtiyaç duyduğu açıktır. Bu bakımdan teoriyi tarihsel ya da güncel bir olay veya olguyu açıklamada ve analiz etmede kullanacak araştırmacıların, konuların/sorunların güvenikleştirilmesinde teoriye yapılan eleştiriler ve katkılar sonucunda birer alternatif olarak sunulan ve söz edimi dışındaki diğer güvenikleştirme

araçlarını da dikkate alan geniş yöntemsel bir perspektifle yaklaşımları daha verimli sonuçlar doğuracaktır. Ayrıca, Türkiye-IKBY ilişkilerini Güvenlikleştirme Teorisi çerçevesinde analiz edecek araştırmacıların dinamik bir bölge olan IKBY bölgesinin Türkiye ile ilişkilerini bölgedeki son gelişmeler bağlamında özellikle teorinin Güveniksizleştirme Yaklaşımı ile analiz etmeleri hem teoriye hem de IKBY-Türkiye ilişkilerinin doğru analiz edilmesine ciddi katkılar sağlayacaktır.

KAYNAKLAR

- ABACIOĞLU Kamuran, “En Değerli Komşumuz Kuzey Irak”, *Ekonomi Vitrini*, Mart 2014, ss. 22-27.
- AÇIKMEŞE A. Sinem, “Algı mı Söylem mi? Kopenhag Okulu ve Yeni Klasik Gerçekçilikte Güvenlik Tehditleri”, *Uluslararası İlişkiler*, C. 8, S. 30, Yaz 2011, ss. 43-73.
- _____, “ Uluslararası İlişkiler Teorileri Işığında Avrupa Bütünleşmesi”, *Uluslararası İlişkiler*, C.. 1, Sayı 1, Bahar 2004, ss. 1-32.
- “Adalet bakanı sıkıyönetimin gerekçesini açıkladı”, *Milliyet Gazetesi*, 29 Nisan 1971, <http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Arsiv/1971/04/29>, (20.05.2016).
- Adalet ve Kalkınma Partisi, *Soruları ve Cevaplarıyla Demokratik Açılım Süreci*, Ocak 2010, www.akparti.org.tr/upload/documents/acilim220110.pdf, (09.10.2014).
- AKSAY Hakan, “Suriye Krizinde Rusya’yı Anlamak”, *T24*, 24 Mayıs 2013, <http://t24.com.tr/yazarlar/hakan-aksay/suriye-krizinde-rusyayi-anlamak,6753>, (18.05.2015).
- AKSU Muharrem, “Yeni Tehditler, Güvenliğin Genişleme Boyutları ve İnsani Güvenlik”, *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, C. 4, S. 2, 2012, ss. 69-80.
- AKYAN Mahmut Ali , “Turkey’s Policy in Northern Iraq, 1991-95”, *Middle Eastern Studies*, Vol. 32, No. 4, 1996, ss. 343-366.
- AKYOL Harun, “From Stalemate to Soul Mate: Emergent Democracy in Kürdistan”, *European Journal of Economic and Political Studies*, Vol: 3, No: 1, 2010, ss. 121-141.
- ALİ Osman , “İŞİD’le Savaşın Irak Bölgesel Yönetimindeki Yansımaları”, *ORSAM Bölgesel Gelişmeler Değerlendirmesi*, No. 10, Eylül 2014, ss. 1-12.
- ALİ Othman, “Kürdistan Yurtseverler Birliği’nin (KYB) İç Çatışmasında Güç, Petrol ve İran’ın Rolü”, *ORSAM Bölgesel Gelişmeler Değerlendirmesi*, No. 51, Eylül 2016, s. 9, <http://www.orsam.org.tr/files/Degerlendirmeler/51/51tr.pdf>, (12.12.2016).
- ALPTEKİN Coşkun, “Erzurum Kongresi”, *Atatürk Devrimleri Enstitüsü Dergisi*, C. 1, S. 1, 1978, ss. 35-49.
- ANAİD Anwar, “Turkish Economic Expansion and its implications”, *Kurdistan Review Invest in Group*, Issue 5, 2014, ss. 48-49.
- ARADAU Claudia, “Security And The Democratic Scene”, *Journal of International Relations And Development*, Vol. 7, No. 4, 2004, ss. 388-413.
- ARAS Bülent, Rabia Karakaya POLAT, “From Conflict to Cooperation: Desecuritization Of Turkey’s Relations with Syria and Iran”, *Security Dialogue*, Vol. 39, No. 5, October 2008, ss. 495-515.
- ARENDS M. Frederik J, “Homeros’dan Hobbes ve Ötesine: Avrupa Geleneğinde ‘Güvenlik’ Kavramı”, *Uluslararası İlişkilerde Çatışmadan Güvenliğe*, (ed.) Mustafa Aydın – Hans Günter Brauch – Necati Polat – Mitat Çelikpala – Ursula

- Oswald Spring, 1.B., İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2012, ss.199-220.
- ARI Tayyar, *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, 5.B., Bursa, MKM Yayıncılık, 2008.
- _____, *Irak, İran, ABD ve Petrol*, 2.B., İstanbul, Alfa Yayınları, 2007.
- _____, *Orta Doğu*, 4. B., Bursa, MKM Yayıncılık, 2008.
- ATATÜRK Kemal, *Nutuk*, 10. b, C. 1 (1919-1920), İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1970.
- AUSTIN L. John, *How to Do Things With Words*, Oxford, Clarendon Press, 1962.
- AYDIN Mustafa, “Uluslararası İlişkilerin ‘Gerçekçi’ Teorisi: Kökeni, Kapsamı, Kritiği”, *Uluslararası İlişkiler*, C. 1, Sayı 1, Bahar 2004, ss. 33-60.
- AYHAN Veysel, “Halepçe Soykırımı ve Enfal Operasyonları”, *Uluslararası Ortadoğu Barış Araştırmaları Merkezi*, Mart 2013, http://www.impr.org.tr/halepce-soykirimi-ve-enfal-operasyonu/#.UvVwJv1_tPZ (02.12.2013).
- AYHAN Veysel, Aziz BARZANİ, Hakan DEMİR, “Enerji Siyaseti, Türkiye-Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi, Boru Hatları, Petrol Satışı ve Bağdat’ın Pozisyonu”, *IMPR Rapor*, Kasım 2013, <http://www.impr.org.tr/wp-content/uploads/2013/11/Rapor-Kas%C4%B1m-2013.pdf>, (24.03.2015).
- AYSEVER Levent, “Dil Felsefesinin Geleceğine Bir Bakış”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C. 20, S. 2, 2003, ss. 127-140.
- AZİZ Mahir A., *Kurds of Iraq: Etnonationalism and National Identity in Iraqi Kurdistan*, London, I.B. Taurus, 2011, s. 72.
- BABA Gürol, Soner KARAGÜL, “Türk dış Politikasında Çok taraflılığa Geçiş Çabaları: 1965 Çok Uluslu Güç Projesi ve 1 Mart 2003 Tezkeresi ”, *Lefke Avrupa Üniversitesi (LAÜ) Sosyal Bilimler Dergisi*, C. III, S. 1, Haziran 2012, ss. 18-42.
- BAĞIRZADE Eşlen, “Azerbaycan-Türkiye Ortak Ekonomik Projeleri ve Bölgesel Yansımaları”, *Ekonomik ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Yıl 7, Sayı 26, 2014, ss. 4-17.
- BAL Metin, “Yapısalcı Anlamdan Yapisökücü İz’e: Derrida”, *Maltepe Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Dergisi*, S. 2, 2007, ss. 51-62.
- BALCI Ali, “Enerji’sine Kavuşan Komşuluk: Türkiye-Kürdistan Bölgesel Yönetimi İlişkileri”, *Seta Analiz*, Sayı 97, Haziran 2014, http://file.setav.org/Files/Pdf/20140613151750_%E2%80%98enerji%E2%80%99sine-kavusan-komsuluk-turkiye-kurdistan-bolgesel-yonetimi-iliskileri-pdf.pdf, (01.10.2014), ss. 1-26.
- BALDWIN A. David, “The Concept of Security”, *Review of International Studies*, Vol. 23, Issue 1, 1997, ss. 5-26.
- BALZACQ Thierry, “The Three Faces of Securitization: Political Agency, Audience and Context”, *European Journal Of International Relations*, Vol. 11, No. 2, 2005, ss. 171-201.
- “Barzani: Bağımsız Kürdistan Kurulacak”, *Hürriyet Gazetesi*, 30 Ocak 2005, <http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2005/01/30/591902.asp>, (27.08.2014).

- “Barzani Görüşmesine Bayar’dan Sert Tepki”, *Milliyet Gazetesi*, 4 Ocak 1991, <http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Arsiv/1991/01/04>, (20.05.2016).
- “Barzani: Konsey Türk askerini kabul ederse istifa ederim”, *Hürriyet Gazetesi*, 16 Ekim 2003, <http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2003/10/16/358116.asp>, (20.08.2014).
- “Barzani’den küstah tehdit”, *Milliyet Gazetesi*, 22 Ağustos 2002, <http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Arsiv/2002/08/22>, (25.05.2016).
- “Barzani: PKK Sincar’dan Çıkılmazsa Vururuz”, *Sabah Gazetesi*, 24 Aralık 2016, <http://www.sabah.com.tr/gundem/2016/12/24/barzani-pkk-sincardan-cikmazsa-vururuz>, (27.12.2016).
- “Barzani’den PKK’ya çağrı: Güçbirliği”, *Milliyet Gazetesi*, 26 Nisan 1986, <http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Mesut%20Barzani/>, (22.05.2016).
- “Barzani’ye PKK uyarısı”, *Milliyet Gazetesi*, 19 Eylül 1996, <http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Arsiv/1996/09/19>, (24.05.2016).
- “Barzani: Türkiye ve Irak’tan intikam alınacak”, <http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Mesut%20Barzani/>, *Milliyet Gazetesi*, 21 Ağustos 1986, (22.05.2016).
- “Barzani yine saçmaladı”, *Milliyet Gazetesi*, 6 Eylül 2002, <http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Arsiv/2002/09/06>, (25.05.2016).
- “Başbakan Yıldırım: Sincar’dan PKK’lıları Çıkarmazlarsa Türkiye Gereğini Yapacak”, *Anadolu Ajansı*, 8 Aralık 2017, <http://aa.com.tr/tr/gunun-basliklari/basbakan-yildirim-sincardan-pkklilari-cikarmazlarsa-turkiye-geregini-yapacak/722963>, (09.01.2017).
- BAYLIS John, “Uluslararası İlişkilerde Güvenlik Kavramı”, *Uluslararası İlişkiler*, C. 5, Sayı 18, Ankara, Kış 2008, ss. 69-85.
- BERDAL Aral, “Soğuk Savaş Sonrasında ‘Siyasallaşan’ Uluslararası Hukuk ve Başlıca Mağdurları”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C. 53, S. 1, 1998, ss. 37-57.
- BİLA Fikret, “Demirel: Toprak isterler”, *Milliyet Gazetesi*, 8 Ekim 1992, <http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Arsiv/1992/10/08>, (24.05.2016).
- _____, “Ecevit Kürt devletine izin vermeyiz”, *Milliyet Gazetesi*, 28 Eylül 2002, <http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Arsiv/2002/09/28>, (25.05.2016).
- _____, “Ecevit: Sevr’e dönüş olmaz”, *Milliyet Gazetesi*, 9 Ekim 2002, <http://www.milliyet.com.tr/2002/10/09/yazar/bila.html>, (25.05.2016).
- _____, “Evren’den tarihi uyarı”, *Milliyet Gazetesi*, 20 Mart 1991, <http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Arsiv/1991/03/20>, (23.05.2016).
- BİLGİN Sıraç, *Barzani*, 1. B., İstanbul, Do Yayınları, 2006.
- “Bizden iyi niyet beklemesinler”, *Akşam Gazetesi*, 15 Temmuz 2011, <http://www.aksam.com.tr/guncel/bizden-iyi-niyet-beklemesinler--54911h/haber-54911>, (09.10.2014).
- BLUTH Christoph, “The British Road to War: Blair, Bush and the Decision to Invade Iraq”, *International Affairs*, Vol. 80, No. 5, October 2004, ss. 871-892.

- BOOTH Ken, "Security and Emancipation", *Review of International Studies*, Vol.17, No.4, 1991, ss. 313-326.
- Boru Hatları ile Petrol Taşıma Şirketi (BOTAS), *BOTAS 2010 Faaliyet Raporu*, 2010, http://www.botas.gov.tr/icerik/docs/faalrapor/2010/tur/fr2010_full.pdf, (24.03.2015).
- BRAUCH Günter Hans, "Güvenliğin Yeniden Kavramsallaştırılması: Barış, Güvenlik, Kalkınma ve Çevre Kavramsal Dörtlüsü", *Uluslararası İlişkiler*, C. 5, S. 18, Yaz 2008, ss. 1-47.
- British Petroleum, *BP Energy Outlook 2035*, February 2015, http://www.bp.com/content/dam/bp/pdf/Energy-economics/energy-outlook-2015/Energy_Outlook_2035_booklet.pdf, (22.03.2015).
- British Petroleum, *Energy Outlook data tables*, <http://www.bp.com/en/global/corporate/energy-economics/energy-outlook-2035/energy-outlook-downloads.html>, (23.03.2015).
- BUDJERY Mariana, *The Role of Context in Securitization Theory: Holdomor Discourse and Societal Security in Ukraine*, Central European University, (Unpublished master's thesis), Budapest, 2010.
- BURKE Edward, "An Awkward Embrace: The UK's Re-Emerging Role in The Middle East", *Policy Brief*, No. 186, October 2014, ss. 1-6.
- BURLEY Anne&Marie – Walter MATTLI, "Europe Before the Court: A Political Theory Of Legal Integration", *International Organization*, Vol. 47, No. 1, Winter 1993, ss. 41-76.
- BUZAN Barry, "New Patterns of Global Security in the Twenty-first Century", *International Affairs*, Vol.67, No. 3, 1991, ss. 431-451.
- _____, *People, States&Fear*, 2nd edition, Colchester, The ECPR Press, 2007.
- BUZAN Barry, Ole WAEVER, Jaap de WILDE, *Security: A New Framework for Analysis*, Boulder, Lynne Rienner Publisher, 1998.
- BUZAN Barry, Ole WAEVER, *Regions and Powers: The Structure of International Security*, New York, Cambridge University Press, 2003.
- BÜYÜKAKINCI Erhan, "Türk-Rus İlişkilerinin Değerlendirilmesi : Güvenlik Sorunsalından Çok Boyutlu Derinliğe Geçiş", *Sovyetler Birliğinin Dağılmasından Yirmi Sene Sonra Rusya Federasyonu: Türk Dilli Halklar ve Türkiye ile İlişkiler*, (ed.) E. Büyükakıncı & E. Bacanlı, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2012.
- CANESTARO A. Nathan, "Realism and Transnationalism: Competing Visions for International Security", *Boston University International Law Journal*, Vol. 25, No. 113, 2007, ss. 113-162.

CANİKOĞLU Dikmen Meltem, “Ulusal ve Uluslararası Hukuk Işığında Türkiye’nin 2003 Tezkeresi Serüvenine İlişkin Görüşler-Düşünceler”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 9, S. 2, 2007, ss. 29-97.

CEMAL Hasan, *Kürtler*, 19. B., İstanbul, Doğan Kitap, 2010.

Central Intelligence Agency (CIA), *The World Factbook*, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ir.html>, (12.04.2015).

CERRAHOĞLU Nilgün, “PKK, K. Irak’tan saldırmayacaktı”, *Milliyet Gazetesi*, 9 Nisan 1995, <http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Arsiv/1995/04/09>, (24.05.2016).

CHAROUNTAKI Marianna, “Turkish Foreign Policy and the Kurdistan Regional Government”, *Perceptions*, Vol. XVII, Number 4, Winter 2012, ss. 185-208.

COŞKUN Balamir Bezen, “Analysing desecuritizations: prospects and problems for Israeli-Palestinian reconciliation”, *Global Change, Peace&Security*, Vol. 20, No. 3, October 2008, ss. 393-408.

_____, *Analysing Desecuritization: The Case of Israeli-Palestinian Peace Education and Water Management*, Newcastle, Cambridge Scholars Publishing, 2011.

“Cumhurbaşkanı Erdoğan: İbadi Bizim Dengimiz Değil, Biz Bildiğimizi Yapacağız”, *Star Gazetesi*, 11 Ekim 2016, <http://www.star.com.tr/politika/cumhurbaskani-erdogan-ibadi-bizim-dengimiz-degil-bildigimizi-yapacagiz-haber-1148576/>, (14.01.2017).

“Cumhurbaşkanı Erdoğan: Türkiye’nin güvenliği Halep’te başlar”, *Anadolu Ajansı*, 5 Ocak 2017, <http://aa.com.tr/tr/gunun-basliklari/cumhurbaskani-erdogan-turkiyenin-guvenligi-halepte-baslar/720916>, (24.04.2017).

ÇAL Sedat, “Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru Hattı Projesi Kapsamındaki Anlaşmaların Hukuki Yönden Değerlendirilmesi”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C. 63, S. 4, 2008, ss. 89-134.

ÇANDAR Cengiz, *Mezopotamya Ekspresi*, 2. B., İstanbul, İletişim Yayınları, 2012.

ÇETİNSAYA Gökhan, “30 Ocak 2005 Irak Seçimleri Sonrası Irak”, *SETA Yorum*, <http://setav.org.tr/30-ocak-2005-irak-secimleri-sonrasi-irak/yorum/270>, (25.08.2014).

ÇEVİKCAN Serpil, “İngiltere Gibi Halka Sorarız”, *Milliyet Gazetesi*, 13 Kasım 2016, <http://www.milliyet.com.tr/-ingiltere-gibi-halka-sorariz--siyaset-ydetay-2344092/>, (12.01.2016).

_____, “24 Saat süre”, *Milliyet Gazetesi*, 11 Nisan 2003, <http://www.milliyet.com.tr/2003/04/11/siyaset/siy01.html>, (25.05.2016).

ÇİÇEK Rahmi, “Erzurum Vilayet Kongresinde Alınan Kararlar ve Etkileri”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, C. 02, S. 7, 1991, ss. 513-537.

ÇONGAR Yasemin, “ABD Şokta”, <http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Arsiv/2003/03/02> *Milliyet Gazetesi*, <http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Arsiv/2003/03/02>, 2 Mart 2003, s. 1.

“Çözüm Süreci Komisyonu üyeleri belli oldu”, *CNNTURK*, 8 Mayıs 2013, <http://www.cnnturk.com/2013/turkiye/05/08/cozum.sureci.komisyonu.uyeleri.belli.ordu/707151.0/>, (10.10.2014).

DAVIS Eric, “Abd Al-Karim Qasim Sectarian Identities and the Rise of Corporatism in Iraq”, *Kufa Review*, Vol. 2, No. 1, September 2013, ss. 9-28.

DAVUTOĞLU Ahmet, *Büyük Restorasyon: Kadim'den Küreselleşmeye Yeni Siyaset Anlayışımız Konferansı*, Dicle Üniversitesi, Diyarbakır, 15 Mart 2013. http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-ahmet-davutoglu_nun-diyarbakir-dicle-universitesinde-verdigi-_buyuk-restorasyon_-kadim_den-kuresellesmeye-yeni.tr.mfa (27.09.2014).

_____, *Stratejik Derinlik*, 60. B., İstanbul, Küre Yayınları, 2011.

“DEAŞ İslam’a Zarar Veriyor”, *Milliyet Gazetesi*, 8 Ocak 2015, <http://www.milliyet.com.tr/deas-islam-a-zarar-veriyor/siyaset/detay/2095689/default.htm>, (10.01.2017).

DEDEOĞLU Beril, “Yeniden Güvenlik Topluluğu: Benzerliklerin Karşılıklı Bağımlılığından Farklılıkların Birlikteliğine”, *Uluslararası İlişkiler*, C. 1, Sayı 4, Kış 2004, ss. 1-21.

_____, “Türkiye-İrak İlişkileri: ‘Doğu’-‘Batı’ Eksenini ve Değişkenler”, *Civitas Gentium*, C. 1, Sayı 1, 2011, ss. 11-32.

DEĞERLİ Sarıkoyuncu Esra, “Lozan Barış Konferansı’nda Musul”, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 10, S. 18, Aralık 2007, ss. 127-140

DEMİRAY Ruhi Mehmet, *A search For An Integral View Of Law, The State&Human Rights: Comparing Hans Kelsen’s Positivism, Carl Schmitt’s Realism&Otfried Höffe’s Rationalism*, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 2010.

“Diversification Needed”, *Kurdistan Review Invest in Group*, Special Issue , 2014, s. 42, <http://investingroup.org/files/kurdistan-review-2016-SE.pdf>, (27.04.2017).

DONNELLY Jack, “Realism”, *Theories of International Relations*, (ed.) Scott Burchill-Andrew Linklater, Third edition, New York, Palgrave Macmillan, 2005, ss. 29-54.

DOYLE Michael, Stefano RECCHIA, “Liberalism in International Relations”, *International Encyclopedia of Political Science*, (ed.) Bertrand Badie-Dirk Berg Schlosser-Leonardo Morlino, Los Angeles, Sage, 2011, ss. 1434-1438.

- DUMAN Bilgay, “2003 Sonrası Irak Siyasetinde Türkmenler ve 2010 Seçimleri”, *Ortadoğu Analiz*, C. 2, S. 16, Nisan 2010, ss. 53-66.
- DUNDAR Fuat, “Statisquo: British Use of Statistics in the Iraqi Kurdish Question (1919-1932)”, *Crown Center For Middle East Studies*, Crown Paper 7, July 2012, ss. 1-63.
- DURU Ogün, “Irak Kürt Muhalefet Hareketinde Uluslararası Boyut: 1918-1975 Arası Dönemin Analizi”, *Alternatif Politika*, Özel Sayı 1, Kasım 2010, ss. 74-112.
- DURUKAN Namık, “Başbakan Erdoğan’dan Barzani’ye Mektup”, *Milliyet Gazetesi*, 26 Haziran 2014, <http://www.milliyet.com.tr/basbakan-erdogan-dan-barzani-ye/siyaset/detay/1900588/default.htm>, (11.10.2014).
- ECONOMIDES Spyros, “Balkan Security: What Security? Whose Security?”, *Southeast European and Black Sea Studies*, Vol. 3, No. 3, 2003, ss. 105-129.
- EDMONDS J. C. “Kurdish Nationalism”, *Journal of Contemporary History*, Vol. 6, No. 1, 1971, ss. 87-107.
- EKİNCİ Celalifer Arzu , “İran-Türkiye enerji İşbirliği”, *USAK Bilgi Notları*, Kasım 2008, <http://www.usak.org.tr/dosyalar/rapor/aZeMYSYCDTBNITOQ79IxbTXDJQuZTV.pdf>, (27.03.2015), ss. 1-16.
- Oxford Dictionary, <http://www.oxforddictionaries.com/definition/english/security> (30.01.2013).
- ENER Meliha- Orhan AHMEDOV, “Türkiye-Azerbaycan Petrol-Doğalgaz Boru Hattı Projelerinin Ülke ekonomileri ve Avrupa Birliği Açısından Önemi”, *2. Ulusal İktisat Kongresi*, 20-22 Şubat 2008, DEÜ İİBF İktisat Bölümü, İzmir, http://www.deu.edu.tr/userweb/iibf_kongre/dosyalar/ener.pdf, (27.03.2015).
- Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, *Dünya ve Ülkemiz enerji ve Tabii Kaynaklar Görünümü*, Sayı 7, 2015, http://www.enerji.gov.tr/Resources/Sites/1/Pages/Sayi_07/Sayi_07.html, (20.03.2015).
- ENTESSAR Nader, “The Kurds in Post-Revolutionary Iran and Iraq”, *Third World Quarterly*, Vol. 6. No. 4, October 1984, ss. 911-933.
- ERDAĞ Ramazan, “Anadolu Geçişli Doğalgaz Boru Hattı Projesinin(TANAP) Küresel Enerji Politikalarına Etkisi Üzerine Bir Değerlendirme”, *The Journal of Academic Social Science Studies*, Vol. 6, Issue 3, March 2013, ss. 867-877.
- “Erdoğan bu kelimeyi ilk kez kullandı”, *Vatan Gazetesi*, 17 Kasım 2013, <http://www.gazetevatan.com/erdogan-bu-kelimeyi-ilk-kez-kullandi--584506-gundem/>, (10.10.2014).
- “Erdoğan: Obama bizi aldatti”, *Aljazeera Türk*, 20 Nisan 2017, <http://www.aljazeera.com.tr/haber/erdogan-obama-bizi-aldatti>, (25.04.2017).

- EREKER Fulya, *Dış Politika ve Kimlik: İnşacı Perspektiften Türk Dış Politikasının Analizi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 2010.
- ERKMEN Serhat, “ABD ve İngiltere’nin Irak Karşısındaki Kuvvet Kullanımlarının Değerlendirilmesi”, *Avrasya Dosyası BM Özel*, C. 8, S.1, İlkbahar 2002, ss. 310-339.
- ERTEM Cemil, “Nehir Yatağına Dönüyor”, *Star Gazetesi*, 21 Eylül 2014, <http://haber.stargazete.com/yazar/nehir-yatagina-donuyor/yazi-942374>, (11.10.2014).
- _____, “TANAP Ya da Tartıştığımız Ekonomi”, *Enerji Enstitüsü*, 18 Mart 2015, <http://enerjiensitüsü.com/2015/03/18/yorum-tanap-ya-da-tartistigimiz-ekonomi/>, (27.03.2015).
- ERIKSSON Johan, Giampiero GIACOMELLO, “The Information Revolution, Security, And International Relations: Relevant Theory?” *International Political Science Review*, Vol. 27, No. 3, 2006, ss. 221-244.
- ESKANDER Saad, “Britain’s Policy in Southern Kurdistan: The Formation and the Termination of the First Kurdish Government, 1918-1919”, *British Journal of Middle Eastern Studies*, Vol. 27, No. 2, November 2000, ss. 139-163.
- FITZGERALD Edward Peter, “France’s Middle Eastern Ambitions, the Sykes-Picot Negotiations, and the Oil Fields of Mosul, 1915-1918”, *The Journal of Modern History*, Vol. 66, No. 4, December 1994, ss. 697- 725.
- FİDAN Bache Christina , “Turkish Business in The Kurdistan Region of Iraq”, *Turkish Policy Quarterly*, Vol. 14, Number 4, Winter 2016, ss. 117-126.
- FORDE Steven, “Varieties of Realism: Thucydides and Machiavelli”, *The Journal of Politics*, Vol. 54, No. 2, May 1992, ss. 372-393.
- FRANZEN Johan, “From Ally to Foe: The Iraqi Communist Party and the Kurdish Question, 1958-1975”, *British Journal of Middle Eastern Studies*, Vol. 38. No. 2, September 2011, ss. 169-185.
- “Gas Pipeline Infrastructure”, *KRG Ministry of Natural Resources*, <http://mnr.krg.org/index.php/en/gas/gas-pipeline/9-maps-and-data/232->, (25.04.2017).
- Gazprom, *Blue Stream*, <http://www.gazprom.com/about/production/projects/pipelines/blue-stream/>, (25.03.2015).
- GÖZE Ayferi, *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler*, 7.B., İstanbul, Beta Basım ve Yayın Dağıtım, 1995.
- GUNTER M. Michael, “A de facto Kurdish State in Northern Iraq”, *Third World Quartely*, Vol. 14, No. 2, 1993, ss. 295-319.

“Gül: Kürt Gruplar Çekildi”, *Hürriyet Gazetesi*, 13 Nisan 2003, <http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2003/04/13/274255.asp>, (19.08.2014).

Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, *2017 Yılı Nisan Ayı Veri Bülteni, Bülteni*, 2017, <http://risk.gtb.gov.tr/data/5892e37c1a79f54ef455d572/2017%20Y%C4%B1%C4%B1%20Nisan%20Ay%C4%B1%20Veri%20B%C3%BClteni.pdf>, (26.04.2017).

GÜNDOĞAN Ünal, “Geçmişten Bugüne İran İslam Devrimi: Genel Değerlendirme”, *Orta Doğu Analiz*, C. 3, S. 29, Mayıs 2011, ss. 93-99.

GÜRLER Tayyip Recep, Ömer Behram ÖZDEMİR, “İŞİD: Irak’ta Yerli, Suriye’de Yabancı”, *Orta Doğu Analiz*, C. 6, S. 63, Temmuz 2014, ss. 58-61.

GÜRPINAR Bulut, “Milli Güvenlik Kurulu ve Dış Politika”, *Uluslararası İlişkiler*, C. 10, S. 39, Güz 2013, ss. 73-104.

HABİBİ Nader, “Turkey and Iran: Growing Economic Relations Despite western Sanctions”, *Brandeis University Crown Center for Middle East Studies Middle East Brief*, No. 62, May 2012, <http://www.brandeis.edu/crown/publications/meb/MEB62.pdf>, (29.05.2015).

HALION Kevin Joseph, *Speech Act Theory and Deconstruction: A Defence of the Distinction between Normal and Parasitic Speech Acts*, McMaster University (Yayınlanmamış Doktora Tezi), 1989. <http://www.e-anglais.com/thesis.html#abstract> (08.08.2013).

HANSEN Lene, “Reconstructing desecuritisation: the normative-political in the Copenhagen School and directions for how to apply it”, *Review of International Studies*, , Vol. 38, Issue 3, July 2012, ss. 525-546.

The Little Mermaid’s Silent Security Dilemma and the Absence of Gender in the Copenhagen School”, *Millennium: Journal of International Studies*, Vol. 29, No. 2, 2000, ss. 285-306.

HASSANPOUR Amir, “The Kurdish Experience”, *Middle East Report*, No. 189, July-August 1994, ss. 2-7+23.

HERZ H. John, “Idealist Internationalism and Security Dilemma”, *World Politics*, Vol. 2, No. 2, January 1950, ss. 157-180.

“Hilmi Özkök, tezkereyle ilgili bilinmeyenleri anlattı”, *Hürriyet Gazetesi*, 6 Ağustos 2012, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/21159302.asp>, (01.08.2014).

HOBBS Thomas, *Leviathan*, 10.B, (çev. Semih Lim), İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2012.

Human Rights Watch, *Genocide In Iraq: The Anfal Campaign Against The Kurds*, 1993, <http://www.hrw.org/reports/pdfs/i/iraq/iraq.937/anfalfull.pdf>, (4.12.2013).

- “Hükümet Irak’a asker göndermeyecek”, *Hürriyet Gazetesi*, 7 Kasım 2003, <http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2003/11/07/368261.asp>, (20.08.2014).
- HÜR Ayşe, “Kürt Federasyonu’ndan Mahabad Cumhuriyeti’ne”, *Radikal Gazetesi*, 4 Ağustos 2013, http://www.radikal.com.tr/yazarlar/ayse_hur/kurd_federasyonundan_mahabad_cumhuriyetine-1144807, (10.04.2015).
- _____, “Kürt Meselesi’nde PKK’nın İşlevi neydi?”, *Taraf Gazetesi*, 18 Nisan 2010, <http://www.taraf.com.tr/yazilar/ayse-hur/kurt-meselesinde-pkknin-islevi-neydi/10943/>, (05.07.2014).
- “Hüseyin Çelik’ten Bağımsız Kürdistan Açıklaması”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 29 Haziran 2014, http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/turkiye/88209/Huseyin_Celik_ten_ba_gimsiz_Kurdistan_aciklamasi.html, (11.10.2014).
- İKBY, Türkiye üzerinden 636 milyon dolarlık petrol sattı”, *Hürriyet Gazetesi*, 13 Aralık 2016, <http://www.hurriyet.com.tr/ikby-turkiye-uzerinden-636-milyon-dolarlik-petrol-satti-40305095>, (25.04.2017).
- “Irak Anayasası Onaylandı”, *BBC Türkçe*, 25 Ekim 2005, http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2005/10/051025_iraq_referandum.shtml, (25.08.2014).
- “Irak’a asker gönderilmesine izin çıktı”, *Hürriyet Gazetesi*, 7 Ekim 2003, <http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2003/10/07/353727.asp>, (20.08.2014).
- “Irak’a asker göndermeye çok da arzulu değiliz”, *Hürriyet Gazetesi*, 18 Ekim 2003, <http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2003/10/18/359106.asp>, (20.08.2014).
- “Irak’ın bölünmesi hareketi tehlikeli”, *Milliyet Gazetesi*, 9 Ekim 1992, <http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Arsiv/1992/10/09>, (24.05.2016).
- “Irak GHK Kararı: Komşu ülke askerine karşıyız”, *Hürriyet Gazetesi*, 22 Ekim 2003, <http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2003/10/22/360970.asp>, (20.08.2014).
- “Iraklıların yüzde 90’ı Türk askeri istemiyor”, *Hürriyet Gazetesi*, 16 Ekim 2003, <http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2003/10/16/358118.asp>, (20.08.2014).
- “Irak gazı 3 yıl gecikecek”, *Milliyet Gazetesi*, 12 Eylül 2014, <http://www.milliyet.com.tr/irak-gazi-3-yil-gecikecek-ekonomi/detay/1938933/default.htm>, (07.10.2014).
- “Irak parlamentosunda kim kimdir?”, *BBC Türkçe*, 27 Mart 2008, http://www.bbc.co.uk/turkish/indepth/story/2008/03/080327_iraqparliament.shtml, (26.08.2014).
- Irak’ta Bağdat-İKBY Arasında Mütabakat”, *Anadolu Ajansı*, 2 Aralık 2014, <http://www.aa.com.tr/tr/dunya/429183--quot-bagdat-ile-erbil-anlasti-quot-iddiasi>, (05.12.2014).

- “Irak: Türk Askerleri Başika’dan Hemen Çekilmeli”, *BBC Türkçe*, 5 Aralık 2015, http://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/12/151205_irak_musul_turkiye, (08.12.2016).
- “Iraq and Kurdish Autonomy”, *Middle East Research and Information Project (MERIP) Report*, No. 27, April 1974, ss. 26-27+30.
- International Crisis Group, *Türkiye ve Irak Kürtleri: Çatışma mı İşbirliği mi?*, Orta Doğu Raporu No. 81, 13 Kasım 2008, [http://www.crisisgroup.org/~media/Files/Middle%20East%20North%20Africa/Iraq%20Syria%20Lebanon/Iraq/Turkish%20translations/81%20Turkey%20and%20Iraqi%20Kurds%20Conflict%20or%20Cooperation%20turkish.pdf](http://www.crisisgroup.org/~/media/Files/Middle%20East%20North%20Africa/Iraq%20Syria%20Lebanon/Iraq/Turkish%20translations/81%20Turkey%20and%20Iraqi%20Kurds%20Conflict%20or%20Cooperation%20turkish.pdf), (10.07.2014).
- IRMAK Sadi , “Atatürk ve Meclis”, *Atatürk araştırma Merkezi Dergisi*, C. 3, Mart 1987.
- “İbadi: Türkiye Musul Operasyonunda Olmayacak”, *Hürriyet Gazetesi*, 10 Ekim 2016, <http://www.hurriyet.com.tr/ibadi-turkiye-musul-operasyonunda-olmayacak-40245123>, (10.12.2016).
- “İçişlerimize Karışmayın”, *Hürriyet Gazetesi*, 13 Nisan 2003, <http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2003/04/13/274254.asp>, (19.08.2014).
- İNAN Aybüke, “Kerkük-Yumurtalık Petrol Boru Hattı ve Türkiye- Irak İlişkileri (1973-2011)”, *Ortadoğu Analiz*, C. 5, S. 56, Ağustos 2013, ss. 68-85.
- “İran, Haşdi Şabi ve PKK’dan ittifak”, *Karar Gazetesi*, 2 Haziran 2017, <http://www.karar.com/dunya-haberleri/iran-hasdi-sabi-ve-pkkdan-ittifak-501173>, (04.06.2017).
- “İran-Türkiye-Avrupa Doğalgaz Boru Hattı Projesi”, <http://www.ite-pipeline.com/pages.aspx?page=2>, (27.03.2015).
- “İşte demokratikleşme paketi”, *NTVMSNBC*, 1 Ekim 2013, <http://www.ntvmsnbc.com/id/25469387/>, (10.10.2014).
- JERVIS Robert, “Cooperation Under Security Dilemma”, *World Politics*, Vol. 30, Issue 2, January 1978, ss. 167-214.
- KALİBER Alper, “Türkiye’de Güvenikleştirilen Bir Alan Olarak Dış Politikayı Yeniden Düşünmek: Kıbrıs Örneği”, *Uluslararası İlişkiler*, C. 2, S. 7, 2005, ss. 31-60.
- KARABAT Ayşe, “Arkadaş Olun Dedik, Evlenin Demedik”, *Aljazeera Türk Dergisi*, 15 Ekim 2014, <http://dergi.aljazeera.com.tr/2014/10/15/arkadas-olun-dedik-evlenin-demedik/>, (05.04.2015).
- KARACASULU Nilüfer, Elif UZGÖREN, “Explaining Social Constructivist Contributions To Security Studies”, *Perceptions*, Vol. XII, Summer-Autumn 2007, ss. 27-48.

- KARAGÖL Tanas Erdal, “Orta Doğu’da Yeni Ekonomik İşbirliği: Türkiye ve İKYB”, *Star Gazetesi*, 2 Ağustos 2014, <http://haber.stargazete.com/acikgorus/ortadoguda-yeni-ekonomik-isbirligi-turkiye-ve-ikby/haber-920954>, (07.10.2014).
- KARASAPAN Ömer, “Gulf War Refugees in Turkey”, *Middle East Report* , No. 156, Jan-Feb1989, ss. 33-35.
- KARDAŞ Şaban, “Yayılmacı Rusya ile Yaşamak”, *Star Gazetesi*, 29 Kasım 2015, <http://haber.star.com.tr/acikgorus/yayilmaci-rusya-ile-yasamak/haber-1072663#.VlsGN0ZiHR4.twitter>, (15.12.2015).
- KEMPEN Van Hein Piet, “Four Concepts of Security-A Human Rights Perspective”, *Human Rights Law Review*, Vol. 13, Issue 1, March 2013, ss. 1-23.
- KEOHANE O. Robert- MARTIN L. Lisa , “The Promise of Institutional Theory”, *International Security*, Vol. 20, No. 1, Summer 1995, ss. 39-51.
- KESKİN Funda, “Turkey’s Trans-Border Operations in Northern Iraq: Before and After the Invasion of Iraq”, *Research Journal of International Studies*, Issue 8, November 2008, ss. 59-75.
- KING Gary –Christopher J.L. MURRAY, “Rethinking Human Security”, *Political Science Quarterly*, Vol. 116, No. 4, 2001-2002, ss. 585-610.
- KISIKLI Emine, “Yeni Gelişmeler Işığında Geçmişten günümüze Musul Meselesi”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk yolu Dergisi*, C. 6, S. 24, Kasım 1999-2003, ss. 487-526.
- KNIGHTS Michael-Ali Ahmed, “Kirkuk in Transition: Confidence Building in Northern Iraq”, *The Washington Institute for Near East Policy*, No. 102, April 2010, ss. 1-44.
- KOYUNCU Aydın Çiğdem, “Feminist Uluslararası İlişkiler Yaklaşımları Açısından Güvenlik Konusunun Analizi”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C. 67, S. 1, 2012, ss. 111-139.
- KRAHMAN Elke, “American Hegemony or Global Governance? Competing Visions of International Security”, *International Studies Review*, Vol. 7, No. 4, December 2005, ss. 531-545.
- KULOĞLU Armağan, “ Irak ve PKK Terör Örgütü Bağlamında Türkiye-ABD İlişkileri”, *Beykent Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Dergisi*, C. 1, S. 2, 2008, ss.45-76.
- “Kurdish Oil exports and US Policy”, *Congressional Research Service*, 10 Eylül 2014, http://www.energy.senate.gov/public/index.cfm/files/serve?File_id=cf3f682a-8f86-4093-860a-1ec4a8af690c, (06.04.2015).
- “Kurdistan Oil Production January 2015-September 2016”, *KRG Ministry of Natural Resources*, 2016, s. 31,

http://mnr.krg.org/images/pdfs/Kurdistan_Oil_Production_Field_Operator_2015_2016_1.pdf, (28.04.2017).

"Kurdistan Region reduces debts to foreign oil companies by \$1 billion", *Rudaw*, 8 Mayıs 2017, <http://www.rudaw.net/english/kurdistan/080520174>, (14.05.2017).

Kuzey Irak Gazı En Geç 2018'de Türkiye'de", *Yeni Şafak Gazetesi*, 16 Eylül 2014, <http://www.yenisafak.com.tr/ekonomi/kirak-gazi-en-gec-2018de-turkiyede-685616>, (02.10.2014).

"Kuzey Irak politikasına eleştiri", *Milliyet Gazetesi*, 16 Haziran 1999, <http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Arsiv/1999/06/16>, (25.05.2016).

"Kuzey Irak'ta 1351 Türk Şirketi", *Al Jazeera Türk*, 8 Ocak 2015, <http://www.aljazeera.com.tr/haber/kuzey-irakta-1351-turk-sirketi>, (27.04.2017).

"Kürt Petrolü Uluslararası Piyasalarda", *Al Jazeera Turk*, 22 Mayıs 2014, <http://www.aljazeera.com.tr/haber/kurt-petrolu-uluslararasi-piyasalarda>, (26.04.2017).

"Kürt Petrolünde Bağımsız Dönem", *Sabah Gazetesi*, 12 Temmuz 2015, <http://www.sabah.com.tr/ekonomi/2015/07/12/kurt-petrolunde-bagimsiz-donem>, (25.07.2015).

"Kürtlerden Türkiye'ye Büyük Övgü", *Star Gazetesi*, 4 Eylül 2014, <http://haber.stargazete.com/ekonomi/kurtlerden-turkiyeye-buyuk-ovgu/haber-935638>, (07.10. 2014).

LEFFLER P. Melvyn, "National Security", *The Journal of American History*, Vol. 77, No. 1, June 1990, ss. 143-152.

LESTER E.Robert , "Iraq :1960- January 1963 Internal Affairs and Foreign Affairs", *A Guide to the Microfilm of Confidential U.S. State Department Central Files*, Betheste, LexiaNexis, 2002, http://cisupa.proquest.com/ksc_assets/catalog/11171_CFIraq60-63IntFor.pdf, (02.11.2013).

LEWIS P. Robert, *Prospects For An Independent Kurdistan*, Naval Postgraduate School(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Monterey, California, 2008.

LIN G. Sharat, "US Lying about Halabja: Justfying the Invasion of Iraq", *Economic and Political Weekly*, Vol. 42, No. 36, September 2007, ss. 3625-3632.

LOBELL E. Steven, "War is politics: Offensive realism, domestic politics, and security strategies", *Security Studies*, Vol. 12, No. 2, 2002, ss. 165-195.

LUNDGREN Asa, *The Unwelcome Neighbour*, London&NewYork, I.B. Tauris, 2007.

MACHIAVELLI Niccolo, *Prens*, (çev. Harun Mutluay), İstanbul, Bordo Siyah Yayınları, 2007.

- MANGO Andrew, "Atatürk and the Kurds", *Middle Eastern Studies*, Vol. 35, No. 4, ss. 1-25.
- _____, Andrew Mango, "Turkey in the Middle East", *Journal of Contemporary History*, Vol. 3, No. 3, 1968, ss. 225-263.
- MATHEWS T. Jessica, "Redefining Security", *Foreign Affairs*, Vol.68, No.2, Spring 1989, pp. 162-177.
- MCDONALD Matt, "Securitization and the Construction of Security", *European Journal of International Relations*, Vol. 14, No. 4, 2008, ss. 563-587.
- MCDOWALL David, *A Modern History of Kurds*, Revised Edition, London-New York, I.B. Tauris, 2007.
- _____, "The Kurds", *Minority Rights Group International Report*, UK, MFP Design and Print, 1996.
- MCLEAN Wayne, *Regional Security Complex Theory and Insulator States: The Case of Turkey*, University of Tasmania, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Tasmania, 2011.
- MEARSHEIMER John, "Back to the Future: Instability in Europe after the Cold War", *International Security*, Vol. 15, No. 1, Summer 1990, ss. 5-56.
- MERCAN S. Sezgin, "Siyasal Bütünleşme Kuramları Işığında AB Genişlemesi", *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, C.. 10, No. 1, 2011, ss. 67-83.
- MEROM Gil, "Israel's National Security and the Myth of Exceptionalism", *Political Science Quarterly*, Vol.114, No. 3, Autumn 1999, ss. 409-434.
- MORAVCSIK Andrew, "Taking Preferences Seriously: A Liberal Theory of International Politics", *International Organization*, Vol. 51, Issue 4, Autumn 1997, ss. 513-553.
- MORRIS Harvey, "Federal Court Ruling on Kurdish Oil Sales Means Financial Relief For Erbil", *Rudaw*, 28 Haziran 2014, <http://rudaw.net/english/kurdistan/280620143>, (25.08.2014).
- NAKİP Mahir, "Irak'ta İhtilafli Bölgeler ve Türkmenler", *Orta Doğu Analiz*, C. 5, S. 49, Ocak 2013, ss. 98-104.
- "Netanyahu: Bağımsız Kürdistan Kurulmalı", *BBC Türkçe*, 30 Haziran 2014, http://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/06/140629_netanyahu_kurdistan_cagri, (16.05.2015).
- "O günler geride kaldı", *Milliyet Gazetesi*, 11 Mart 2017, <http://www.milliyet.com.tr/o-gunler-geride-kaldi--siyaset-2411476/>, (28.04.2017).
- OELSENER Andrea, "(De)Securitisation Theory and Regional Peace: Some Theoretical Reflections and a Case Study on the Way Stable Peace", *EUI RSCAS Working Paper*, No. 2005/27,

http://cadmus.eui.eu/bitstream/handle/1814/3249/2005_27.pdf?sequence=1&isAllowed=y, ss. 1-21.

“Oil Production, Export, And Consumption Report 2015”, *KRG Ministry of Natural Resources*, 2015, s. 6, http://mnr.krg.org/images/pdfs/Production_Report_2015_WEB.pdf, (25.04.2017).

OK Çiğdem, “Uluslararası İlişkilerde Güvenlik Teorileri Bölgesel Güvenlik Bağlamında ASEAN Deneyimi Analizi”, *Tuiç Akademi*, <http://www.tuicakademi.org/index.php/kategoriler/diger/1369-uluslararasi-iliskilerde-guvenlik-teorileri-bolgesel-guvenlik-baglamindaasean-deneyimi-analizi>, (20.02.2015).

OKAN Aysel, *Misak-ı Milli*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Edirne, 2007.

OKTAV Zeynep Özden, “Çok Boyutlu Türk Dış Politikasına Bir Örnek: Türkiye-İrak Bölgesel Kürt Yönetimi arasında gelişen İlişkiler ve Nedenleri”, *Ortadoğu Etütleri*, C. 2, S. 2, Ocak 2010, ss. 53-74.

_____, “Changing Security Perceptions in Turkish-Iranian Relations”, *Perceptions*, Vol. 9, Summer 2004, ss. 103-117.

OLSON W. Robert, “Al-Fatah in Turkey: Its Influence on the March 12 Coup”, *Middle Eastern Studies*, Vol. 9, No. 2, 1973, ss. 197-205.

ORAN Baskın, *Türk Dış Politikası: 1919-1980*, C. 1, İstanbul, İletişim Yayınları, 2001.

_____, *Türk Dış Politikası: 1980-2001*, C. 2, İstanbul, İletişim Yayınları, 2001.

_____, *Türk Dış Politikası: 2001-2012*, C. 3, İstanbul, İletişim Yayınları, 2013.

_____, *Türkiye’de Azınlıklar*, 2.B, Türkiye’de Azınlıklar, İstanbul, İletişim Yayınları, 2004.

_____, “Ulus Devlet ve Diğer Terimler”, *Radikal Gazetesi*, 17 Mart 2013, http://www.radikal.com.tr/radikal2/ulus_devlet_ve_diger_terimler-1125646, (30.03.2014).

_____, “Uluslararası ve İç Hukukta Çekiç Güç’ün Yasal Dayanakları Sorunu”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C. 50, No. 3-4, Haziran-Aralık 1995, ss. 257-270.

ORMAN Fırıncı Türkan , “Jacques Derrida Düşüncesinde “Dil””, *Kilikya Felsefe Dergisi*, Sayı 1, 2015, ss. 61-81.

ÖZDAĞ Ümit, “Türk Ordusu PKK’yı Yenmiştir”, *21. YY Dergisi*, S. 21, Eylül 2010, ss. 1-13.

ÖZDAĞ Ümit, Yaşar ONAY, Ayşe Zerrin BAKAN, Alaettin PARMAKSIZ, “Türkiye’nin Güvenliği”, *21. Yüzyıl*, Ekim/Kasım 2007, ss. 1-16.

- ÖZHAN Taha, “Diyarbakır Mitingi Yüzyıllık Ezberleri Bozdu”, *SETA*, 18 Kasım 2013, <http://setav.org/tr/diyarbakir-mitingi-yuzyillik-ezberleri-bozdu/video/14181>, (10.10.2014).
- ÖZPEK Bilgehan Burak , “Çatışmadan İşbirliğine: Türkiye ve Iraklı Kürtler”, *Türk Dış Politikası Yıllığı 2010*, Ankara, Seta Yayınları, 2011, ss. 581-596.
- PARK William, “Turkey, Northern Iraq and The Kurdish Problem”, *Regional In/Security: Redefining Threats and Responses*, No. 593, (ed.) Mustafa Aydın-Çağrı Erhan- Sinem Akgül Açıkmeşe, Ankara, Ankara University Faculty of Political Science Publication, 2007, ss. 207-222.
- “Peşmergeler Kerkük’te”, *Hürriyet Gazetesi*, 10 Nisan 2003, <http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2003/04/10/272872.asp>, (18.03.2014).
- “Peşmerge Özel Birlikleri Komutanı: Türkiye bunu kabul etmeyecektir”, *Karar Gazetesi*, 30 Mayıs 2017, <http://www.karar.com/dunya-haberleri/pesmerge-ozel-birlikleri-komutani-turkiye-bunu-kabul-etmeyecektir-498292>, (05.06.2017).
- PHAM Peter, J., “What Is in the National Interest? Hans Morgenthau’s Realist Vision and American Foreign Policy”, *American Foreign Policy Interests*, Vol. 30, No. 5, September 2008, ss. 256-265.
- PİRİNÇÇİ Ferhat, “Dünden Bugüne Irak”, *Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Merkezi İkinci Orta Doğu Semineri*, 27-29 Mayıs 2004, Elazığ, Fırat Üniversitesi basımevi, C. II., 481-509.
- “PM Barzani: Reaching a Solution With Baghdad is Our Priority”, *Rudaw*, 5 Aralık 2014, <http://rudaw.net/english/kurdistan/05122014>, (05.12.2014).
- ROBINS Philip, “Turkish Policy and the Kurdish Issue”, *International Affairs*, Vol. 69, No. 4,1993, ss. 657-676.
- ROTSCHILD Emma, “What’s Security”, *Deadalus*, Vol. 124, No. 3, Summer 1995, ss. 53-98.
- “Rus Savaş Uçağı Bağdat’ta”, *Milliyet Gazetesi*, 29 Haziran 2014,<http://www.milliyet.com.tr/dunyanin-merak-ettigiucak/dunya/detay/1904416/default.htm>, (20.05.2015).
- SAKİN Serdar, “Misak-ı Milli’nin Hazırlanışı ve İlanıyla İlgili Görüşler”,*Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 13, 2002, ss. 313-330.
- _____, “Mustafa Kemal Atatürk’e Göre Musul Sorunu”, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Yıl: 3, S. 6, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara 2007, ss. 117-134.
- SANDER Oral, *Siyasi Tarih İlkçağlardan 1918’e*, 15.B., Ankara, İmge Kitabevi, 2006.
- _____, *Siyasi Tarih 1918-1994*, 5.B., Ankara, İmge Kitabevi, 1996.

- SANDIKLI Atilla, Bilgehan EMEKLİER, “Güvenlik Yaklaşımlarında Değişim ve Dönüşüm”, *Teoriler Işığında Güvenlik, Savaş, Barış ve Çatışma Çözümleri*, (ed.) Atilla Sandıklı, İstanbul, Bilgesam Yayınları, 2012.
- _____, “21. Yüzyılda yeni Güvenlik Anlayışları ve Yaklaşımları”, *Uluslararası Balkan Kongresi Bildiriler Kitabı*, (ed.) Hasret Çomak-Caner Bayraktar, 28-29 Nisan 2011, Kocaeli, ss. 21-41.
- SANDIKLI Atilla, Emin SALİHİ, “İran, Şii Hilali ve Arap Baharı”, *Bilgesam Raporu*, Rapor No:35, İstanbul, 2011, <http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-175-2014040840iransiihilali.pdf>, (15.04.2015).
- SAZAK Derya, “Çekiç Güç mü, Şeytan Üçgeni mi?”, *Milliyet Gazetesi*, 14 Kasım 1993, <http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/abd%20%C3%A7in%20ili%C5%9Fkileri/>, (22.05.2016).
- SCHMITT Carl, *The Concept Of Political* (çev. George Schwab), Expanded Edition, Chicago, The University of Chicago Press, 2007.
- SEVER Ayşegül, “‘Power Led’ Outside Intervention in Kurdish Politics in Iraq and Turkey in the Early 1970’s”, *Middle Eastern Studies*, Vol. 49, No. 2, 2013, ss. 263-279.
- _____, “İrak’ın Çoklu Kimlikleri, Dış Politika ve Türkiye-İrak İlişkileri 1923-2003”, *Akademik Ortadoğu*, C. 14, 2013, ss. 93-113.
- SİNKAYA Bayram , “İrak İle İran Arasında Stratejik Ortaklığın ‘Derinleşmesi’”, *ORSAM Bölgesel Gelişmeler Değerlendirmesi*, No. 19, Aralık 2014, s. 14, <http://www.orsam.org.tr/files/Degerlendirmeler/19/19tr.pdf>, (03.12.2016).
- _____, “İrak Kürtleri’nin İran İle İlişkileri: Netameli Bir İttifakın Sancılı Seyri”, *Ortadoğu Analiz*, C. 7, S. 66, Ocak-Şubat 2015, ss. 46-49.
- SLAUGHTER Anne-Marie, “International Relations, Principal Theories”, *Max Planck Encyclopedia of Public International Law*, (ed.) R. Wolfrum, Oxford University Press, 2011, https://www.princeton.edu/~slaughtr/Articles/722_IntlRelPrincipalTheories_Slaughter_20110509zG.pdf, (30.10.2014), p. 20.
- SMITH Barry , “John Searle: From Speech Acts to Social Reality”, *John Searle*, (ed.) Barry Smith, Cambridge, Cambridge University Press, 2003, ss. 1-33.
- SMITH Hesling W. Peter, *Speech Act Theory, Discourse Structure and Indirect Speech Acts*, University of Leeds Department of Philosophy, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Leeds, 1991.
- STANSFIELD Gareth, “The Kurdish Question in Iraq, 1914-1974”, *The Middle East Online Series 2: Iraq 1914-1974*, 2006, <http://www.gale.cengage.com/pdf/whitepapers/gdc/TheKurdishQuestion.pdf>, (10,10,2013), ss. 1-5.
- _____, *Iraqi Kurdistan: Political Development and Emergent Democracy*, London, Taylor&Francis e-Library, 2003.

- STERK Rawin, “Piyasalar Kürdistan doğalgazını bekliyor”, *Rudaw*, 28 Nisan 2017, <http://www.rudaw.net/turkish/business/270420172>, (29.04.2017).
- SUALP Arda , “Çekiç Güç, Kürt Devleti İstiyor”, *Aksiyon Dergisi*, 28 Ekim 1995, <http://www.aksiyon.com.tr/aksiyon/haber-1103-26-cekic-guc-kurt-devleti-kuruyor.html>, (09.07.2014).
- ŞARDAN Tolga, “Barzani Bursuna İlgi”, *Milliyet Gazetesi*, 16 Kasım 2005, <http://www.milliyet.com.tr/2005/11/16/guncel/gun02.html>, (11.10.2014).
- ŞENEL Allaeddin, *İlkel Topluluktan Uygar Topluma: Geçiş Aşamasında Ekonomik Toplumsal Düşünsel Yapıların Etkileşimi*, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1982.
- ŞİMŞİR Bilal, “Lozan ve Sonrasında Sınırlar ve Boğazlar Konferansı”, *Dr. Bilal Şimşir’in konferansı*, Ankara, İnönü Vakfı, 18 Kasım 2008. <http://www.ismetinonu.org.tr/index.php/dr-bilal-n-simsirin-konferansi>, (06.03.2014).
- “Talabani: Türkiye’ye karşı karar almadık”, *Hürriyet Gazetesi*, 25 Ekim 2003, <http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2003/10/25/362346.asp>, (20.08.2014).
- “Talabani’den Türkiye’ye Tehdit”, *Hürriyet Gazetesi*, 3 Şubat 2005, <http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2005/02/03/593905.asp>, (27.08.2014).
- “TANAP’ın Startını Üç Lider Verdi”, *Radikal Gazetesi*, 17.03.2015, http://www.radikal.com.tr/ekonomi/tanapin_startini_uc_lider_verdi-1315836, (27.03.2015).
- TANGÖR Burak, “Kuramsal Tartışmalar Işığında İnsan Güvenliği ve Politikaları”, *Uluslararası Hukuk ve Politika*, C. 8, S. 30, 2012, ss. 59-92.
- The Avalon Project, *Baghdad Pact*, http://avalon.law.yale.edu/20th_century/baghdad.asp, (25.06.2013).
- “The Implications of Iran-Iraq Agreement”, *National Security Information*, 1 Mayıs 1975, <http://nsarchive.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB167/01.pdf>, (12.04.2015).
- “The Suez Crisis: An Affair to Remember”, *The Economist*, 27 Temmuz 2006, <http://www.economist.com/node/7218678>, (06.01.2016).
- TICKNER J. Ann, *Gender in International Relations: Feminist Perspectives on Achieving Security*, New York, Columbia University Press, 1992, <http://www.ces.uc.pt/ficheiros2/files/Short.pdf>, (01.11.2015), s. 8.
- TORTOLA, D. Pier, “The Twenty Years’ Crisis by Edward H. Carr”, *Crossroads*, Vol. 1, No. 1, 2005, ss. 78-81.
- TURUNC Hasan, “Turkey’s Global Strategy: Turkey and Iraq”, *IDEAS Reports*, London School of Economics and Political Science, 2011, ss. 40-44, http://eprints.lse.ac.uk/43503/1/Turkey%27s%20Global%20Strategy_Turkey%20and%20Iraq%28lsero%29.pdf, (27.09.2014).
- TÜR Özlem, Çiğdem Aydın KOYUNCU, “Feminist Uluslararası İlişkiler Yaklaşımı: Temelleri, Gelişimi, Katkı ve Sorunları”, *Uluslararası İlişkiler*, C. 7, S. 26, Yaz 2010, ss. 3-24.

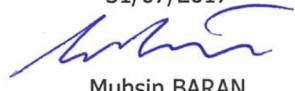
- “Türkiye, Irak Sınırmı Kapattı”, *Milliyet Gazetesi*, 14 Mart 1974,
<http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Arsiv/1974/03/14>, (03.07.2014).
- Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM), *TBMM Gizli Oturum Tutanakları*, 3 Temmuz 1920,<http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/GZC/d01/C.01/gcz01001026.pdf>, (26.02.2014).
- Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM), *TBMM Gizli Oturum Tutanakları*, 22 Temmuz 1922,<http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/GZC/d01/C.03/gcz01003078.pdf>, (01.03.2014).
- Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM), *TBMM Gizli Oturum Tutanakları*, 25 Aralık 1922,<http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/GZC/d01/C.03/gcz01003162.pdf>, (02.03.2014).
- Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM), *TBMM Gizli Oturum Tutanakları*, 1 Ocak 1923,<http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/GZC/d01/C.03/gcz01003166.pdf>, (03.03.2014).
- Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM), *TBMM Gizli Oturum Tutanakları*, 20 Ocak 1923,
<http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/GZC/d01/C.03/gcz01003177.pdf>, (04.03.2014).
- Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM), *TBMM Gizli Oturum Tutanakları*, 25 Ocak 1923,<http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/GZC/d01/C.03/gcz01003180.pdf>, (05.03.2014).
- Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM), *TBMM Gizli Oturum Tutanakları*, 28 Ocak 1923,<http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/GZC/d01/C.03/gcz01003182.pdf>, (06.03.2014).
- Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM), *TBMM Gizli Oturum Tutanakları*, 29 Ocak 1923,<http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/GZC/d01/C.03/gcz01003183.pdf>, (08.03.2014).
- Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM), *TBMM Gizli Oturum Tutanakları*, 5 Şubat 1923,<http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/GZC/d01/C.03/gcz01003187.pdf>, (09.03.2014).
- Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM), *TBMM Gizli Oturum Tutanakları*, 21 Şubat 1923,<http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/GZC/d01/C.03/gcz01003196.pdf>, (10.03.2014).
- Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM), *TBMM Gizli Oturum Tutanakları*, 27 Şubat 1923,<http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/GZC/d01/C.03/gcz01003200.pdf>, (15.03.2014).
- Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM), *TBMM Gizli Oturum Tutanakları*, 3 Mart 1923,
<http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/GZC/d01/C.04/gcz01004003.pdf>, (16.03.2014).
- Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM), *TBMM Gizli Oturum Tutanakları*, 4 Mart 1923,
<http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/GZC/d01/C.04/gcz01004004.pdf>, (17.03.2014).

- Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM), *TBMM Gizli Oturum Tutanakları*, 5 Mart 1923, <http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/GZC/d01/C.04/gcz01004005.pdf>, (20.03.2014).
- Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM), *TBMM Gizli Oturum Tutanakları*, 6 Mart 1923, <http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/GZC/d01/C.04/gcz01004006.pdf>, (21.03.2014).
- Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM), *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem 22, C. 6, Yasama Yılı 1, 1 Mart 2003, <http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d22/c006/tbmm22006039.pdf>, (01.08.2014).
- Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Açıklaması, *Irak Anayasa Referandumu Hakkında Açıklama*, No 161, 26 Ekim 2005, http://www.mfa.gov.tr/no_161---26-ekim-2005_-irak-anayasa-referandumu-hk_.tr.mfa, (27.08.2014).
- Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, *Irak'ta 15 Aralık 2005'te Gerçekleştirilen Seçimler hakkında Açıklama*, No 7, 20 Ocak 2006, http://www.mfa.gov.tr/no_7--20-ocak-2006_-irak_ta_15-aralik_2005-tarihinde-gerceklestirilen-secimler-hk_.tr.mfa, (27.08.2014).
- Türkiye Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı, *Ülkelere Göre Dış Ticaret*, 2014, <http://www.ekonomi.gov.tr/index.cfm?sayfa=7155BE01-D8D3-8566-45208351967592CF>, (27.09.2014).
- Türkiye İstatistik Kurumu, *Ülkelere Göre Yıllık İhracat*, 2017, www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=1545, (26.04.2017).
- “Türkiye silah verdi, açıklamadık” *Al Jazeera Turk*, 13 Ekim 2014, <http://www.aljazeera.com.tr/haber/turkiye-silah-verdi-aciklamadik>, (14.10.2014).
- TÜRKMEN İlter, “Türkiye Cumhuriyetinin Orta Doğu Politikası”, *Orta Doğu'da Değişim ve Türkiye*, (ed.) Atilla Sandıklı&Erdem Kaya, İstanbul, Bilgesam Yayınları, 2014.
- TÜRKMEN Zekeriya, “Özdemir Bey'in Musul Harekâtı ve İngilizlerin Karşı Tedbirleri (1921-1923)”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. XVII, Mart 2001, ss. 49-60.
- “Trans Anadolu Doğalgaz Boru Hattı Projesi”, <http://www.tanap.com/tanap-projesi/tanap-nedir/>, (28.03.2015).
- UÇAN Hilmi, “Modernizm/Postmodernizm ve J. Derridanın Yapısökümcü Okuma ve Anlamlandırma Önerisi”, *Turkish Studies*, Vol. 4/8, Fall 2009, ss. 2283-2306.
- Uluslararası Ortadoğu Barış Araştırmaları Merkezi, *Irak Kürtlerinin Türkiye'deki Kürt Sorunu ve Çözümüne Yönelik Algısı Raporu*, Sayı 24, Ankara, Nisan 2014, ss. 1-40.
- Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu, *Kuzey Irak Operasyon Raporu*, Ankara, 13 Haziran 2007, <http://file.setav.org/Files/Pdf/irak-usak-kuzey-irak-raporu-2007.pdf>, (02.08.2014).

- United Nations Human Security Reports, *New Dimensions of Human Security* (1994), 2013, http://hdr.undp.org/en/media/hdr_1994_en_chap2.pdf, (16.02.2013).
- VOURI A. Juha, *How To Do Security With Words : A Grammar of Securitization in People's Republic of China*, University of Turku (Yayınlanmamış Akademik Tez), Turku, China, 2011.
- _____, "Illocutionary Logic and Strands of Securitization: Applying the Theory Of Securitization to the Study of Non-Democratic Political Orders", *European Journal of International Relations*, Vol. 14, No. 1, 2008, ss. 65-99.
- WAEVER Ole , "European Security Identities", *Journal of Common Market Studies*, Vol.34, No. 1, March 1996, ss. 103-132.
- _____, "Peace and Security. Two Concepts and Their Relationship", *Contemporary Security Analysis And Copenhagen Peace Research*, (ed.) Stefano Guzzini- Dietrich Jung, Routledge, London, 2004, ss. 53-65.
- _____, "Securitization and Desecuritization" *On Security*, (ed.) Ronnie D.Lipschutz, Columbia University Press, 1998, pp. 39-69.
- _____, "Toplumsal Güvenliğin Değişen Gündemi", *Uluslararası İlişkiler*, C. 5, S. 18, Yaz 2008, ss. 151-178.
- WALTZ, N. Kenneth, "The Origins of War in Neorealist Theory", *Journal of Interdisciplinary History*, Vol. 18, No. 4, Spring 1988, ss. 615-628.
- WICHHART K. Stefanie, "A 'New Deal' for the Kurds: Britain's Kurdish Policy in Iraq, 1941-45", *The Journal of Imperial And Commonwealth History*, Vol. 39, No. 5, December 2011, ss. 815-831.
- WILKINSON Claire, "The Copenhagen School on Tour in Kyrgyzstan: Is Securitization Theory Useable Outside Europe", *Security Dialogue*, Vol. 38, No. 1, March 2007, ss. 5-24.
- WILLIAMS C. Michael, "Modernity, identity and security: a comment on the 'Copenhagen controversy'", *Review of International Studies*, Vol. 24, Issue 3, July 1998, ss. 435-439.
- _____, "Words, Images, Enemies: Securitization and International Politics" *International Studies Quarterly*, Vol. 47, Issue 4, December 2003, ss. 511-531.
- WILSON Peter, "E.H. Carr's The Twenty Years' Crisis: Appearance and Reality in World Politics", *London School of Economics Research Online*, [http://eprints.lse.ac.uk/30047/1/EH_Carrs_The_Twenty_Years_Crisis_%28LSE RO%29.pdf](http://eprints.lse.ac.uk/30047/1/EH_Carrs_The_Twenty_Years_Crisis_%28LSE_RO%29.pdf), (05.03.2015), ss. 1-11.
- WOLFERS Arnold, " 'National Security' as an Ambiguous Symbol", *Political Science Quarterly*, Vol.67, No.4, 1952, ss. 481-502.

- WUSTEN Van Der Herman, Jan NIJMAN, Rob THIJSSSE “Security Policies of European Countries Outside the Soviet Sphere”, *Journal of Peace Research*, Vol.22, No.4, 1985, ss. 303-319.
- YARAMIŞ Volkan- Klevis KOLASI, “Eleştirel Teori, Hegemonya ve Güvenlik”, *Uluslararası İlişkiler Teorileri: Temel Kavramlar*, (ed.) Mehmet Şahin-Osman Şen, Ankara, Kripto Yayınları, 2014, https://www.academia.edu/5894904/with_Volkan_Yaram%C4%B1%C5%9F_Ele%C5%9Ftirel_Teori_Hegemonya_ve_G%C3%BCvenlik_Critical_Theory_Hegemony_and_Security_Uluslararası%C4%B1_%C4%B0li%C5%9Fkiler_Teorileri_Temel_Kavramlar_Ankara_Kripto_2014_p._171-208, (24.10.2014), s. 12.
- YAVUZ Hakan M, Nihat Ali ÖZCAN, The Kurdish Question and Turkey’s Justice and Development Party, *Middle East Policy*, Vol. XIII, No. 1, Spring 2006, ss. 102-119.
- YAZAR Yusuf, “Türkiye’nin Enerjideki Durumu ve Geleceği”, *SETA Analiz*, Aralık 2010, <http://arsiv.setav.org/ups/dosya/58085.pdf>, (20.03.2015).
- YILDIZ Kerim, *The Kurds in Iraq: The Past, Present and Future*, London, Pluto Press, 2004.
- YILMAZ Mutlu, “Türkiye’nin enerji Potansiyeli ve Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Elektrik Enerjisi Üretimi Açısından Önemi”, *Ankara Üniversitesi Çevre Bilimleri Dergisi*, C. 4, S. 2, 2012, ss. 33-54.
- YILMAZ Sait, “Bölücü Terör İle Mücadelede Geline Aşama”, *Beykent Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Merkezi (BÜSAM) Bülteni*, Kasım 2010, ss. 1-4.
- _____, “Türkiye İçin Yeni Bir Güvenlik Konsepti İhtiyacı”, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Bölgesel Sorunlar ve Türkiye Sempozyumu*, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Yayını, No 131, (ed.) Ahmet Hamdi Aydın-Seyhan Taş-Saniye Adıgüzel, Kahramanmaraş, 2008.
- YORULMAZ Emrah, “İKBY’den İran’a Boru Hattı Hazırlığı”, *Anadolu Ajansı*, 7 Mayıs 2014, <http://www.aa.com.tr/tr/haberler/324115--ikbyden-irana-boru-hatti-hazirligi>, (02.05.2015).
- “YÖK’ten denklik atağı”, *Akşam Gazetesi*, 7 Ağustos 2013, <http://www.aksam.com.tr/guncel/yokten-denklik-atagi-c2/haber-233140>, (11.10.2014).
- YURDUSEV Nuri, “Ulus-Devlet: İnsanlığın En Tehlikeli İcadı”, *Uluslararası İlişkilerde Postmodern Analizler-1*, (ed.) Tayyar Arı, Bursa, MKM Yayınları, 2012, ss. 59-69.
- “15 Subay Kuzey Irak’ta”, *Hürriyet Gazetesi*, 12 Nisan 2003, <http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2003/04/12/273828.asp>, (18.03.2014).
- “26. Sınırötesi Harekat”, *NTMSNBC*, 21 Ekim 2011, <http://www.ntvmsnbc.com/id/25290765>, (05.07.2014)

ÖZGEÇMİŞ			
Adı, Soyadı	Muhsin		Baran
Doğum Yeri ve Yılı	Muş		1975
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce		A Düzeyi
Eğitim Durumu	Başlama - Bitirme Yılı		Kurum Adı
Lise	1990	1994	Akçadağ Anadolu Öğr. Lisesi
Lisans	1994	1999	ODTÜ –Yabancı Diller Eğitimi
Yüksek Lisans	2007	2009	Balıkesir Üniversitesi –Kamu Yönetimi Bölümü
Doktora	2010	2017	Uludağ Üniversitesi- Uluslararası İlişkiler Bölümü
Çalıştığı Kurum (lar)	Başlama - Ayrılma Yılı		Çalışılan Kurumun Adı
1.	2001	2016	Balıkesir Üniversitesi
2.	2016	Devam ediyor	Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi
3.			
Üye Olduğu Bilimsel ve Mesleki Kuruluşlar			
Katıldığı Proje Toplantılar			
Yayınlar:	<p><i>A1. 5. Alan indekslerince taranan uluslararası dergilerde yayınlanan makaleler:</i></p> <p>BARAN, Muhsin-YILMAZ Ercan M., “The Changing US Policy Toward the Middle East: New Isolationism or Leading From Behind”, Akademik Bakış Dergisi, Sayı 40, Şubat 2014, pp. 1-24.</p>		

	<p>YILMAZ Ercan M.-BARAN Muhsin-ARIÖZ Zeynep, “Balıkesir İlindeki Orta Doğulu Sığınmacıların Yaşam Koşulları ve Kamu Hizmetlerine Erişimleri”, Akademik Orta Doğu, Cilt 9, Sayı 1, 2014, ss. 143-155.</p> <p><i>A3.1 Uluslararası hakemli bir konferansta sözlü olarak sunulan ve konferans kitabında yayınlanan tam makaleler</i></p> <p>BARAN Muhsin, “Multisectoral Securitized In The Post Revolution Middle East: The Case of Egypt”, International Security Congress Proceedings Book, Vol. 1, 8-9 October 2013, KocaeliUniversity, pp. 14-30.</p> <p>BARAN Muhsin, “A Comprehensive Resolution Model For The States In The Middle East: Regional Security Complex Theory”, 1. Baskı, Uluslararası Sistemde Yeni Düzen Arayışları Proceedings Book, 21-22 Ekim 2015, Uludağ Üniversitesi, pp. 786-800.</p>
Diğer:	
İletişim(e- posta):	mbaran@bandirma.edu.tr
Tarih İmza Adı Soyadı	31/07/2017 Muhsin BARAN

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

TEZ ÇOĞALTMA VE ELEKTRONİK YAYIMLAMA İZİN FORMU

Yazar Adı Soyadı	Muhsin BARAN
Tez Adı	Türkiye-İrak Kürt Bölgesel Yönetimi İlişkilerinin Güvenlikleştirme ve Güvenliksizleştirme Süreçlerinin Analizi
Enstitü	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	Uluslararası İlişkiler
Tez Türü	Doktora
Tez Danışman(lar)ı	<i>Prof.Dr. Muzaffer Ercan Yılmaz</i>
Çoğaltma (Fotokopi Çekim) izni	☐ Tezimden fotokopi çekilmesine izin veriyorum ☐ Tezimin sadece içindekiler, özet, kaynakça ve içeriğinin % 10 bölümünün fotokopi çekilmesine izin veriyorum ☒ Tezimden fotokopi çekilmesine izin vermiyorum
Yayımlama izni	☐ Tezimin elektronik ortamda yayımlanmasına izin Veriyorum

Hazırlamış olduğum tezimin belirttiğim hususlar dikkate alınarak, fikri mülkiyet haklarım saklı kalmak üzere Uludağ Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı tarafından hizmete sunulmasına izin verdiğimi beyan ederim.

Tarih 02/08/2017

İmza :